6795

ПІДРУЧНИКИ ДЛЯ ШКІЛ ПОЛІТГРАМОТИ

ПАРТІЙНА ГРАМОТА

ПІДРУЧНИК
ДЛЯ МІСЬКИХ ШКІЛ ПОЛІТГРАМОТИ
(ОБОВ'ЯЗКОВОГО ТИПУ)

З МАТЕРІЯЛАМИ ПРО УКРАЇНУ

ПЕРЕРОБИЛИ
ЗА Г. АБЕЗГАУЗОМ І А. ПРОТАСОВИМ
З. ЛАВРЕНТЬЄВ І Д. ЯКОБСОН

„ПРОЛЕТАРИЙ"

А. МАРЕНКОВ 27

10

ПІДРУЧНИКИ ДЛЯ ШКІЛ ПОЛІТГРАМОТИ

ПАРТІЙНА ГРАМОТА

ПІДРУЧНИК ДЛЯ МІСЬКИХ ШКІЛ ПОЛІТГРАМОТИ

(ОБОВ'ЯЗКОВОГО ТИПУ)

ДОПОВНЕНИЙ МАТЕРІЯЛАМИ
З ІСТОРІЇ РЕВОЛЮЦІЙНОГО РУХУ, ГОСПОДАРСЬКОГО
БУДІВНИЦТВА Й НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ НА УКРАЇНІ

6725

ПЕРЕРОБИЛИ
ЗА Г. АБЕЗГАУЗОМ і А. ПРОТАСОВИМ
З. ЛАВРЕНТЬЄВ і Д. ЯКОБСОН

39527

ПІДСЕКЦІЯ РОБОТИ СЕРЕД ДОРОСЛИХ НАУКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ СЕКЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЧЕНОЇ РАДИ ДОЗВОЛИЛА ДО ВЖИТКУ.

Пр 683
Зб. пох. ф. УРСР
1954
БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ
Львів. Бібліотека АН. УРСР

ВИДАВНИЦТВО «ПРОЛЕТАРИЙ»
1928

2
Друкарня
видавництва
„Пролетарій"
Харків, вул. К. Лібкнехта,
38

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 4570

Упрліт № 2293—к. Замовл. № 597. Тираж 10.000

БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВ. ШЕВЧЕНКА

БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

ОД ВИДАВНИЦТВА.

Цього підручника перероблено відповідно до програми міських скорочених шкіл політграмоти на 1927/28 навчальний рік.

Підручника доповнено матеріялами, що відбивають постанови XV Всесоюзної партконференції, дальших пленумів ЦК і пленумів ВККІ. Як і в переднішому виданні, підручника складається так, щоб опукло виявити ленінську лінію партії в основних питаннях революційної боротьби й соціялістичного будівництва. Автори були так само тієї думки, що важно загострювати на протязі цілого курсу увагу читача на критиці, що її дає партія антиленінській платформі опозиційного блоку.

Найбільш перероблено розмови V, VI, VII, VIII, XIII, XIV, XV. Зокрема, автори намагалися використати найсвіжіший фактичний матеріял, що був на той час, як перероблювано підручника. Проте, пропагандисти, учні, що працюватимуть з цією книжкою, повинні мати на увазі, що деякі з матеріялів підручника неминуче встигнуть задавнитися протягом навчального року. Тому, коли пророблюватиметься відповідні теми, то треба буде використати ті нові дані, що характеризують зміни господарської й політичної обстанови, поточну партійну практику то-що.

Поруч із цими відмінами, для того, щоб більше наблизити книгу до рівня й вимог учнів, підручника чимало скорочено в обсязі, хоч водночас більше дано фактичного матеріялу, надто — в розмовах про господарське будівництво.

Цифри, що їх наводиться в підручнику, взято найбільше, з Держплану, з Наркомвнусправу і з инших джерел, про що є відповідні примітки в тексті.

Переробляли підручника т. т. З. Лаврентьєв, Д. Якобсон. Загальна редакція належить т. т. К. Попову і Л. Чернявському.

Всі зауваження тих товаришів, що цим підручником користуватимуться, з приводу недоглядів у ньому, будуть, певна річ, дуже корисні для того, щоб не допуститися цих недоглядів у майбутньому.

ДО УКРАЇНСЬКОГО ВИДАННЯ.

Цей підручник, пристосований до української партосвітмережі, потребував багатьох додатків.

Згідно з директивами Агітпропу ЦК КП(б)У, пророблюючи програму в школах політграмоти, слід спеціяльні розмови присвятити вивченню національного питання на Україні та історії революційного руху на Україні (зокрема, історії українського Жовтня). Крім того, вивчаючи теми, присвячені радянському й господарському будівництву, історії партії і т. д., визнано за потрібне доповнити дані загальносоюзного характеру цифрами й иншими матеріялами про Україну.

Здійснюючи цю постанову Агітпропу ЦК КП(б)У, підручника цього доповнено двома додатковими розмовами (національне питання, Жовтень і його передумови на Україні) і багатьма вставками й иншими розмовами. Довелося значно збільшити й число схем, діяграм та картограм.

Всі зроблені додатки, звісна річ, чимало збільшили обсяг цього видання.

В роботі над складанням додаткового матеріялу для цього підручника брали участь т. т. Демченко, Крамер, Куліков, Мебель і Семковський.

ЯК САМОМУ ПРОРОБЛЯТИ ЦЮ КНИГУ.

Щоб засвоїти матеріял підручника, що-разу як переходите від одного розділу до другого, звертайте увагу на звязок між окремими розділами книжки.

Так само, коли переходите від одної розмови до другої, неодмінно спиніть свою увагу на звязку даної розмови з переднішою.

Перше, ніж починати читати дальшу розмову, пригадайте, про що говорилося в переднішій, і уважно перечитайте вступ: „Про що розмова".

Стежити за звязком між окремими розмовами і між розділами має велике значення, бо це допомагає більш свідомо й легше засвоювати прочитане.

Користи від читання книги буде геть-то менше, коли не будуть пророблені всі розмови й за тим саме порядком, як вони є. Систематично читати, не обминаючи окремих розмов та їх частин, є перша неодмінна умова правильного користування підручником.

Не слід обмежуватися самим тільки читанням. Зміст книги треба *продумувати, самостійно проробляти.* Треба доходити свідомого засвоєння. А це вимагає від читача, щоб він виконував деяку самостійну роботу. Нижче ми й подаємо, які роботи, за яким порядком треба виконати.

Що треба робити перед гуртком чи школою.

Для слухачів шкіл політграмоти найкорисніше пророблять розмови за підручником завчасу, *перед тим* як її розбирається в школі. Коли прийти на заняття гуртка, не проробивши попереду розмови, то: 1) ви не будете готові до активної участи в роботі гуртка; 2) вам може здатися зайвим користуватися потім підручником: мовляв, розбирали вже це в гуртку. Втратить на цьому й ваша робота в гуртку й ваша робота над книгою. Коли ж ви зараня проробите розмову перед заняттям у школі,

то й заняття для вас буде цікавіше, ви будете вже в курсі справи, ви будете активніші, ви зможете вияснити собі тут за допомогою керівника те, що для вас буде чомусь неясне в роботі над книгою.

Кожна розмова складається з двох-трьох (а подекуди й з чотирьох частин) розділів. Наприклад, розмова перша— „Будівництво партії та обов'язки члена ВКП(б)"— складається з двох частин: 1) „Робітнича класа та її партія", 2) „Єдність партії". Коли ви можете швиденько читати, і на читання у вас не йде багато часу, то найдоцільніше спочатку прочитати всю розмову загалом, а тоді вернутися до проробки окремих її частин, але так, щоб на проробку кожної частини віддавати, коли змога, окреме заняття. Через це ви не переобтяжуєте своєї пам'яти і краще проробите й запам'ятаєте прочитаний матеріял. Коли ви читаєте не досить швидко і на читання у вас іде багато часу, то починайте пророблять окремі частини розмови, не читаючи попереду всієї розмови.

В тексті кожної розмови на кожній сторінці збоку є окремі *заголовки* — боківки. Кожний заголовок каже, про що говориться в даному уривку книжки. Тому треба прочитувати й обмірковувати кожен заголовок, щоб знати, про що далі йтиме мова й на що треба звернути пильнішу увагу.

Читати книгу треба помалу, вголос і окремими уривками. Прочитавши уривок, ви спиняєтесь і шукаєте пояснення незнайомих слів. Більшу частину трудних слів пояснено внизу сторінки, у виносках, решту-ж ви найдете у словнику. Коли вже вияснити трудні слова, ви розбираєте місця, которі трудніші. Коли вам все ясно в тому уривку, що ви його розбираєте, переходьте до дальшого уривку.

Коли читаєте, то не треба обминати тих зауважень, що їх подається внизу сторінки (див., наприклад, стор. 12). Крім того, треба *уважно проглядати ті таблиці та малюнки*, що є в тексті, бо вони дають пояснення до розмови. Основні думки, ударні місця і особливо важливі вирази зазначено в цій книзі курсивом (рукописним шрифтом). Тому, читаючи, звертайте пильну увагу на ці місця. Часто буває, що, читаючи книгу, виникають сумніви з приводу того чи иншого місця в ній. Тоді треба зараз же *перестати читати й записати свої сумніви у зшиток.*

Ні в якім разі не слід відкладати цього, доки скінчиться заняття. Коли кінчите читати даний уривок, треба уважно розібратися в своїх сумнівах (найкраще за допомогою товаришів),

потім обов'язково перевірити їх, розпитавши пропагандиста чи довідавшись через бюро самоосвіти.

У кожній розмові є завдання, що їх вам конче треба виконати, написавши писану роботу. Завдання ці дано для того, щоб розвинути у вас самодіяльність, щоб допомогти глибше розібратися в питаннях.

Всю цю роботу ви виконуєте *перед* вашими заняттями в школі.

Що треба зробити після заняття гуртка чи школи.

В кінці кожної розмови є матеріял для читання і запитання, що стосуються вже не окремих тем розмови, а всієї розмови. Матеріял для читання являє собою уривки статей і книг: Леніна, Сталіна, Бухаріна та інш. Матеріял цей треба уважно перечитувати, бо він наочно пояснює особливо важливі місця розмови. Що-ж до вміщених в кінці розмови запитань, то їх подано для того, щоб за ними повторити пройдене і навчитися точно формулувати свої думки. Уривки для читання ви маєте прочитати і відповіді на подані запитання дати (краще в писаній формі) вже *після того*, як розмову пророблено в школі чи в гуртку.

Складання відповідей на вміщені в підручнику запитання і виконання завдань є мінімум самостійної роботи.

Щоб розвивати в собі звичку до самостійної роботи, добре користуватися й иншими способами.

Один із них є в тому, щоб із „уривків для читання", які ви прочитали, вибрати такий, що найдужче вас зацікавив, і тоді коротко зформулувати його основні думки.

Візьмімо для прикладу уривок під назвою „Індустріялізація країни— умова нашої господарської незалежности".

Спочатку виділимо тут *головну* думку, її можна формулювати так:

„Індустріялізацію країни, як умову нашої господарської незалежности, треба розуміти, насамперед, як розвиток в СРСР великого машинобудування".

Тепер нам треба виділити думки, що доводять і розвивають ш головну думку. Ось які це думки:

1. Не всякий взагалі розвиток промисловости робить країну господарсько-незалежною.

2. В Індії промисловість розвивається, тим часом, Індія — колонія; знарядь виробництва тут не виробляють, а довозять з Англії.

3. Коли за прикладом опозиції розуміти індустріялізацію, як розвиток всякої промисловости взагалі, то за першого індустріяліста доведеться визнати Петра Великого.

До поданого тут способу радимо вдаватися не зразу, а після того, як уже ви маєте певні звички в роботі над складанням відповідей на запитання, тоб-то приблизно з другого чи третього розділу книги. До того-ж найкраще попервах повправлятися, щоб навчитися виділяти тільки головну думку уривку.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ.

ВКП(б) І ЗАВДАННЯ ЧЛЕНІВ ПАРТІЇ.

РОЗМОВА ПЕРША.

Будівництво партії і обов'язки члена ВКП(б).

Про що розмова. У першій розмові ми розберемо такі питання: 1) для чого потрібна робітничій класі в її боротьбі *комуністична партія*; 2) *на яких засадах будується наша партія* й у чім її сила.

Для того, щоб засвоїти ці питання, доведеться в першій розмові розібрати, що таке *класа й партія* і, крім того, вивчити головні положення *статуту* ВКП(б). До питання про будівництво партії доведеться нам повертатися й у дальших розмовах. Перша розмова має допомогти слухачеві засвоїти, наскільки важлива *дисципліна* партії і стала її *єдність*.

1. Робітнича класа та її партія.

Країна, де ми всі живемо й працюємо, називається Союзом Радянських Соціялістичних Республік, або, скорочено — СРСР. У цій величезній країні, що займає шосту частину земного суходолу, іде тепер величезна завзята робота. Зростає й міцнішає наша державна промисловість. Будуються нові фабрики й заводи, всього будується коло 400 підприємств. Старі підприємства переустатковується. Прокладається нові шахти. Проводиться нові залізниці. Збудовано десяток найбільших електричних станцій: Волховську — біля Ленінграду, Шатурську й Каширську — під Москвою, Земо-Авчальську—на Кавказі та инші. На Дніпрі почали будувати найбільшу водяно-електричну станцію, що перетворюватиме силу спаду води на електричну енергію, спроможну замінити роботу кількох мільйонів чоловіка (Дніпрельстан). Щоб сполучити Волгу з Чорним морем і відкрити для приволзького й південно-східнього хліба як-найвигідніший шлях до світового ринку, готуються прокопати канал, що з'єднає Волгу з Доном. Ця нова техніка, запроваджувана в наше господарство, підвищить продуктивність праці і добробут трудящих мас. Вона закладе фундамент, підмурок майбутньому соціялістичному господарству, коли люди будуть визволені від важкої праці і злидарства.

Ця нова техніка поволі заводиться у нашому селі. Багатопілля замінює старе трьохпілля, що тільки виснажувало землю. Трактор іде на зміну селянській затрудженій шкапі. Селянство раз-по-раз переходить на кращі способи господарювання, починає вживати кращого угноєння, поступово поліпшує породу худоби, запроваджує травосіяння то-що. Росте на селі *кооперація*, що об'єднує розпорошені селянські двори та наділи й підготовляє перехід їх до *громадського спільного господарювання*.

По найвідсталіших закутках неосяжної радянської країни,— в горах Кавказу, в степах Киргизії, в далекій сибірській тайзі,— скрізь іде ця робота над будуванням нового життя. *Це трудівники СРСР будують соціялізм*, закладають підвалини такого життя, де не буде неволі, неуцтва, де не буде людина людину гнобити.

Хто-ж це є та основна сила, що перебудовує на нових засадах життя нашої країни? Саме довколишнє життя дає на це відповідь. Такою провідною силою є *пролетаріят*, робітнича класа, що за проводом комуністичної партії веде всіх трудящих до соціялізму.

Тим-то наша держава й називається *пролетарською*, що керує нею робітнича класа та її партія—ВКП(б). Розберімо-ж, що ми розуміємо під словами „класа" і „партія".

Що таке суспільні класи.

Наука про класи, класову боротьбу й про захоплення влади робітничою класою становить основу тих заповітів, що їх залишили трудящим Маркс і Ленін[1]). Ми маємо хоч би коротенько розібрати тут це питання.

Згадаймо передреволюційну Росію або візьмімо теперішню Німеччину, Англію, Америку, чи будь-яку иншу капіталістичну країну. Ось що ми побачимо там: купка фабрикантів, заводчиків, банкірів, землевласників посідає землі, фабрики, заводи, залізниці. В їхніх руках земля, машини, сировина і т. д. Вони — господарі, вони панують, вони керують господарством, вони порядкують усім добром, що здобувається людською працею. Це — капіталісти, великі власники, великі буржуа.

А поруч цієї класи—буржуазії—ми бачимо величезну масу робітників, позбавлених засобів виробництва. Вони змушені продавати капіталістам свою робочу силу, щоб не вмерти з голоду. Капіталіст купує цю робочу силу, він наймає робітника, щоб

[1]) Карл Маркс – великий проводир і учитель робітничої класи, народився 1818 р. й помер 1883 року; Володимир Ілліч Ленін, продовжувач справи Маркса, проводир нашої партії й Комінтерну, народився 1870 р., помер 1924 року.

привласнити собі як-найбільшу частину тих цінностей, що їх творить своєю працею робітник. Инакше кажучи, капіталіст, що володіє засобами робітництва, *експлоатує* робітника, який не має нічого, крім своєї робочої сили. *Класа* капіталістів експлоатує *класу* робітників—пролетаріят.

Буржуазія й пролетаріят — основні класи капіталістичного суспільства.

Отже, що-ж таке класа? Тепер ми розуміємо, що поділ на класи походить із того, що *різні групи людей займають неоднакове місце в суспільнім виробництві.* Одні володіють фабриками, керують ними (здебільшого через инших осіб), самі-ж не працюють, а лише привласнюють собі ті цінності, що здобуваються працею робітників. Це—класа експлоататорів, класа буржуазії. Инші не мають нічого, а лише працюють на тих фабриках, збагачуючи їхніх власників. Це—класа пролетарів, робітників, У капіталістичнім суспільстві основні класи, це—*буржуазія й пролетаріят.* Боротьба між цими двома класами і є основа всього суспільного життя по капіталістичних країнах.

Але, крім буржуазії й пролетаріяту, в капіталістичнім суспільстві є й такі шари людности, що займають *проміжне* місце між цими двома основними класами. Це так звана *дрібна буржуазія*, до якої належать дрібні крамарі, ремісники, кустарі і, головне, сюди-ж належить і більша частина *селян.*

Селянство.

Селянство по капіталістичних країнах становить значну частину людности, і про нього варто поговорити окремо. Селянство, це—проміжна класа. Селянин одночасно—і власник і трудящий. Він дрібний господар, *власник*, що володіє засобами виробництва (будівлі, худоба, машини й реманент, а по капіталістичних країнах — і земля). Але в той же час він—здебільшого трудящий, він бо не експлоатує найманих робітників, а навпаки — його самого експлоатують за капіталізму і поміщики і великий капітал. Як власник, селянин належить до буржуазії, як трудівник—до пролетаріяту.

За капіталізму селянство не лишається одноцільним, а розкладається, розшаровується. Із нього виділяються, з одного боку, сільсько-господарські і фабрично-заводські робітники — пролетарі. З другого-ж боку, із нього-ж виділяється також і сільсько-господарська буржуазія (куркульня), яка експлоатує найманих робітників, грабує бідняків через торгівлю, лихварство то-що. Ось через що селянство займає проміжне місце між буржуазією й пролетаріятом.

Класи в СРСР.

Це ми все досі говорили про *капіталістичне* суспільство. У нас у СРСР справа з класами, розміщення, так би мовити, звісно, инше. Після того, як пролетаріят переміг у Жовтневій революції, він знищив до-щенту класу поміщиків і скинув панування великої буржуазії. Земля з усіма її надрами, фабрики, заводи й залізниці, банки й велика торгівля,— все це перейшло до рук пролетарської держави. Де раніше господарювали Морозови, Рябушинські й Коновалови,— там тепер володіє своїми державними підприємствами робітнича класа. Вона працює там не на капіталіста, *а сама на себе*, на свою пролетарську державу. На селі разом з розгромом поміщиків підірвано силу й експлоататора-куркуля. Головну силу на селі становлять тепер середняки й біднота. В нашій країні тепер панує робітнича класа. Але вона панує не для того, щоб експлоатувати будь-які инші класи, а для того, щоб довести ціле суспільство до соціялізму. Инакше кажучи, вона веде всіх трудящих до такого ладу, де зовсім не буде ні клас, ні будь-якої експлоатації.

Тепер ми ще тільки *будуємо* це соціялістичне суспільство. Класи в нас поки що залишились. Але це вже не ті класи, що за капіталізму. Дві головні класи в СРСР, це — пролетаріят і трудяще селянство. Окрім них є поки що й буржуазія: це приватні крамарі й підприємці—в місті, куркулі—на селі.

Але вага цієї буржуазії в нашім господарстві нікчемна. Власне, це навіть не самостійна класа. Це тільки залишки колишніх пануючих клас. І цих залишків рік-у-рік усе буде меншати, аж доки їх зовсім не заступить державне й кооперативне господарство. За соціялізму-ж класи, як сказано вище, зовсім щезнуть.

Політична партія робітничої класи.

По буржуазних країнах боротьба поміж класою капіталістів і робітничою класою неминуча, бо інтереси цих клас *непримиренні*. Капіталіст заінтересований у тім, щоб збільшити робочий день, робітник — у тім, щоб його зменшити. Капіталіст заінтересований у тім, щоб зменшити заробітну плату, погіршити обставини праці робітника; робітник, навпаки, заінтересований у тім, щоб збільшити заробітну плату, поліпшити обставини праці. Капіталіст заінтересований у тім, щоб зберегти й зміцнити свою зверхність, своє панування, щоб ще більше визискувати робітників; робітник заінтересований у тім, щоб скинути владу капіталіста, замінити лад капіталістичний на лад соціялістичний.

Скинути капіталістичний гніт робітнича класа може тільки пролетарською революцією. Але щоб перемогти у цій своїй революційній боротьбі, робітнича класа потребує проводиря. *Таким проводирем і є комуністична партія.*

Досвід показує, що, не маючи на чолі міцної комуністичної партії, робітнича класа засуджена на поразку. Так, наприклад, що не дало робітничій класі Німеччини вирвати владу з рук буржуазії 1918—19 р.р. або 1923 року? Їй стало на перешкоді те, що під той час на чолі німецького пролетаріяту не знайшлося боєздатної, загартованої в боях комуністичної партії. У Росії така партія була, і за її проводом робітнича класа перемогла буржуазію.

Але не досить вирвати владу з рук буржуазії — треба здолати цю владу втримати. Робітнича класа Росії і з цим завданням управилася. А от в Угорщині й Баварії, де робітникам у 1919 році пощастило захопити владу, вони не спромоглися її втримати, і революцію там розгромили. Одна з головних причин цього є те, що робітники Угорщини й Баварії не мали на чолі проводиря, не мали міцної революційної пролетарської партії.

Але й після того, як пролетаріят виборов собі владу, йому конче потрібна партія, що керувала-б справою будівництва соціялізму. Це справа не легка. Потрібна сміливість, витривалість, досвід, щоб це соціялістичне будівництво успішно провадити, щоб переможно довершити його. Без проводиря, без партії робітнича класа не може успішно будувати соціялізму.

Пролетарська партія — авангард робітничої класи.

Через що надається такого великого значення політичній партії пролетаріяту? Через те, що ціла робітнича класа, усі робітники не можуть однаково з потрібною рішучістю вести класову боротьбу, є *старі* робітники, що десятки років працюють на фабричнім виробництві, довгими роками беруть участь у боротьбі з капіталістами. Але є й такі, що зовсім ще недавно прийшли з села; у них ще майже зовсім нема досвіду пролетарської боротьби. Є робітники *великих* підприємств, де обставини самого виробництва об'єднують їх і виховують для спільної боротьби за їхні спільні інтереси. Але є й робітники *дрібних* підприємств, розпорошені, мало зорганізовані, в масі своїй не досить принатурені, не вишколені для боротьби з капіталом. Є робітники *свідомі*, здібні перейнятися свідомістю загальнокласових завдань, але є й такі, що не можуть піднестись понад *дрібні* інтереси сьогоднішнього дня.

Отже, керівництво в боротьбі робітничої класи з капіталом має належати найсвідомішим, найсміливішим, найбільш досвідченим, відданим справі робітникам. Партія комуністів, це є та організація, що об'єднує найбільш свідому, самовіддану й революційну частину робітничої класи. Тому ми й кажемо, що *партія, це є передовий загін пролетаріяту, його авангард, його керівник.*

Чому наша партія успішно керує робітничою класою?

По-перше, наша партія не на словах, а й ділом запроваджує в життя науку великих проводирів пролетаріяту — Маркса і Леніна. Цю науку збудовано на науковій основі; вона ввібрала в себе довгорічний досвід пролетарської боротьби. Ця революційна наука допомагає партії правильно будувати свою політику, добирати надійних шляхів і засобів боротьби.

По-друге, наша партія протягом десятиліть виковувала свої сили. Головне ядро нашої партії складається з товаришів, що відбули важку школу підпілля, царських утисків, в'язниці й каторги. Протягом десятків років провадиться цей добір найкращих, самовідданих сил робітничої класи. Революція 1905 р., її поразка, імперіялістична війна 1914—1918 років, Лютнева й Жовтнева революції 1917 року, громадянська війна, соціялістичне будівництво,— ось яку багатющу школу пройшла наша партія. На цім довгім і важкім історичнім шляху партія загартувала свій бойовий дух, свою готовність до краю боротися за перемогу соціялізму.

Усе це зробило з нашої партії надійного, вірного, переможного проводиря робітничої класи.

Компартія—виразник інтересів робітничої класи.

Наша партія не має якихось инших інтересів, відмінних від інтересів пролетаріяту. Компартія, як передова частина робітничої класи, тільки краще, ясніше виявляє прагнення робітничої класи, її бажання, показує шляхи до здійснення їх. Наприклад, підчас імперіялістичної війни, задовго ще перед тим, як ціла наша робітнича класа збагнула грабіжницький характер цієї війни, партія Леніна вказала пролетаріятові й селянству, що треба покласти край цій ганебній різанині народів. Ленін і всі більшовики з самого початку війни говорили, що її треба обернути на громадянську війну проти царя й буржуазії. Або візьмімо ближчий до нас приклад: за для чиїх інтересів компартія закликає робітничу класу підносити продуктивність праці, переводити режим економії в цілому господарстві? Звісно, *за-для інтересів цілої робітничої класи.*

Отже, що таке наша партія? *Наша Всесоюзна Комуністична Партія (більшовиків) є добровільна бойова спілка свідомих робітників, що об'єдналися не для власної своєї користи, а для боротьби за інтереси цілої робітничої класи, тоб-то, за визволення пролетаріяту й всіх трудящих з неволі капіталізму, за збудування комуністичного суспільства.*

Статут партії і обов'язки члена ВКП(б).

Ленінська наука, це — наука про нещадну, смертельну війну пролетаріяту з буржуазією, про пролетарську революцію. А коли вже воювати, то без штабу, без проводиря, без передового загону іти в бій не можна.

Ось через що В. І. Ленін надавав величезної ваги тому, як саме мусить бути *збудована* партія робітничої класи.

Не даремно суперечка про те, *як будувати партію*, була, як ми це побачимо в дальших розмовах, першим спірним питанням, що відокремило революційну ленінську партію більшовиків від угодівської партії меншовиків. І це не випадково. Одна справа — будувати партію *революційну*, здібну стати на чолі робітництва у пролетарській революції, у безоглядній боротьбі за комунізм, инша справа — будувати партію для боротьби за *дрібні поступки*, за часткові поліпшення, за реформи. Для партії угодівської досить мати мляву, аби-як дисципліновану, неоформлену організацію. Партія ж революційна так будуватися не може. Рішуча боротьба з капіталом, боротьба смертельна, потребує створення могутньої, скованої *залізною дисципліною*, організації, що діє за єдиним планом, погоджено й дружно. Инакше бо здобути перемогу над капіталом — цим могутнім і підступним ворогом — не можна.

Про те, як збудована партія, викладено в *партійнім статуті*. Там говориться, які є права і обов'язки членів партії, як вибирати провідні партійні органи, як вони звязані один з одним то-що.

Основи статуту нашої партії такі: 1) нема члена партії без активної роботи над виконанням завдань партії; 2) тверда дисципліна є запорука міцности партії, її єдности; 3) партія будується на засадах демократичного централізму і 4) виробничий осередок є основна ланка партійної організації, її первісне ядро.

Активність члена партії.

Перший пункт статуту нашої партії говорить: „За члена партії вважається кожного, хто визнає програму партії, працює в одній із її організацій, кориться постановам партії й платить членські вкладки".

Львівська державна наукова бібліотека № 4570

Перше, чого вимагає партія від свого члена, це — визнавати програму партії, тоб-то ті завдання, що партія їх ставить перед собою. Тільки той може бути в партії, хто твердо переконаний того, що партія стоїть на правдивім шляху, що вона правильно обороняє інтереси робітничої класи й що вона справді веде пролетаріят і всіх трудівників до соціялізму.

Але замало співчувати партії, визнавати її лінію за правильну. Треба бо, щоб член партії не тільки визнавав, що партія комуністів дійсно бореться за справу пролетаріяту, а й активно щоб брав участь у цій боротьбі. Член партії, це — той, хто готовий цілком віддати всі сили на ту справу, що за неї партія бореться. Член партії, це — той, хто ладен виконувати ділом постанови партії. Член партії, це — той, хто активно *працює* в партійній організації. Співчувати партії, часом допомагати їй „на дозвіллі", це може робити й безпартійний. Од свого *члена* партія вимагає такої поведінки, щоб він відчував свою відповідальність за роботу цілої партії, а партія щоб могла відповідати за нього.

Але що значить активно працювати в партійній організації? Це значить, насамперед, брати участь у всім житті партії — регулярно одвідувати *партійні збори*, брати участь у розвязуванні партійних справ, виконувати партійні доручення й завдання, вивчати *історію партії, її політику, її постанови.*

Одначе, того члена партії, що виконує *тільки* - но ці обов'язки, не можна ще вважати за справжнього активного партійця. Партія вимагає від свого члена більшого чогось. Куди-б партія не настановила свого члена,—скрізь вона вимагає від нього самодіяльности, особистої ініціятиви (почину) в здійснюванні партійних завдань.

Партієць, це— керівник безпартійних робітників та селян. Він повинен постійно тримати звязок із ними, прислухатися до них, знати їхні потреби, сприяти тому, щоб їхні потреби задовольнялося. Він має з'ясовувати політику партії безпартійним, борючись проти їхніх забобонів і відсталости, даючи доладну відповідь на ті питання, що бентежать їх. Партієць мусить допомагати безпартійним робітникам і селянам, повинен показувати їм способи поліпшення побуту, виробництва, боротьби з бюрократизмом то-що. Це завдання—вести партійну роботу серед мас — стоїть завжди і скрізь перед кожним членом партії, де-б він не був,— чи то на фабриці, чи то на селі, чи в Червоній армії, чи в установі.

Обов'язок активного члена партії — постійно брати участь у виконуванні тих завдань, що їх уся партія ставить перед собою, притягати до виконування їх безпартійну масу робітників та селян.

Дисципліна.

Для того, щоб робота партії була успішна, конче треба, щоб робота всіх її членів була дружна й погоджена. Не досить мати саму-но програму, не досить бути однодумцями, потрібно бо ще й *діяти* організовано, за єдиним планом, єдиною волею.

Статут партії вимагає через те, щоб усі корилися дисципліні, тоб-то щоб кожний партієць ретельно виконував постанови партії.

Партійна дисципліна є в тім, щоб кожний член партії підпорядковував свою особисту волю волі партійній більшості й, таким чином, сприяв би тому, щоб була єдність діяння цілої партії. Коли-б у нашій партії кожний мав волю поводитись так, як йому на думку спаде, то в нас не було-б єдности, а отже й сили. Партія обернулася-б на якийсь клуб для обміну думок у політичних справах і втратила-б свою бойову міць і авторитет серед мас.

Більшовики, — говорив Ленін, — не втримали-б владу й два місяці, коли-б не найсуворіша, справді залізна дисципліна в нашій партії, бо війна з буржуазією вимагає витривалости, дисципліни, твердости й єдности волі.

Демократичний централізм.

Далі нам треба поговорити про одну особливість будови нашої партії. Це—так званий *демократичний централізм.* На нім держиться вся наша партія. Що це означає?

По-перше, наша партія працює на основах *середпартійної демократії.* Усі провідні органи партії (бюро осередку, окрком, райком і т. инш.) *обираються* на партзборах і конференціях. Бюро осередків і парткоми *відповідають* перед організацією і відчитуються перед нею. У місцевих справах (розподіл робітників, переведення постанов вищих парторганів то-що) *організації діють самостійно.* Усі члени партії обговорюють справи партійного життя, вирішують ці справи на партійних зборах, з'їздах, конференціях, активно виконують усі постанови партії. *Це і є демократія.*

По-друге, *всі партійні органи відповідно підлягають один одному*, а саме: нижчі підлягають вищим (бюро осередку підлягає райкомові або окркомові то-що) і, нарешті, всі виборні органи,

ціла партія підлягає „центрові“, тоб-то з'їздові партії, а в час між з'їздами — Центральному Комітетові. Це і є централізм (див. схему № 1 на стор. 21).

Отаке *сполучення* середпартійної демократії з централізмом (демократичний централізм) саме й забезпечує таке становище, коли всі члени партії можуть виявляти свою активність і в той же час діють погоджено й дружно.

Більшовицька партія будується так, що партійні центри є не тільки *виконавці, але й керівники* всієї роботи партії. На конференціях, на з'їздах комуністи вибирають найкращих з-поміж кращих, тому й обрані на них комітети до наступних конференцій чи з'їздів бувають не тільки виконавчими, *а й провідними органами партії.* Вони ухвалюють найважливіші постанови, дають вказівки всім партійним організаціям і членам партії; ці постанови й вказівки всі члени партії повинні запроваджувати в життя.

Осередок. Основною партійною організацією є осередок на підприємстві, в селі, в установі, в червоноармійській частині. Фабрично-заводський осередок, це — фортеця нашої партії. Тут, на фабриці й заводі, де робітники об'єднані самим виробництвом, виковується міць робітничої класи. Тут вона організується в партію. „Кожен завод мусить бути нашою фортецею“,— говорив Ленін. Осередок на підприємстві саме й утворюється для того, щоб тісніше звязати передовий робітничий загін робітничої класи—його партію—з усією масою робітників. Осередок з'ясовує робітникам даного підприємства партійні гасла. Він вербує нових членів партії. Осередок стежить за тим, щоб скрізь правильно здійснювалося лінію партії. Він керує безпартійними робітниками й привертає їх до участи в загальній роботі над поліпшенням виробництва, над поліпшенням побуту робітників, до участи в загальнім культурнім будівництві.

ЗАПИТАННЯ.

1. Чому ціла робітнича класа не може замінити собою комуністичну партію?
2. Як ви розумієте обов'язки члена партії?

2. Єдність партії.

Партія може бути міцна й боєздатна тільки тоді, коли меншість її членів кориться більшості. Кожний член партії може

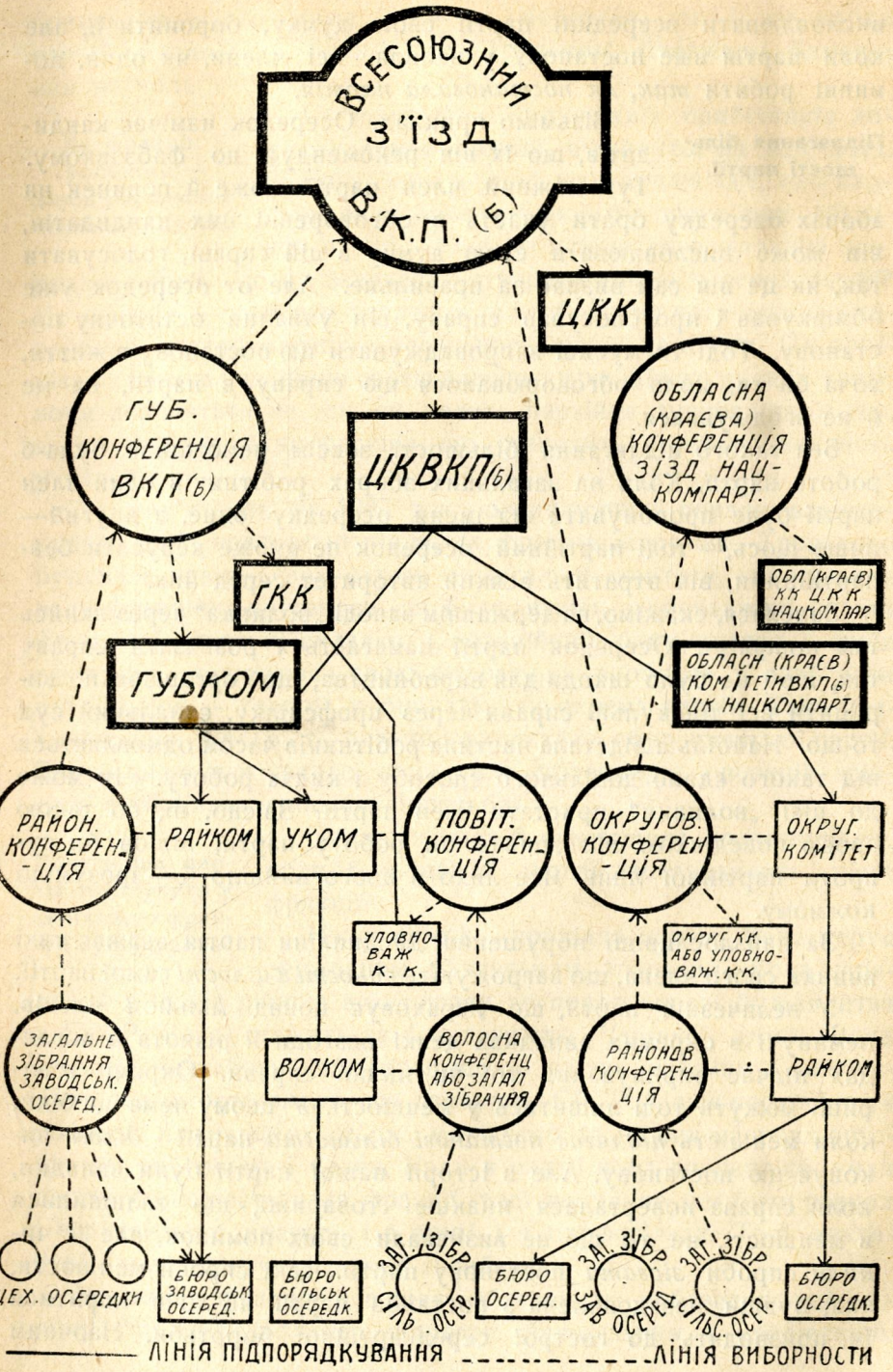

Схема № 1. Як побудовано ВКП(б).

висловлювати всередині партії свою думку, боронити її, але коли партія вже постанову ухвалила, всі члени, як один, повинні робити *так, як постановила партія.*

Підлягання більшості партії.

Візьмімо приклад. Осередок намічає кандидатів, що їх він рекомендує до фабзавкому. Тут кожний член партії може й повинен на зборах осередку брати участь в обговоренні цих кандидатів, він може висловлювати свою думку в цій справі, голосувати так, як це він сам визнає за правильне. Але от осередок уже обміркував і проголосував справу, він ухвалив остаточну постанову. Тоді ти мусиш запроваджувати цю постанову в життя, хоча би ти, коли обговорювалося цю справу в партії, на це й не згоджувався.

Без такого підлягання більшості зовсім неможлива була-б робота партії. Коли на загальних зборах робітників один член партії буде пропонувати від імени осередку одне, а другий— инше щось,— тоді партійний осередок не зможе керувати безпартійними, він втратить всякий авторитет серед них.

Завелася, скажімо, на державнім заводі „волинка" через якийсь там конфлікт. Осередок партії намагається розвязати справу так, щоб не було шкоди для виробництва, щоб організовано вирішити всі дошкульні справи через профспілку, єднальний суд то-що. Найбільш відстала частина робітників часом одмовляється від такого єдино доцільного способу і кидає роботу. Чи може до цієї „волинки" пристати член партії? Звісно, ні, бо такою своєю поведінкою він зривав би роботу партії, пішов би супроти партійної лінії. Яке лихо з цього вийшло б — зрозуміло кожному.

За найзлосливіші порушення дисципліни партія вважає такі вчинки свого члена, що загрожують *єдності й цілості* самої партії.

У величезній партії, що нараховує понад мільйон членів, неминучі в окремих випадках деякі незгоди й різнота в поглядах підчас вирішування тої чи иншої справи. Окремі товариші можуть тоді лишитись у меншості. У цьому нема ще біди, коли меншість *підлягає постанові більшости* партії і *ділом* виконує цю постанову. Але в історії нашої партії були випадки, коли справа поверталася инакше: товариші, що залишилися в меншості, не то що не визнавали своїх помилок, але й чинили спроби *зірвати* постанову партії. Такі спроби меншости, яка, бувши незадоволена з постанов партії, не хоче коритися їм, призводять до гострої середпартійної боротьби. Наочним

прикладом цього може бути та боротьба, що її вів проти партії опозиційний блок з т. т. Троцьким, Зінов'євим, Каменєвим на чолі.

Як фракція Троцького — Зінов'єва ламала постанови партії.

Ці товариші й купка їхніх прибічників додержувалися позиції, відкинутої на XIV з'їзді ВКП(б). Замість щоб піти попліч із цілою партією, вони почали боротьбу проти цих постанов партії. Вони створили *свою фракцію* всередині партії. Що це означає — створити фракцію серед партії? Це означає — створити всередині партії окрему організацію з товаришів, незадоволених з загальнопартійної політики. Ця організація звязує учасників своєю власною фракційною дисципліною; вони поводяться не так, як велить партійна дисципліна, а так, як постановляє їхня фракція, що становить незначну меншість у партії.

Усі пам'ятають, як 1926 року опозиціонери почали влаштовувати свої нелегальні збори, як фракція Зінов'єва—Троцького будувала навіть свої окремі нелегальні комітети, що ухвалювали фракційні постанови, як були навіть запроваджені окремі фракційні членські вкладки. Опозиційний блок розсилав своїх агітаторів, поширював свою літературу, вербував у свої лави прибічників, — словом, робив так, як окрема партія. Така розкольницька діяльність опозиції викликала обурення цілої партії. Партія рішуче й твердо примусила проводирів опозиції зріктися фракційних способів боротьби.

Чому наша партія не терпить у своїх лавах фракцій і угрупувань?

На що зійшла-б *диктатура пролетаріяту*, коли-б у нашій партії позаводились різні фракції?

Наша партія — провідна партія. Вона керує державним радянським апаратом. Вона спрямовує в певне річище всю справу господарського будівництва в СРСР. Вона стежить за боєздатністю *Червоної армії*. Вона керує розвязанням усіх справ що до наших взаємин з *імперіялістичними державами*, які оточують СРСР. Наша партія керує роботою *професійних спілок*, *кооперації* та инших масових організацій робітників і селян. Коли в партії нема дисципліни, коли партія розколюється на фракції, тоді неминуче має бути розкол і в радянськім апараті, і в армії, і в профспілках. Тоді диктатурі пролетаріяту загрожує загибель.

Існування фракцій в наших обставинах небезпечно ще ось чому. Ми не дозволяємо існувати буржуазним і угодівським

партіям у СРСР. Ми позбавили класових ворогів пролетаріяту права мати свої політичні партії. Непмани, куркулі, буржуазні інтелігенти,— всі вони, проте, прагнуть на свій кшталт скеровати життя СРСР, повернути його від соціялізму до старого, до капіталізму. Коли наша партія єдина й одностайна, тоді ці дрібнобуржуазні сили нам не страшні. Але ось, коли в партії заходять чвари, тоді в цю розколину намагаються пролізти вороги наші, щоб допевнитись здійснення своїх інтересів. Досить тільки фракції, що виникла всередині партії, повести боротьбу проти постанов партії, як неминуче (навіть проти бажання самих товаришів із тієї фракції) довкола неї починають купчитися, до неї починають принатурюватися ворожі нам буржуазні сили.

Коли фракція Троцького—Зінов'єва почала боротися проти нашої партії, пожвавішали й всі угодівці та білогвардійці за кордоном. Вони зрозуміли, що той, хто розколює ВКП(б), *той чинить їм у руку*, хоча би він сам цього й не бажав. Тим-то всі контр-революціонери вітали опозицію у ВКП(б), покладали на неї великі надії, гадали, що вона робить їхню справу.

А чужоземні імперіялісти, що оточують нас, також уважно придивляються до того, що діється всередині ВКП(б): вони чекають нетерпляче на той момент, коли партія більшовиків ослабне, і вони зможуть знову зробити спробу задушити країну, де будується соціялізм.

Ось чому наша партія не терпить фракцій у своїх лавах. На X з'їзді Ілліч, коли він пропонував заборонити фракції всередині партії, ось як говорив про стоусту й тисячоусту поголоску, яку наші буржуазні й дрібнобуржуазні вороги поширюють тут, всередині радянської республіки, а саме: *коли дискусія — значить суперечки, раз суперечки — значить розбрат, а коли розбрат, то комуністи знесилились — налягай, лови момент, користайся з нагоди.* Це стало гаслом ворожого нам світу. Цього ані на хвилину не слід нам забувати.

І X з'їзд ухвалив спеціяльну резолюцію „Про єдність партії", яку склав і запропонував Ленін.

У ній ми читаємо:

„Треба, щоб усі свідомі робітники добре збагнули шкоду і недозволеність будь-якої фракційности... З'їзд загадує негайно розпустити всі чисто групи, що утворилися на тій чи иншій платформі, і доручає всім організаціям як-найпильніше запобігати будь-яким фракційним виступам. Невиконування цієї

постанови з'їзду матиме наслідком безумовне й негайне виключення з партії".

Щоб допомагати партії зміцнювати її єдність, щоб боротися з порушуванням партійної дисципліни (а так само до того, щоб поліпшувати державний апарат), утворено, на пропозицію В. І. Леніна, *контрольні комісії*. Ці комісії ведуть рішучу боротьбу з невиконуванням партійних постанов, з перекрученнями партійної лінії, з фракційністю в лавах партії.

Наша партія добре пам'ятає ленінські заповіти й постанови партійних з'їздів, і тому вона так одностайно дала одсіч фракційній діяльності опозиційного блоку. Наша партія є *зразок єдности* й дисципліни для комуністичних партій инших країн. Окремі, несталі шари партії часом починають так чи инак хитатися, але ціла партія твердо стоїть на варті своєї ленінської єдности.

ЗАПИТАННЯ.

1. Яка шкода й небезпека від утворення фракцій та угрупувань всередині ВКП(б)?

2. Що постановив X з'їзд партії про фракції та угрупування?

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Дисципліна — основа єдности волі й діяння партії.

Принцип підпорядкування меншости більшості, принцип керівництва партійною роботою з центру часто викликає закиди з боку несталих елементів, винувачення в „бюрократизмі", „формалізмі" і т. д. Навряд чи треба доводити, що планомірна робота партії, як цілого, і керування боротьбою робітничої класи були-б неможливі, коли не додержуватися цих принципів.

Залізної дисципліни в партії не можна мислити без єдности волі, без повної і безумовної єдности діяння всіх членів партії. Це не означає, звісно, того, що цим самим одкидається можливість боротьби поглядів всередині партії. Це, тим паче, не значить, що дисципліна має бути „сліпа". Навпаки, залізна дисципліна не виключає, а завбачає свідомість і добровільність підпорядкування. Тільки бо свідома дисципліна може бути справді залізною дисципліною. Після того, як боротьбу думок закінчено, критику вичерпано й постанову ухвалено, єдність волі й єдність діяння всіх членів партії є та неодмінна умова, що без неї не можливі ні єдина партія, ні залізна дисципліна в партії...

Але з цього виходить, що існування фракцій є несполучна річ ні з єдністю партії, ні з її залізною дисципліною. Навряд чи треба доводити, що наявність фракцій веде до того, що можуть існувати кілька центрів; існування-ж кількох центрів означає

відсутність загального центру в партії, розбиття єдиної волі, ослаблення й розклад дисципліни, ослаблення й розклад диктатури..."

(*Сталін.* Про основи ленінізму. Збірник „К вопросам ленинизма", стор. 156 — 161).

2. Нелегальна друкарня ЦК більшовиків — зразок підпільної роботи партії.

Ідея організувати друкарню в Москві була тісно звязана з розвитком революційного руху 1902—1904 років, коли брак партійної літератури відчувався найдужче.

Для організації друкарні (це було наприкінці 1904 р., в добу страйків) тов. Л. Б. Красін викликав з Баку наших „спеців"— Семена Єнукідзе (тепер начальник Держзнаку), мене та ще кількох товаришів. Усі ми запопадливо взялися підшукувати відповідне приміщення, добирали товаришів то-що. Щоб замаскувати наше „злочинне" діло, найняли на Лісній вул., в буд. № 55, кватирю, що складалася з трьох відділів: крамниці, житла та кухні. Щоб відвернути від себе очі, причепили вивіску „Торгівля східньою сушиною". На вигляд все було впорядженo як годиться: розподілили ролі—хазяїн крамниці, прикажчик, конторник і служники. Друкарня мала міститись у спеціяльно викопанім льоху, де стояла машина-американка і набірні каси. Спускалися туди колодязьом, викопаним у підвалі крамниці для збігання води, як би вона там десь узялася. У стіні цього колодязя, аршинами трьома нижче від ляди, особливий прилад відчиняв прохід, або, краще, пролаз у саму друкарню. Через пролаз, що його зараз же хтонебудь закривав, просунувшись на животі аршина на 2—3, можна було випростатись і працювати при електричній лямпочці, спеціяльно тут припасованій. Можна було бути цілком спокійним, бо ніякий шум ні на поверхню землі, ні до найближчих пожильців звідци не доходив.

Друкарню виписали через підставну особу із Петербургу в Баку і вже звідци тільки, розібрану в маленьких коробках, переслали в Москву на Лісну.

Землю, що набралася в підвалі, ми, щоб уникнути підозрінь, пересилали в коробках в Харків, Тулу та інші міста „до востребования". Хто їх одержував, так я й досі не знаю.

В землянці-друкарні могли працювати тільки троє-двоє складачів та один біля друкарського станка. Обставини роботи були, звісно, жахливі. Найсуворіша конспірація, що примушувала мене висиджувати в підвалі по кілька місяців, не виходячи на вільне повітря, вохкість така, що за годину роботи обличчя мокре стане од неї, робота лише при малому світлі,—і все це вдень і вночі, безнастанно на дві зміни по три чоловіка.

Друкарня наша проіснувала біля двох років, аж до грудневого повстання 1905 року, коли її перевезли до якогось складу біля Рязанського вокзалу. Там залишалась вона аж до самого 1917 року.

(*Георгій Стуруа.* З доповіди).

ЗАВДАННЯ.

1. Поміркуйте, яку вагу має ваш осередок на підприємстві. Зробіть висновки про вагу його і коротко запишіть їх у зшиток.

2. Наведіть приклад грубого порушення партдисципліни в вашім осередку чи в організації і поясніть, з чого вони повстали, як із ними боровся осередок, організація.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Для чого робітничій класі треба мати свою революційну партію?

2. Які найголовніші обов'язки члена партії, чому треба найретельніше виконувати ці обов'язки?

3. Чому комуністична партія не може попускати порушуванню дисципліни й єдности в своїх лавах?

РОЗМОВА ДРУГА.

ВКП(б) — робітнича партія.

Про що розмова. У попередній розмові ми показали, як будується ВКП(б). Тут ми з'ясуємо: 1) чому наша партія є *робітнича* партія і 2) як наша партія, обороняючи інтереси *пролетаріяту*, разом із тим є проводир *усіх трудящих мас*, насамперед — бідняцького й середняцького селянства. Щоб розібратися в цих питаннях, перш за все розглянемо, яку ролю в партії відограє її *робітниче ядро* і як партія *регулює* (добирає) свій склад, щоб забезпечити в нім перевагу робітників.

1. ВКП(б) — робітнича партія.

Головна мета ВКП(б)—це, визволившись з капіталістичної неволі, перебудувати все життя на комуністичних засадах. ВКП(б), разом із комуністичними партіями инших країн, прагне створити такий лад, де всі фабрики, заводи, копальні, залізниці, земля—всі *засоби виробництва* належатимуть цілому суспільству.

За такого ладу не буде клас, всі будуть робітниками суспільного господарства. Не буде приватної власности на засоби виробництва—господарство буде суспільне. За такого ладу не буде експлоатації й нерівности. Це буде комуністичний лад. Комунізм визволить з неволі й від злидарства, від каторжної праці всіх трудящих.

Хто ж є проводир трудящих у боротьбі за цей новий лад? *Найрішучішим і до кінця послідовним борцем за комунізм є робітнича класа.*

Робітник *не має власности* й тому він—ворог капіталістичної власности; він заінтересований у тім, щоб усі багатства належали цілому суспільству. Робітник за капіталізму цілим своїм життям поставлений віч-на-віч проти свого класового ворога — капіталіста. Інтереси їхні непримиренні, нещадна боротьба поміж ними до краю неминуча.

Далі, великі підприємства, де вкупі працюють сотні й тисячі робітників, з'єднують, гуртують і зорганізовують робітників

у єдину *класову силу*. Один робітник у роботі щільно звязаний з иншим самим виробництвом,— один бо цех не може працювати без другого цеху. Так і в революційній боротьбі: робітники разом, цілою масою, борються проти капіталістів—самотужки-ж з ними не вправитись. Робітнича класа зосереджена величезними масами по великих містах і промислових районах. Робітництво має справу з машиною, з високою технікою, це найкультурніший, найграмотніший шар серед усіх шарів трудящих.

Досвід спільної боротьби проти буржуазії робить із робітничої класи *найбільш організованого* борця проти капіталізму. Тому робітнича класа й стає *проводирем усіх трудящих* у їхній боротьбі за визволення.

Можуть сказати: адже-ж селянин за капіталізму також бідує, його так само експлоатують, він також бореться проти експлоататорів. Чому-ж, власне, *робітники* беруть на себе керівництво революційною боротьбою? А справа тут ось у чім. Селянин—не тільки *трудящий*, він бо ще й *дрібний власник*. Правда, ця його власність така мала, що навіть середняк ледве-ледве зводить кінці з кінцями, аби як перебивається. Але все-ж таки селянин держиться цупко за свій клаптик землі й сподівається вибитись із злиднів, поліпшуючи своє *дрібно-одноосібне господарство*. Щастить у цім звичаєм трьом-чотирьом із сотні селян, решта-ж *за капіталізму* неминуче котиться вниз, до розору доходить, робиться бідняками, обертається на напівселян, на напівробітників, а потім і зовсім змушена буває покинути господарство і йти на фабрику, на заробітки в місто, наймитувати. Але доки селянин має своє господарство, він мріє „вилюдніти", забагатіти. От оця-то дрібна власність і робить із селянства проміжний шар між пролетаріятом і буржуазією. Найближчий до пролетаріяту є шар бідняків, це—найбільш надійний *спільник* пролетаріятові на селі.

З другого боку, куркульня — *ворог* пролетарської революції. А середняк *хитається* поміж ними. На початку революції він загалом підтримує робітників проти буржуазії, але часом він схиляється й на бік буржуазії — проти пролетаріяту. І тільки після того, як робітнича класа перемогла й ділом показала дрібному селянинові, у чім переваги пролетарської влади — тільки після цього середняк стає *певним спільником* робітничій класі.

Селянство розпорошене й незорганізоване. Кожний працює на своїм одноосібнім господарстві, сам собою, без тісного співробітництва з иншими. Селянство розкидане по широких

просторах. Капіталізм, висмоктуючи з села всі соки, залишає його відсталим, темним і затурканим. Усі ці обставини й призводять до того, що селянство не може вести самостійно боротьбу за визволення. Воно не може обійтися без твердого й надійного проводиря. Таким проводирем трудящого селянства може бути тільки *пролетаріят*.

Робітниче ядро нашої партії.

Ось чому наша партія, що веде перед у боротьбі за комунізм, є партія пролетаріяту, *робітнича* партія. Тому й головне керівне *ядро* партії становлять робітники. Через них партія держить міцний звязок зі своєю класою й керує нею. Разом із тим перевага робітників у партії забезпечує правильну *пролетарську* політику цілої партії і правильне керівництво селянськими масами.

Діяграма № 1. Як зростає число членів і кандидатів ВКП(б).

Найнаочніше можна побачити величезне значення робітничого ядра нашої партії в важкі для неї хвилини хитань і середпартійних незгод.

Згадаймо, наприклад, дискусію[1]), що була в партії в кінці 1923 і на початку 1924 р. р. Тоді тов. Троцький та инші нама-

[1]) Дискусія — суперечка.

галися довести, що думку партійної маси найкраще можна пізнати з того, як поводиться партійна шкільна молодь. Вони говорили, що саме шкільна молодь, як найчутливіша, на їхню думку, частина ВКП(б), виявляє настрої робітничої класи і всієї партійної маси і що вона мусить відогравати головну ролю в партії. Чи це правильно? Звісно, ні. Величезна більшість *робітничих (фабрично-заводських) осередків* пішла проти поглядів опозиції. Це й був справжній голос партії, голос кращих її членів, її робітничого ядра. І XIII з'їзд партії (що відбувся в травні 1924 року) так і висловився, що „партія мусить рівнятися на своє основне робітниче ядро".

На останній дискусії 1926 року хто дав найтвердішу одсіч опозиційному блокові? Цю одсіч дали *фабрично-заводські осередки* партії. Із них партія бере свою силу, на них в першу чергу спирається, до голосу їхнього передусім прислухається.

Селяни в партії.

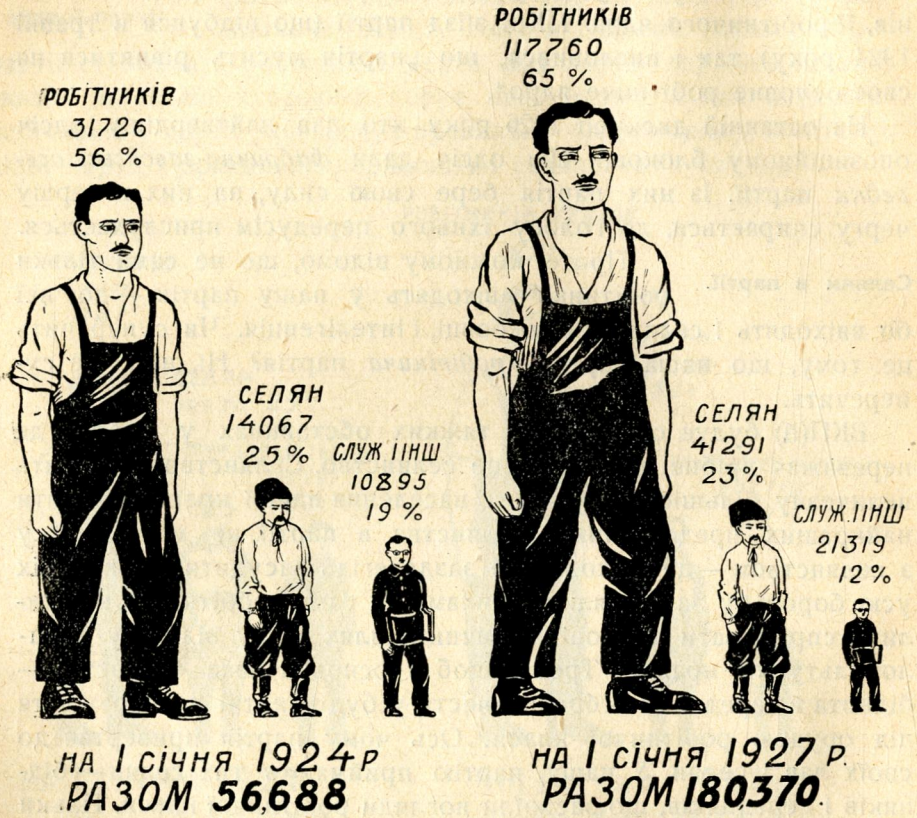
Проте, кожному відомо, що не сами тільки робітники ввіходять у нашу партію — до неї бо ввіходять і селяни, і службовці, і інтелігенція. Чи суперечить це тому, що наша партія — *робітнича* партія? Ні, ніяк не суперечить.

ВКП(б) будує соціялізм у тяжких обставинах у країні, де переважає дрібне, розпорошене селянство. Селянство становить величезну більшість трудового населення нашої країни. Не мати найкращих представників селянства в партії, не мати звязку з селянством — це виходило-б заздалегідь засудити на неуспіх усю боротьбу за соціялізм. Силами бо самих робітників неможливо спрямувати на соціялістичний шлях нашу відсталу й малокультурну країну. Треба, щоб і основна маса селянства — біднота й середняки — брала участь у будівництві нового життя під орудою робітничої класи. Ось чому партія привертає до своїх лав і селян. У нашу партію приймають тих селян — бідняків і середняків, що засвоїли погляди робітничої класи. Тільки ті селяни можуть бути членами пролетарської партії, які зрозуміли, що дрібне, розпорошене господарство гальмує будівництво соціялізму, що вихід для селянина — в соціялістичнім, артільнім господарстві, що боротьба за соціялізм є справа не тільки робітників, але й самих селян.

ВКП(б), зважуючи класові особливості селянства, пильніше добирає селян, коли вони вступають у партію, ніж коли вступають робітники. Селян у партії значно менше, ніж робітників. Те-ж саме ми маємо і в КП(б)У (див. діяграми № 1 і 2, стор. 30, 32).

Інтелігенція в партії.

Ще пильніше партія добирає *інтелігентів*, що бажають вступити в її лави. Це робиться тому, що інтелігенція за капіталізму була багато дечим звязана з буржуазією, вона бо обслужувала буржуазію й од неї діставала утримання. Для інтелігента, що вступає в партію, потрібна серйозна перевірка: чи справді він готовий оддати всі сили за справу робітничої класи? І партія прий-

Діяграма № 2. Як зростає число членів і кандидатів КП(б)У.

має після пильного добору у свій склад кращих представників інтелігенції, що порвали остаточно з усякими буржуазними й дрібнобуржуазними поглядами, які цілком поділяють програму пролетаріяту й ділом доводять свою відданість справі партії. Треба пам'ятати, що й проводирі міжнароднього пролетаріяту — Маркс і Ленін — вийшли з інтелігенції. Не бувши пролетарями походженням, вони цілим своїм життям і працею показали

приклад *пролетарської* твердости, відданости й вірности справі визволення трудящих.

Регулювання припливу непролетарських елементів у партію (§ 2 статуту)

В нашу партію, що керує державою, особливо вважаючи на успіхи її й на зміцнення становища СРСР, намагаються, звісно, в великій кількості пролізти *чужі пролетаріятові елементи.* Тому партія дбає про те, щоб пильно, уважно регулювати (поліпшувати, добирати) свій склад так, щоб *більшість* у ній складалася з робітників. Це піклування про те, щоб постійно була більшість робітників у партії проти вихідців із непролетарських шарів людности (селяни й особливо дрібнобуржуазна інтелігенція, службовці), викладено в § 2 статуту. Там сказано, що всі, хто вступає в партію, розподіляються на *три категорії:*

1. Робітники, червоноармійці з робітників та селян і наймити.
2. Селяни (крім червоноармійців), кустарі, що не експлоатують чужої праці.
3. Инші (службовці то-що).

Промислового робітника *від верстату* (перша група першої категорії) партія приймає в члени без особливих формальностей. Коли такий робітник є свідомий, розуміє доконечність дисципліни в партії, то йому досить подати дві рекомендації членів партії з однорічним стажем — і його можуть прийняти в партію.

Непромислові робітники, червоноармійці з робітників та селян і наймити — подають дві рекомендації членів партії з двохрічним стажем (це друга група першої категорії).

Селяни й кустарі належать *до другої* категорії, і для вступу їх у партію мають подавати *три* рекомендації членів партії з двохрічним стажем.

Службовці, інтелігенти належать до *третьої* категорії, і для вступу їх у партію потрібно подавати *п'ять рекомендацій партійців з п'ятирічним стажем.*

Полегшуючи робітникам вступати у свої лави, партія не забуває, однак, що далеко ще не всі робітники такі свідомі, щоб могли цілою масою вливатися в партію. Ще не настав час, коли заорюється межа між партією й класою.

Робітнича класа має в собі ще багато таких окремих груп, які не досить ще, сказати-б, готові для того, щоб вступити в партію. В робітничій класі є й такі шари, що зовсім ще недавно прийшли з села, вони ще не одбули школи класового виховання, ще не перекипіли, як кажуть, у фабричнім казані. Ось

чому партія пильнує добре й тоді, коли до неї вступають навіть робітники. На XIV з'їзді опозиція висунула була пропозицію — втягнути протягом найближчого року *кільки мільйонів* робітників у партію. Коли-б ми пішли за опозицією в цій справі, наша партія розпухла-б, прийнявши силу несталих елементів — вона не здолала-б відразу переварити й виховати таку величезну масу нових партійців.

Для чого встановлено кандидатський стаж.

На початку § 2 статуту нашої партії говориться, що *приймають у партію після одбуття кандидатського стажу й засвоєння основ політичної грамотности.*

Щоб бути членом партії, треба спершу відбути іспит,— треба пробути певний час *кандидатом* у члени ВКП(б). Це — не пуста формальність. Коли-б инакше приймали в партію, без кандидатського стажу, то могла-б статися подвійна помилка. По-перше, бюро осередку та й загальні збори або навіть партійний комітет можуть помилятися що до особи, яку приймається в партію. По-друге, може так трапитись, що хтось подає заяву про вступ у партію, не розібравшись до діла, навіщо він вступає, або йде в партію просто за-для якихось вигод.

За час кандидатського стажу партія перевіряє майбутнього члена ВКП(б), його дисциплінованість, готовність до революційної боротьби.

Крім того, за час кандидатського стажу кандидат повинен хоча би коротенько вивчити історію своєї партії, зрозуміти й твердо засвоїти мету й завдання партії, обізнатися добре зі статутом, збагнути суть радянського державного й господарського будівництва, що ним керує партія. Він мусить зрозуміти, як збудовано нашу радянську державу, як вона працює, як будується нове соціялістичне господарство, що робиться й що треба робити для цього в промисловості, в сільському господарстві то-що.

ВЛКСМ.

Партія, черпаючи все нові й нові сили із лав робітничої класи, цілком свідома того, що боротьба між капіталізмом і соціялізмом в СРСР, боротьба з міжнародньою буржуазією триватиме багато ще років, а може і десятиріч. Соціялістичне суспільство буде остаточно збудоване не тільки руками теперішніх дорослих робітників, але й руками молоди, що тепер підростає.

Ось чому партії потрібно виховати в комуністичнім дусі нашу молодь, ось чому партія в комсомолі бачить свій резерв (запас нових сил) і свою зміну.

Тепер комсомол обіймає понад 2 мільйони міської та селянської молоди. Найбільшу групу в нім становлять селяни (47%), робітники ж становлять 37%. Через те то й трудно так керувати комсомолом. Треба виховати його в пролетарськім комуністичнім дусі, надто тому, що він є організація, яка звязує нас з найширшими шарами селянства.

Тому надзвичайно важливо зміцнити й збільшити в комсомолі його робітниче ядро. Як у самій партії її, сказати-б, снастю є робітники, так і в комсомолі переважне значення повинна мати його робітнича група. Це, звичайно, не означає, що комсомол повинен регулювати свій склад так само, як і партія, тоб-то прагнути, щоб більшість у нім була з робітників. Адже-ж, комсомол не керує пролетарською державою, як це робить партія. Комсомол, це — організація насамперед виховна. За допомогою цієї організації наша партія намагається перевиховати величезну масу бідняцько-середняцької молоди, створити з неї свідомого й сталого учасника боротьби за соціялізм. Ось чому в нашій країні, де більшість населення — селянство, у комсомолі тепер є й надалі буде більшість з селянської молоди. Але комсомол має працювати так, щоб *робітниче ядро в нім завжди було провідним.*

Виховання з комсомольців твердих більшовиків-ленінців тим трудніше, що члени комсомолу здебільшого не відчули на собі тягару капіталістичної експлоатації. Комсомолець, буває, і зовсім не знав капіталістичного ладу; багато з комсомольців навіть не пережили свідомо досвіду громадянської війни. Тому треба всіма способами зміцнювати й поширювати вплив *партійного ядра* в комсомолі й підтримувати найтісніший звязок ВЛКСМ з ВКП(б). Через комсомольців-партійців ВКП(б) здійснює свій вплив на комсомол, керує ним.

ЗАПИТАННЯ.

1. Чому неправильно називати нашу партію робітничо-селянською партією?
2. Нащо ВКП(б) потрібно тверде пролетарське ядро?

2. Пролетарська партія веде за собою всіх трудящих.

Пролетаріят — визволитель усіх трудящих.

Ми вияснили, що ВКП(б) — партія робітнича. Це — передовий загін найбільш передової класи — пролетаріяту. Але разом із тим ВКП(б) є проводир усіх трудящих — не тільки робітників, але й трудових селян, кустарів, ремесників то-що.

Як же це може так бути? — спитають. Адже-ж кожна класа має *свої* інтереси, відмінні від інтересів инших клас. Яким же чином робітнича партія, обороняючи інтереси робітничої класи, може одночасно бути проводирем і непролетарських шарів трудящих, як, наприклад, селянства?

Найкращу відповідь на це дає *приклад Жовтневої революції*. Наша партія йшла на чолі цієї революції, її найпершою силою був пролетаріят. Чи могла робітнича класа вирвати владу, фабрики й заводи з рук капіталістів і скинути їх панування, не скинувши разом із тим і панування поміщиків, не відібравши в них землі для передачі селянству? Звісно, ні. Жовтень ударив одночасно і по капіталістичній буржуазії і по поміщиках. За робітниками, що повстали проти капіталу, пішло багатомільйонове село, що збурилося проти поміщиків. І одним із перших декретів радянської влади після перемоги Жовтня був декрет про передачу усієї землі селянам.

Отже, ми бачимо, що робітнича класа, визволяючи себе від капіталістичної неволі, визволяє й усіх трудящих. Робітнича класа — ворог усякої експлоатації, усякого пригноблення; тому вона і є керівник усіх експлоатовуваних.

Але ось поміщиків і капіталістів скинуто. Треба замість зруйнованого буржуазно-поміщицького ладу, старих порядків, збудувати нове суспільство. Чи сходяться й тут одне з одним найважніші, кінцеві інтереси робітників і селян—бідняків та середняків? Чи може і в цей час робітнича класа та її партія йти на чолі всіх трудящих? Може й мусить. І ось чому.

Коли селянство забрало поміщицьку землю, воно ні про який комунізм і не мріяло. Більше того — мало хто з селян, крім хіба бідняків, не цурався „комунії". І все ж, не вважаючи на це саме, партія комуністів обороняє справжні життьові інтереси величезної більшости селян-бідняків та середняків. Щоб зрозуміти, у чім тут справа, треба розглянути, що дають селянинові капіталісти й що дає йому робітнича класа.

Як стоїть ця справа за капіталізму? Досвід усіх країн і народів, у числі їх і передреволюційної Росії, доводить, що за панування капіталу село розкладається на різні частини, розшаровується. З одного боку, виділяється сільська буржуазія, з другого — бідняки й пролетарі. Чи корисний такий лад для більшости селян? Звичайно, що ні, бо тільки деякі з середняцьких господарств обертаються на міцні куркульські господарства, ціла ж маса селян пролетаризується (обертається на найманих

робітників. Капіталізм завдає величезній більшості села руйнації, злиднів, вічного напівголодного існування.

Инакше стоїть справа за диктатури пролетаріяту. Пролетаріят, будуючи соціялізм, не може його будувати тільки в місті. Соціялізм бо, це — такий лад, коли місто й село сполучаються в одне ціле, в єдине суспільне господарство. Але привести село до соціялізму можна тоді тільки, коли *вся селянська маса* піднесе своє господарство, поліпшить способи господарювання, стане культурніша. Ось чому робітнича класа та її партія ведуть політику поєднання, змички з трудовим селянством і намагаються піднести селянське господарство, допомогти біднякові, полегшити становище середняка. Ось чому селянство заінтересоване в тому, щоб не було капіталізму, щоб його повалити й замінити на соціялістичний лад.

ВКП(б), здійснюючи завдання пролетаріяту, разом із тим обороняє й притаманні, корінні інтереси величезної більшости селян. Селянство ще не зовсім дає собі справу про це, бо дрібні повсякденні інтереси заступають йому ті великі вигоди, що їх дасть всенькому людству соціялізм. Але для кожного свідомого партійця мусить бути відомо, що поволі селянство все це збагне і засвоїть за проводом пролетаріяту та його партії, бо будівництво соціялізму є кревна справа не самих-но робітників, але й селянської бідноти та середняків.

Що-ж звідси виходить? А те, що тільки за проводом робітничої класи *всі трудящі маси* можуть дійти остаточного визволення. Це й означає, що диктатура є єдиний шлях для всіх трудящих у боротьбі за нове, краще життя.

Диктатура пролетаріяту означає такий лад, коли влада в країні належить *одній* класі — пролетаріятові. Але пролетаріят використовує цю владу не для того, щоб експлоатувати, як буржуазія, інші класи, а для того, щоб зовсім знищити поділ суспільства на класи, щоб позбутися того, що людина людину експлоатує.

Партія — проводир і вчитель мас.

Ми вже в першій розмові вияснили, що наша партія керує масами своєї власної класи — пролетаріяту. Але разом із тим ми бачимо, що пролетаріят веде за собою й непролетарські маси трудящих.

Це значить, що всеньке багатомільйонове трудове населення нашої країни має надійного проводиря — пролетарську партію. Партія пролетаріяту — комуністична партія — вказує завдання

боротьби й будівництва, показує способи, як розвязувати ці завдання всім трудящим СРСР.

Щоб пояснити, як партія керує робітничою класою, візьмімо приклад. Перед нами вже давно стоїть завдання розвитку нашої соціялістичної промисловости. Партія виучує становище цієї промисловости й говорить: треба її перебудувати, переустаткувати, треба краще організувати роботу, здешевити продукцію, почати будувати нові підприємства, забезпечити власне машинобудівництво в радянській країні то-що. Ці завдання можуть бути розвязані тільки тоді, коли активну участь у цьому візьмуть *всі робітники.* Але партія всій цій роботі веде перед і керує нею — вона висуває завдання, вона з'ясовує їх усім робітникам, вона притягає усіх робітників до роботи над здійсненням цих завдань.

Але коли-ж партія може успішно керувати своєю класою? Тоді тільки, коли партія всім своїм корінням *звязана з робітничими масами.* Партія ні в якім разі не повинна замикатися в собі, бути сама собою, не повинна відриватися від мас, забувати, що вона — *частина* класи. Керівництво партією може бути успішним тоді тільки, коли маси *ймуть віри* партії, звіряються на її керівництво, вважають її за *свою* партію. Ось чому керівництво партії робітничими та селянськими масами можливе *не способом командування,* а способом *переконування* насамперед. Щоб не відірватися від мас, партія мусить не тільки вчити, але й учитися в мас, перевіряти правильність своєї політики на досвіді мас. Партія має чутно прислухатися й пильно зважати на вимоги й потреби мас. Партія повинна знати, чого вимагають від неї робітники, які ці їхні потреби, як ці вимоги можна було-б загодити.

Ось тепер найпекучіші питання робітничого життя — це житлова криза, безробіття, дорожнеча. Наша партія й докладає всіх сил до того, щоб розгорнути житлове будівництво, розвинути промисловість, зменшити безробіття, знизити ціни на ринку. Кожний осередок партії на кожнім підприємстві мусить завжди пам'ятати про те, чого потребують робітники, чим вони незадоволені, і намагатись їхні потреби скільки сили задовольнити.

Те-ж саме можна сказати й про керівництво партії *селянськими масами.* Ленін і його партія завжди чутливо прислухались до голосу бідняка й середняка. 1918 року Ленін домігся того, щоб замиритись з Німеччиною. Хоч мир цей був і дуже тяжкий, але конче потрібний, бо селянство було виснажено імперіялістичною

війною, зруйноване до краю. Укладаючи мирний договір, наша партія бажала вернути землероба до плуга й забезпечити перепочинок для цілої країни. Або ось инший приклад: Ленінові на початок 1921 р. з багатьох фактів, взятих із настроїв села, стало ясно, що від політики воєнного комунізму треба перейти до нової економічної політики. Цей перехід, як відомо кожному робітникові й селянинові, дав нашій партії можливість зміцнити спілку робітничої класи й селянства і розгорнути наше господарство. Або, наприклад, постанови радянського уряду 1926 р. про сільгосподаток ухвалюється за найжвавішою участю селян і на основі зважения їхніх потреб: податок, охоплюючи одномірно найбільш заможні господарства, звільняє в той же час від оподаткування значну частину дворів — саме-ж найбідніші селянські господарства.

Зважаючи вимоги мас, партія твердо керує ними.

Але прислухатися до голосу мас — це зовсім не значить *плентатися в хвості мас*, підтакувати кожному, навіть нерозумному й нісенітному домаганню тої чи иншої групи робітників чи селян. Адже-ж далеко не всі робітники й селяни завжди правильно розуміють свої завдання. Адже-ж далеко не завжди інтереси тої чи иншої групи трудящих збігаються з загальними інтересами пролетарської держави, з інтересами будівництва соціялізму.

Візьмімо хоча би справу *заробітної плати*. Коли послухати деяких, найбільш відсталих, робітників, то треба було-б зараз же збільшити зарплату вдвічі, а то й ще більше. А що із цього вийшло-б? Аж нічого доброго. Всякий крам подорожчав би, карбованець почав би дешевшати й знецінився-б геть, заробітна плата *насправжки* не збільшилася-б, а з селянством замість „змички“ сталася-б „розмичка“.

Шлях нашої партії — не плентатись у хвості маси, не пристосовувати свою політику до рівня відсталої частини робітників, а навпаки — керувати масами, підносити їхню свідомість до рівня свідомости їхнього передового загону.

Комфракція в безпартійних органах.

Щоб керувати всіма галузями роботи й всіма масовими організаціями робітників та селян, комуністи повинні діяти організовано й одностайно. Вони повинні твердо вести свою лінію, не піддаючись ніяким хитанням. Партійну лінію партія провадить через тих комуністів, що працюють у тій чи иншій організації. Скрізь — і в раді, і в кооперації, і в заводоуправлінні,

і в комітеті взаємодопомоги — комуністи, що працюють там, закладають свою *комуністичну фракцію*. Ці фракції засновується й на всіх тих з'їздах, конференціях, нарадах, де комуністи беруть участь разом із безпартійними. Найважніші справи фракція заздалегідь обговорює, намагається свої постанови провадити в життя разом із безпартійними. Постанови партійної фракції кожний комуніст повинен обороняти й проводити їх скрізь і всюди.

Коли-б партія заздалегідь не обговорювала справ, що стоять на порядку денному, коли-б вона не ухвалила певної постанови в цих справах на засіданні фракції, то на зібранні, з'їзді, конференції то-що комуністи виступали-б, як кажуть, „хто в луг, а кто в плуг". Такий розбрат серед комуністів міг би спричинитися до того, що безпартійні перестали-б убачати в партії свого проводиря. Навпаки, *єдність і погодженість виступів членів ВКП(б)* що-разу підкреслюють, що *партія вміє твердо керувати трудящими* в інтересах боротьби за соціялізм.

Таким чином, сила й авторитет партії є в тім, що вона, прислухаючись до голосу мас і старанно обмірковуючи їхні вимоги, веде в той же час тверду лінію своєї політики в інтересах цілої робітничої класи. Але було-б зовсім неправильно, коли-б партія просто *накидала* свої постанови безпартійній масі, не дбаючи за те, чи *зрозуміли* цю постанову безпартійні, чи ні. Партія намагається так керувати масами, щоб вони *власним досвідом* переконалися правильности партійної лінії. Так, приміром, партія повела робітників здобувати владу в 1917 році тоді тільки, коли маса робітників на власні очі побачила, що иншого способу врятуватися від війни, голоду, розору й буржуазного гніту нема. Партія вимагає, щоб фракція, ком'осередки, окремі члени партії не чинили насильства над волею безпартійних, щоб переконували, доводили їм, що їхнім інтересам, інтересам трудящих, корисна та саме постанова, що її подається від імени партії.

Профспілки й ради, як приводні паси від партії до мас.

Самої-но компартії, що об'єднує меншість робітничої класи, не досить ще, щоб успішно керувати масами. Партія мусить спиратися на цілий ряд масових організацій трудящих, щоб щільніше звязатися з ними.

Наведімо таке порівняння. Кожен робітник знає, що на фабриці не досить мати тільки двигуна, щоб запрацювали варстати. Від двигуна до варстатів потрібні ще приводні паси. Оці паси, як

відомо, передають силу двигуна на різні варстати: токарні, прядільні, ткацькі, друкарську машину то-що. Без цього бо звязку між двигуном і варстатами, без цих приводних пасів неможлива була-б робота заводу чи фабрики.

Ось такими-то „приводними пасами" від „двигуна" — ВКП(б) до мас є в першу колію *профспілки та ради.*

Профспілки об'єднують мало що не ввесь пролетаріят по виробничій лінії. Профспілки є початкова школа комунізму, де робітники навчаються керувати виробництвом, навчаються инших сторін керування нашою державою.

Вони звязують авангард класи (партію) з усією класою, виховують у пролетарському дусі відсталих і тих робітників, які щой-но прибули на фабрику.

Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів є ще ширша масова організація, яка об'єднує мільйони трудящих міста й села. Ради є органи державної влади, органи диктатури пролетаріяту. Пролетаріят за проводом партії через ради здійснює своє керівництво мільйоновими масами трудящих СРСР. Про те, як через профспілки й ради партія звязується з масами й керує ними, ми докладніше розповімо в дальших двох розмовах.

ЗАПИТАННЯ.

1. Чому наша партія, будучи партією пролетарською, керує й непролетарськими масами трудящих?
2. Що таке „хвостизм" і в чім його шкодливість?
3. Чим відмінна середпартійна фракція від партійної фракції в раді, профспілці то-що?

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Пролетаріят — проводир усіх трудящих.

„Диктатура пролетаріяту, коли перекласти цей латинський науковий... вислів на простішу мову, означає ось що: тільки певна класа, саме-ж міські і взагалі фабрично-заводські промислові робітники, спроможні керувати цілою масою трудящих і експлоатовуваних у боротьбі за повалення ярма капіталу, в процесі самого повалення, в боротьбі за вдержання й зміцнення перемоги, у справі створення нового соціялістичного суспільного ладу, в усій боротьбі за певне знищення клас".

(*В. І. Ленін.* Зібр. творів. т. XVI, стор. 248).

2. Пролетаріят — гробокоп капіталізмові.

„Перемога великого капіталу, це — розор для ремесника, крамаря, селянина; вона де-далі, то все збільшує лави найманих робітників. Пролетаріят у міру капіталістичного розвою збільшується числом. Він — як та потворна гідра з багатьма головами; відрубай одну — виросте десять инших. Коли буржуазія душила робітничі повстання, вона зміцнювала капіталістичний лад. Але розвиток цього капіталістичного ладу до розору доводив десятки тисяч, мільйони дрібних господарів і селян; він кидав їх під п'яту капіталістам. Цим самим він збільшував число пролетарів, ворогів капіталістичного ладу. Але не тільки числом стає дужчою робітнича класа. Вона, крім того, гуртується що-раз більше і більше. Чому? А тому, що з розвоєм капіталізму зростають великі фабрики. А кожна велика фабрика збирає в своїх стінах цілі тисячі робітників, часом десятки тисяч робітників. Ці робітники працюють попліч, один поруч одного. Вони бачать, як господар-капіталіст експлоатує їх. Вони бачать, що робітник робітникові — друг і товариш. На самій роботі пролетарі, об'єднані фабрикою, привчаються орудувати спільно. Їм і змовитися легше. Ось чому, в міру розвою капіталізму, зростає не тільки кількість, але й згуртованість, одностайність робітничої класи.

Чим швидше зростають великі фабрики, чим швидше розвивається капіталізм, тим скоріше до розору доходять ремесники, сільські кустарі - селяни. Тим швидше зростають потворні багатомільйонові міста. Кінець-кінцем, на невеличкім поглядно просторі — по великих містах — скупчується величезна сила народу й серед усього цього народу величезну більшість становить фабричний пролетаріят. Він залюднює брудні, задимнені квартали, а купка всевладних господарів живе в розкішних палацах. Ця купка стає що-раз менша. Робітників же все більшає й більшає, робітники згуртовуються що-раз тісніше.

У таких обставинах неминуче загострення боротьби повинно закінчитися перемогою робітничої класи. Рано чи пізно,—хай як хоче хитрує буржуазія,— а робітнича класа, рішуче зітнувшись з буржуазією, скидає її з трону, руйнує її розбійницьку державу й будує свій новий, трудовий, комуністичний лад. Отже, капіталізм у своїм розвої неминуче призводить до комуністичної революції пролетаріяту.

(Бухарін і Преображенський.— „Азбука комунізму", стор. 41).

ЗАВДАННЯ.

1. Покажіть на фактах із життя вашого підприємства, як осередок партії здійснює звязок із масами і керівництво ними.

2. Виясніть соціяльний склад осередку, до якого ви належите. Скільки в ньому всього членів та кандидатів партії і скільки серед них робітників, службовців чи инших категорій.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Розкажіть, чому ВКП(б) є робітнича, а не робітничо-селянська партія.

2. Поясніть, чому треба пильно регулювати соціяльний склад партії.

3. Чому диктатура пролетаріяту визволяє не тільки робітничу класу, але й усіх трудящих?

4. Чому ВКП(б) повинна зважати на вимоги трудящих мас, і в чім є небезпека хвостизму?

РОЗДІЛ ДРУГИЙ.

ПАРТІЯ В КЕРІВНИЦТВІ ТРУДЯЩИМИ МАСАМИ.

РОЗМОВА ТРЕТЯ.

Партія і профспілки.

Про що розмова.

У попередній розмові ми вияснили, що роля комуністичної партії є в тому, щоб керувати пролетаріятом: 1) в його боротьбі зі своїми ворогами, 2) в справі притягнення пролетаріятом на свій бік трудящих мас, 3) в справі соціялістичного будівництва.

Тепер нам треба розглянути, *як* партія керує пролетаріятом та трудящими, *через які організації це керівництво проводиться і здійснюється.* Звязок партії з робітничою класою і трудящими та керівництво ними здійснюється через масові організації робітників та селян і насамперед — через профспілки та ради. У цій розмові ми покажемо, як цей звязок та керівництво здійснюється через профспілки. Ми покажемо, як через профспілки СРСР за проводом ВКП(б) мільйонові маси пролетаріяту беруть участь у будівництві соціялізму.

1. Профспілки в пролетарській державі.

Профспілки — масова організація пролетаріяту.

„Як найкраща фабрика з чудовим двигуном і першорядними машинами буде бездіяльна, коли попсується передатний механізм од двигуна до машин, так само неминуча катастрофа нашого соціялістичного будівництва, коли неправильно збудовано чи неправильно працює передатний механізм од партії до мас — профспілки". Ось як визначив ролю й значення профспілок у наших обставинах XI з'їзд партії в резолюції, яку запропонував В. І. Ленін.

Дійсно, значення профспілок у всій боротьбі робітничої класи — величезне. Профспілка, це — найширша, це — найбільш *масова організація* робітничої класи. Вона відмінна від партії саме тим, що до неї вступають *майже геть чисто* всі робітники. Єдина умова для робітника, що вступає в профспілку, це — коритись товариській спілковій дисципліні й бути напоготові брати участь у спільній боротьбі робітничої класи за соціялізм.

Коли-б партія не спиралась на таку масову організацію робітників, що охоплює їх майже геть усіх, тоді не могло-б бути й мови про керівництво партії цілою робітничою класою.

Комуністи залишилися-б тоді самі собою, а вся робітнича маса — сама собою. Не знайшлося-б за що зачепитися для того, щоб партія вела за собою й підносила все вище й вище політичну свідомість усіх робітників.

Візьмімо перше-ліпше підприємство. Яка організація найближче стоїть до робітника, до його повсякденних потреб, до його турбот? Кожен знає, що така організація є профспілка, в особі її низового органу — фабрично-заводського комітету. Чи то розцінку неправильно встановлено, чи то заробіток неправильно виплачено, чи прозодягу не видано, чи вентиляція попсована, — робітник знає, що при всякій такій нагоді він мусить шукати допомоги й поради в своїй *професійній організації. Дбати за поліпшення життя робітника* — ось чим насамперед займається у своїй практичній роботі профспілка. Вона боронить інтереси робітників, коли укладають колективного договора з господарською організацією. Вона стежить за тим, щоб цей договір ніхто не порушував. Вона дбає про те, щоб робітників та їхніх дітей обслужувалося школами, клубами, яслями то-що. Вона дбає, щоб поширювано житлове будівництво для робітників, щоб здешевлювано крам по кооперативах, вона подає допомогу своїм безробітним членам і т. инш. Словом, нема такої робітничої потреби, що її профспілка, коли вона як слід працює, так чи инакше не прагнула-б загодити.

Ясно, отже, яку велику користь дає робітникові профспілка. Тому-то в профспілку вступають не тільки передові робітники, але й уся маса пролетарів. Так, по профспілках СРСР об'єднано тепер понад 9½ мільйонів робітників і службовців. Це значить, що на кожну сотню людей, що живуть у нашій країні з найманої праці, 95 чоловіка організовані в лавах профспілок.

Профспілки в буржуазнім суспільстві.

Погляньмо тепер, яка різниця між *нашими* профспілками й профспілками *буржуазних країн.* По країнах, де панує капітал, спілки також об'єднують робітників, організують їх для оборони їхніх інтересів. Там робітник має справу з підприємцем, з експлоататором, там завдання профспілок — провадити *класову боротьбу* проти буржуазії. Починається ця боротьба з повсякденних потреб робітників: через спілку робітники допевняються підвищення *заробітної плати*, скорочення *робочого дня*, кращих *обставин для роботи.* Помалу-малу, проте, робітник починає розуміти, що самою-но економічною боротьбою, самими страйками багато чого не достукаєшся. Він бачить, що експлоататорів

боронить цілий апарат буржуазної держави — з його поліцією, судом, в'язницями. На досвіді своєї боротьби робітник доходить висновку, що справжнього визволення від каторжної праці й злидарського життя можна дійти одним лише способом: *поваленням цілого капіталістичного ладу.* Так організовані робітники переходять від боротьби за „п'ятачок" до широкої класової боротьби за проводом *комуністичної партії.*

По капіталістичних країнах профспілки є, отже, школою, що навчає робітників спільно боротися з капіталом і дає їм усвідомити те, що доконче потрібна рішуча боротьба за повалення капіталістичного ладу.

У робітничій державі профспілки — школа комунізму.

Инакше стоїть справа з профспілками у нас, *за радянської влади.* В нашій країні владу тримають сами робітники. Державний апарат служить тут не для оборони експлоататорів, а для боротьби з ними. Вся велика й більша частина середньої промисловости, цілий залізничий і водяний транспорт належать робітничій державі, тоб-то цілій робітничій класі. На цих державних підприємствах капіталіста нема, тому не може тут і бути класової боротьби. Хто-ж бо бореться сам із собою?

У радянських обставинах профспілки відограють уже зовсім иншу ролю. *Із школи боротьби з капіталістами вони обертаються на школу комунізму.* Про це Ленін так говорив:

„Всіх поспіль охоплюючи, включаючи в свої лави організації індустріяльних (промислових) робітників, профспілки є організацією провідної, пануючої, урядовної[1]) класи... Але це не є організація державна, це не є організація примусу, це є організація виховна, організація втягування, навчання, це є школа, школа управління, школа господарювання, школа комунізму".

І далі Ленін пояснює, як саме треба розуміти спілки, як своєрідну школу. Це не така школа, де вчителі навчають учнів. Це школа, де маси *на практиці свого життя* й повсякденної практичної роботи поволі прилучаються до будівництва соціялізму.

Коли на фабрику приходить із села новий робітник, він зовсім не тямить, що таке радянська фабрика, він ще зовсім не розуміє, що таке соціялістичне господарство взагалі. Але цей робітник вступає в профспілку, щоб у цій організації знайти оборону своїх інтересів. У такого робітника ще нема розуміння загальнокласового інтересу, у нього ще нема пролетарської

[1]) Урядовна — „правительствующая". — *Прим. перекл.*

виучки, свідомости, класового досвіду. Але поступово, через загальну робітничу організацію — профспілку, такий робітник звязується з усією масою робітників, починає розуміти загальні інтереси цілої робітничої класи, починає брати участь в управлінні господарством, в його удосконаленні. Так поволі він стає що-раз свідомішим пролетарем, учасником загально-класової боротьби за комунізм.

Словом, профспілки в СРСР, це — така організація, що через неї вся маса робітників втягається до будування соціялістичного господарства.

Кожне поліпшення в господарстві СРСР веде до поліпшення й життя робітників. Кожний новий завод зменшує безробіття. Кожний крок у справі поліпшення техніки виробництва веде до подешевшання краму на ринку, до підвищення заробітної плати. Що багатший стає СРСР, тим повніше вдовольняються потреби робітників — житлові, культурні то-що.

Тому, працюючи над удосконаленням господарства й піднесенням культури в СРСР, профспілки тим самим доходять і поліпшення життя робітників.

Проте, профспілки і за диктатури пролетаріяту зовсім не відмовляються від безпосередньої *оборони матеріяльних і культурних інтересів робітників.* Профспілки, — говорив Ленін,— існують у нас „для оборони робітників від своєї держави і для того, щоб робітники боронили свою державу". Що робітники повинні обороняти свою державу — це зрозуміло. Але як же можна обороняти робітників од їхньої-ж пролетарської держави?

Профспілка обороняє робітників од бюрократичних перекручень держапарату.

Держава наша — *робітнича.* Одначе вона не позбулася ще тої недуги, що її Володимир Ілліч називав „бюрократичним перекрученням". Що це значить? У нашім державнім апараті поки-що багато є ще залишків старого, передреволюційного, чиновницького. У нас у держапараті поки-що чимало є ще всякого свавілля, тяганини, бездушного ставлення до людности й до її потреб. Через оцю-от недугу держапарату наша політика, наші закони часто-густо непоправно запроваджуються в життя, або гинуть у канцелярській тяганині.

Багато років упертої роботи потрібно ще на те, щоб вигоїти апарат од бюрократичної недуги. А тепер найкращий засіб оборони робітників од цих перекручень, це — боротьба з ними з боку самих організованих робітників через профспілки.

Недосконалість нашого держапарату особливо загострилася, коли наші підприємства перевели *на господарський розрахунок*. Трести, заводоуправління, директори стали перед завданням: вигідно виробляти, торгувати, нагромаджувати прибутки, поширювати виробництво. У таких обставинах неминуче, що, прагнучи найбільшої зисковности, господарник часом через міру буде господарювати, не візьме на увагу інтересів робітників, почне удосконалення виробництва доходити тим, що погіршуватиме матеріяльне становище робітників.

Яскравий приклад такого нерозумного господарювання ми бачили на початку кампанії за режим економії. Перед трестами й фабрично-заводською організацією було завдання — зменшувати витрати, здешевлювати собівартість краму, позбуватися безгосподарности. Деякі адміністратори зрозуміли це так, що почали ощаджувати на робітниках, намагались зменшувати витрати на охорону праці, на заробітну плату то-що. Цілком ясно, що так ставитися до режиму економії є бюрократичне перекручення його, нерозуміння самої сути боротьби за ощадність.

Щоб мати найбільше зиску з підприємства, легко може збитися на таку покручену стежку навіть червоний директор, навіть колишній робітник, навіть гарний комуніст. То він намагатиметься яко мога менше грошей приділяти на справу технічної безпеки—на загороди біля варстатів, на щити для приводніх пасів то-що, то він попробує встановити неможливі норми виробки, то почне ощаджувати на прозодягові, на окропі для робітників то-що. Проти таких прикрих перекручень і виступає профспілка, як робітнича організація, що обороняє інтереси своїх членів.

Це не класова боротьба, бо нема класового ворога, а є своя-ж робітнича держава. Це — боротьба проти бюрократичних перекручень в апараті радянської держави.

Борючись із цими перекрученнями, обороняючи інтереси своїх членів, профспілка тим самим гуртує робітників і стає для них *школою об'єднання й пролетарської організованости*.

Звісна річ, тут не треба забувати, що і в СРСР профспілка провадить далі класову боротьбу там, де є ще капіталіст: на *приватнім підприємстві, концесії*. Там бо ще капіталіст експлоатує робітників і там провадиться й мусить провадитись боротьба проти цієї експлоатації. Там профспілка мусить увесь час пильнувати, бо перед нею—капіталіст, *класовий ворог* робітника, хоча й приборканий пролетарською диктатурою.

Профспілка втягує робітників у господарське будівництво.

Обороняючи свої особисті повсякденні інтереси, робітник на власнім досвіді переконується, що він заінтересований насамперед у тому, щоб кращало ціле господарство СРСР. Це за капіталізму робітник не заінтересований у піднесенні господарства. Він знає, що кожне поліпшення йде там на користь не пролетареві, а капіталістові. Инша справа в нас. Що вища продуктивність праці, що краща техніка виробництва, що дешевше коштує виробка краму, що більше цього краму виробляється,— тим швидше кращає й життя робітника. *Особистий інтерес* кожного окремого робітника, кожної групи робітників—цілком вдовольняється тут разом із спільними інтересами *всенької промисловости*, всенького народнього господарства. Ось такий звязок між своїми особистими інтересами й інтересами цілої пролетарської держави робітник найближче пізнає у своїй професійній організації.

Візьмімо, наприклад, роботу над *піднесенням продуктивности праці*. Коли наша партія поставила була перед робітничою класою це завдання, то профспілки спрямували на цю справу всю енергію робітничих мас. Вони з'ясували робітникам, через що й для якої мети потрібний цей трудовий натиск з боку пролетаріяту. Вони закликали робітників допомагати всім заходам до підвищення продуктивности праці. Під впливом профспілок кожний робітник не то що взявся до напруженої роботи біля свого варстату, але й всі разом дружно стали до роботи над удосконаленням техніки виробництва, над поліпшенням організації виробництва, взялися до боротьби з ледарством і розговтаністю. Без допомоги й участи профспілок, тоб-то самих робітників, цього завдання не можна було-б розвязати.

Або ще приклад—боротьба за *зниження цін*. У цій роботі особливо ясна стає залежність інтересів кожного робітника від інтересів цілої пролетарської держави.

Профспілки у цій роботі беруть участь: вони перевіряють зниження цін по кооперативах, допомагають органам робітничо-селянської інспекції в боротьбі з хибами торговельного апарату.

Через профспілки тисячі робітників висуваються на провідні посади для *управління господарством*, для роботи в заводоуправліннях, у правліннях трестів і в радянськім апараті.

А це й значить, що профспілка стає школою комунізму для мільйонів робітників.

Комуністична партія керує профспілками.

Досвід робітників усіх країн доводить, що профспілки тоді тільки стають знаряддям успішної класової боротьби пролетаріяту, коли ними керує *революційна пролетарська партія.* Такою партією є комуністична партія. Без цього керівництва профспілки неминуче збиваються на шлях дріб'язковости, боротьби за дрібні поступки, за подачки,— робота угодівських, меншовицьких профспілок на Заході стверджує це. Без керівництва компартії профспілки обертаються на вузько-цехові організації. Партія — проводир і керівник профспілок; без неї кожна група робітників, під впливом угодівських лідерів, буде дбати лише за свої дрібні інтереси, а великі інтереси класової боротьби будуть віддаватися на поталу інтересам сьогоднішнього дня. А капіталістам тільки того й треба: при такім становищі вони розіб'ють робітників на частки: одних вони будь-якою подачкою втихомирять, инших приборкають — і тим зміцнять свої сили.

Уся практика нашої революції також говорить за те, що досить профспілкам відірватись від партії, як вони вже й збочують з правильного шляху. З'ясовується це просто: адже-ж сама партія пролетаріяту ясно бачить *увесь* шлях усього пролетаріяту, не боїться труднощів, не піддається хитанням. А цього поки-що не можна сказати про всіх робітників.

Кожний, коли добре придивиться до свого заводу, побачить чимало таких робітників, що піклуються ще тільки за себе, намагаються як-найбільше вирвати для себе, хоч би й на шкоду иншим. Чимало є й таких робітників, що не розуміють того, що інтереси радянської держави й радянського господарства— це їхні інтереси. Коли-б профспілка відірвалася від передового загону пролетаріяту — його партії, — тоді вона збочила-б на шлях отаких відсталих груп робітників. Як би не було керівництва партії, то окремі найміцніші й найкраще організовані профспілки за-для своїх інтересів перестали-б зважати на інтереси слабших професійних об'єднань. Це призвело-б до розбрату серед робітничої класи, до її знесилення.

Профспілки без компартії не можуть керувати боротьбою робітничої класи й вести її до комунізму. Втрата чи брак партійного керівництва завдає тяжкого удару справі робітничої класи, знесилює і партію і профспілки.

ЗАПИТАННЯ.

Чому ми називаємо наші профспілки „школою комунізму"?

2. Чергові завдання партії в профспілках.

Зростання кількости й активности пролетаріяту.

Останніми роками швидко зростала наша промисловість, а разом із нею й робітнича класа. Загальне число робітників у всій промисловості, на залізничому транспорті, в будівництві становило: 1923/24 року — 3.421 тис., 1926/27 р. — 5.410 тис. На Україні на 1 квітня 1927 року працювало в промисловості, транспорті й будівництві 1.494 тис. робітників.

Тепер уже не біжать робітники з фабрик і заводів на села, як це було за років голоду й руїни. Навпаки, на фабриках і заводах скупчуються що-далі, то більші маси робітників — повернулись ті, що колись покинули були працювати на підприємстві, приходять нові шари робітників із села, із нового робітничого молодняку.

Покращало й матеріяльне становище робітників. Зріс їхній культурний рівень. Збільшилась активність. Повищав інтерес до роботи своєї спілки. Робітник намагається взяти в ній більшу участь, поліпшити її, перевірити її. Усім відомо, як уважно підходять до роботи спілок передові безпартійні робітники, як активно виступають вони на зборах, критикують завком, РКК, правління клубу. Та й потреби в робітників вищі, ніж ті, що раніше: революція дуже збільшила ці потреби, і люди бажають жити по-людському, а не так, як жили за капіталістів.

Ось перша причина, що спонукала нашу партію поставити перед профспілками завдання—пожвавити їхню роботу, зробити її ближчою кожному рядовому членові спілки, краще обслуговувати його потреби.

Нові шари робітників.

Ці завдання стали особливо гостро перед спілками ще й тому, що на заводах і фабриках останніми часами (1925—1927 роки) створився новий великий шар культурно-відсталих, щільно звязаних ще з селом робітників. Більшість їх становлять колишні селяни і кустарі чи їхні діти. Це — робітники з учорашнього дня. Ніколи вони на фабриці не працювали. Вони поки-що дивляться на неї, як на чужу, їх кортить вернутися до свого дрібного господарства в село. Це—напівселяни, напівробітники.

Ці робітники являють собою найбільш відсталу частину пролетаріяту. Їх треба переварити в фабричнім казані, призвичаїти до пролетарської дисципліни, прилучити до інтересів цілої

робітничої класи. Инакше бо ці відсталі шари будуть висіти тягарем на ногах пролетаріятові, гальмуватимуть усю його роботу. Треба втягнути їх у спілку, піднести їхній культурний рівень, притягти до громадської роботи й зробити їх свідомими учасниками нашого будівництва. Хто-ж, як не профспілки, мають в першу чергу взятися до перевиховання усієї цієї маси нових робітників?

Звязок профспілки з масами й оборона їхніх інтересів.

Ось чому XIV з'їзд і XV конференція нашої партії віддали так багато уваги роботі спілок. Головні вказівки партії профспілкам зводяться до таких двох завдань:

Профспілки повинні, по-перше, головну свою увагу й найбільше своїх сил віддати на оборону повсякденних економічних інтересів своїх членів.

Спілки повинні, по-друге, так поставити свою роботу, щоб краще знати потреби своїх членів, щоб ще ближче присунути свій апарат до робітничої класи, ширше втягати рядових робітників до активної роботи, міцніше тримати звязок між провідними органами профспілок і цілою масою робітників.

Профспілки повинні зближатися з робітничою масою, правильно розвязуючи такі пекучі питання, як виробка норм, розцінок, укладання колективних договорів, охорона праці, розвязання житлової справи, поліпшення роботи кооперативу. Профспілки повинні обслужувати й культурні потреби робітничої класи, а не тільки матеріяльні. Клуби, червоні кутки, бібліотеки, школи,— все це мусить бути принатурено до маси, до рядового робітника далеко більше, ніж це було досі.

Профспілка й виробництво.

Певна річ, що, обороняючи інтереси робітників, профспілка не може забути й того, що перед нею — не капіталістичне підприємство, а радянське, що приналежить самій же робітничій класі. Господарник иноді готовий переборщити, ганяючись за зиском. Але чимало є й робітників, що ставляться до роботи несвідомо, бажають дати роботи як-найменше та найгіршої, а з заводу вирвати як-найбільше. Такі робітники ще не одвикли працювати на хазяїна, вони ще не усвідомлюють, що хазяїн радянських підприємств — сама робітнича класа. Звідси — і прогули, і високий відсоток браку, і випадки нісенітних вимог підвищувати зарплату.

Чи може профспілка потурати на такі вимоги? Чи може вона миритися з тим, що так ставляться до виробництва? Звісно, ні. Ось чому, обороняючи інтереси даної групи робітників,

профспілка в той же час пам'ятає про основні завдання *цілої робітничої класи*, про інтереси соціялістичної промисловости. Вона не може подавати до господарських органів таких вимог, що їх несила виконати. Вона повинна завжди зважати на становище підприємства. Домагаючись, щоб повищувано зарплату, спілка не може забувати, що наша промисловість мусить нагромаджувати та й нагромаджувати кошти, щоб поширювати виробництво, будувати нові фабрики й заводи, поновляти устаткування на старих підприємствах. Тому спілка допомагає господарникам зміцнювати трудову дисципліну. Вона розтолковує робітникам їхні завдання на виробництві, вимагає й від них, щоб вони твердо додержувалися зобов'язань, узятих на себе за колдоговором. Спілка виховує, таким чином, у робітників свідоме, комуністичне ставлення до праці.

Але, звичайно, спілка аніяк не повинна об'єднуватися, зливатися з господарським органом, не повинна робити так, щоб тільки стверджувати своїм підписом усе, що господарник запропонує. Спілка повинна розібратися, в чім саме господарський орган має рацію в своїх пропозиціях і планах і в чім він не має рації. І вже ні в якім разі спілка не повинна брати на себе адміністративних обов'язків на підприємстві. А то бували випадки, що спілка так провадила свою роботу, що робітник і не розбирав, де адміністрація, а де спілка.

У таких випадках неминуче буває так, що те чи инше незадоволення робітників виявляється *поза спілкою* — починається „волинка", конфлікт то-що. Спілка, коли вона гарно працює, не доводить справи до таких стихійних вибухів незадоволення. Вона повинна завчасно знати, з чого незадоволені робітники, зараня договоритися з адміністрацією і з робітниками, щоб і виробництво не зазнавало шкоди, і інтереси робітників щоб оборонялося.

Профспілкова демократія.

Спілка мусить бути організацією справді виборною. Вибори всіх органів профспілки мусять провадитись на засадах справжньої робітничої демократії, без натиску, при найширшім обговорюванні кандидатур по цехах, на робітничих зборах та конференціях. Спілкові органи мають складатися з людей, робітничій масі добре відомих, що користуються її довір'ям.

Спілка повинна регулярно *давати звіти* про свою роботу, давати звіти про те, куди вона витрачає зібрані членські вкладки. Найважливіші справи життя спілки треба обговорю-

вати на робітничих зборах, по червоних куточках. Це особливо важно в справі колдоговорів. Зовсім не можна допускатися таких випадків, коли спілка підписує колдоговір од імени робітників, але робітники змісту цього договору не знають, його не обговорюють, не беруть сами участи в його складанні.

Найважливіше завдання спілок — втягати своїх членів в активну роботу. Кожна профспілкова організація мусить обрости широким шаром *робітничого активу.*

Профделегати, члени різних комісій (охорони праці, культурної роботи, удосконалення виробництва), збирачі членських вкладок, активні учасники виробничих нарад, робітники клубів і червоних куточків то-що,— увесь цей шар мусить бути втягнений у практичну роботу, мусить на цій роботі виховуватися. Спілки повинні висувати із маси нових робітників, щоб безупинно поновляти склад профорганів.

Здійснюючи таким способом спілкову демократію, спілки висувають з-поміж робітників ще ширший шар активних робітників — будівників соціялізму. Через спілкову демократію ціла робітнича маса підвищує свою свідомість і активність.

Виробничі наради — школа управління господарством.

Обороняючи інтереси робітників, спілка одночасно притягає їх до участи в будівництві нашого господарства. Яким же способом спілка здійснює це своє завдання? Профспілки намічають і обговорюють кандидатів на провідні господарські посади (директори підприємств, правління трестів то-що). Профспілки обговорюють роботу господарських органів, відзначають їхні хиби, подають свої пропозиції. Але особливо важлива робота виробничих нарад.

Виробничі наради, це — найкраща форма участи робітників в управлінні промисловими підприємствами. На цих нарадах виявляється ініціятива й самодільність робітника в справі удосконалення виробництва. Через ці наради виховуються кадри робітників-практиків, що навчаються управляти виробництвом і висуваються на роботу для управління. На цих нарадах робітник що-раз більше усвідомлює залежність інтересів трудящих від ступеня наших господарських успіхів.

Найголовніше в роботі нарад, це — знімати на них ті справи, що дуже обходять робітників. Починаючи з дрібниць життя того чи иншого цеху, треба поволі переходити й до складніших справ господарського життя підприємства: як найкраще використати сировину, як найекономніше витрачати паливо, як краще орга-

нізувати роботу, зменшити брак, поліпшити техніку, полегшити обставини праці. Багато питань входить в закрес роботи нарад.

Щоб робітники могли як слід розібратися в справах виробництва, виробничим нарадам деяких підприємств дозволено, на спробу, виділити *тимчасові контрольні комісії*. Раніше, ніж директор чи інженер зробить на нараді доповідь про ту чи иншу справу, ця комісія на місці перевірить, як стоїть справа, і вияснить, які потрібні поліпшення, що треба й що можна виправити. Виробничі наради, це — одна з найважливіших галузей роботи профспілок, як „школи управління, школи господарювання, школи комунізму“ (Ленін).

Як партія керує спілками.

Робота профспілок залежить від того, *як партія керує* цією роботою і як спрямовує її.

Осередок керує роботою фабзавкому через комуністів, що працюють у нім, через фракцію. У всіх найважливіших справах завкому або місцевкому, що стосуються життя цілого підприємства й усіх робітників, партійна організація дає вказівки фракції завкому. Фракція регулярно відчитується перед осередком і відповідає за те, щоб у роботі завкому проваджено тверду партійну лінію. Усе, що осередок намічає, фракція повинна захищати в завкомі, переконуючи безпартійних членів у правильності постанов осередку.

Таким же способом професійною роботою керують і всі повищі партійні організації (губкоми — губпрофрадами, повіткоми — повітпрофбюрами, окркоми — окрпрофрадами то-що).

Хиби партійного керівництва профспілками й потреба їх позбутися.

Але щоб партійне керівництво доходило своєї мети, конче потрібно *позбутися тих його хиб*, що їх ми спостерігаємо в нашій практиці.

Партійне керівництво держиться на довір'ї безпартійної маси, на її певності в тому, що комуністи вміють вести справи профспілкової організації. Керувати належить переконуванням, а не примусом. Не можна порушувати виборности профорганів, не можна накидати робітникам небажаних їм керівників. А то-ж,—ніде правди діти,— трапляється, що осередок прийде до робітників, запропонує їм список кандидатів у завком і на спілкову конференцію, проголосують нашвидку — і списка протягнули. Такий порядок, звичайно, не збільшує авторитету спілки, а підриває довір'я робітників до спілки й до партії.

По-друге, не можна обертати керівництво на командування, на опіку. Помилкою, наприклад, буде, коли осередок почне

давати цілому завкомові накази: „зроби те-то“ або „зроби так-то“. Безпартійні зрозуміють це, як командування: вони побачать, що їх хочуть не переконати, а змусити так робити, як-то бажано осередкові. Нічого, крім роздратування, така поведінка спричинити не може. Свої пропозиції осередок повинен проводити тільки через *фракцію*, коли він не хоче підірвати авторитету спілки й ослабити свій звязок з масами.

По-третє, не можна заміняти роботу завкому постановами осередку й навіть фракції в усіх справах.

Коли осередок сам вирішує більшість справ, що стосуються матеріяльних інтересів робітників, то тим самим він відтирає і підриває авторитет професійної організації. Ніхто не буде звертатись по допомогу до спілки, коли знатиме, що замість неї всі справи розвязує осередок.

Всі ці хиби в керівництві профроботою з боку парторганізацій (дріб'язкове втручання, порушування виборности й намагання замінити своїми постановами роботу профспілкових органів) партія рішуче засуджує.

Партія допевняється того, щоб кожна організація робітничої класи й радянської держави робила своє діло.

Господарські органи мусять підносити виробництво, не забуваючи при цьому за інтереси робітників.

Профспілки повинні організовувати, гуртувати й виховувати масу робітників, обороняючи їхні матеріяльні й культурні інтереси, втягуючи їх у роботу над будуванням соціялізму.

А партія, як провідна організація пролетаріяту, спрямовує роботу і профорганів і профспілок до загальної мети — будівництва соціялізму.

ЗАПИТАННЯ.

1. Що повинні робити профспілки, щоб втягати маси своїх членів в активну роботу?
2. Які завдання виробничих нарад?

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Профспілки — школа комунізму.

„Найважливішою ролею професійних спілок у радянській Росії лишається їхня роля, як *школи комунізму*.

Тільки професійна спілка, що систематично піклується про всі сторони життя й побуту робітника як на фабриці, так і поза нею, може бути початковою школою організаційних навичок і

політичного виховання для найширших і навіть відсталих мас трудящих.

Головною масою членів професійних спілок (6.970.000 членів, серед яких членів партії тільки біля півмільйона [1]) — є безпартійні. Комунізм будується із того людського матеріялу, що його залишив нам у спадщину капіталізм. Професійні спілки в радянській Росії поволі стають організацією, що обіймає геть чисто всіх робітників. Професійні спілки організують ті елементи трудівників, що за капіталізму у масі своїй часто були чужими пролетарській сім'ї (колишні торгові службовці, персонал лікарень, робітники мистецтва то-що). Перероблювання цих усіх елементів, зближування їх з передовими шарами пролетаріяту, пристосування їх до справи будівництва комуністичного суспільства, це — одне з найважливіших завдань професійних спілок, яко школи комунізму.

Для успішного здійснення цих своїх завдань профспілки, насамперед, мусять стати організаціями, де кожний окремий член є свідомий і активний учасник спільного життя своєї спілки. Професійні спілки, як школа комунізму, повинні обслуговувати всі сторони повсякденного життя трудящих мас, поступово втягуючи найширші шари трудящих у справу державного будівництва, завжди освітлюючи їм шлях ідеями нашої програми, ведучи їх од окремого до загального, поступово підносячи їх од безпартійности до комунізму.

Свою ролю школи комунізму в даний період профспілки насправді виконують остільки, оскільки вони є керівники пролетарських мас у справі комуністичної практики, тоб-то практичної реорганізації і будування господарства на комуністичних засадах. Тільки та спілка в радянській Росії є справжня школа комунізму, яка вміє поступово втягати найвідсталіші шари трудящих у роботу свідомого поліпшування радянського народнього господарства".

(Із резолюції X з'їзду ВКП(б) про ролю й завдання профспілок).

2. Що мають робити виробничі наради.

„Даремна річ ставити на виробничих нарадах перед робітниками питання про становище світового господарства взагалі, про становище господарства СРСР зокрема, про хемічну промисловість зосібна й про наш трест окремо в той час, коли робітникам на ніс вода капле через дірявий дах. Це дуже гарні, поучні питання, але треба почати з иншого: як зробити, щоб робітник не спотикався на купи сміття, коли він іде через двір? Що треба зробити, щоб тисячі робітників не обминали купи залізних покидьків і бруду на дворі, щоб не крутилися, коли

[1]) Це цифри — з часу X з'їзду ВКП(б). На початку 1927 року профспілки СРСР нараховували понад дев'ять з половиною мільйонів членів. Профспілки України нараховували 1 квітня 1927 р. 1.922 тис. членів.— *Редакція.*

переходять із майстерні в майстерню? Як зробити, щоб позбутися найелементарнішого з усіх безладу, що найдошкульніше відчуває кожний із яким найлегше можна-б дати раду? А то йдуть на виробничі наради, де говорять про світові справи, про фордизм, про раціоналізацію праці то-що, а як виходять звідти — спотикаються на залізний лом, на циндру. На ніс вода капле, а вони про фордизм розмовляють. Я гадаю, що практика виробничих нарад цілком ствердила правильність моєї думки: почати з малого, тоді багато можна зробити потім.

Як приклад того, що дрібниць не усунено, мені вказують, як на одній виробничій конференції говорили про те, що серед посуду багато браку тому, що, коли несуть цей посуд, то старі кошики розсипаються, посуд летить на підлогу й б'ється. Але я гадаю, що, коли поставлять в загальній формі *питання про брак*, то все одно підійдуть і до цих дрібниць, бо це важно, щоб вияснити справу про знищення браку, про боротьбу з таким явищем. Я на цій конференції придивився й побачив, що скаржаться не тільки на те, що посуд б'ється через кепські кошики, але й що ці кошики, коли їх підіймають ліфтом, скидають додолу, замість щоб підіймати догори. Дрібниць іще залишилося чимало, од них не можна відмовлятися, їх треба подолати; але в той же час слід зауважити, що тепер настав трохи инший період, тепер треба виробничі наради піднести на далеко вищий ступінь і переходити на них до більш загальних питань. Це не значить, що виробничі наради мусять працювати над питанням світового господарства то-що. Вони повинні працювати над такими питаннями загального характеру, як от боротьба з браком, становище виробництва, стан сировини, способи поліпшення роботи виробництва то-що.

(Із доповіди тов. *Томського* на XV партконференції).

ЗАВДАННЯ.

1. Довідайтеся в фабкомі або завкомі вашого підприємства, як зростало число робітників вашого підприємства останніми трьома роками, і складіть із здобутих чисел діяграму (на зразок діяграми, що є в книжці).

2. Придивіться до нових робітників вашого цеху, вияснить, звідки вони прийшли на фабрику, довідайтеся, чи всіх їх втягнено в спілку, занотуйте це собі на папері і про все розкажіть на заняттях в школі політграмоти чи в гуртку.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Чому потрібно партійне керівництво профспілками і як його треба проводити?

2. Які хиби й досягнення можна відзначити в керівництві фабзавкомів з боку вашого партійного осередку? (Наведіть приклади).

3. Як проводиться у вас на практиці профспілкова демократія? (Наведіть приклади її здійснення й порушування в питаннях виборности, звітности, втягання мас у роботу профспілки).

4. Чи правильні взаємини між профспілками й господарськими органами на вашім підприємстві?

5. Як піклується ваша спілка про задоволення матеріяльних і культурних потреб своїх членів? (Відзначте досягнення й хиби в роботі спілки в цій галузі).

РОЗМОВА ЧЕТВЕРТА.

Партія і радянська влада.

Про що розмова.

У третій розмові ми довідалися, як здійснюється звязок партії з робітничою класою і керівництво нею *через профспілки.*

Метою цієї розмови є ознайомити слухачів із тим, як здійснюється звязок партії з масами *через ради.*

Для цього треба розібрати: 1) у чім *суть* радянської влади; 2) як *усі шари трудящих* міста й села беруть участь через ради в будівництві соціялізму; 3) чому в радянськім будівництві керівництво належить *пролетаріятові* і 4) як партія керує *радами.*

1. Буржуазна демократія й диктатура пролетаріяту.

Що таке держава.

Наша держава, СРСР — *робітнича* держава. Уся влада в ній належить *пролетаріятові* — тій класі, що стоїть на чолі всіх трудящих у боротьбі за соціялізм. Цю свою диктатуру робітнича класа здійснює через *ради робітничих і селянських депутатів.*

Кожна держава, кожна державна влада є не що инше, як машина в руках пануючої класи для оборони її інтересів і для подолання инших, ворожих їй клас. *Буржуазна* держава, це — знаряддя в руках буржуазії для боротьби з робітничою класою й трудящим селянством. *Робітнича* держава, це — знаряддя для подолання експлоататорів, для знищення панування капіталістів і поміщиків. Та инакше й бути не може — не може держава одночасно обороняти й інтереси експлоататорів, й інтереси експлоатованого, бо інтереси ці цілковито *непримиренні.*

Візьмімо першу-ліпшу буржуазну державу: Сполучені Держави Америки, або Англію, або Німеччину. Тільки простаки та свідомі ошукувачі робітників можуть доводити, ніби-то влада там належить „всьому народові". Правда, на папері там „демократія" —

вселюдні вибори в парламент, свободи, рівність усіх громадян перед законом то-що. Але погляньмо, хто *насправді* тримає там владу.

Буржуазна держава на службі класи капіталістів.

В армії там — генерали й офіцерство з поміщиків, буржуазних синків, багатіїв; у парламентах — більшість із великих капіталістів та землевласників; міністри й вище чиновництво там — із багатіїв і з гарно оплачуваних від них слуг. Закони там спрямовано насамперед на те, щоб охороняти „священну власність" буржуазії і щоб забезпечити мирне й спокійне висмоктування соків із робітників та бідноти. А на варті цих законів стоїть увесь апарат буржуазної держави: армія й поліція, провокатори й страйколоми, суди й в'язниці, каторга й розстріли. Коли в Англії 1926 року підчас загального страйку й страйку гірників робітники повели боротьбу за-для оборони своїх інтересів проти наступу капіталістів, то проти робітників стали не тільки власники копалень, заводчики й банкіри. Цілий апарат „демократичної" держави поставили на ноги, щоб зламати опір робітників: у робітничі райони послали війська й загони поліцаїв; організовані були загони страйколомів; передових робітників заарештовували й засуджували в тюрми, робітничі демонстрації розгонили військом. „Демократичний" парламент ухвалив закон про восьмигодинний робочий день для гірників, і цим він узаконив вимогу шахтовласників. А уряд буржуазії напружив усі сили, щоб засудити робітників на голодування й узяти їх вимором.

По всіх чисто буржуазних країнах уряди переслідують революційну партію пролетаріяту — комуністів: заганяють їх у підпілля, арештовують їхніх проводирів, конфіскують їхні газети й відозви, розганяють їхні зібрання й демонстрації.

Так апарат буржуазної держави насправді служить пануючим експлоататорським класам. Коли капіталістам якої-небудь країни потрібні нові землі, щоб збувати там свій крам, купувати дешеву сировину, вигідно розміщати там свої капітали, експлоатувати дешеву робочу силу—тоді буржуазна держава заводить імперіялістичні війни проти своїх сусідів. Коли на підвладних капіталові землях—колоніях—робітники й селяни чинять спроби визволитися від чужоземної неволі, як це, наприклад, тепер відбувається в Китаї, тоді буржуазні держави посилають туди свою флоту, війська, воєнні аероплани й танки, щоб обороняти інтереси своїх капіталістів. А коли в самій буржуазній державі починаються заколоти робітників і селян, тоді проти

них мобілізується цілий державний апарат: війська розстрілюють повсталих робітників, суди засуджують робітничих проводирів на десятки років каторги, банди найманих чорносотенців, офіцерів та жандармів люто розправляються з революціонерами. Так було в Німеччині в ті дні, коли вбито Карла Лібкнехта й Розу Люксембург, так було всюди, де буржуазії загрожувало повстання робітничої класи.

Ми бачимо, отже, що буржуазна держава є не що инше, як спілка багатіїв, підприємців, банкірів і землевласників для оборони їхніх класових інтересів.

Хитра механіка буржуазної демократії.

Але таке панування буржуазії не може існувати одверто: маси трудящих не стерпіли-б над собою гніту купки експлоататорів.

Треба цю класову диктатуру буржуазії якось причепурити, заховати справжній її характер. До того-ж буржуазія так змальовує свою владу, буцім-би то її влада є демократична, „цілонародня". Погляньмо, яка є оця хитра механіка буржуазної демократії.

На папері виходить, що в буржуазно-демократичних країнах існує „свобода друку". Чи так це насправді? Адже-ж за капіталізму друкарнями, папером, коштами на видання газет володіють самі тільки капіталісти. Через те й переважна більшість газет в руках буржуазії. Цих газет видають мільйонами примірників, щоденно ними отруюють свідомість трудящих мас, розносять буржуазну брехню, клеплють, ошукують, ховають правду, обороняють буржуазні інтереси. Великі банки й трести просто купують собі за великі гроші великі газети, щоб через них впливати на робітників і на дрібну буржуазію. І проти цих продажних, але чудово поставлених і багатих газет, що друкуються сотнями мільйонів примірників, робітники можуть виставити одну, дві газети з невеличким тиражем.

На папері виходить, що там є „свобода зборів". Але для зборів потрібні приміщення, а вони в руках буржуазії. І коли це потрібно (наприклад, перед виборами), тоді політичні партії буржуазії забирають усі кращі приміщення для себе.

Так само стоїть справа й з рештою „свобод". Спираючись на своє багатство, буржуазія використовує ці свободи для себе. Буржуазні свободи, це—свобода для багатих ошукувати, обдурювати і гнобити бідняків.

На папері виходить, що в буржуазно-демократичних країнах влада вибирається від усього народу. Але насправді там робіт-

ника й селянина і на гарматний, як кажуть, постріл не підпускається до управління. Користуючись своїми багатствами, буржуазія на виборах розвиває шалену агітацію: беруться усіх способів ошукування, підкупу й провокації, щоб забезпечити перемогу буржуазії. Газети обдурюють своїх читачів; мільйони закликів і листівок поширюється серед маси виборців; тисячі найманих агітаторів сновигають по робітничих кварталах, обіцяючи від імени буржуазних партій всяке добро виборцям; попи всіх вір виголошують проповіді на користь буржуазії. Вживають і підкупу: в Америці буржуазні партії просто „купують голоси" всіляких пройдисвітів, жебраків і т. п. Такими способами буржуазні партії завжди забезпечують собі перемогу на виборах: буржуазія завжди має *свій* парламент і *свій* уряд. Вся ця хитра механіка ґрунтується на тім, що не може бути справжньої політичної рівности й політичних свобод там, де є багатий і бідний, ситий і голодний. „Свобода" обертається там на свободу для ситого грабувати голодного. А „рівність" ситого з голодним обертається там на ошукування голодного ситим.

Та й цих „паперових" свобод додержується буржуазія доти, доки вони їй не заважають. Як тільки комуністи починають загрожувати спокоєві експлоататорів, газети їхні конфіскують, збрання їхні розганяють, депутатів їхніх в парламентах арештовують.

„Законний" привід для цього завжди знайдеться, а коли не знайдеться, то його завжди можна винайти способом провокації.

Так капіталісти, користуючись із усіх „свобод", або й ламаючи їх, коли їм це потрібно, цупко тримають у своїх руках владу по так званих демократичних країнах. *Буржуазні свободи, це — тільки параван, що прикриває необмежену владу капіталістів, диктатуру буржуазії.*

Диктатура пролетаріяту — демократія для трудящих.

Отакий апарат буржуазної диктатури. Цілком ясно, що робітнича класа може визволити себе лише тоді, коли вона *зламає* цей державний апарат буржуазії і замість буржуазної диктатури встановить диктатуру пролетаріяту.

Що таке диктатура пролетаріяту? Насамперед, „вона є насильницьке приборкання опору експлоататорів, тоб-то видимої меншости населення — великих поміщиків, великих капіталістів" (Ленін). Робітничій класі нема чого ховати свою диктатуру під машкару „цілонародньої" влади, їй нема для чого змальовувати свою владу, як владу „усіх клас". Вона одверто

проголошує диктатуру *одної* класи — пролетаріяту, проводиря й керівника всіх пригноблених капіталізмом мас трудящих. Цю диктатуру пролетаріяту встановила в нас Жовтнева революція.

Буржуазію в нас приборкується.

Експлоататори не мають права вибирати й бути вибраними в ради; буржуазні партії та їхні підголоски — меншовики й есери — у нас не можуть виступати одверто й ошукувати трудящих. Їхні газети заборонено. Від буржуазії відібрано друкарні, приміщення для зібрань і передано на користування трудящим. Могутність буржуазії підірвано в корені націоналізацією землі, фабрик, заводів, копалень та инших великих підприємств. Ми це все робимо одверто. Свободи й „демократії" для багатих, для експлоататорів у нас нема. „Рівности" багатих і бідних, експлоататорів і експлоатовуваних ми не визнаємо. У нас — свобода для трудящих. У нас — *одверта* диктатура пролетаріяту.

Пролетаріят притягає до управління державою всіх трудящих.

Зломивши машину буржуазного панування з її двоєдушною й брехливою „демократією", робітнича класа будує свою державу на засадах справжнього притягнення мас трудящих до управління державою, до участи в суспільнім житті й у соціялістичнім будівництві.

Трудящі СРСР не мають потреби шукати випадкових приміщень для зібрань — сама бо держава відібрала від буржуазії і передала робітникам та селянам для цього найкращі будинки.

Так само й що до друку. Усі друкарні приналежать робітничій державі. Усі газети видають робітничі організації або комуністична партія. Сотні тисяч робітників і селян беруть участь у них своїми дописами, листами, статтями. Стінні газети є мало що не на всіх підприємствах і по всіх районах, волостях. Армія робкорів, селькорів, військорів і юнкорів тісно сполучає з газетами, журналами найширші шари трудящих.

І так скрізь: школа, не тільки нижча, але й вища — університети — широко відкрита для трудящих; суд працює за участю народніх засідателів з робітників, селян і червоноармійців.

Усе суспільне життя СРСР переконує нас у тому, що *„радянський переворот спонукав, як ніколи в світі, до розвитку демократії вглиб і вшир, до того-ж демократії саме для трудящих і пригноблених від капіталізму мас,* отже, демократії для величезної більшости народу, отже, демократії соціялістичної (для трудящих), відмінно від демократії буржуазної (для експлоататорів, для капіталістів, для багатих)" (Ленін).

2. Основні риси державного ладу СРСР.

Ради робітничих і селянських депутатів — ось та організація, що через неї робітнича класа здійснює свою диктатуру, що через неї в будівництво соціялізму втягається не тільки робітників, але й всю масу трудящих: селян-бідняків, середняків, кустарів і т. д.

Втягнення найширших мас у будівництво соціялізму через ради.

Візьмімо для прикладу *міськраду*. Всі трудящі міста посилають до неї своїх депутатів. Нетрудові елементи й вороги пролетаріяту — колишні царські поліцаї, охранники й жандарми, а також духівництво всіх релігій—позбавлені права вибирати в ради. Депутати ради регулярно збираються на загальні збори (пленуми) для заслухання доповідей відділів ради, для обговорення й ділової критики їхньої діяльности. Депутати розбиваються на кілька груп (секцій). Кожна секція бере близьку участь у роботі якого-будь відділу ради: комунального (міського) господарства, народньої освіти, фінвідділу і т. д. В Одесі таких секції 28, у Дніпропетровському—24, у Київі—20 і т. д. Члени ради обслідують і перевіряють роботу різних установ і підприємств, виконують окремі доручення ради; їх висувають для провідної роботи по радянських установах. Так, наприклад, у Москві 1927 року в секціях рад працювало 9.300 чоловіка, що перевіряли роботу промислових та торговельних підприємств, радянських установ, працювали над скороченням і спрощенням радянського апарату то-що.

Підчас виборів у раду, підчас звітів депутатів перед виборцями, трудящі маси дають своїм депутатам вказівки, як удосконалити радянську роботу, як загодити потреби населення то-що.

Але, звісна річ, далеко не завжди справа з роботою рад стоїть так, як належиться. Часто-густо секції рад не працюють, а пленуми збираються рідко, мають не діловий, а урочистий характер і не спонукують членів ради до практичної роботи.

Звітність членів міськради буває часом поставлена дуже кепсько. Иноді робітничі виборці навіть не знають своїх депутатів.

Останніми роками наша партія чимало працювала над тим, щоб пожвавити ради, наблизити їх до населення. Останні перевибори рад показали, що в цій справі осягнено серйозних успіхів. По містах у 1927 році брало участь у виборах рад 58% виборців, на 8% більше, ніж у 1926 році. А серед членів профспілок на виборах брало участь 72%. На Україні з членів профспілок на вибори прибуло 61%.

Скрізь робітничі виборці активно обговорювали звіти своїх депутатів, накази новому складові рад, списки кандидатів у раду.

Активність і бажання мас брати участь у роботі зростає. Таку активність партія прагне використати для цілей соціялістичного будівництва.

Втягнення жінок до радянського й господарського будівництва.

Жінки становлять більшу половину населення нашої країни. А, проте, вони беруть поки-що дуже малу участь у роботі рад, хоча рік-у-рік жінок у радах та виконкомах більшає. Так, наприклад, у сільрадах України жінок тепер біля 10%, тоді як 1923/24 р. їх було тільки 6%, по міськрадах України тепер 18% жінок, а 1925/26 р. їх було 15%.

Ми, звичайно, маємо право пишатися тим, що СРСР — єдина країна в світі, де проводиться повністю, без застережень, *рівність жінки з чоловіком* у сім'ї, у політичнім і громадськім житті. Але століття пригноблення й рабського принижування жінки зробили її більш відсталою, більш пасивною (бездіяльною), ніж чоловік. До того-ж трудяща жінка ще й до цеї пори прип'ята до кухні, до хатнього господарства, до догляду за дітьми. А соціялізму не можна будувати так, щоб половина трудящих залишалася в полоні біля кухенних горшків, щоб жінок позбавлено було участи в цім будівництві. Партія й радянська влада *вживають усіх заходів, щоб розкріпачити жінку від хатнього господарства*. Для цього влаштовується громадські їдальні, пральні, дитячі ясла й притулки. *Партія й ради всіма заходами підвищують загальну й політичну грамотність жінки*, притягають її до громадської роботи, в ради, до соціялістичного будівництва. З цією метою партія веде велику роботу серед трудящих жінок. Вона організовує вибори своїх *делегаток* від робітниць, службовок, жінок робітників і селянок. Делегатські збори дають тим жінкам, що беруть в них участь, політичне виховання і призвичаюють їх до політичної роботи в радах, кооперативах, профспілках. Таким способом делегаток втягається й у партію.

Ради й спілка пролетаріяту з основною масою селянства.

Через ради робітнича класа притягає до участи в соціялістичнім будівництві й мильйони трудящих селян — бідняків і середняків. Беручи участь у роботі рад на селі, беручи участь в утворенні органів радянської влади, селяни таким способом зближуються з робітничою класою, їхнім проводирем і керівником. Так через ради міцнішає спілка пролетаріяту й селянської бідноти та середняцького селянства.

На всіх з'їздах рад селянські делегати беруть участь разом із робітниками, вкупі вибирають виконкоми. У виконкомах знов же таки поруч працюють пролетарі й селяни. Так стоїть справа зверху донизу.

Але не слід думати, що отака будова радянської влади вже забезпечує правильну роботу рад і спілку робітничої класи з трудовим селянством. Партія мусить мати на селі широкий *безпартійний актив* із передових селян, бідняків та середняків.

Такий актив створюється довкола рад.

Саме ради на практичній роботі над задоволенням селянських потреб переконують селянина в правості комуністичної партії. На радянській роботі по селах виростає численний бідняцький і середняцький актив, що становить опертя партії на селі й забезпечує там успіх радянського будівництва. *Ось чому є таке важливе гасло „пожвавлення рад" для роботи партії на селі, для звязку її з трудовою селянською масою, для зміцнення спілки пролетаріяту з сільською біднотою й середняком, для будівництва соціялізму на селі.*

Провідна роля робітничої класи у цій спілці і здійснення її в конституції СРСР.

У спілці пролетаріяту з селянством провід належить пролетаріятові: міські ради посилають своїх делегатів одночасно на повітові (окружні) й губерські з'їзди рад союзних республік, а фабрики, розташовані по сільських місцевостях,— на волосні (районні) й повітові (окружні) з'їзди. Таким чином робітники посилають, коли виходити з числа виборців (наприклад, з кожної тисячі чоловіка), більше делегатів, ніж селяни. Підчас виборів у міськради робітники мають звичайно таку-ж саму перевагу перед иншими шарами трудящих (кустарями, службовцями, домовласниками то-що).

Ці переваги дається робітникам конституцією радянської держави для того саме, щоб забезпечити провід за робітничою класою — проводирем трудящого селянства.

Ці переваги встановлено не назавжди. Згодом селянська маса — селянська біднота й середняцьке селянство — організується вся в кооперацію. Вона піднесе свій культурний і політичний рівень, привчиться *до колективного (спільного) господарства.* Селянство виховається разом із робітничою класою на участі в радянськім державнім і господарськім будівництві. І в міру цього різниця між селянською масою й робітничою класою помалу-малу

меншатиме, зникатимуть поступово й переваги, встановлені нашою конституцією для робітничої класи проти селянства.

Робітнича класа керує радами на селі, спираючись насамперед на наймитсько-бідняцькі шари селянства—на цю найпевнішу підпору робітничої класи на селі. Наша партія організовує селянську бідноту й наймитів проти куркульні: скликає збори бідноти й організовує групи бідняків, що працюють у радах, по кооперативах то-що. Організована біднота бореться проти куркульської експлоатації і дає одсіч спробам куркулів продертися в ради. Укладаючи спілку з середняком, біднота домагається того, щоб куркульня залишилася сама одна — без підтримки з боку середняка. Так через ради робітнича класа й селянська біднота зміцнюють свою спілку з середняцьким селянством.

Організаційна будова радянської влади.

Розгляньмо тепер організацію радянської влади, розберімо, як вона збудована знизу, од сільських і міських рад і до самого верху, до найвищих органів влади в СРСР.

Вища влада в кожній окремій частині країни належить з'їздам рад. Вища влада в волості (районі)—волосний (районний) з'їзд рад; в повіті (окрузі)—повітовий (окружний) з'їзд рад; в губерні (автономній області)—губерський (обласний) з'їзд рад.

З'їзди рад самостійно вирішують усі місцеві справи що до господарства, фінансів, питань охорони здоров'я, народньої освіти то-що. Вони заслухують звіти відповідних виконкомів та їхніх відділів, обговорюють усі політичні питання. У час між з'їздами рад влада їх переходить до вибраних на них виконавчих комітетів. Ніякої иншої влади, крім рад, їх з'їздів і виконкомів, на місцях нема. Вища влада всі свої заходи переводить через місцеві ради й виконкоми.

Робота виконкомів провадиться через їхні відділи. Кожний із відділів виконкому відає одною якоюсь справою: охороною здоров'я, юстицією (судовою справою), міським господарством, місцевою промисловістю, народньою освітою, військовою справою, торгівлею, внутрішнім управлінням і міліцією, земельною справою і сільським господарством, фінансами, питаннями праці, соціяльним забезпеченням, інспекцією (РСІ), статистикою. Звичайно, тільки вищі виконкоми (губерські й обласні) мають усі ці відділи. Що нижчий виконком, тим його робота стає вужча, тим менше має він відділів.

До СРСР ввіходить 6 радянських союзних республік: РСФРР, Українська, Білоруська, Закавказька, Узбекська і Туркменська

республіки. Кожна союзна республіка має свій ЦВК, раднарком і народні комісаріяти.

У склад цих союзних республік входять ще й автономні республіки (наприклад, в РСФРР — Татарська, Кримська, Башкірська і т. д., в УСРР — Молдавська республіка). І ці автономні республіки скликають свої республіканські з'їзди рад, у кожній із них є свій ЦВК, раднарком і народні комісаріяти. Права останніх менші, ніж у відповідних органів союзних республік, але більші, ніж у губерських органів. Мета такого устрою — в тому, щоб дати трудящим кожної великої національности Союзу брати участь у вирішуванні місцевих питань відповідно до особливостей місцевого життя.

Але доконечна потреба спільно провадити господарство цілої країни, спільно використовувати, наприклад, для всіх народів Союзу російську текстильну промисловість, що працює на українськім вугіллі, азербайджанській (бакинській) нафті, туркменській, узбекській бавовні,— ця потреба призводить до об'єднання всіх національних республік під одною спільною всесоюзною центральною владою. До цього спонукує й потреба об'єднуватися для оборони від натиску чужоземної буржуазії, для провадження загальних переговорів і торгівлі з капіталістичним світом.

Найвищим органом влади в Союзі є З'їзд Рад СРСР. В час між з'їздами вищою владою є Центральний Виконавчий Комітет (ЦВК) СРСР. ЦВК складається з двох самостійних рівноправних частин: із Союзної Ради (450 членів, вибраних на з'їзді) і Ради Національностей (135 членів — представників від окремих національних областей і республік, затверджених на з'їзді).

Обидві частини ЦВК засідають одночасно, але кожна працює окремо одна від одної. Щоб забезпечити погодженість законодавства Союзу з інтересами всіх народів, що залюднюють його, всякий закон набуває сили лише тоді, коли його затвердила і Союзна Рада і Рада Національностей.

В час між сесіями ЦВК його роботу провадить спільна і єдина президія, що складається з президії Союзної Ради й Ради Національностей.

ЦВК вибирає Раднарком Союзу, у складі голови Раднаркому, його заступників, 9 народніх комісарів і завідувача центрального статистичного управління (на правах наркома). Шість наркоматів Союзу (праці, фінансів, торгівлі, робітничо-селянської

інспекції, ВРНГ і ЦСУ) називаються об'єднані. Їхнє завдання — об'єднувати й керувати роботою відповідних наркоматів кожної союзної республіки. Решта — чотири наркомати (Наркомвоєн, Наркомчужсправ, Наркомшлях і Наркомзвязку) — є союзні, загальні для цілого Союзу, і Раднарком СРСР призначає уповноважених від них в кожну союзну республіку. Централізація військової справи потрібна для єдности Червоної армії і командування нею. Загальносоюзний Наркомчужсправ потрібен для єдности перед капіталістичними країнами, щоб не було розбрату й різноти перед спільним ворогом. Що залізниці, телеграф і пошта мусять бути в одних руках, під одним управлінням,— також ясно: одні й ті самі залізниці й телеграфна мережа перетинають усі республіки Союзу і звязують їх одну з одною.

Така є побудова радянської влади. Тільки такий устрій держави й дає найбільшу волю розвиватися всім націям СРСР при спільнім господарськім будівництві й єдинім фронті проти всесвітнього капіталу.

Тільки цей устрій творить мир і братерство народів СРСР, спілку трудящих всіх народів, спілку робітничої класи з трудовим селянством усіх, що ввіходять в Союз, національностей у справі будівництва соціялізму за проводом робітничої класи.

Не може бути радянської влади без керівництва ВКП(б).

Хто-ж веде перед, є авангардом робітничої класи в радянському будівництві? Так само, як і в усіх галузях роботи й боротьби, цим авангардом є *комуністична партія*. ВКП(б) керує радами, встановлює загальну лінію їхньої роботи, втягує в будівництво рад широкі безпартійні маси. Чому це так? Та тому, що в будівництві *органів пролетарської* влади, що ними є ради, потрібен політичний досвід, твердість і рішучість, що їх має насамперед пролетарська партія, як проводир усіх робітничих та селянських мас.

Вороги робітничої класи дуже гарно розуміють, що варто тільки усунути комуністів із рад, щоб позбавити ради всякої сили, всякого значення, після чого не важко й зовсім їх скасувати.

Вони розуміють, що ради без комуністів неспроможні провадити нещадну боротьбу з буржуазією, бо вони попадуться в руки иншим, не робітничим, а угодівським партіям. А цього тільки й треба буржуазії, їй тільки й треба усунути від влади комуністів. Тоді вона візьме ради голими руками й покаже

масам усі знадності буржуазної „демократії". Ось чому і в радянській Росії в 1920—1921 роках *контр-революціонери виступали під гаслом: „за ради, але без комуністів"*.

Неправильне розуміння провідної ролі партії, як її диктатури.

Без керівництва комуністичної партії ради не можуть бути революційною владою, бо не можуть організувати довкола себе робітників і селян для боротьби з капіталізмом. Але потребу керівництва партії не можна так розуміти, що партія може *присилувати* ради та всі інші організації трудящих робити так, як вона каже. Справа тут не в тім, бо партія становить меншість серед трудящих мас. Справа тут в авторитеті й довір'ї, що їх має партія серед мас і які допомагають їй з'ясовувати масам правильність своєї лінії і вести їх за собою. Насильницької влади (диктатури) партії у нас нема: у нас диктатура *робітничої класи, а не партії*. Партія керує не тому, що силоміць захопила (як це кажуть соціял-зрадники на кшталт Кавтського [1]) та інші) владу над трудящими, а тому, що за нею йдуть, довіряють їй мільйони робітників та селян.

ЗАПИТАННЯ.

Як будуються органи радянської влади знизу (від сільських і міських рад) і до верху (до вищої влади Союзу)?

3. Союз РСР, це — братерський союз трудящих різних національностей.

Розпалювання національної ворожнечі й гноблення малих народностей — одна з основ старого ладу.

Розбираючи устрій Всесоюзного ЦВК, ми бачили, що радянська влада намагається уникнути найменшого порушення прав і інтересів якої-будь із багатьох десятків націй і народностей, що залюднюють СРСР.

Кожний у житті бачить, що залишки ворожнечі поміж різними націями є в нас ще й досі. Звідки-ж узялася ця ворожнеча, ця недовіра народів один до одного? Самодержавство, поміщики й капіталісти — ось хто

[1]) Кавтський — німецький соціял-демократ. Колись він був революційний марксист. З часу імперіялістичної війни повернув управо на сторону буржуазії. Тепер—запеклий ворог комуністів і радянської влади, один із проводирів II Інтернаціоналу, вірний прислужник буржуазії.

залишив нам цю прокляту спадщину. *Царський уряд на тім і тримався, що націьковував татар на вірменів, росіян на євреїв, білорусів на поляків — націю на націю. І водночас він ще більше, ніж трудящих російської національности, гнобив євреїв, поляків, киргизів, грузинів, осетинів та інших, особливо кволі й відсталі нації, що залюднювали царську Росію.*

Таким способом самодержавний уряд боровся проти об'єднання трудящих всіх націй для революційної боротьби з самодержавством. Наприклад, коли насувалася революція 1905 року, царські слуги з особливою ретельністю взялися до розпалювання національної ворожнечі. Уряд, охранка, поліція й жандармерія організували тоді по всій Росії побоїще євреїв (єврейські погроми), сприяли на Кавказі вирізуванню вірменів і татар то-що.

Буржуазії потрібна національна ворожнеча і гноблення кволих народів.

І не тільки царському урядові, але завжди й скрізь провідним класам — капіталістам і поміщикам — є вигідно розпалювати ворожнечу між народами. Буржуазія кожної нації намагається привернути на свою сторону „своїх" робітників і селян, націьковуючи їх проти робітників і селян инших націй.

Цю політику буржуазія проводить скрізь і всюди. Ворожнеча націй одна до одної, гноблення кволіших народів дужими — її підпора, засіб усталити свою владу. Инакше бо вона поводитись і не може. Візьмімо, наприклад, англійську буржуазію. Чим вона держалася ввесь час, чим держиться ще й досі? Тим, що гнобить, поневолює Єгипет, Індію, більшу частину Африки, Ірландію, Китай. Вона експлоатує ці колонії, залюднені кволими, відсталими націями, маючи там шалені бариші. Англійських же робітників буржуазія до останнього часу запевняла, що китайці, негри, це—нижча порода, що на них зважати нема чого. Англійські капіталісти, як і всі инші, більш, як вогню бояться, щоб англійські робітники не об'єдналися з китайськими, індійськими, єгипетськими робітниками й селянами. Тому вони й розпалюють національну ворожнечу.

На національній ворожнечі й пригноблюванні малих, відсталих і кволіших народностей держиться капіталізм. Без боротьби з цим гнобленням не можна повалити влади буржуазії. Тому комуністична партія бореться з ним скрізь і всюди. Боротьба з залишками національного гноблення й ворожнечі—одне з найважливіших завдань радянської влади й ВКП(б).

СРСР — єдина в світі держава, що правильно розвязала національне питання.

Робітники не мають потреби гнобити один одного, їм бо з цього ніякої вигоди нема. Їм потрібно спільно будувати комунізм, а не знесилювати себе розбратом і ворожнечею між робітниками різних націй. І тому тільки робітнича радянська влада здолала завдати смертельного удару національній ворожнечі й гнобленню. По капіталістичних державах увесь час кипить національна ворожнеча. Що-ж до СРСР, то тут панує братерство й мир між усіма національностями. В СРСР нема колишньої національної ворожнечі, розбрату, а навпаки, міцніє співробітництво народів над відбудуванням господарства робітничо-селянської країни, міцніє спілка російського пролетаріяту з трудящими инших національностей, тоб-то, найбільше, з селянством відсталих окраїн Радянського Союзу.

Пролетаріят СРСР, як відомо, переважно складається з руських. Инші-ж націй, що залюднюють СРСР, складаються мало не поспіль із селян. Тому правильна національна політика радянської влади, розкріпачуючи національності, що раніше були поневолені, разом із тим веде й до зміцнення спілки робітників та селян. Щоб селянинові України, Криму, Туркменістану, Грузії і т. д. з'ясувати політику партії і рад, треба підійти до нього на його *рідній* мові, дати йому на зрозумілій йому мові газету, книгу, школу, клуб. Щоб привернути селянство до радянського будівництва, щоб створити безпартійний актив довкола партії на селі,—словом, втягнути трудове селянство в будівництво соціялізму, влада мусить говорити з населенням на близькій і зрозумілій йому мові. Инакше бо селянин не зуміє договоритися з владою й не зможе сам брати участи у будівництві цеї влади, активно працювати в радах. Щоб загодити селянські вимоги, треба закони, школу, земельні порядки, суд та инше все будувати так, щоб це було пристосовано до економічних і побутових особливостей окремих національностей.

Визнаючи рівні права за всіма республіками, що належать до СРСР, радянська влада не обмежується голим визнанням свободи й прав націй, що її залюднюють, але прагне, наскільки дозволяють поки-що недостатні кошти держави, піднести господарський і культурний рівень відсталих республік Союзу.

Останніми часами допомога відсталим націям Союзу виявилася в будуванні великих електричних станцій у Грузії, у Кримській, Карельській і Татарській республіках. Там же збудовано

великі заводи. У Дагестанській республіці збудовано скляний завод (гуту). В Азербайджані розвиваються й переустатковуються нафтові промисли, прокладаються нафтопроводи (із Грозного на Туапсе, а потім із Баку в Батум через цілий Кавказ). Там так само будуються заводи для переробки нафти. У Вірменії і Туркменістані, де росте бавовна, будується великі прядільно-ткацькі фабрики. Із Семиріччя в Сибір прокладається залізницю.

Радянська влада подає велику поміч відсталим республікам в справі піднесення культурного рівня їхнього й розвитку загальної письменности. У всіх цих республіках і областях відкрито робфаки, технікуми, радпартшколи й тисячі початкових шкіл.

Усе діловодство державних органів по національних республіках переводиться на рідну мову. Виходять національними мовами газети, книги й журнали.

Національна політика СРСР пробуджує народи Сходу.

СРСР, межуючи на протязі багатьох тисяч кілометрів з народами Сходу (Монголія, Китай, Авганістан, Персія), своєю національною політикою де-далі, то більше привертає до себе співчуття цих народів. Західньо-европейська буржуазія,—а, найбільше, англійська,—галасує на цілий світ, що ми ведемо агітацію в цих країнах проти европейської могутности. Але нам не потрібно кращої агітації, як запровадження в життя справжньої рівности й свободи всіх націй. Наша національна політика, що не має й знаку пригноблення малих народностей (бо в нас нема „малих" і „великих" народностей,—у нас усі народи рівні), є найкраща агітація. І народи Сходу, бачучи, що в СРСР панує рівність, братерство між усіма націями, повстають до великої революційно-національної визвольної боротьби проти імперіялістів.

ЗАПИТАННЯ.

Чому по буржуазних країнах іде національна ворожнеча, а в Радянському Союзі її майже зовсім нема?

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Буржуазна держава — спілка експлоататорів.

„Капіталістична держава є не тільки найбільша й наймогутніша організація буржуазії, вона в той же час є й найскладніша організація, що має численні відділи, од яких ідуть розгалуження

на всі боки. І все це своєю головною метою ставить охорону, зміцнення й поширення експлоатації робітничої класи. Проти робітничої класи є й засоби грубого примусу, є й засоби духовного поневолювання; вони становлять головніші органи капіталістичної держави.

Серед засобів грубого примусу треба відзначити, насамперед, армію, поліцію й жандармерію, в'язницю й суд, а також і підсобні органи: шпигунів, провокаторів, організації страйколомів і найманих убійників то-що.

Армію побудовано в капіталістичній державі на особливий кшталт. На чолі стоїть офіцерський корпус, „золотопогонники". Їх набирають із синків дворян-поміщиків, великої буржуазії і почасти інтелігенції. Це—люті класові вороги пролетаріяту. Їх з дитинства навчали по спеціяльних школах (у нас — по кадетських корпусах та юнкерських школах), як бити салдата в морду, обороняти „честь мундиру", тоб-то тримати в повній неволі салдатів і робити з них пішаків. Найбільші, найстарші з дворян, поміщиків і великої буржуазії — у генералах, адміралах, при „чинах, орденах і лентах".

Офіцери — також не з бідних. Вони тримають у своїх руках всю масу салдатів. А салдатів обробляється так, щоб вони й не запитували, за кого їм битися, а тільки „їли очима начальство". Таку армію призначається для приборкування робітників передовсім".

(Н. Бухарін і Є. Преображенський — Азбука комунізму*).*

2. Радянський апарат зливається з масами.

Диктатура пролетаріяту не є самоціль. Диктатура є засіб, шлях до соціялізму. А що таке соціялізм? Соціялізм є перехід од суспільства з диктатурою пролетаріяту до суспільства бездержавного. Але для того, щоб перехід цей здійснити, конче потрібно підготувати переробку державного апарату в такім напрямі й таким шляхом, щоб за їх допомогою можна було-б насправді забезпечити перетворення суспільства з диктатурою пролетаріяту на суспільство бездержавне, на суспільство комуністичне. Для цієї мети й служить гасло ужвавлення рад, гасло запроваджування радянської демократії в місті й на селі, гасло прилучення найкращих елементів робітничої класи й селянства до безпосереднього управління країною. Виправити державний апарат, переробити його як слід, вигнати з нього елементи бюрократизму й розкладу, зробити його близьким і рідним широким масам,—все це неможливо без постійної і активної допомоги самих мас державному апаратові. Але активна і безперервна допомога мас так само неможлива без притягнення найкращих елементів робітників і селян до органів управління, без здійснювання прямого й безпосереднього звязку державного апарату з найглибшими „низами" трудящих мас.

Чим відмінний радянський апарат від апарату буржуазної держави?

Насамперед, тим, що буржуазний державний апарат стоїть над масами, через що він відокремлений од населення неперехідним бар'єром і, самим духом своїм, є чужий народнім масам. А радянський державний апарат зливається з масами, бо він і не може, і не повинен стояти над масами, коли він хоче зберегти себе як радянський державний апарат, бо він не може бути чужим цим масам, коли він справді хоче охопити мільйонові маси трудящих. У цім одна з принципових відмін радянського державного апарату від апарату буржуазної держави.

(*І. Сталін.*— Питання ленінізму, стор. 283 — 284).

ЗАВДАННЯ.

1. Попросіть ваших депутатів у раді розказати про свою роботу в раді на лекціях у школі. Нехай вони при цьому звернуть пильнішу увагу на такі питання: як поставлено роботу секцій, чи часто вони збираються, над якими питаннями працюють, які комісії є при них, яку участь у цій роботі беруть безпартійні і які наслідки роботи секції. Попросіть депутатів розповісти також про те, що вони зробили в дорученій їм від секції роботі.

2. Знайдіть на мапі СРСР ту союзну республіку, де ви живете, і запишіть у зошит автономні республіки, області, губерні і т. д., що належать до її складу.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Яким способом буржуазія держить у своїх руках державну владу в демократичних республіках?

2. Чому гасло ужвавлення рад не суперечить інтересам зміцнення диктатури пролетаріяту, а навпаки, збігається з ними?

3. Чому треба боротися проти гасла „ради, але без комуністів"?

4. Чому неправильне буде твердження, що в нас диктатура комуністичної партії?

5. Як повинен підходити комуніст до розвязування національного питання?

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ.

ШЛЯХИ СОЦІЯЛІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА В СРСР.

РОЗМОВА П'ЯТА.

Основи економічної політики партії.

Про що розмова. У попередніх розмовах говорилося, яким способом будується наша партія, у чім її сила й міць, од чого залежить її одностайність (перша й друга розмови), як вона звязується з робітничою масою й усіма трудящими (третя й четверта розмови). У дальших розмовах нам треба буде вияснити, якими шляхами партія, керуючи масами, веде їх до соціялістичного ладу.

Зокрема, завдання цієї розмови—показати, який шлях до соціялізму назначила наша партія в тих обставинах, що в них доводиться розвиватися СРСР тепер (оточення СРСР капіталістичними країнами й потреба накупчувати засоби для будівництва соціялізму власними силами).

Розбираючи погляди Леніна та вказівки партії в цім питанні і виясняючи суть і значення нової економічної політики, як шляху господарства СРСР до соціялізму, ми одночасно розглянемо, у чім помилковість і шкодливість поглядів у цих питаннях опозиційного блоку в нашій партії.

1. Індустріялізація країни — шлях до соціялізму.

Робітнича класа, скинувши панування буржуазії і запровадивши свою диктатуру, негайно-ж взялася до будування соціялістичного господарства. Уся велика промисловість і транспорт, уся земля й усі, що в ній є, багатства, були вирвані з рук капіталістів та поміщиків і *перейшли до рук робітничої держави.* Цим закладено було фундамент для дальшого поступування цілого народнього господарства до соціялізму.

Почався, инакше кажучи, *переходовий період* од капіталізму до комунізму, період перебудови цілого господарства на нових засадах.

У нашій країні на перешкоді цій соціялістичній перебудові стоять чималі труднощі. Ми будуємо соціялізм в одній із найбільш відсталих країн Европи. Наша промисловість не досить іще розвинена. У народнім господарстві СРСР переважає сільське господарство, що складається з 22 мільйонів дрібних селянських дворів. Із них на самій лише Україні 5 мільйонів.

Кожний окремий селянський двір працює на своїм клаптику землі за допомогою хтознаколишніх знарядь і способів обробки землі. Велике місце посідає в нас і дрібна промисловість — відстале кустарне й ремесниче виробництво, що обслужує, найбільше, село.

Імперіялістична й громадянська війна ще більше підірвали господарство нашої країни. Ми вийшли з цих воєн надзвичайно зруйновані — виробництво промисловости на 1921 рік зменшилося в *п'ять раз*; як рівняти з передвоєнним рівнем, сільське господарство занепало, транспорт майже завмер.

На Україні, де всі ці роки точилися безнастанно війни та повстання, промисловість на 1921/22 р. дійшла катастрофічного занепаду — 13% передвоєнного рівня, тоб-то зменшилась вона майже в вісім раз.

Ворогам Жовтневої революції не пощастило в громадянській війні збройно відновити повалену владу капіталістів та поміщиків, але зате вони зруйнували нашу країну, створивши, таким чином, величезні труднощі для будівництва соціялізму.

Перед нашою партією стало нелегке завдання так збудувати свою господарську політику, щоб цю відсталу, до розору доведену селянську країну вивести з руїни й привести до нового соціялістичного ладу. За проводом Леніна наша партія таку політику й намітила, скоро країна перейшла до мирного будівництва.

Од політики „воєнного комунізму", що її довелося вести підчас запеклої громадянської війни проти внутрішньої і зовнішньої контр-революції, робітнича класа за проводом ВКП(б) перейшла до „нової економічної політики", що скорочено зветься „неп". Розберімо, які основи цеї ленінської політики, яку й досі ще проводить наша партія.

Ми маємо перебудувати дрібне селянське господарство.

У нашім будівництві ми намагаємось, як уже сказано, запровадити *соціялістичне господарство*. З'ясуймо коротко, що таке соціялізм. Соціялізм, це—лад, заснований на *великім суспільнім виробництві*. Велетенські фабрики й заводи, великі сільсько-господарські підприємства, розвинений транспорт — ось підвалини соціялістичного господарства. У нім не буде приватних власників-експлоататорів, *не буде дрібних поодиноких господарств* — ціле народнє господарство вестиме ціле суспільство за єдиним господарським планом і на основі передової машинової техніки. За таким же планом провадитиметься

й розподіл продуктів між членами соціялістичного суспільства. Коли соціялізм цілком переможе, то розподіл продуктів провадитиметься за принципом: „З кожного — скільки здатен, кожному — скільки треба".

І тому, — після того, як земля, велика промисловість і транспорт перейшли до рук робітничої держави, — найтруднішим нашим завданням на шляху до соціялізму є *перетворення дрібного селянського господарства, його соціялістична перебудова.* Ми повинні об'єднати дрібні, подріблені господарства мільйонів селян, створити велике суспільне сільсько-господарське виробництво, долучити в єдиний план і промисловість і сільське господарство, як частки єдиного суспільного планового господарства.

Перебудувати по-соціялістичному господарський уклад селянства — значить піднести передовсім селянське господарство на вищий ступінь. Пояснімо це прикладом. Коли порівняти дрібну майстерню кустаря з великою фабрикою, то ми побачимо, що фабрично-заводське виробництво дає величезне підвищення продуктивности праці й надзвичайне зростання вироблюваних продуктів. Так і перехід од дрібного селянського господарства до великого дає величезні переваги. Тільки в *великім* господарстві можна широко й корисно вживати найбільш досконалих *сільсько-господарських знарядь і машин.* Трактор, електроплуг, парова молотарка й парова жатка приступні й уживати їх можна тільки в великім господарстві. Окремий селянин неспроможний купити трактора й парову молотарку. Та й нема вигоди запроваджувати їх в окремім дрібнім господарстві, їх бо там нема на чім і використовувати. Тому для того, щоб набувати й використовувати великі сільсько-господарські машини, селяни повинні об'єднуватися в артілі, машинові товариства, колективні господарства. *Багатопілля* дає гарні наслідки не на дрібнім клаптику землі, а в великім сільсько-господарськім підприємстві. Широке вживання *угноєнь,* переробка сільсько-господарської продукції (молока — на масло, м'яса — на консерви то-що), повне використання *робочої сили,* наукова постава *обробки землі,* догляду за худобою і т. д., — усе це можливо не в дрібнім господарстві, а в великім.

Комуністична партія й бореться за те, щоб, перебудувавши відстале наше село, перевести його на рейки великого суспільного виробництва, сполучити сільське господарство з промисловістю в єдине соціялістичне господарство.

Село прийде до соціялізму за допомогою великої промисловости.

Це завдання можна здійснити тільки за допомогою *могутньої, розвиненої великої промисловости.* Села не доведеш до соціялізму наказом. Село, об'єднуючи в кооперації свої дрібні господарства, перейде до соціялізму за допомогою електричної енергії, тракторів, удосконалених сільсько-господарських машин, мінерального угноєння то-що. За капіталізму таке велике сільсько-господарське виробництво також запроваджується, але там воно зосереджено в руках купки капіталістичних поміщиків, багатіїв-куркулів, великих хазяїв. За капіталізму це велике сільсько-господарське виробництво душить і заступає дрібне, руйнує його й викидає в лави пролетарів силу дрібних селян.

В наших обставинах, в обставинах будівництва соціялізму, справа стоїть инакше. Велике виробництво перемагає тут тим, що поступово вся маса селянських господарств об'єднується для спільного господарювання, спільного уживання машин, кращого використання реманенту, робочої сили то-що. Щоб таке об'єднання дрібних селянських господарств було можливе, треба такого потужного розвитку соціялістичної промисловости, коли село діставало-б од неї сільсько-господарські машини, трактори, угноєння, електричну енергію.

Ми бачили раніше, що саме *пролетаріят* керує всіма трудящими в боротьбі за соціялізм. Тепер ми бачимо, що саме *велика промисловість* керує сільським господарством підчас переходу його на рейки великого соціялістичного виробництва. Ось чому пролетаріят, будуючи соціялізм, головним завданням своєї господарської політики ставить *індустріялізацію* країни. Це означає, що робітнича класа напружує всі зусилля, щоб розвинути промисловість, перетворити нашу країну з відсталої рільницької країни на передову промислову. Ми хочемо виробляти власними силами не то що речі широкого вжитку (мануфактуру, взуття, цукор то-що), а й засоби виробництва, тоб-то машини й устаткування для самої-ж промисловости й сільського господарства. Ми хочемо вкрити цілу країну мережею могутніх електричних станцій, що живили-б своєю енергією не то що фабрики й заводи, але й село. Ми хочемо в нашій країні, багатій на залізо й мідь, вугілля й нафту, марганець і мінеральні угноєння, збудувати технічно високо-розвинену промисловість. Тоді й сільське господарство перейде, за проводом промисловости, до великого виробництва за допомогою електрики, машин то-що.

Індустріялізація — основа зросту виробничих сил країни.

За соціялістичного ладу, що до нього ми простуємо, не буде злиднів і бідування широких мас народу. Коли соціялістичний лад дійде найвищого ступеня свого розвитку [1]), тоді встановиться повна рівність серед людей. Але рівність за комунізму — не „рівність у злиднях". Це вороги робітничої класи змальовують справу так, ніби комунізм приведе до загального зубожіння. Це наклеп і дурниця. Наше завдання — піднести на небувалий височінь багатство радянської країни, дійти такого високого розвитку виробничих сил, щоб сповна загодити потреби цілої маси трудящих. Здійснити комуністичний лад і дати „кожному — скільки треба" можна тільки на основі розквіту промисловости, розвитку рільництва, високої продуктивности праці, бо все це дасть змогу виробляти багато більше хліба й м'яса, чобіт і сукна, книг і газет, більше *машин*, що ощаджують і полегшують працю людині.

Будувати нові, що-раз більші й краще устатковані заводи; будувати потужні електричні станції; переходити від прадідівської сохи й трьохпілля на трактор і багатопілля, на мінеральне угноєння, — ось шлях піднесення нашого господарства і його зростання в напрямі до комунізму. Промисловість—основа цього росту, бо саме промисловість несе з собою кращу техніку, кращі машини, кращу продуктивність праці.

Індустріялізація країни високо піднесе нашу промисловість, а заразом і все народнє господарство нашої країни.

Індустріялізація країни одночасно приведе до ослаблення нашої економічної залежности від чужоземного капіталу.

Царська Росія довозила із-за кордону найскладніші машини й промислове устаткування, хемічні продукти, сировину для промисловости, удосконалені сільсько-господарські машини й знаряддя то-що.

Ця спадщина передреволюційного господарства позначається й на господарстві СРСР. Через таке становище ми залежимо від чужоземних капіталістів. Найперша-ж сутичка з ними приведе до того, що вони можуть знову організувати блокаду СРСР і тим загальмувати наше господарське будівництво. Організація *власного виробництва машин і устаткування для промисловости й сільського господарства*—такий шлях для визволення СРСР од чужоземної залежности. А це і є індустріялізація.

---

[1]) Цей найвищий етап у розвитку соціялізму називається комунізм.

Звичайно, щоб налагодити в себе власне машинобудування, могутню металургію, хемічну промисловість то-що, — для цього нам доведеться ще довозити з-за кордону машини й устаткування. Але вся справа в тім, що ми ці закордонні машини використаємо для організації *власного* машинобудування, щоб що-рік усе менше потребувати довозу машин із-за кордону. Дійти економічної незалежности для СРСР — зовсім не означає, звісно, замкнутися серед свого господарства й припинити торгівлю з капіталістичними країнами. Навпаки, в міру зростання господарства ростиме й зовнішня торгівля. Але коли торгувати — то ми вже будемо робити це на инший кшталт. Тепер ми вивозимо, головним чином, хліб, льон, масло та инші продукти сільського господарства, а довозимо машини, металеві вироби та инший крам промислового виробництва. Індустріялізація СРСР відмінить таке становище,— ми будемо виступати на всесвітнім ринкові не як сільсько-господарська країна, але як і промислова. А це вже цілковито міняє справу, бо ми не залежатимемо від світового ринку в такій *основній* галузі господарства, як виробництво машин.

Отже, і для того, щоб піднести господарство країни, і для того, щоб перебудувати по-соціялістичному дрібне селянське господарство, і для того, щоб не потрапити в неволю до чужоземного капіталу,—нам потрібно ширше розвивати нашу промисловість і виробляти устаткування для неї, нам треба індустріялізувати нашу країну.

ЗАПИТАННЯ.

Які основні завдання господарської політики партії на шляхах до соціялізму?

2. Неп — єдино правдивий шлях до соціялізму.

П'ять укладів у нашій економіці.

Кажучи про перехід до соціялізму, треба насамперед зважити, *від чого* ми переходимо, яке господарство ми маємо тепер. Наше теперішнє господарство є господарство *переходове* від капіталізму до соціялізму, а це означає, що в нас є суміш *різних* господарських укладів, тоб-то є різні види господарства, відмінні одне од одного.

Які-ж ці уклади? В. І. Ленін підчас переходу до непу нагадав партії за цю строкатість нашого господарства. У нас ство-

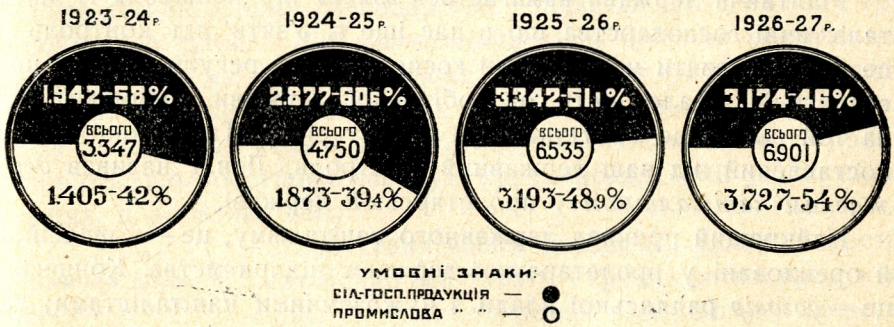
рено і рік-у-рік розвивається *соціялістичну* ділянку господарства. Це один уклад нашого господарства. Сюди належить державна промисловість і транспорт, а також державна торгівля (внутрішня й зовнішня)—державна грошова й кредитова система (банки), а до певної міри й кооперація. Капіталістів тут усунено. На державних підприємствах нема двох клас, нема боротьби поміж пролетаріятом і буржуазією. Державне господарство ведеться за єдиним планом.

Друга частина нашого господарства, це — 22 мільйони дрібних селянських господарств. Селяни становлять п'ять шостих частини населення СРСР. Це цілком стосується, зокрема, і України, де, за даними останнього перепису, сільське населення становить 81,8% всього населення країни. Сільське господарство, майже поспіль селянське, дає останніми роками (1926 — 1927) понад половину (вартістю) усього виробництва країни.

У загальній продукції України співвідношення між сільськогосподарською і промисловою продукцією за останні чотири роки є таке:

СПІВВІДНОШЕННЯ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКОЇ І ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ НА УКРАЇНІ

(у міл. карб. за сучасними цінами)

Діяграма № 3.

Уклад же селянського господарства й схожого на нього господарства мільйонів кустарів та ремесників є, певна річ, далекий од соціялізму. Мільйони дрібних господарств, розкиданих по цілій країні, відсталих, що хазяйнують і збувають свій продукт мало не завжди поодинці — ось який цей другий уклад у господарстві СРСР.

Це, однак, і не капіталістичний уклад господарства, бо там, як правило, кожний працює на своїм власнім дрібнім господарстві

без найманої праці. Це — *дрібне крамове* (тоб-то, що працює на ринок) *виробництво.*

Є в нас навіть і такі глухі закутки, де селяни з ринком не звязані і все для себе виробляють сами. Таке господарство ми називаємо *натуральним.* Його ми маємо, переважно, на окраїнах нашої неосяжної країни—на далекій півночі, в Киргизії, Казакстані, Якутії то-що. Цей третій уклад, проте, відмирає й великої ваги в господарстві нашої країни не має.

Ще одна частина нашого господарства — *приватний капіталізм.* Його в нас ще лишилося чимало. Приватна торгівля у 1926/27 р. посідала мало не третину (три десятих) усіх торговельних капіталів. Щось із п'ята частина цілого торговельного обігу СРСР була в її руках. Приватні промисловці разом із кустарями виробляли шосту частину всіх промислових виробів. Сільські куркулі викидали на ринок одну дев'яту частину усього хліба. Таке-ж приблизно, місце посідає приватний капітал і в господарстві України. 1925/26 року в його руках було близько 27% торговельного обігу, а на селі — навіть більше за третину. Продукція приватника в загальній продукції становила 19%. Такі є форми *приватного капіталізму* — цього четвертого укладу нашого господарства.

Робітнича держава намагається *взяти під контроль* ті капіталістичні господарства, що в нас іще є. Узяти під контроль— це значить взяти на облік ці господарства, регулювати їх, поставити їх в залежність од робітничої держави, спрямувати їх на той шлях, що є вигідний для пролетаріяту. Такий капіталізм, поставлений під наш державний контроль, Ленін називав *державним капіталізмом* у пролетарській державі.

Найкращий приклад державного капіталізму, це — концесійні й орендовані у пролетарської держави підприємства. Концесія, це — *договір* радянської влади з чужоземними капіталістами; за цим договором капіталісти дістають од держави на певний термін право розробляти землю, ліси чи надра землі, будувати свої підприємства то-що. Радянська влада йде на здачу концесій тоді, коли нам самим не під силу найближчими роками використати ці землі, надра або ліси. Капіталісти, що дістають від нас концесію, підпорядковані певним умовам: працюють за певною виробничою програмою, будують визначені договором споруди, підлягають нашим законам про працю, платять податки, дають до державної скарбниці відрахування від свого виробництва, від свого зиску.

А як скінчиться термін договорові, всі підприємства концесіонера переходять до рук радянської влади.

Таке концесійне підприємство — *капіталістичне* підприємство. Але від звичайного приватного капіталізму воно відмінне тим, що нам воно підконтрольне, ми його беремо на облік, ми його до певної міри регулюємо, так що ми можемо цей капіталізм обмежувати, можемо спрямовувати його саме в ті галузі господарства, що їх ми для нього даємо і т. д.

Держкапіталізм у нас розвинений в незначній мірі. Так, на концесіях на 1 жовтня 1926/27 року було всього тільки щось 50 тисяч робітників. Коли згадати, що в державній соціялістичній промисловості робітників у 1926/27 році було біля $2^1/_2$ млн. чоловіка, то нам стане ясно, яке незначне місце посідає в нас держкапіталізм. Такий є п'ятий уклад нашого господарства — державний капіталізм.

Отже, у нашій країні, що переходить до соціялізму, є п'ять різних господарських укладів: соціялізм, держкапіталізм, приватний капіталізм, дрібне крамове господарство, а де-не-де зосталося ще й натуральне господарство.

Труднощі соціялістичного будівництва в нашій країні в тім і є, що ми повинні перемогти, заступити капіталістичні і держкапіталістичні форми господарства і підвести до соціялізму господарство дрібне. *Від переважного в нас дрібного селянського господарства ми повинні перейти до великого суспільного виробництва.* Ми вже бачили, що це велике завдання можна розв'язати тільки тоді, коли створено могутню соціялістичну промисловість, що поступово перебудовує господарський уклад цілої країни, а особливо села.

Змичка держпромисловости й селянського господарства.

Зростання нашої державної промисловости неможливо без обміну її продуктів на продукти сільського господарства. Без льону й шерсти стануть текстильні фабрики, без буряків—спиняться цукроварні то-що. Промисловість не може працювати без селянської сировини й харчів. Селянське господарство також не може розвиватися без обміну своїх виробів на промислові. Не маючи від промисловости виробів, селянин вернеться до стародавнього ручного виробництва, до хатнього ткацького варстату, скалки й хати без печи. Без плугів, без сільсько-господарських машин селянське господарство підноситися не може. Ростиме селянське господарство — тоді й велика держпромисловість матиме широкий ринок збуту і зможе

розгорнутися. Поширюється держпромисловість — селянин має потрібні йому вироби й машини, підносить своє господарство, може перейти на велике виробництво. *Зростання багатства країни, розвиток виробничих сил і перемога великого виробництва залежать від поєднання, змички держпромисловости з селянським господарством.*

Економічну політику нашої партії саме на те й спрямовано, щоб зміцнити це поєднання, цю економічну спілку між містом і селом, між соціялістичною промисловістю й дрібним селянським господарством.

Простувати до соціялізму *разом* із усією селянською масою — ось основне завдання нашої господарської політики, що його заповідав нам В. І. Ленін і що його здійснює наша партія. А простувати разом із селянством — значить держати курс на піднесення сільського господарства, переставляючи його на соціялістичні рейки в міру його господарського й культурного піднесення.

Наше селянське господарство ще дуже бідне. Не кажучи вже про бідняка, навіть середнякові часом важко купити не то що складну й дорогу машину, а бодай би гарного плуга. Соха у кращім випадку, плуг та шкапа, трьохпілля й недорід, лобода й корова за голодних років, недостача хліба на весні з року на рік,—ось картина звичайних наших селянських господарств. Більше як третина селян не має коней. Близько 8 мільйонів селян-бідняків ледве-ледве перебиваються на своїм клаптику землі. На Україні є 900.000 бідняцьких господарств, що для них головним джерелом існування чи грошового прибутку вже не є сільське господарство; а коли долучити ще й тих бідняків, які сяк-так перебиваються на своїому шматку землі, то разом їх буде 1 млн. 700 тисяч.

Без піднесення сільського господарства не перейде наше село на машинову обробку землі, на велике виробництво. Без піднесення сільського господарства неможлива й індустріялізація країни, бо тільки на основі зростання сільського господарства, що виробляє більше хліба й сировини, що купує більше промислового краму, може зростати й промисловість.

Ось чому економічну політику партії збудовано на тім, щоб пролетарська промисловість „зімкнулася", поєдналася з селянським господарством і разом з ним посувалася вперед. Тої змички, поєднання міста з селом передовсім і досягається розвитком обміну між ними.

Торгівля—знаряддя змички міста з селом.

Найпростішим способом обміну між промисловістю й сільським господарством був би організований обмін продуктів між містом і селом. Але ми не можемо такого продуктообігу зараз же організувати. Через бідність нашої промисловости, через розпорошеність селянських господарств, через нашу недостатню організованість ми не можемо поставити справу так, щоб обслужити кожний селянський двір.

Держава не може поки-що підійти до кожного з 22 мільйонів селянських дворів окремо, взяти в нього хліб, льон то-що і дати йому краму промислового виробництва.

Адже-ж далеко не все, що потрібно селянинові, виготовлює наша промисловість. Борону, воза, посуд, хомута, граблі, лопату замки, ножі,—усе це часто-густо дає селянинові не державна фабрика, а кустар.

Селянинові Вологодської губерні потрібне одно, а кримському селянинові потрібне щось инше. Звички, потреби й господарство у них неоднакові. Не легко пристосувати до них нашу промисловість і торгівлю, зважити і загодити всі різноманітні вимоги.

Найлегше це можна зробити за допомогою торгівлі.

Селянин — власник. Він більше засіває, підносить врожайність, збільшує число корів, коней і свиней лише тоді, коли він має з того всього безпосередню користь для свого господарства. Чим більше він виробить, тим більше продасть на ринку, тим більше матиме грошей і краму. Отже, селянин має потребу в ринкові, у вільнім збуванні своєї власної продукції, щоб натомість придбати потрібного промислового краму. Вільна торгівля—ось що конче потрібно селянинові, щоб він міг вести своє одноосібне господарство й розвивати його. Ми й дозволили цю вільну торгівлю в 1921 році.

Коли ми дозволяли вільну торгівлю, ми добре зважили, що при вільній торгівлі селянське господарство зміцніє, даватиме більше хліба, сировини, харчів, почне більше купувати промислових виробів; уся країна зможе платити більше податків; держава нагромаджуватиме кошти для розвитку й поширення нашої державної промисловости, а державна промисловість, підносячись і зміцнюючись, і собі почне вдовольняти потреби селянства, дасть йому потрібний крам, поможе йому піднести господарство; партія й радянська влада приведуть село до великого суспільного виробництва, втягнуть його в соціялістичне будівництво й тим самим подолають приватний капітал,

що його ми змушені були пустити в торгівлю й промисловість. Такий був план партії.

Можливість зростання капіталізму за непу.

Наша партія чудово знала, що в цьому плані можуть бути деякі небезпеки. Адже-ж в обставинах непу неминуче росте не тільки наша промисловість, не тільки селянське господарство, але й приватний капітал. За вільної торгівлі неорганізоване дрібне господарство породжує капіталізм.

Серед дрібних кустарів і селян іде боротьба, конкуренція. Хто багатший і моторніший, той підбиває під себе инших, скуповує в сусідів хліб, льон, худобу, кустарні вироби. Забагатілий кустар роздає замовлення, наймає робітників, обертається на капіталіста. Забагатілий селянин обертається на куркуля. Коли мільйони дрібних селян і кустарів торгують поодинці, неорганізовано, не через кооперацію, — тоді конче візьметься десь приватний посередник між ними, тоді зростає приватна торгівля.

Але заборонити приватну торгівлю, закрити приватне виробництво ще неможливо. Закрити приватні підприємства — означало-б ще дужче збільшити недостачу краму, часто такого, що потрібний селянинові.

Партія розуміє, що існування і навіть певне зростання капіталізму за непу, за вільної торгівлі й за дрібного господарства неминучі.

Чи небезпечний такий капіталізм.

Але коли-б не поставили меж розвиткові капіталізму, він міг би настільки зміцніти, що був би небезпечний для цілої справи будівництва соціялізму в нашій країні. Ми бачили, яким сприятливим грунтом для зростання куркуля, для зростання приватного крамаря й підприємця є наше сільське господарство. В таких обставинах приватний капітал всіляково намагається здобути собі найвигідніші позиції, щоб установити *свою* змичку з селянством, обслужити його й на цім мати бариші, багатіти й гладшати. Капіталісти намагаються підступити до селянина, переконати його, що капіталіст для них вигідніший, дає крам дешевший і кращий. Пролетарська держава змагається з ними, доводить супротивне. Боротьба за селянство йде серйозна й жорстока. Коли селянська маса потрапляє в руки куркулів і буржуазії, то з шляхом до соціялізму село нехай розцурається. Коли ми здолаємо привернути середняка й бідняка до кооперації, коли ми дамо їм крам і машини дешевші й кращі, ніж дає приватний крамар, розвинемо

держпромисловість, зміцнимо виробництво, — переможемо тоді ми, пролетарська держава, що веде країну до соціялізму.

Боротьба з приватним капіталом іде у нас на ринку. Перемагає на ринку той, хто виробляє й торгує краще й дешевше, хто дужчий, багатший і краще організований. Робітнича держава забезпечила для себе всі ті позиції, що потрібні їй для цієї перемоги. Політична влада пролетаріяту, велика державна промисловість і транспорт, націоналізована земля, монополія зовнішньої торгівлі, внутрішня державна торгівля, кооперація, податковий і кредитовий апарат,—ось ці позиції, або „командні висоти", що є в руках робітничої класи. І чим більш міцнішає наше господарство, чим краще ми навчаємся володіти своїми командними висотами,— тим легше ми підпорядковуємо собі приватний капітал.

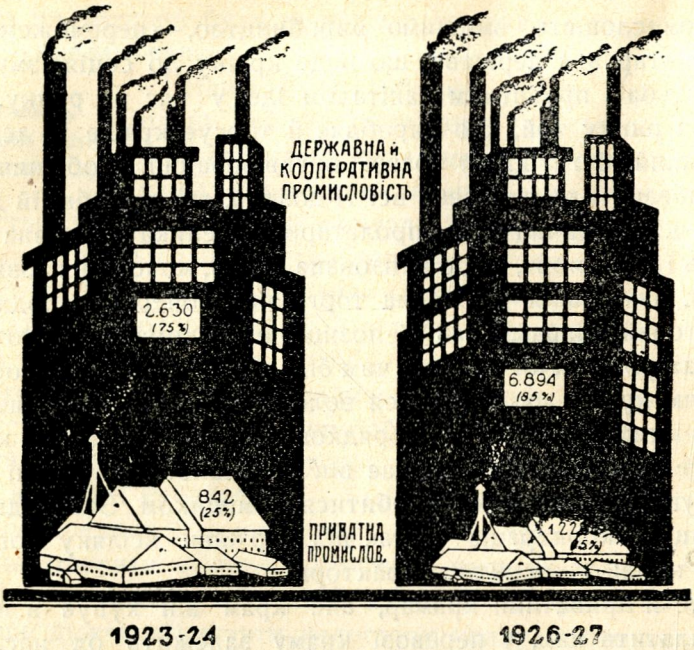
Росте куркуль, але зростає він до певної міри: землі він не може купувати, не може зробитися поміщиком. Зате бідняцько-середняцька кооперація дістає від держави всіляку допомогу: і кращі землі, і кредити, і трактори.

Росте й приватний крамар, але крам він купує в нас, податки платить нам, у перевозі краму залежить од нас. Коли кооперація й держторгівля торгують дешевше,—приватникові доводиться віддати для них своє місце або поступитися. Якщо нам невигідно допустити приватника в той або инший момент, на той або инший ринок,—ми його туди й не пустимо: не продамо йому краму, не повеземо його залізницею, вплинемо на нього збільшенням податків то-що.

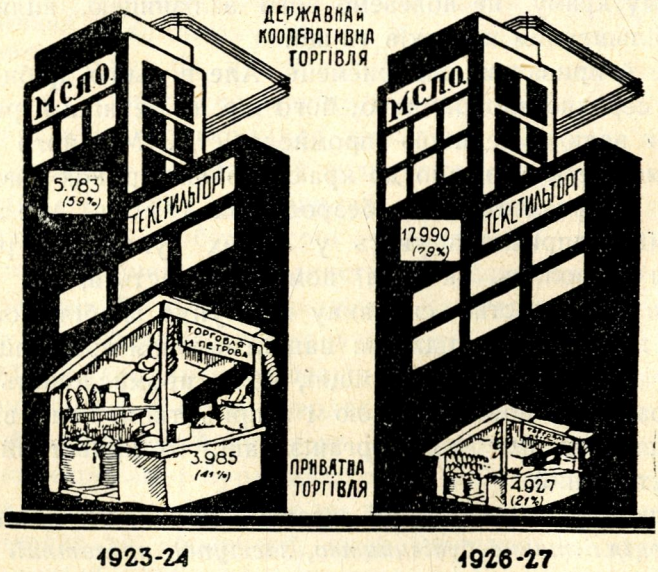
Росте й приватний підприємець. Але в нього дрібне й лише почасти середнє виробництво; його що до техніки й рівняти не можна з нашою великою промисловістю. Ми його терпимо, доки самі ще не можемо до краю сповнити ринок крамом, притягти на підприємства всіх безробітних і т. д. Але зате цей приватний підприємець увесь у наших руках: як радянська влада не дозволить, як землі йому не дасться, він не може будувати підприємство; сировину він купує, здебільшого, в нас, податки платить нам, підлягає нашим законам про працю то-що.

Коли „командні висоти" міцні, коли промисловість і транспорт працюють повною ходою і з прибутком, коли внутрішня й зовнішня торгівля гарно організовані, то приватний капітал нам не страшний.

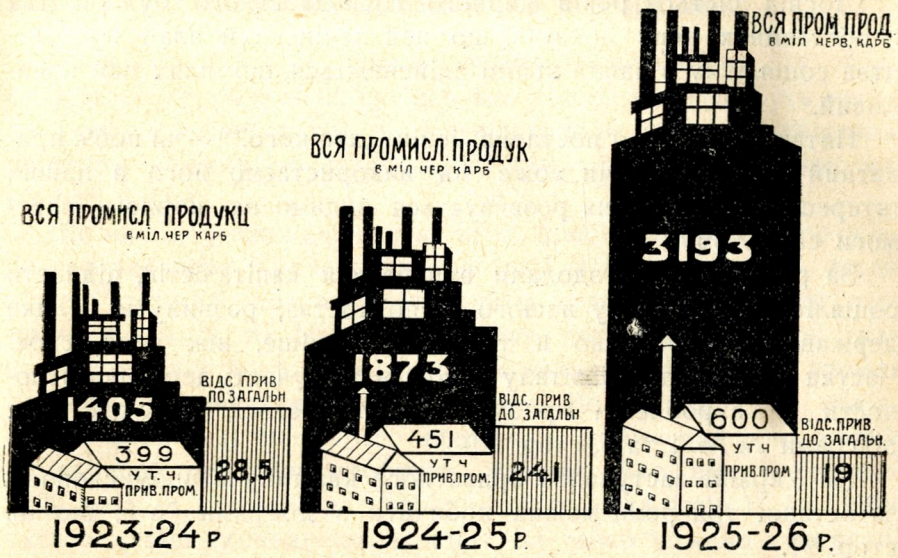
Спираючись на „командні висоти", радянська влада втягує село в соціялістичне будівництво, заступає приватний капітал і посувається вперед, до соціялізму.

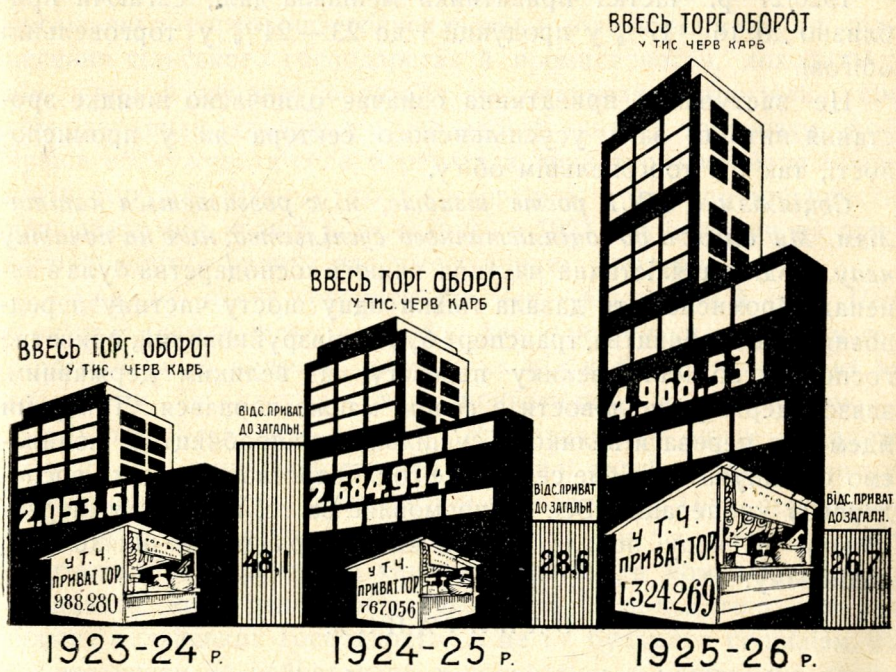

Діяграма № 4. Як ми заступаємо приватний капітал у промисловості. Виробництво державної, кооперативної і приватної промисловости СРСР у млн. дов. карб. і у відсотках до всього виробництва промисловости СРСР (за матеріялами Держплану).

Діяграма № 5. Як ми заступаємо приватний капітал у торгівлі. Обороти державної, кооперативної і приватної торгівлі у млн. черв. карб. і у відсотках до всієї торгівлі СРСР (за матеріялами Держплану).

Діяграма № 6. Заступання приватного капіталу в УСРР у промисловості за роки 1923 — 1926.

Діяграма № 7. Заступання приватника в УСРР у торгівлі за роки 1923 — 1926.

Досвід шістьох років мирного господарського будівництва в обставинах непу показав, що цей ленінський план будівництва соціялізму в нашій країні здійснюється, що шлях цей правдивий.

Питання, що його поставив Ленін: „хто кого?“ — чи поб'є приватний капітал нас, чи може ми використаємо його в наших інтересах,—це питання розвязується видимо на користь перемоги соціялізму.

За років непу ми здолали випередити капіталістів, піднести соціялістичну частину нашого господарства, розвинути велике державне виробництво й торгівлю хуткіше, ніж вони своє. Частка державного капіталу в торгівлі й участь держпромисловости у виробленні продуктів збільшується рік-у-рік (див. діяграми №№ 4 та 5, стор. 90).

На Україні заступання приватного капіталу в промисловості за останні три роки можна побачити з діяграми № 6, що на стор. 91.

Ще дужче йшло заступання приватника в торгівлі за ті-ж роки (див. діяграму № 7, стор. 91).

1926/27 р. частка приватника меншала далі, сягаючи приблизно до 16—17% у продукції і до 23—24% у торговельнім обігові.

Це заступання приватника означає одночасно швидке зростання питомої ваги усуспільненого сектора як у промисловості, так і в торговельнім обігу.

Соціялізм в СРСР росте швидше, ніж розвивається капіталізм. Ми ближчі до соціялістичного суспільства, ніж на початку непу. Тоді соціялістична частина нашого господарства була в занепаді. Промисловість давала тільки одну шосту частину передвоєнного виробництва, транспорт був напівзруйнований, приватне господарство мало велику перевагу над великим державним, звязок держпромисловости з селом майже порвався. Тепер ми йдемо до переваги великого суспільного виробництва, починаємо об'єднувати дрібне селянське господарство в сільсько-господарську кооперацію. Все це промовляє за те, що партія, перейшовши до непу, повела країну єдино правдивим шляхом до соціялізму.

ЗАПИТАННЯ.

За віщо і як іде за непу боротьба між господарством пролетарської держави й капіталістичним?

3. Опозиція неправильно розуміє неп.

Після сказаного є очевидна помилка опозиції на XIV з'їзді ВКП(б). Опозиція казала, що неп, це — тільки відступ. Суть непу, на думку опозиції, у тім, що ми відступили перед капіталізмом протягом кількох років після 1921 року і що відступаємо ми ніби-то й досі.

Що ми відступали на початку непу, приблизно, до 1922 року,— це справедливо. Ми запровадили тоді вільну торгівлю, після вільної торгівлі дозволили відкрити невеличкі приватні підприємства і т. д. Цей відступ був потрібен, як уже сказано вище, для того, щоб закріпити змичку, поєднання промисловости з селянським господарством. Володимир Ілліч невідступно вчив тоді партію, що відступ є неминучий і потрібний на те, щоб закріпити здобутки Жовтня. Але вже 6 березня 1922 року в промові на фракції з'їзду металістів В. І. Ленін сказав: „Наш економічний відступ ми тепер можемо зупинити. Досить. Далі назад ми не підемо, а візьмемося до того, щоб правильно розгорнути й групувати сили". Партія на початку непу ніби перешиковує господарський фронт на инший штиб, організовує управління господарством, віддає всі сили на піднесення сільського господарства й промисловости, доходить у цім успіху й починає боротьбу за опанування торгівлі. Усім господарникам довелося в цей період учитися торгувати, щоб краще обслужувати село, перемагати приватного крамаря в ринковій боротьбі. Що-рік, то держторгівля й держпромисловість працювали все краще, і, як відомо, з 1923 року наступ на приватний капітал ішов у нас уже широким фронтом.

Отже, не можна говорити, що неп — відступ та й годі. *Неп є відступ, потім перешикування лав для змички з дрібним господарством, і, нарешті, наступ на цілім фронті в напрямі до соціялізму.* За непу ми дали приватникові в руки зброю — вільну торгівлю. Це — відступ. Ми навчилися потім володіти цею зброєю сами, користатися з вільної торгівлі для розвитку держпромисловости, держторгівлі й кооперації. Це — перешикування лав. І, нарешті, ми навчилися, мавши ту-ж таки вільну торгівлю, бити приватний капітал, зміцнювати командні висоти, розвивати кооперацію, об'єднувати за її допомогою чим-раз більше селянських господарств. А це і є будувати соціялізм, це і є наступати на рейках непу й посуватися в напрямі до соціялізму разом із селянством.

Ось чому неправильні й шкодливі міркування опозиції про те, що неп, це — тільки відступ.

Неправильне визначення непу, як держкапіталізму.

Опозиція в своїх помилках що до сути непу пішла ще далі. Вона заявила, що господарський лад нашого Радянського Союзу є не що инше, як лад державного капіталізму. Це твердження опозиції є вже просто переинакшення ленінської науки про неп. На 1921 рік, підчас переходу до непу, соціялістична частина нашого господарства була в великім занепаді. Завданням тоді було — пустити в торгівлю і почасти в промисловість приватний капітал, поставивши його під контроль держави. Тоді можна й треба було підкреслювати, як це робив В. І. Ленін, значення в нашій державі державного капіталізму. Але з тої пори обставини грунтовно змінилися. Як ми бачили, держкапіталізм не дійшов у нас хоч будь-якого значного розвою. Концесії і оренда набули дуже скромних розмірів. Держпромисловість, держторгівля й кооперація стали переважною силою СРСР.

Спираючись на зростання їх, ми навчилися сами налагоджувати змичку з селом, організовувати дрібне господарство.

Суть непу — не там, де її шукає опозиція, не в держкапіталізмі.

„*Неп*,— говорить тов. Сталін слідом за Леніновою наукою,— *є особлива політика пролетарської держави, важена на те, щоб пустити капіталізм, коли командні висоти в руках пролетарської держави, важена й на боротьбу елементів капіталістичних і соціялістичних, важена на зростання ролі соціялістичних елементів на шкоду елементам капіталістичним, важена на перемогу соціялістичних елементів над капіталістичними елементами, важена на знищення клас, на збудування фундаменту соціялістичної економіки* [1]).

Чи можна збудувати соціялізм в СРСР.

Опозиція на XIV з'їзді ВКП(б) не так, як ціла партія, дивилася на неп, і вважала за неможливе в одній нашій країні, оточеній з усіх боків капіталістичними державами, збудувати соціялістичне суспільство. Відсталість нашої промисловости, її кволість,— казали проводирі опозиції,— не дасть нам змоги збудувати соціялізм, не дасть об'єднати селянство в великі машинові господарства. Не вистачить в одних нас,— говорила опозиція,— сил і засобів на це.

[1]) *Сталін.* — Політичний звіт ЦК XIV з'їздові ВКП(б), стор. 73.

Цей погляд опозиції також є помилковий. Оточені з усіх боків капіталістичними країнами, ми, правда, завжди мусимо побоюватись, що вони нападуть. Ми змушені боротися з господарською залежністю від них. Але всередині країни нема таких труднощів на шляху до соціялізму, щоб їх не можна було подолати. Робітнича класа твердо тримає владу, зміцнюючи свою спілку з селянством. Велика промисловість росте й здібна загодити селянський попит. На селі росте кооперація, що об'єднує поступово мільйони селянських господарств. Багатства країни невичерпні. Можна розвинути виробництво устаткування й сільсько-господарських машин. Усі „командні висоти" в наших руках. Вони міцнішають і ростуть. Довір'я селян до радянської влади здобуто й усталено. Приватний капітал втрачає свою силу й відстає від зросту соціялістичної частки нашого господарства. Нема ніяких підстав сумнівам у тому, що цей зріст соціялізму буде в нас і надалі тривати, що капіталістичне й дрібне крамове господарство буде що-раз більше відступати й меншати.

Отже, усі господарські й політичні умови для будівництва соціялізму, для переходу до великого суспільного господарства у нас є.

Силами самої нашої країни ми можемо будувати й збудувати справжнє соціялістичне суспільство.

Перешкодити нам може тільки воєнний напад на нашу країну міжнародніх хижаків, буржуазії капіталістичних країн. Тільки від цього нападу ми не убезпечені. Ми підчас такого нападу можемо бути слабшими, ніж ця буржуазія, нас можуть розчавити.

Тут певної гарантії (убезпечення) ми ще не маємо. Але вона твориться зростанням міжнароднього робітничого руху, зростанням прихильности до СРСР пролетарів инших країн і тим, що вони готові його обороняти, зростанням нашого господарства, а разом із ним — і зростанням нашої військової сили. Але повну гарантію в тім, що ми будемо неподолані для світової буржуазії, може дати нам тільки пролетарська революція, принаймні, по головних країнах Европи.

ЗАПИТАННЯ.

Чому помилковий погляд опозиції на неп, як на державний капіталізм?

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Індустріялізація країни — умова нашої господарської незалежности.

„Деякі товариші думають, що індустріялізація, це — взагалі є розвиток усілякої промисловости. Є навіть такі чудаки, що гадають, що нібо-то ще Іван Грозний, який колись-то заводив деякі зародки промисловости, був індустріяліст. Якщо йти цим шляхом, то тоді (царя) Петра Великого треба назвати першим індустріялістом. Це, звичайно, не так. Не всякий розвиток промисловости є індустріялізація. Центр індустріялізації, основа її лежить в розвитку важкої промисловости (паливо, метал то-що), в розвитку, кінець-кінцем, виробництва засобів виробництва, в розвитку свого власного машинобудування.

Візьміть Індію. Вам відомо, що Індія, це — колонія. Візьміть концесії Англії в Китаї, що живе на правах колонії. Чи є в цих концесіях і в Індії промисловість? Безумовно є. Чи розвивається вона? Так, розвивається. Але там розвивається така промисловість, яка не виробляє знарядь і засобів виробництва. Там знаряддя виробництва довозиться з Англії. Тому (хоч, звичайно, не тільки тому) там промисловість є цілком підвладна англійській индустрії... Але-ж з цього виходить, що індустріялізація нашої країни не може вичерпуватися розвитком усякої промисловости, розвитком, скажімо, легкої промисловости,— хоч легка промисловість і її розвиток для нас доконечне потрібні. Із цього виходить, що індустріялізацію треба розуміти, насамперед, як розвиток у нас важкої промисловости і особливо як розвиток нашого власного машинобудування, цього основного нерва індустрії взагалі. Без цього бо нема чого й говорити про забезпечення економічної самостійности нашої країни".

(І. Сталін.—Про господарське становище Радянського Союзу, стор. 8 — 10).

2. Змичка держпромисловости з селянським господарством — вихідна засада непу.

„Ми будуємо свою економіку в звязку з селянством. Ми мусимо її не один раз переробляти й уладнати так, щоб була змичка між нашою соціялістичною роботою в великій промисловості та в сільському господарстві й тією роботою, що її провадить кожний селянин, і яку він веде так, як він може, видираючись із злиднів, не мудруючи (тому, що де вже там йому мудрувати для того, щоб вилізти й врятуватись із видимої небезпеки лютої голодної смерти). Треба показати цю змичку, щоб ми її ясно бачили, щоб увесь народ її бачив, щоб уся селянська маса бачила, що між її важким, нечувано зруйнованим, нечувано злиденним каторжним життям тепер і тією роботою,

що її ведуть за-для далеких соціялістичних ідеалів, є звязок... Наша мета — відновити змичку, довести селянинові ділом, що ми починаємо з того, що йому зрозуміло, що він знає і що тепер, сьогодні вже, приступно йому, хоч і такому зубожілому, а не з чогось далекого, фантастичного (видуманого) з погляду селянина,— довести, що ми йому вміємо допомогти, що комуністи, в момент скрутного становища зруйнованого, зубожілого, замордованого голодом дрібного селянства, зараз же насправді допомагають йому. Або ми це доведемо, або він нас пошле під три чорти. Це — неминуче.

Ось у чім значення нової економічної політики, ось у чім основа всієї нашої політики".

(В. І. Ленін. Збірка творів. том. XVIII, ч. II, стор. 26).

3. Неправильність поглядів опозиції на XIV з'їзді в питанні про будівництво соціялізму в нашій країні.

„Мені здається, що мають рацію ті робітники, з якими я сьогодні розмовляв. Вони говорили: „Коли-б це було так, як говорять вони (привідці опозиції), що ми неминуче загинемо через економічну й технічну відсталість, то навіщо-ж було робити Жовтневу революцію, навіщо при таких витратах було город городити?" Вони мають рацію, коли кажуть: „Послухайте, ми посуваємося тепер наперед. Протягом не менше двох років ми йдемо вже вперед. Чому-ж і на той рік ми не зможемо йти вперед? Чому ми на той рік неодмінно загинемо? Які є підстави гадати, що ми не будемо протягом найближчого року дужчати? Коли ми й за тяжчих часів дужчали, чому-ж ми надалі не зможемо дужчати, чому наступний рік для нас заказаний? А коли наступний рік не заказаний, то чому знов дальший рік перед нами заказаний? І де кінець тут, де трапиться „необхідний", ніби-то, провал? Техніку нашу ми все-ж таки ввесь час поліпшуємо. Коли мавши кволу погане̇ньку техніку, за повної руїни, коли металісти робили „зажигалки" — ми не загинули, то чому ми загинемо тепер, коли ми досягли вже мало не передвоєнного рівня промисловости?" Незрозуміло! Ніяк кінці з кінцями не зводяться і розум людини не може показати межі, де ми будемо провалюватися від відсталости, коли ми рік-у-рік цю відсталість перемагаємо. Ось у чім суть".

(Н. І. Бухарін. — До підсумків XIV з'їзду ВКП(б), стор. 23).

ЗАВДАННЯ.

1. Обміркуйте, що дає селянське господарство вашому заводові (сировину, паливо, харчі, тягловий транспорт) і що має від нього селянин. (Якщо сам завод не виробляє ніякого краму для селянського ринку, то чи не обслужує

він інші заводи, які працюють на цей ринок?). Зробіть на заняттях доповідь на тему: „Звязок нашого заводу з селянським господарством"; окремо відзначте, як відбився неп на звязку вашого заводу з сільським господарством, для чого складіть дві діяграми: 1) зростання за роками, починаючи з 1921 року, споживання продуктів сільского господарства (в пудах, штуках то-що) на заводі, і 2) зростання щорічно, починаючи з 1921 р., виробки речей селянського вжитку на вашім заводі.

2. Обміркуйте, у чім і як іде робота вашого заводу й кооперативу з приватним капіталом, які її наслідки, і розкажіть про це на заняттях.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. На яких основах ВКП(б) і радянська влада намагаються перебудувати селянське господарство, і що вони роблять, щоб прискорити цю перебудову?

2. Чому треба індустріялізувати нашу країну?

3. Звідки росте в СРСР за непу приватний капітал, і в чім небезпека цього зростання? Наведіть приклади.

4. Які засоби й переваги має в своїх руках робітнича класа СРСР у боротьбі зі зростанням приватного капіталу?

5. Як партія розуміє суть і мету нової економічної політики?

РОЗМОВА ШОСТА.

Державна промисловість на шляхах будівництва соціялізму в СРСР.

Про що розмова. У п'ятій розмові показано, що наш шлях до соціялізму лежить через розвиток великого суспільного виробництва і в першу колію—великої промисловости. Без цього бо неможливо перебудувати відстале господарство селянина і дрібне господарство взагалі; без цього бо не можна витиснути, заступити приватний капітал, дійти змички, поєднання держпромисловости з селянським господарством.

У шостій розмові наше завдання—розібрати докладно основні питання політики партії в галузі промисловости, зокрема — виявнити, що таке індустріялізація країни, як її розуміє і проводить ВКП(б).

Зокрема нам доведеться розглянути такі питання:

1) Чому завдання індустріялізувати нашу країну висувається тепер на перше місце; 2) які джерела індустріялізації нашої країни; 3) яких заходів уживає партія. щоб дійти поліпшення (раціоналізації) нашої промисловости.

Розібравши ці питання і здавши собі справу про те, чому наша держпромисловість є *соціялістична,* ми прийдемо в цій розмові до висновку, що індустріялізація нашої країни є єдино правдивий шлях до соціялізму.

1. Од відбудування до реконструкції.

Два періоди непу. Радянська країна вийшла з громадянської війни з зовсім майже поруйнованою промисловістю. У 1921 році промисловість СРСР виробила краму у п'ять раз менше, ніж перед війною. Найбільше потерпіла важка промисловість—витоплювання чавуна поменшало в тридцять сім раз, виробництво криці—у двадцять п'ять раз. Тому з перших же років мирного будівництва наша партія поставила перед собою завдання — відбудувати промисловість, відтворити цей фундамент соціялістичного будівництва.

Проте, за перших років непу становище народнього господарства було таке, що для відбудування промисловости треба було *почати з відбудування сільського господарства.* Підчас переходу до непу Ленін говорив про це так:

„Політичні обставини на весну 1921 року склалися так, що негайні, найрішучіші, найнагальніші заходи для поліпшення становища селянства й піднесення його виробничих сил стали невідкладно потрібні.

Чому саме селянства, а не робітників?

Тому, що для поліпшення становища робітників потрібні хліб і паливо. Тепер затримка найбільша... саме через це. А збільшити виробництво й збір хліба, заготівлю й приставу палива не можна инакше, як поліпшивши становище селянства, піднісши його виробничі сили. Починати треба з селянства".

Декілька цифр наочно покажуть нам, наскільки правильна була саме та лінія, що її накреслив Ілліч. На 1922 рік виробництво сільсько-господарської сировини *зменшилося*, як рівняти з передвоєнним, так: льон — у 6 раз, бавовна — у 17 раз, цукрові буряки — у 6 раз.

Не так поменшало хліба, але *лишків* хліба на селі вже не було—міста голодували. В такому становищі вихід із страшенної руїни цілого народнього господарства був тільки в однім — у піднесенні сільського господарства. Щоб добути хліба для робітників, дров для фабрик і заводів, щоб добути льону, шерсти, бавовни, цукрових буряків та иншої с.-г. сировини,—для цього партія й звернула всю свою увагу на відбудування поруйнованого сільського господарства.

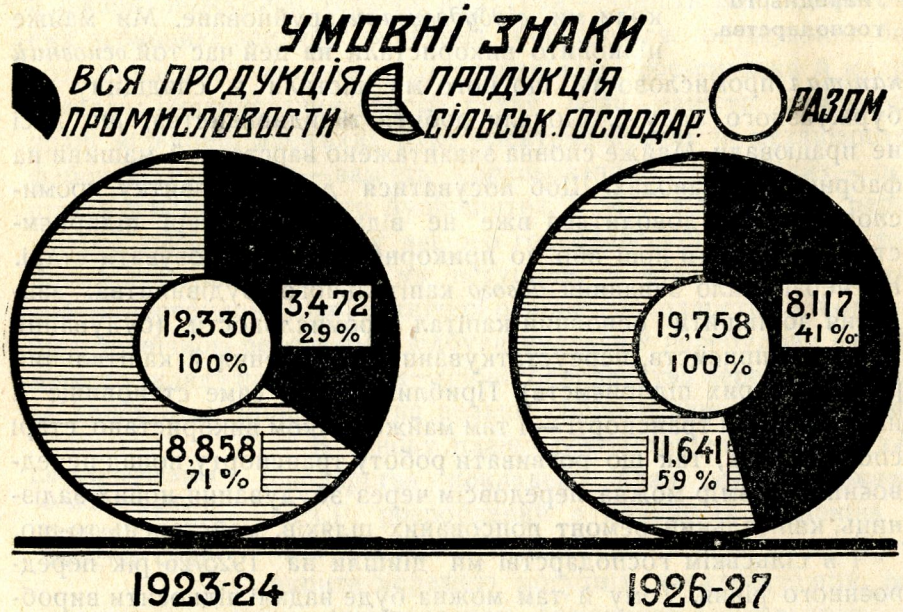
Ця політика була, як виявилося, безперечно правильна — протягом п'яти років нам пощастило видертися із тої ями, що в ній наше господарство опинилося перед кінцем громадянської війни. В 1925/26 році наше сільське господарство дійшло вже передвоєнного рівня. А після піднесення сільського господарства стала на ноги й фабрично-заводська промисловість — її виробництво дійшло у 1925/26 році 92% передвоєнного.

На Україні продукція сільського господарства в 1925/26 р. дійшла 101%, тоб-то переступила за свій передвоєнний рівень, а продукція промисловости майже сповна дійшла рівня 1913 р., бо становила проти нього 98%.

Цим закінчився *перший* етап непу. Становище після цього змінилося. Тепер уже „затримка", що про неї у свій час говорив Ленін, не за сільським господарством, а за промисловістю. Коли ми відбудували зруйноване сільське господарство і піднесли промисловість до передвоєнного рівня, тоді найгостріше позначилася та *відсталість промисловости*, що лишилася нам у спадщину від царської Росії. Промисловість була занадто квола,

щоб загодити попит селянства. Почався крамовий голод, що найбільш загострився у 1925/26 році. Дальше зростання нового народнього господарства тепер залежить уже насамперед від того, наскільки хутко пощастить нам будувати *нові фабрики й заводи*, закладати нові шахти й копальні, споруджувати нові електричні станції, прокладати нові залізниці.

Без цього бо не зможе підноситись далі й сільське господарство. Адже-ж досі воно росло найбільше через те, що збіль-

Діяграма № 8. Як зріст промисловости переганяє зріст сільського господарства. Місце продукції сільського господарства й промисловости в загальній продукції народнього господарства (у млн. дов. карб.).

(За матеріялами Держплану).

шувалась та засівна площа, що була занедбана за років руїни. Надалі справа стоятиме инакше — сільське господарство буде кращати через уживання кращих машин і угноєння, організацію підприємств, що переробляють сільсько-господарські вироби то-що. А це можливо лише тоді, коли потужно підноситиметься велика промисловість (див. діяграму № 8).

Ось чому на новім етапі непу партія поставила на ввесь зріст завдання *індустріялізації країни*, тоб-то збільшення пито-

мої ваги в народньому господарстві великої промисловости і, зокрема, виробництва машин, варстатів та иншого устаткування для наших заводів і для сільського господарства. З цим завданням індустріялізувати країну стикається тепер розвиток всього нашого народнього господарства. Тільки через піднесення індустрії у нас у СРСР ми станемо менш залежними господарською стороною від капіталістичних країн.

Реконструкція народнього господарства.

На 1925/26 рік закінчився взагалі й у цілому той етап нашого господарського розвитку, коли ми *відбудовували* зруйноване. Ми майже цілковито використали на цей час той *основний капітал* промисловости, що його ми дістали в спадщину від буржуазного ладу [1]). Почали робити ті підприємства, що досі не працювали. Майже сповна завантажено варстати й машини на фабриках та заводах. Щоб посуватися далі в розвитку промисловости, нам доводиться вже не відживляти старі підприємства, а будувати нові або до прикорня переустатковувати старі. На черзі стало завдання *нового* капітального будівництва, завдання збільшити основний капітал промисловости (будування нових підприємств, переустаткування, поширення й капітальний ремонт старих підприємств). Приблизно таке саме становище й на залізничім транспорті — і там майже цілком використано старі спорудження, так що розвивати роботу транспорту понад передвоєнний розмір можна передовсім через збудування нових залізниць, капітальний ремонт попсованих шляхів, майстерень то-що.

І в сільськім господарстві ми дійшли на 1925/26 рік передвоєнного рівня. Тому й там можна буде надалі підносити виробництво через землевпорядження, меліорацію, вживання кращих сільсько-господарських машин і знарядь, кращих угноєнь, кращих способів обробки землі то-що.

Все це показує нам, що ми вступили в такий етап господарського розвитку, який буде етапом нового будівництва по всіх царинах нашого народнього господарства.

Але ми, звичайно, не станемо будувати нове на старий кшталт і зразок. Соціялістичне господарство може бути засноване на найновішій техніці й на її пристосованні в великім суспільнім виробництві. Соціялістичне господарство засновано на

---

[1]) *До основного* капіталу промисловости належать: фабрично-заводські будинки, машини, варстати, котли та инше устаткування підприємств.

До обігового капіталу належать: паливо, сировина, матеріяли, кошти на оплату робітників то-що.

тім, що ціле народнє господарство ведеться всім суспільством за єдиним планом.

Будуючи нові фабрично-заводські підприємства, нові електростанції, нові залізничі й водяні шляхи, ми й ставимо перед собою завдання перебудувати технічну основу народнього господарства СРСР, щоб нашу відсталу, убогу країну обернути на передову, соціялістичну. Перебудова техніки не самої лише промисловости, але й рільництва — таке є основне завдання нового етапу нашого будівництва. Трактор і електроплуг — замість сохи й шкапи; пожиточні технічні культури — замість мало пожиточних зернових; землевпорядження, багатопілля, осушування болот, зрошення полів — замість трьохпілля, черезсмужжя й малоземелля; використання енергії спаду води—замість каторжної праці мільйонів людських рук; електрифіковані й механізовані фабрики й заводи — замість спрацьованих і застарілих,— ось шляхи нашого дальшого будівництва. Тому, відмінно від пережитого *відбудовного* етапу нашого господарського розвитку, той новий етап, що в нього ми вступили, є етап *реконструкції*, тоб-то перебудови цілої технічної основи господарства. А поруч з цією технічною революцією відбуватиметься й перебудова економічного укладу нашої країни—дрібні господарства переходитимуть за допомогою кооперації на велике соціялістичне виробництво.

Електрифікація — основа реконструкції господарства СРСР.

В основу плану реконструкції нашого господарства покладено план *електрифікації* СРСР, розроблений з почину В. І. Леніна в 1920—21 р.р. За цим планом вся країна має бути вкрита мережею могутніх електростанцій, що даватимуть енергію промисловості, залізницям і сільському господарству. Як завдання першої черги, намічено збудувати протягом 10 — 15 років 30 районних електростанцій; із них на цей час уже збудовано й закінчують будувати 10 станцій.

В. І. Ленін надавав величезної ваги планові електрифікації, називав його „другою програмою партії". Він казав: „Доки ль ми живемо в дрібноселянській країні, для капіталізму в Росії є міцніша економічна база, ніж для комунізму... Кожний, хто уважно спостерігав життя села, порівнюючи його з життям міста, знає, що ми коріння капіталізму не вирвали і фундамент, основу в нашого внутрішнього ворога не підірвали. Ворог той держиться на дрібнім господарстві, і для того, щоб підірвати його, є один лише засіб: перевести все господарство країни, отже й рільництво, на нову технічну базу, на технічну базу сучасного великого

виробництва. Такою базою є тільки електрифікація". Для нас електрифікація важлива насамперед тому, що електрика, це — основа сучасної техніки. Відмінно від минулого століття, що його можна-б назвати „століттям пари", нинішнє століття є „століття електрики". Електрики широко вживається в найрізноманітніших галузях господарства. Вона дає дешеву енергію для роботи варстатів і машин на фабриках та заводах. Вона дає величезні переваги в металургії (електричні печі) для витоплювання чавуна, виробництва криці, здобування алюмінію, міди, олива, свинцю, для виробу феромарганцю (сплав марганцю з залізом, потрібний для виробу криці). Електрика дає величезні можливості для виробу угноєнь із вугілля, вапни і навіть з повітря (звязаний азот). Електрика відкриває найширші можливості й перед сільським господарством. Осушування болот, корчування пнів, зрошувальні спорудження, — все це потребує величезної сили ручної праці, і все це далеко легше й дешевше дається електричною енергією й механізацією. Електромотор, ідучи на зміну коневі, дає можливість найширше механізувати рільництво. Електрику успішно можна пристосувати для роботи шеретувалень, віялок, сортировок, плугів, жниварських машин, молотарок то-що. Електрика дає енергію і для млинів, крупорушок, тартаків, крохмалень, олійниць то-що.

Електрифікація залізниць дає величезні переваги, розуміючи тут здешевлення перевозів та прискорення їх.

Для країни, що будує соціялізм, електрика є технічна база нового господарського ладу, електрифікація дає можливість створити планово-зорганізоване господарство, що живиться енергією з мережі електростанцій, які охоплюють цілу країну і сполучені між собою в одно ціле. Для рільництва електрифікація несе з собою об'єднання дрібних господарств у велике суспільне виробництво.

Ми бачимо, які величезні можливості відкриваються перед нами в ту епоху великого будівництва, що в неї ми вступили. Основою цього будівництва є індустріялізація, бо саме велика промисловість несе з собою нову техніку для цілого народнього господарства.

ЗАПИТАННЯ.

Чим відмінний реконструктивний період непу від відбудовного?

2. Соціялістичне нагромаджування — основа індустріялізації.

Будувати нові фабрики, заводи, електростанції, закладати нові шахти й копальні, переустатковувати старі підприємства,— такий шлях індустріялізації. Це *капітальне будівництво* вимагає величезних коштів. Коли ми мали готові старі підприємства, що не працювали або не були завантажені роботою, — тоді для того, щоб їх пустити, щоб поширити виробництво, потрібні були кошти, головно, на поточний ремонт, на заготівлю палива, сировини й матеріялів, на оплату робітників. Инакше кажучи, потрібні були кошти переважно на відбудування *обігового* капіталу промисловости.

Тепер, коли доводиться будувати нові підприємства, потрібні кошти й на створення *основного* капіталу: на будування фабрично-заводських споруджень, на устаткування. Потрібні куди більші кошти, ніж раніше.

За приблизним планом розвитку промисловости за наступних п'ять років — од 1926/27 до 1930/31 — можна сподіватись, що промисловість зросте на 80%. Щоб таке розгортання промисловости здійснити, треба вкласти в капітальне будівництво в самій тільки промисловості біля 5 міліярдів 600 мільйонів карбованців, коли-ж долучити й електрифікацію, то треба біля 7 міліярдів карбованців. Але для індустріялізації народнього господарства треба будувати не тільки фабрики й заводи, але й залізниці, житла для робітників то-що.

На все капітальне будівництво в тій частині народнього господарства, що належить до держави, потрібно на п'ять років 16 міліярдів карбованців.

За тим же п'ятирічним планом капітальні вклади в народнє господарство України найближчими п'ятьма роками мають становити величезну суму в 4 міліярди 800 мільйонів; із них на саму тільки промисловість (долучаючи робітниче житлобудівництво) без електрифікації вкладається 1 міліярд 900 мільйонів карб.

Чи матимемо ми такі величезні кошти? Звідки ми візьмемо ці міліярди? Буржуазія добувала колись в Росії кошти на розвиток промисловости через найжорстокішу експлоатацію робітників та селян, дістаючи чужоземні позики, що віддавали країну на поталу чужоземному капіталові. Робітнича класа, певна річ, не може вдаватися до таких же способів. Але в робітничої класи є джерела коштів для індустріялізації, джерела *соціялістичного нагромаджування.*

Перше таке джерело, це — *прибуток* од держпромисловости. Буржуазія витрачала марно величезну частину своїх прибутків на те, щоб розкошуючи жити. Пролетаріят нагромаджує прибуток, щоб посувати вперед індустрію. Цей прибуток держпромисловости з року в рік, в міру поліпшення роботи промисловости, зростає. Він становив в 1925/26 році — 450 млн. карбованців, на 1926/27 рік — 580 млн. карбованців. В українській промисловості, беручи союзну й республіканську, прибуток у 1925/26 р. становив 92 мільйони карб., а в 1926/27 р. — 117 мільйонів карб. На наступні-ж п'ять років ми чекаємо всього прибутку від держпромисловости 3 — $3^3/_4$ міліярдів карбованців.

Друге найбільше джерело коштів для розвитку індустрії, це — державний бюджет. Держава будує свій бюджет із податків, акцизів та инших прибутків з цілого народнього господарства. Частина коштів із держбюджету призначається на розвиток промисловости. Таким чином, через бюджет відбувається *перерозподіл* тих коштів, що їх нагромаджується в цілім народнім господарстві: в промисловості, в сільському господарстві, в торгівлі, внутрішній і зовнішній, по банках то-що.

У 1926/27 році держбюджет СРСР дійшов суми в 5 міліярдів карбованців. Відмінно від буржуазних країн, наш бюджет служить не тільки для утримання армії, апарату управління і т. д., але й для підтримання тих галузей народнього господарства, що їх держава бажає всіляко розвивати. Так, напр., 1926/27 р. народнє господарство України дістало за бюджетом 133 мільйони карб., а ціле господарство СРСР — щось із 800 млн. карб. Народнє господарство дістане в наступні п'ять років із коштів держбюджету біля $4^1/_2$ міліярдів карбованців.

Нарешті, третє найважливіше джерело для індустріялізації є *кредит*. Збираючи через банки й ощадні каси розпорошені кошти населення, держава має можливість віддавати ці кошти на розвиток промисловости.

Отже, ми бачимо, як пролетарська держава по-своєму, по-пролетарському розвязує завдання соціялістичного нагромаджування. Беручи на увагу нашу бідність, завдання це, звісна річ, надзвичайно трудне. Прибуток населення нашої країни вдесятеро менший, ніж прибуток населення Північно-Американських Сполучених Держав. Отже, запасів для нагромадження у нас далеко менше, ніж у багатій Америці, але, проте, це завдання ми можемо розвязати, бо в нас є деякі такі переваги, яких нема в жодній иншій країні. Перехід до рук пролетаріяту промисловости,

зовнішньої торгівлі, більшої частини внутрішньої торгівлі, банківського апарату,— усе це дає робітничій державі змогу здобути кошти на розвиток індустрії.

У нас є ще й та величезна перевага, як рівняти з буржуазним ладом, що ми не годуємо паразитів — *великих капіталістів, поміщиків* та всю їхню численну челядь, що раніше сиділа на шиї трудящим і проїдала велику силу народнього господарства.

Радянська країна позбулася *чужоземних боргів* що на них самі тільки відсотки становили на рік сотні мільйонів карбованців. Нарешті, ми маємо ще й ту перевагу, що наше державне господарство провадиться *за планом*: ми можемо планово розвивати промисловість, нагромаджуючи кошти не тільки в ній самій, але й по инших галузях господарства. Планове господарство визволяє нас і від того марного витрачання коштів, що є неминуче у буржуазнім господарстві через його безплановість (кризи, конкуренції то-що).

Усі наші переваги позначаються на ділі. Не зважаючи на те, що ми вийшли з війни найбільше зруйнованими, що ми пережили не тільки імперіялістичну, але й громадянську війну, не зважаючи на це, ми дійшли передвоєнного рівня виробництва раніше, ніж инші воєвні буржуазні країни. А надалі перед нами відкривається можливість далеко швидшого зростання господарства, ніж у капіталістичних країнах.

Звичайно, з переходом од відбудування і ужвавлення старих підприємств до будування нових неминуче затримається темп (швидкість) зростання нашої промисловости. Далеко бо легше оживити старе підприємство й тим зразу викинути нову масу краму, ніж будувати нове підприємство.

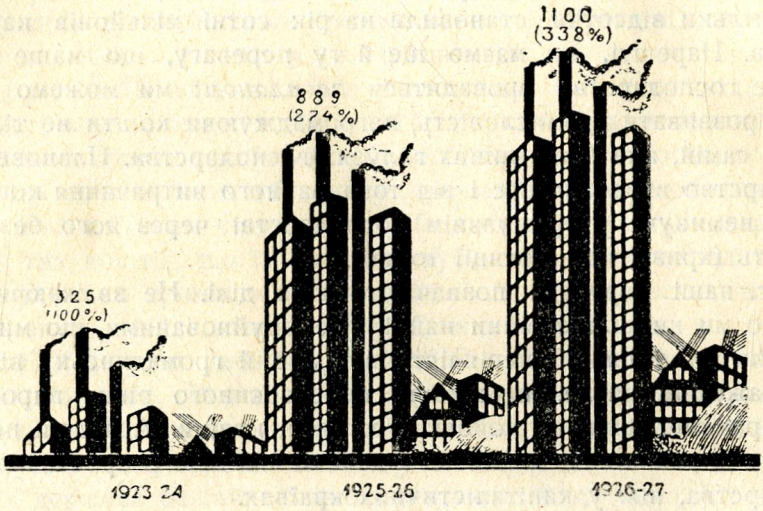
Більше вже не можуть бути вдруге такі факти, як зростання промисловости за один рік на 55% (1924/25 рік) чи на 40% (1925/26 рік). Тепер уже доведеться поступати далеко повільніше. Але це все-ж буде далеко швидше зростання, ніж за капіталізму.

У царській Росії промисловість за кращих років зростала на рік на 4%, в Англії — на 1,6%, в Америці — на 4%. Нам удається посуватися вперед *швидше*, ніж капіталістам: у 1926/27 році наша промисловість виросла на 20%, у 1927/28 році сподіваємося її зростання на 13%, а наступними роками — на 9 — 10% щороку. Наша партія тому твердо переконана того, що нам пощастить наздогнати, а тоді й випередити капіталістичні країни.

Як ми на практиці здійснюємо індустріялізацію країни.

Величезні кошти вкладає робітнича держава на справу розвитку індустрії. Як ми бачили вже, ці кошти йдуть тепер переважно на капітальне будівництво (переустаткування старих підприємств і будування нових).

Як зростала останніми роками сума капітальних вкладів в держпромисловість (разом із електрифікацією і з робітничим житловим будівництвом), видно з діяграми № 9.

Діяграма № 9. Як ростуть капітальні вкладення в держпромисловість і електрифікацію в СРСР.

(У млн. черв. карб. і у відсотках до 1923/24 р.).

(За даними Держплану).

Про те, як зростали вкладення в українську промисловість за останні чотири роки (1923—1927), включаючи союзну[1]), див. діяграму № 10 на стор. 109.

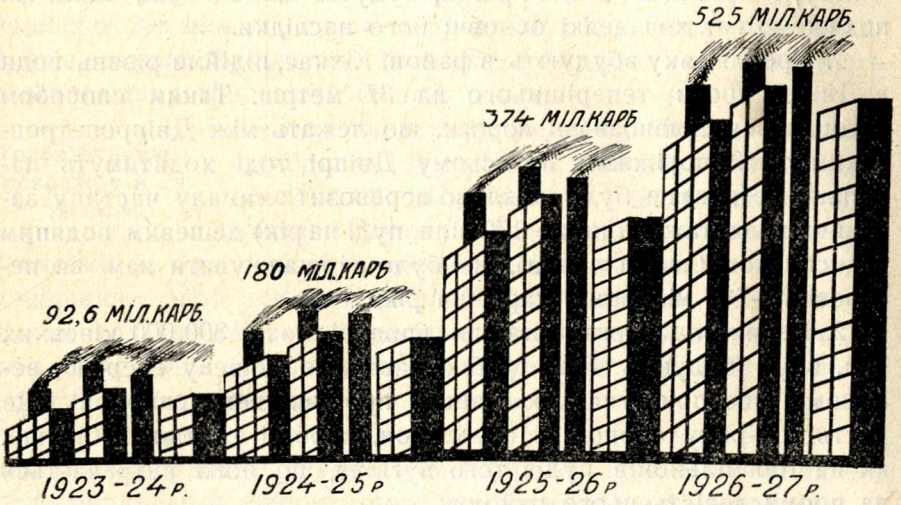
Таке зростання промислового будівництва дасть нам можливість до 1930/31 року заново перебудувати три п'ятих устаткування нашої промисловости.

[1]) Вся промисловість України поділяється на місцеву, до якої належать середні й дрібні підприємства, що обслужують, найбільше, місцеві потреби, республіканську, до якої належать промислові підприємства, що мають загально-українське республіканське значення, та союзну, до якої належать найбільші підприємства, що мають загальносоюзне значення і підпорядковані безпосередньо ВРНГ СРСР.

Більша частина коштів, що їх кладеться в промисловість, іде на капітальний ремонт, переустаткування й поширення тих підприємств, що ми їх тепер маємо.

На багатьох підприємствах будують нові цехи, старі, вироблені варстати й машини замінюють на нові, заводять найбільш удосконалені способи праці і т. д. Разом із тим ми взялися й до широкого нового будівництва.

Кілька прикладів покажуть нам, яке є це нове будівництво.

Діяграма № 10. Як ростуть капітальні вкладення в українську промисловість.

(У млн. черв. карб.).

У Керчі будують величезний металургічний завод. Він коштуватиме 45 млн. карбованців, його вправність буде така, що можна буде виробляти біля 50 млн. пудів металу на рік.

Готуються будувати металургічний завод в Кривім Розі; цей завод видаватиме 40 млн. пудів металу на рік; мають будувати Тельбеський металургічний завод, що видаватиме 25 млн. пудів металу на рік, та ще завод на Магнітній горі (Урал), що видаватиме 40 млн. пудів.

Збудовано буде величезний завод сільсько-господарських машин і знарядь у Ростові, вартістю в 57 млн. карбованців. У Сталінграді збудовано буде великий тракторний завод, що даватиме біля 10 тисяч тракторів на рік.

Будується 5 електротехнічних заводів, 18 заводів нафтової промисловости (нафтоперегонні, газолінові та инш.), 18 хемічних, 26 текстильних фабрик то-що.

За найбільше, найвеличезніше підприємство в галузі індустріялізації треба вважати розпочатий на Україні Дніпрельстан. Будування Дніпрельстану, коли ще долучити сюди залізничу колію (магістраль) між Донбасом та Кривим Рогом, коштуватиме 145 мільйон. карб. Будуватимуть його 4½ роки.

Значення й користь цього велетенського підприємства для Союзу, і особливо для України, будуть цілком ясні, коли ми покажемо тут хоч деякі основні його наслідки.

1. Гребля, яку збудують в районі Кічкас, підійме рівень води в Дніпрі проти теперішнього на 37 метрів. Таким способом затопляться славнозвісні пороги, що лежать між Дніпропетровським та Запоріжжям, по всьому Дніпрі тоді ходитимуть пароплави. Через це буде можливо перевозити чималу частину залізничих вантажів (понад 170 мілн. пуд. на рік) дешевим водяним транспортом (пароплавами), що буде заощаджувати нам на перевозі 7—7½ мільйонів карб. на рік.

2. Величезна електростанція вправністю в 300.000 кінських сил, яку збудують біля греблі, даватиме дешеву енергію великому, що прилягає до станції, промисловому районові. Це дасть що-року економії 19 мільйон. карб. і зменшить більше, як на 100 мільйонів пудів того вугілля, що його витрачається на промисловість цього району.

3. Коли греблю збудується і рівень води підійметься, то це дасть змогу зросити 90.000 десятин малопридатної землі, підвищить щорічний прибуток селянства з цієї землі на 3,5 мільйон. карб. Крім того, великий тиск води в Дніпрі пожене грунтові води до верхніх шарів грунту, а це матиме велике значення для успішної боротьби з частими посухами в цім районі; вода залле всі ті численні балки, що тягнуться на 10—15 верстов од Дніпра, і довколишнім селам тоді з руки буде їздити човнами до річки.

Усе це ми говоримо про роботи першої черги. У другу чергу піде поширення станції до 650.000 кінських сил, поглиблення річища, щоб могли проходити морські пароплави вгору по Дніпру до Запоріжжя то-що.

На прикладі Дніпрельстану ми бачимо найнаочніше значення індустріялізації, як основи господарського й політичного поєднання, змички між промисловістю й сільським господарством, робітничою класою й селянством.

Головну увагу — виробництву засобів виробництва.

Найбільшу, як кажуть, левову частку коштів, що їх приділяється на капітальне будівництво, вкладається в ті галузі промисловости, що виробляють засоби виробництва. Такі є: металургія, машинобудівництво, електрична промисловість, будівна, вугляна, нафтова, рудна, хемічна то-що. Так, із 947 млн. карбованців, що витрачаються у 1926/27 році на капітальне будівництво в промисловості, 675 млн. карбованців вкладається в галузі, що виробляють засоби виробництва. А на Україні з 284 млн. карб. капітальних вкладень на важку індустрію припадає 208 млн. карб., тоб-то понад 70%. Це й зрозуміло. Металургія, машинобудування паливна й будівна промисловість є основа індустріялізації країни.

Треба будувати розважно й за планом.

З великим напруженням робітники й селяни приділяють із коштів народнього господарства сотні мільйонів на промислове будівництво. Партія прагне того, щоб кожний витрачений на будівництво карбованець був витрачений яко мога доцільніше, щоб він дав як-найбільші наслідки. Це можливо тільки тоді, коли найобережніше, найуважніше підходити до кожного нового будівництва. Кожна помилка в новім будівництві коштує країні дуже дорого. А такі помилки в нас траплялися. Бували випадки, коли нові підприємства будувалося так, що на них ставилося вже задавнене устаткування. Траплялися випадки, коли будувалося підприємства, що незабезпечені сировиною.

Проти таких помилок партія ухвалила чимало постанов. Головні вимоги до нового будівництва, це — уважна проробка проєктів і тверда плановість. Не можна будувати поквапом. Не можна будувати що, де й кому забагнеться. Потрібно мати твердий план нового будівництва і тверду планову дисципліну.

ЗАПИТАННЯ.

Звідки радянська держава здобуває кошти на індустріялізацію країни?

3. Раціоналізація виробництва.

Раціоналізація виробництва — шлях до збільшення і здешевлення виробки.

Найкраще успіхи промисловости можна бачити зі *збільшення* виробки та її здешевлення. Перше завдання — збільшити виробку — ми досі розвязували не зле, та й надалі, як ми бачили, ми будемо досить швидко розгортати виробництво. Гірше стоїть справа з завданням здешевити

виробництво. Собівартість краму, що його виробляється на наших підприємствах, ще зависока — вона мало не вдвічі вища за передвоєнну. Справа ускладнилася ще тим, що в 1925/26 році, замість сподіваного здешевлення, ми маємо подорожчання собівартости промислового краму.

Тим часом без безупинного знижування собівартости краму ми не зможемо знизити й роздрібних цін на крам, ми не зможемо дати селянинові й робітникові дешевого краму.

Ось чому *партія поставила собі бойове завдання—поліпшити роботу промисловости, здешевити її продукцію.* Головний спосіб здешевити виробництво, це — поліпшити техніку виробництва і поліпшити організацію праці на підприємствах, *раціоналізувати* виробництво.

На багатьох наших підприємствах ми працюємо спрацьованим, виробленим і задавненим устаткуванням. Способи роботи далеко недосконалі. Ще далеко не всю роботу перекладено на машини й механізми — ручна праця має ще велике місце в виробництві. Поділ праці проведено не досить. Багато перебоїв буває на підприємстві через кепську організацію праці — невчасно подають сировину, інструменти, зле організовано передачу матеріялів і напівфабрикатів од варстату до варстату, із цеху в цех, неправильно розміщено варстати або-що. Сила дрібніших хиб і непогоджень спостерігається на кожнім підприємстві. Завдання раціоналізувати виробництво, що його поставила партія, саме й означає, що ми мусимо перебудувати роботу промисловости на засадах нової, кращої техніки й кращої організації праці.

Що дає виробництву така раціоналізація, показують такі факти.

На заводі сільсько-господарського машинобудування „Серп і Молот" (на Україні) перейшли при складанні борін до роботи за „стрічковою системою" (конвеєр). Конвеєр (довга крицева стрічка) тягнеться через увесь цех, пробігаючи два метри що-хвилини. По обидва боки стрічки стоять робітники, що роблять ту чи иншу роботу. Матеріял конвеєром іде від одного до одного: один вставляє в борону зуби, другий закручує гайки, третій перевіряє окремі частини то-що. За такої системи роботи розраховано все до хвилин — коли-б хтось загавився, довелося-б спинити цілий конвеєр; якщо-ж невчасно подано матеріял, зразу спиняється цілий цех. Так конвеєр забезпечує високу продукційність кожного робітника.

Результати запровадження конвеєра такі: раніше один робітник збирав за день 38 борін, тепер — 50.

На заводі „Коммунар“ перехід на конвеєр дав такі наслідки: 5 робітників раніше збирали за день 85 жаток, а тепер—210. На заводі „Электросила“ в Ленінграді, де виробляють мотори, теж заведено стрічкову систему: в одні ворота ввіходить лиття, а з других виходить зовсім готовий мотор. Такий порядок роботи здешевив собівартість мотора на 25% і набагато прискорив роботу.

Величезне значення має механізація виробництва — заміна ручної праці машиною й запровадження удосконалених механізмів. На заводі „Красная Звезда“ удосконалили механізми, і тепер на вироблення одної молотарки витрачається не 144 години, як раніше, а тільки 92 години.

У Баку і в Грозному працю тартальників (що випомповують нафту желонкою) замінено машиною, що дало величезний зріст продукційности праці й здешевлення продукції.

Величезне підвищення продукційности праці дає спеціялізація заводів, коли підприємство переходить на масове виробництво якого-небудь одного однорідного краму. Тоді не потрібно постійно перебудовувати роботу, принатурюватися до нових замовлень то-що.

Ось що пише робкор із „Трехгорной мануфактуры“ (Москва): „Ми вироблюємо перкаль 715 різних малюнків. Це значить, що ми мусимо 715 разів міняти вали на друкарських машинах, стільки-ж разів робити нові фарби й пристосовувати до них машину. На саму тільки зміну валів витрачається 2.000 годин непродукційної витрати часу“.

На однім із ленінградських машинобудівних заводів почали виробляти одну річ порядком масового виробництва, і виробка збільшилася в 5 разів, продукція подешевшала на 40%, а зарплата збільшилась на 5—8%. Величезне значення має правильна постава теплосилового господарства. Коли правильно провадиться парове господарство, то одна тонна пари має коштувати біля 4 карбованців, а тепер вона нам коштує 6 карб. 20 коп., а часом і дорожче.

Економія сировини, використання покидьків виробництва, гарна постава складського господарства то-що,— усе це має величезне значення. Ось приклад: на нафтовім промислі „Заря Востока“ (Баку) поставлено газгольдера, що дає можливість виловлювати 15 тисяч пудів газу що-місяця. Цей газ, що раніше тікав у повітря, використовується тепер на нафтообробних заводах. На „Пролетарском заводе“ Жовтневої залізниці організовано

використання тирси та инших покидьків, наслідком чого є економія в 10 тисяч карбованців на місяць.

Раціоналізація виробництва вимагає й поліпшення обставин праці (краще приміщення, більше повітря, світла то-що), а також зміцнення трудової дисципліни та поліпшення праці управлінських органів, що керують промисловістю. Особливу вагу має те, щоб позбутися тяганини підчас розвязання питань, важливих для роботи фабрик і заводів, підчас затверджування виробничих планів, постачання сировини то-що.

Головною перешкодою до раціональної постави виробництва є задавненість і спрацьованість устаткування наших підприємств. Тому величезна частина коштів, що їх приділяється на капітальне будівництво, витрачається на *переустаткування* наших фабрик та заводів, на капітальний ремонт. Це переустаткування і є найпотужніший засіб поліпшення техніки, запровадження найновіших машин та варстатів і поліпшення організації праці.

Капіталістична і соціялістична раціоналізація.

І капіталісти провадять у себе раціоналізацію виробництва. Але там раціоналізація заводиться на те, щоб багатіти купці капіталістів і тому її спрямовано проти робітничої класи. Капіталістична раціоналізація спричиняється до зменшення заробітної плати, збільшення безробіття, погіршення обставин праці. За тієї кризи, що її переживає господарство буржуазних країн, запровадження удосконалених способів роботи призводить насамперед до зменшення числа працівників.

Цілком инша справа в нас, за нашої соціялістичної раціоналізації. Ми використовуємо найновіші досягнення капіталістичної техніки не в інтересах експлоататорів, але в інтересах усієї маси трудящих — для зниження цін, для соціялістичного нагромаджування, для поширення виробництва, для підвищення заробітної плати. У Німеччині, де найенергійніше провадилася капіталістична раціоналізація, вона призвела до того, що число безробітних зросло до трьох мільйонів чоловіка. У нас, навпаки, ввесь час спостерігається зростання числа робітників у держпромисловості, що втягнула в 1925/26 році біля 480 тисяч, а в 1926/27 році—130 тисяч нових робітників. У той же час невпинно зростає заробітна плата — вона зросла в держпромисловості у 1925/26 р. на 24%, а в 1926/27 році — на 10%. В українській промисловості зростання числа робітників і заробітної плати йшло так: 1925/26 р. втягнули в велику цензову промисловість 163.000 робітн., 1926/27 року — 66.000 робітн. Пересічна

річна заробітна плата зросла 1925/26 року на 30%, 1926/27 року ще на 8%.

І в нас є ще безробіття, але воно в нас не від скорочення числа робітників на фабриках, а від постійного припливу з села робочих рук, що не мають де себе подіти в нашім відсталім сільсько-господарськім виробництві.

Труднощі раціоналізації.

Але не треба думати, що раціоналізувати виробництво в СРСР—це легка справа. Може трапитися, що поліпшення техніки й організації виробництва звільнить на окремих підприємствах хоч би й тимчасово частину робітників—зробить їх зайвими для виробництва. Коли взяти цілу держпромисловість, то раціоналізація виробництва в ній забезпечує зростання соціялістичного нагромадження, отже й безперервне зростання виробництва і числа робітників, що в ньому працюють. Але подекуди може трапитись, що на якийсь час треба буде зменшити число робітників.

Робітнича класа йде на ці тимчасові жертви, щоб піднести свою промисловість, перебудувати техніку, збудувати соціялістичне господарство. В той же час партія поклала на господарські органи завдання—ослабити тягар цих тимчасових жертв. Зокрема конче потрібно організувати планове перекидання робітників із одного підприємства, де є зайвина робітників, на друге підприємство, новозбудоване або поширене.

Раціоналізація виробництва вимагає від робітничої класи напруження і в справі зміцнення трудової дисципліни, ущільнення робочого дня, встановлення правильних норм виробки, боротьби з браком, прогулами то-що.

Ясна річ, що вся робота над раціоналізацією виробництва неможлива без активної участи кожного робітника в удосконалюванні виробництва. Плани раціоналізації кожного цеху, підприємства, галузей промисловости мають обговорювати робітники, їхні думки, поради і вказівки треба використовувати через збори, виробничі наради, газети. Особливо важно підвищувати кваліфікацію й технічну грамотність робітників і всіляко сприяти робітникам-винахідникам.

Не можна поліпшити виробництво, не використавши науково-технічних сил, не використавши найновіших досягнень, не поліпшивши роботи науково-технічних закладів, заводських лабораторій то-що. Тому, одночасно з притягненням цілої маси робітників до справи раціоналізації, треба створити такі обставини, щоб і інженери і инші спеціялісти енергійно і віддано взялися за цю роботу.

ЗАПИТАННЯ.

Чим відмінна наша робота над раціоналізацією виробництва від капіталістичної раціоналізації?

4. Соціялістичний характер нашої промисловости.

Справа поліпшення роботи наших підприємств є справа робітничої класи, бо державна промисловість СРСР є кревна, *своя* справа для робітників.

Ленін і XIV з'їзд ВКП(б) називають наші держпідприємства „підприємствами послідовно-соціялістичного типу". Земля, що на ній вони стоять, будинки, фабрики й заводи, їх устаткування, вироблений на них крам,—все це належить не капіталістам, а радянській державі. А що таке наша держава? Це — робітнича держава. На наших підприємствах, приналежних робітничій державі, нема двох різних клас—робітників і капіталістів, отже й нема на них і класової боротьби. Там одна класа і працює і керує виробництвом. А цим *головно* й відмінне соціялістичне підприємство від капіталістичного.

На держпідприємствах нема експлоатації.

Трапляється, що якийсь несвідомий робітник, показуючи на болячки наших підприємств, говорить: „Капіталіста ми позбулися, а експлоатація залишилася". Таке міркування від початку до кінця хибне.

Експлоатація, це — не те-ж саме, що важкі обставини праці й малий заробіток. Експлоатація, це — коли класа капіталістів привласнює ті цінности, що здобуваються працею робітників. Коли прибуток дістається хазяїнові - капіталістові і йде на те, щоб поневолювати все нові й нові маси робітників, живити класу капіталістів-паразитів, то це — експлоатація. Коли всяке підвищення продукційности праці збагачує капіталіста і збільшує різницю межи ним і робітником, то це — експлоатація. У нас же на держпідприємствах піднесення продукційности має наслідком поліпшення становища робітничої класи. У нас прибуток держпромисловости іде робітничій державі й витрачається на поширення соціялістичної промисловости, на поліпшення життя робітників і всіх трудящих. У нашій державній промисловості нема експлоатації саме тому, що в ній нема капіталістів, а експлоатувати сама себе робітнича класа не може.

Помилка опозиції, що називала наші держпідприємства державно-капіталістичними.

Инша справа, звичайно, концесійні і орендовані капіталістами підприємства. Там прибуток іде капіталістові, там є, як і на инших приватних підприємствах, експлоатація робітників. Там партія і профспілки стоять на чолі робітників у класовій боротьбі з капіталістами. Ось чому не можна ставити поруч наші держпідприємства з концесіями і називати й ті й ті держкапіталістичними. А таку помилку робили товариші із опозиції на XIV з'їзді ВКП(б).

Це велика й прикра помилка, сполучена з тим, що опозиція не вірить у будівництво соціялізму в нашій країні. Ця помилка цілком суперечить науці В. І. Леніна. В. І. Ленін називав держкапіталізмом такий капіталізм, що його контролює й регулює держава. А за капіталізму існують і капіталісти. Де-ж ті капіталісти, що сидять у наших держпідприємствах? Їх нема. А коли нема капіталіста, то який же це держкапіталізм?

Хто каже, що наші держпідприємства, це—держкапіталізм, той наводить на думку, ніби в нас є експлоатація й класова боротьба на держпідприємствах. Кому-ж це буде на руку? Меншовикам та есерам, що сплять і крізь сон марять, як би їм нацькувати робітничу масу на робітничу державу, як би підірвати переконання робітничої класи в тім, що ми будуємо в СРСР соціялізм.

Ось чому треба боротися з хибною і шкодливою думкою, ніби-то наша державна промисловість держкапіталістична. Вона—база соціялізму, вона—основа цілої справи будування соціялізму в нашій країні.

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Індустріялізація країни і соціялістичне нагромаджування.

„Чи можлива індустріялізація нашої країни на основі соціялістичного нагромаджування?

Чи є в нас джерела такого нагромаджування, яких буде досить, щоб забезпечити індустріялізацію?

Так, можлива. Так, є в нас такі джерела.

Можна-б послатися на такий факт, як експропріяція (відбирання власности, вивласнення) поміщиків та капіталістів у нашій країні після Жовтневої революції, скасування приватної власности на землю, фабрики й заводи то-що й передачу їх у загальнонародню власність. Навряд чи й треба доводити, що цей факт являє собою досить солідне джерело нагромаджування.

Я міг би ще послатися далі на такий факт, як анулювання (скасування) царських боргів, що зняло з плечей нашого народнього господарства міліярди боргів. Не треба забувати того, що як би ці борги залишилися, то нам довелося-б сплачувати щорічно самих тільки відсотків кілька сот мільйонів на шкоду промисловості, на шкоду всьому нашому народньому господарству. Нема чого й казати, що цей факт дав велику полегкість для справи нашого нагромаджування.

Я міг би ще вказати на нашу націоналізовану промисловість, що відбудувалась, яка розвивається і яка дає певні прибутки, потрібні конче на дальший розвиток промисловости. Це — те-ж джерело нагромаджування.

Я міг би вказати на нашу націоналізовану зовнішню торгівлю, що дає певні прибутки і яка, отже, являє собою певне джерело нагромаджування.

Можна-б послатися на нашу більш-менш організовану внутрішню торгівлю, що теж дає певні прибутки, яка являє, таким чином, певне джерело нагромаджування.

Можна було-б вказати на такий спосіб нагромаджування, як наша банківська система, що дає певні прибутки і живить в міру сил нашу промисловість.

Нарешті, ми маємо таку силу, як державна влада, що порядкує державним бюджетом і яка збирає дещо грошей на дальший розвиток народнього господарства взагалі, нашої індустрії— зосібна.

Ось такі в основному головні джерела нашого внутрішнього нагромаджування".

(*І. Сталін.*— Про господарське становище Радянського Союзу, стор. 13—14).

2. Нова техніка — база соціялістичного господарства.

„... Щоб посуватися вперед, розвивати індустрію, зміцнювати народнє господарство і не втрачати змички, поєднання з селянством,—потрібно, щоб зростала продукційність праці, потрібне систематичне знижування цін на промисловий крам. Але проводити політику зниження цін на промисловий крам і розвивати продукційність праці неможливо, не запроваджуючи нової техніки й не поліпшуючи раз-у-раз організації праці в виробництві.

Ленін говорив:

„Продукційність праці, це, кінець-кінцем, найважніше, найголовніше для перемоги нового суспільного ладу. Капіталізм створив продукційність праці, нечувану за кріпацтва. Капіталізм можна остаточно перемогти, і він буде остаточно переможений тим, що соціялізм створить нову, далеко вищу продукційність праці" („Великий почин").

Уважаючи на це, всі організації робітництва, надто-ж парторганізації і профспілки, повинні віддати найпильнішу увагу на

поліпшення техніки й організації виробництва, зважуючи їх рішальне значення в справі соціялістичного будівництва.

Соціялістична раціоналізація виробництва (поліпшення техніки й організації виробництва), яку провадить пролетарська держава, цілком відмінна від капіталістичної раціоналізації. Капіталісти, коли провадять раціоналізацію, перекладають увесь її тягар на плечі робітничій класі, наслідком чого капіталістична раціоналізація виробництва призводить до збільшення робочого дня, зростання безробіття, зниження життьового рівня робітничої класи і зубоження широких трудящих мас. Відмінно від капіталістичної раціоналізації соціялістична раціоналізація має на меті збільшити чисельність робітничої класи, підвищити її матеріяльний і культурний рівень, задовольнити чим-раз більші потреби широких трудящих мас, зміцнити змичку, поєднання між пролетаріятом та селянством і створити матеріяльну базу для дальшого розвитку соціялістичних елементів нашого господарства...

Поліпшення техніки й організації виробництва має йти в трьох основних напрямках:

1) збудування нових підприємств на основі останніх досягнень науки й техніки;

2) корінного переустаткування чинних тепер підприємств через впровадження кращого технічного устаткування і через правильнішу організацію праці;

3) переведення ряду практичних заходів для що-найбільшого використання наявного устаткування і для перебудування виробництва".

(З постанови ЦК ВКП(б) про раціоналізацію виробництва).

ЗАВДАННЯ.

1. Обізнайтеся в завкомі з роботою над раціоналізацією виробництва на вашому підприємстві, занотуйте основні цифри: а) про підвищення продукційности праці після раціоналізації; б) про вплив раціоналізації на собівартість продукції. Заразом розпитайте, на які труднощі натрапляли підчас раціоналізаторської роботи. Увесь зібраний матеріял обговоріть на наступнім занятті.

2. Довідайтеся в завкомі, як змінився пересічний денний заробіток робітника за 1926/27 рік, беручи кожний місяць по всьому заводу й у вашому цеху. Накресліть діяграму і порівняйте зміну зарплати зі зміною продукційности праці. Потому обговоріть питання, чи правильне у вас на підприємстві співвідношення між зарплатою і продукційністю праці.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Чому партія з 1924/25 року взяла курс на індустріялізацію країни і в чому суть цього курсу?

2. Що таке соціялістичне нагромаджування і чим воно відмінне від нагромаджування, що було в передреволюційній Росії?

3. Чого хоче дійти партія, висуваючи гасло раціоналізації виробництва?

РОЗМОВА СЬОМА.

Змичка державної промисловости з селянським господарством — запорука успіху соціялістичного будівництва.

Про що розмова.

Завдання змички держпромисловости з селянським господарством є в тім, щоб: 1) встановити жвавий і безпосередній крамообмін між держпромисловістю і селянством; 2) будувати держпромисловість і транспорт відповідно до розвитку сільського господарства; 3) поступово перебудовувати дрібні селянські господарства, перетворювати їх на великі суспільні кооперативні господарства і таким способом просувати село до соціялізму.

Про все це ми говорили в передніших розмовах.

У сьомій розмові ми говоритимемо про шляхи, що ведуть від держпромисловости до селянського господарства, про засоби, що з них користується радянська влада для того, щоб зміцнити змичку, подолати приватний капітал, індустріялізувати країну й повести село до соціялізму.

Для цього розберемо:

1) яке значення має індустріялізація СРСР для зміцнення змички; 2) яке значення має для цього торгівля; 3) як держава й кооперація опановують торгівлю й встановлюють змичку держпромисловости з селянським господарством; 4) як зміцнення держторгівлі й кооперації допомагає держпромисловості вести за собою й перебудовувати сільське господарство на новий соціялістичний штиб; 5) як держава використовує для зміцнення держторгівлі, кооперації й промисловости зовнішню торгівлю, банки, тверді гроші, податки й транспорт, як через них перебудовується сільське господарство.

1. Індустріялізація і селянство.

Індустріялізація — шлях до зміцнення змички робітничої класи з селянством.

У передніщій розмові ми говорили про те, що в той новий період непу, що в нього ми вступили, зростання індустрії визначає собою зростання цілого народнього господарства. Це зовсім не значить, що ми забуваємо про потреби селянства, про доконечність допомагати йому підносити сільське господарство. Була-б величезна помилка, шкодлива для соціялістичного будівництва і для самої індустріялізації, коли-б ми захопилися розвитком промисловости до такої міри, що занедбали-б сільське господарство.

На цей згубний шлях намагався повести партію опозиційний блок на чолі з т.т. Троцьким і Зінов'євим. Опозиція збудувала свої винувачення проти партії на тім, що партія ніби-то надто вже мало сил і коштів приділяє промисловості. Це винувачення, ясно кожному, є наклеп на партію, і цей наклеп спростовується насамперед фактом буйного зростання нашої промисловости останніми роками. Суперечки з опозицією зводилися, по суті, до питання про те, де взяти коштів, потрібних на індустріялізацію країни, і скільки коштів приділяти на індустрію. Опозиція пропонувала збільшити податки на селян і підвищити ціни на крам, що його виробляє промисловість. Ось шлях, що його пропонувала опозиція для „прискорення" індустріялізації.

Наша партія відкинула цей шлях, визнала його за шкодливий, за негодящий. Партія вважала тут на основні принципи ленінської науки про політику пролетаріяту, що будує соціялізм. Ленін навчав партію, щоб „посуватися вперед не инакше, як разом із селянством". Коли Ілліч дав партії гасло змички з селянством, він говорив: „Ми мусимо зробити так, щоб була змичка між нашою роботою соціялістичною, в великій промисловості й в сільському господарстві, і тією роботою, що коло неї ходить кожний селянин... Треба показати цю змичку, щоб ми її бачили, щоб цілий народ її бачив і щоб ціла селянська маса бачила, що між її важким, нечувано зруйнованим, нечувано вбогим каторжним життям тепер і тією роботою, що її провадять за-для далеких соціялістичних ідеалів, є звязок".

Внесення опозиції ішли не по цій ленінській лінії змички з селянством. Вони загрожували розривом з селянством. Тому партія так одностайно відкинула їх.

Підвищення цін і збільшення податкового тягару, що лягає на селянство, підірвало-б індустріялізацію, а не прискорило-б її. Адже-ж така політика вела-б до руйнації села, до занепаду сільського господарства. Село зменшило-б свій попит на промисловий крам. Село почало-б зменшувати свою продукцію. А без зростання селянського ринку, без *зростання* виробництва льону, бавовни, шкіри, цукрових буряків та иншої сільськогосподарської сировини не може зростати й промисловість. Адже-ж біля половини усієї нашої промисловости працює над переробкою сільсько-господарської сировини.

Ми на досвіді своїх власних помилок переконалися якнайнаочніше в тім, як багато важить економічний союз між промисловістю й сільським господарством. Коли в 1923 році

промисловість почала надто вже хутко нагромаджувати прибутки через високі ціни на свій крам, сталася криза збуту — не було кому продавати крам.

Вихід із кризи був один — знизити ціни, поширити селянський попит. Коли 1924—26 р.р. у нас встановлювано на сировину надто низькі ціни проти цін на хліб і на промкрам, селяни перестали поширювати засіви технічних культур, а деякі культури навіть зменшили. Це зараз же позначилося на промисловості, яка почала відчувати брак сировини і подекуди навіть змушена була через це згорнути виробництво.

Отже, і політично і економічно політика високих цін на промисловий крам призвела-б до зриву цілого нашого соціялістичного будівництва. Вона вдарила-б і по сільському господарству, надто-ж — по бідняцькому, і по промисловості. У нашій країні не можна будувати соціялізму без підтримки мільйонів мас селянства, без участи його у цім будівництві. Не можна індустріялізацію проводити *проти* селянства — така бо індустріялізація призвела-б до загибели всенької нашої справи.

Лінія партії инша — розвивати індустрію разом із зростом сільського господарства, разом із зростом цієї сировинної бази промисловости, разом із зростом добробуту селянства і його попиту на крам.

Опозиція дивиться на селянство, як на „колонію“ [1]) робітничої держави, яку треба експлоатувати. Це — не ленінський погляд, це суперечить основам ленінської науки про те, що ми можемо вести бідняка й середняка до соціялізму, можемо разом із ним будувати соціялістичне господарство.

Ось чому наша партія не тільки відкинула внесення опозиції, але й, навпаки, енергійно взялася за роботу над зниженням цін на промисловий крам, над полегшенням податків, що тягарем лежали на біднякові й середнякові, над поданням допомоги селу кредитом, машинами, землевпорядженням то-що.

Індустріялізація СРСР неможлива без режиму економії.

Але де-ж, як не в селі, взяти ті сотні мільйонів і міліярдів, що потрібні на індустріялізацію країни? — так ставила питання опозиція. На це партія відповідає: вся країна, все народнє господарство мусять ці кошти дати. Звісна річ, у розвитку промисловости заінтересоване й село: без могутньої бо індустрії ми не то що не прийдемо до соція-

[1]) Колонія — країна, яку політично і економічно поневолив імперіялізм, що експлоатує її (Індія, Єгипет, великою мірою — Китай то-що).

лізму, але не піднесемо сільського господарства, не зміцнимо свою воєнну міць і не зможемо встояти проти чужоземних імперіялістів, що тільки й марять про те, як би закабалити нашу країну і обернути її на свою колонію. Село *заінтересоване* в індустріялізації, а тому й воно приділяє кошти на розвиток промисловости: частина податків і акцизів, що сплачує село, йде на потреби промисловости. Але не можна накласти на одне село усі тяготи — це тільки підірвало-б усю справу.

Чи можемо ми ці кошти знайти у нашім народнім господарстві? *Можемо*, коли будемо правильно й гарно господарювати, коли раціоналізуємо промисловість і збільшимо нагромадження в ній, коли піднесемо сільське господарство, коли навчимося збирати в банках і в ощадних касах вільні кошти населення, коли ми, нарешті, здійснимо найтвердішу економію в цілім господарстві.

Багато мільйонів карбованців ми можемо ощадити, коли почнемо берегти кожну радянську копійку. Цей самий шлях заповідав Ленін. Він писав в одній із останніх своїх статтей: „Краще менше та ліпше": „Коли ми збережемо за робітничою класою провід над селянством, то ми матимемо змогу ціною яко мога найбільшої економії господарства в нашій державі дійти того, щоб усяке найменше заощадження берегти для розвитку нашої великої машинової індустрії, для розвою електрифікації, гідроторфу[1]), на будування Волховбуду то-що".

На цей шлях економії партія й станула. Ми зробили тільки перші кроки в боротьбі за економію. Ось факти, що показують, які можливості відкриваються перед нами на цім шляху. За кілька місяців роботи Народній Комісаріят Робітничо-Селянської Інспекції:

закрив 200 зайвих банківських відділів (економія в 68 млн. карб. на рік);

закрив 95 бірж (економія в 10 млн. карб. на рік);

скасував 645 представництв провінціяльних організацій (економія в 14 млн. карб. на рік);

скоротив у 4—5 раз апарат радгоспів і с.-г. трестів (економія в 2 млн. карб. на рік);

знищив зайві органи на транспорті (економія в 4 млн. карб. на рік);

скоротив на 550 чоловіка апарат Наркомфіну (на третину);

[1]) Гідроторф — механізоване добування торфу за допомогою сильного водяного струмення.

досягнув величезного скорочення звітности низових радянських органів то-що.

На Україні попередні наслідки режиму економії — в напрямі скорочення центральних апаратів наркоматів та торговельно-промислових організацій — дорівнюють сумі в 17 млн. карб.; з цієї суми коштом скорочення торговельного апарату заощаджено 4,5 млн. карб.

Собівартість продаваної продукції по 14 українських трестах після режиму економії зменшилась в першім кварталі 1926/27 р. на 4,3%, дарма що по окремих трестах бувало деяке збільшення.

РСІ підрахувала, що сама тільки звітність в цілім нашім державнім і господарськім апараті обходиться, приблизно, в 600 мільйонів карбованців. Сюди треба додати розпухлі штати, зайві заклади, що роблять одну й ту саму справу, непотрібні відрядження, крадіжки, розтрати і т. д. От де, як виявляється, ми можемо знайти додаткові кошти на промисловість.

Боротьба за економію — найважливіше завдання. В його розвязанні мусять узяти участь усі робітники, усі трудящі, а комуністи повинні вести перед у цій боротьбі.

ЗАПИТАННЯ.

В чім основне завдання режиму економії в господарстві СРСР?

2. Шлях змички лежить через опанування торгівлі.

Роля держторгівлі й кооперації в змичці промисловости з сільським господарством, міста з селом.

Щоб мати міцний економічний союз з селянством, не досить виробляти більше краму і по дешевій ціні — треба бо цей крам просунути на село. Це можна налагодити лише тоді, коли правильно поставлено держторгівлю й кооперацію. Пояснімо це прикладом: ціна перкалю і можливість його купляти селу залежить великою мірою від закупівлі бавовни в туркменських селян, від того, скільки коштуватиме бавовна, доки дійде до фабрики. Коли через нашу невмілість торгувати приватний крамар захопить бавовну в свої руки, а тоді передержить крам і підіб'є ціни, скажімо, вдвічі, то це буде удар по змичці. Туркменський селянин продавав бавовну дешево, а перкаль доходить до нього і взагалі до села по дорогій ціні, надто-ж тоді, коли й тут встряне приватний крамар, закупить перкаль і під-

вищить ціну ще більше. Щоб змичка налагодилась, потрібно закупити в селянства продукцію без приватних посередників, без перекупців і не давати приватникові пролізти в щілину між селом і містом.

Іще приклад. Держава намагається дати тракторів через сільсько-господарську кооперацію колективам і товариствам бідняків та середняків. Вона не хоче наживатися з цієї справи. Радянська влада продає трактори яко мога дешевше і в кредит, щоб малозаможні селяни могли їх купити гуртом. Це сприяє переходові від дрібного господарства до спільного великого виробництва і поєднує державну промисловість із селянським господарством. Приватник торгував би тракторами для баришів. Він скористався-б із того, що їх мало, щоб піднести ціни, і торгував би просто за готові гроші. Трактор був би по грошах лише куркулям. А куркуль, купивши трактора, даватиме його на прокат сусідам, визискуватиме їх і багатітиме. Наслідком цього всього сталася-б розмичка, роз'єднання.

Треба дійти зниження цін.

Але лихо не тільки в приватнім крамареві. Ми ще сами в держторгівлі й кооперації не навчилися торгувати як слід.

Торговельні витрати ще дуже великі. Торговельний апарат збудований далеко не доцільно — крам, перше ніж дійти до споживача, переходить через багато організацій. А в кожній із них є свої службовці, свої витрати. Виходить, кінець-кінцем, так, що крам, доки дійде до споживача, так „обростає", що ціна на нього збільшується на 40, а иноді й на 60 або й більше відсотків.

Ціни в роздрібній торгівлі зростають часто-густо ще й тому, що багато торговельних організацій користується з недостачі краму на ринку, щоб щось заробити, нагромадити прибутку. Чимало кооператорів міркують так: капітали наші невеликі, прибуток потрібен, не гріх, коли наддамо на ціну краму гривенника-другого.

Наслідком такої дорожнечі торговельного апарату й такого його намагання добувати перебільшені прибутки, ми маємо розрив між відпускними цінами підприємств (тими цінами, що по них крам продається в тресті) і роздрібними цінами (тими цінами, що по них крам продається споживачеві). Роздрібні ціни в 1925/26 р. й на початку 1926/27 р. значно побільшали.

Наша партія поставила собі бойове завдання—знизити роздрібні ціни на промисловий крам. Од розвязання цього завдання залежить розвязання багатьох инших найважливіших політичних і економічних завдань.

Насамперед, високі роздрібні ціни б'ють по змичці. Ціни на сільсько-господарський крам і в нас встановлені нормальні, а ціни на промисловий крам занадто високі. Виходять так звані „ножиці" (розрив між цінами на сільсько-господарський і на промисловий крам). Селянин повинен тепер заплатити за промисловий крам удвічі більше, ніж перед війною. Таке співвідношення ослаблює спілку між робітничою класою й селянством, б'є по сільському господарству.

Високі роздрібні ціни б'ють і по робітникові, зменшуючи його реальну (справжню) заробітну плату. Хоч би як збільшувано номінальну (вираховану в карбованцях) зарплату, робітникові з цього не полегшає, коли поруч цього іде підвищення цін на крам.

Ось тому наша партія надає такого великого значення боротьбі за *низькі* роздрібні ціни.

Для цього провадиться зниження і відпускних цін, по яких крам продають підприємцям трести й синдикати. Для цього провадиться велика робота над раціоналізацією торговельного апарату, над зменшенням торговельних витрат. Визначено *крайні* ціни на всякий крам загального вжитку—понад ці ціни держторгівля й кооперація продавати крам не можуть. Визначено крайній розмір прибутку для держторгівлі й кооперації.

Наркомторг та його органи, місцеві ради, РСІ стежать за тим, як виконуються ці заходи. Але це все повністю й найсправді здійсниться тоді тільки, коли *самі споживачі*, члени кооперації, будуть стежити за роботою своїх кооперативів, будуть перевіряти, чи правильно кооператив працює.

Цю масову перевірку цін у кооперації і держторгівлі споживач мусить провадити: через газети, через крамничні комісії, зібрання пайщиків, масові обслідування торгівлі робітниками й селянами, через ради, РСІ то-що. Важно навчити кожного покупця того, *як* стежити за цінами та як боротися з порушниками цін (записи в книгах скарг, перевірка цін за цінниками то-що).

Досвід показав, що чимало держторговельних і кооперативних організацій чинять опір справі зниження цін. Вони часто перекручують вказівки партії. Трапляються випадки, що торгують по ціні, вищій, ніж встановлено, погіршують якість краму, продають низькосортний крам по ціні високосортного, зменшують ціну на пудру чи на парфуми замість дешевше продавати оселедця, чоботи та инший крам *масового* вжитку.

Найкращий спосіб боротьби з такими перекручуваннями, це—масовий контроль, масова перевірка цін усіма трудящими.

Усі ці заходи вже призвели до того, що дану від партії директиву про зниження цін на промисловий крам до 1 червня 1927 р. на 10% проти цін на 1 січня, не вважаючи на великі труднощі, було майже сповна виконано до призначеного терміну. Докладніше і ясніше можна побачити наслідки зниження цін з таких відомостей, що ми їх узяли з доповіди Наркомторгу в РПО (Рада Праці й Оборони).

В державній і кооперативній торгівлі роздрібні ціни по Союзу знижено за згаданий період на 8—9% і в приватній торгівлі—на 5—6%. На Україні кооперативні роздрібні ціни на 15 крамів широкого вжитку по окружних містах знижено на 8%, а на селі—на 10%. Зниження цін у приватній торгівлі на Україні трохи більше, ніж по Союзу.

Ціни на промисловий крам, який споживає робітник, знижено на 9%. Ціни на 17 крамів широкого вжитку, що їх Наркомторг визнав за ударні, знижено на 11%.

Водночас зі зниженням цін на промисловий крам, знижувано також ціни в державній і кооперативній торгівлі й на сільськогосподарський крам. Всі ці досягнення позначилися, звісно, на житті робітника й селянина. Бюджетовий набор у Москві поменшав за цей період на 8,2%; у Ленінграді—8,6%; в Харкові, Одесі, Іваново-Вознесенську—11—15%; в Київі, Дніпропетровському та ин.—7—9%. *Економія споживача від зниження цін дорівнювала на 1 червня 1927 р. 122 мільйонам карб., а на 1 жовтня 1927 р.—340—350 млн. карб., які розподіляються нарівно між містом і селом.*

Це зниження цін зблизило також „ножиці“ межи цінами на сільсько-господарський крам, що знижувалися повільніше, і цінами на промисловий крам, що знижувалися швидше. Через те саме трохи зблизилися також і гуртово-роздрібні „ножиці“.

Треба, проте, відзначити, що цих наслідків у зниженні цін дійдено, найбільше, не через здешевлення собівартости продукції й не через поліпшення і здешевлення торговельного апарату, а через скорочення прибутків. В цьому головна хиба роботи над зниженням цін, що її велося протягом згадуваного вже періоду; скорочення бо прибутків без здешевлення продукції і торговельного апарату не може дати сталого зниження цін. Тепер партія докладає сил, щоб закріпити ті наслідки, що є, і провадити далі зниження цін через раціоналізацію виробництва й торговельного апарату та через зменшення продукційних і торговельних витрат.

Боротьба з приватним капіталом у торгівлі.

Низькі ціни і взагалі правильно поставлена держторгівля і кооперація є найкращий засіб боротьби з приватним капіталом у торгівлі.

Навіть у робітничих кооперативах трапляється так, що люстро, парфуми, дамські черевички є, а того, що потрібно робітникові — простих чобіт, сірників, крупи та иншого краму — не вистачає. Чай є, а цукру нема, або цукру доволі, а чаю бракує. Звичайно, при такім становищі, коли побіч у приватника все є, затримки ніякої, та ще деколи можна взяти й набір, то робітник піде до приватного крамаря.

Усім цим хибам держторгівлі й кооперації треба за всяку ціну покласти край як-найскорше. Тільки таким шляхом можна подолати, а потім і заступити приватного крамаря остаточно, поширити збут краму в кооперативних і державних крамницях.

Питанням торгівлі й боротьби з приватниками партія приділяє дуже багато уваги. Та й не дивно. У березні 1923 р. провадився перепис усіх торговельних закладів СРСР, і виявилося, що в гуртовій торгівлі приватний крамар продавав 51% краму, а в роздрібній—82% краму. Тому на XIII з'їзді партія поставила собі завдання — поступово заступати приватну торгівлю, розвивати держторгівлю й кооперацію.

Наскільки успішно діяла ВКП(б) в цім напрямі, показують такі цифри: у гуртовій торгівлі приватника пощастило відсунути на задній план; він забирає в 1927/28 р. менше від одинадцятої частини гуртового обігу. І в роздрібі держторгівля й кооперація мають уже велику перевагу над приватним капіталом. Приватний капітал продає тепер у роздріб загалом біля третини (35%) всього краму. Решту 65% продає держторгівля й кооперація. На Україні роля приватника в товарообігові дорівнює в 1926/27 р.— 26%; в гуртовій торгівлі — 6,6% і в роздрібній — 48%.

Наші досягнення в галузі торгівлі безсумнівні. Ми перемагаємо приватний капітал, ми опановуємо торгівлю й таким шляхом забезпечуємо правильну політику цін, змичку державної промисловости з селянським господарством.

Через торгівлю держпромисловість керує селянським господарством.

Де-далі, то успішніше буде радянська влада керувати селянським господарством через держторгівлю й кооперацію. Покажемо на прикладі, як можна цього дійти. Скажемо, ми хочемо поширити засіви буряків у районі наших державних цукроварень. Селяни-ж сіють тільки хліб. Коли ми зменшимо купівлю й заготівлю хліба в селян цього

району, а на буряки, навпаки, підвищимо ціну, коли ми до того ще дамо дешеве насіння буряків, дамо потрібний реманент та угноєння, то селянин сам почне сіяти буряки: це-ж бо йому корисніше стане.

Державні заготівлі льону, бавовни, шкіри, олійного насіння, шерсти заохочують село виробляти саме ці продукти.

Безпосередній збут селу машин, угноєння, цвяхів, дахового заліза, будівних матеріялів та реманенту має ще більше значення. Держава прагне дати все це на пільгових умовах бідняцьким та середняцьким товариствам і кооперативам, спонукує селянську масу перейти на спільне й велике машинове господарство.

Наведімо ще приклад. По багатьох місцях СРСР рільництво—засіви хліба й картоплі—не може піднести господарства села. У Смоленській губерні, скажімо, влада заохочує селян, щоб вони переходили на молочне скотарство й щоб переробляли молоко на масло, сир, сметану,—одно слово, на набіл. Селянство не зважується, однак, зразу-ж залишити засіви й переходити на молочарство. Держпромисловість може тут повести смоленське село вперед, широко торгуючи усім потрібним для молочарства. Машинобудівні заводи виробляють сепаратори (машини для відбирання вершків од молока) і маслобойки. Кооперація бере їх на заводі і постачає їх поцінно селянам. Коли тут же, на похваті, у селянській крамниці буде все потрібне для переходу до молочарського господарства, справа швидко посунеться вперед. Досить одному почати, другий потягнеться за ним. За дрібними сепараторами й маслобойками підуть великі, механічні. Їх уже сам один не купиш. Ці машини підуть до сільсько-господарських кооперативів на влаштування товариських молочарень. Бажаючи скористатись перевагами великого виробництва, селяни закладуть силу нових кооперативів, почнуть переробляти молоко гуртом, спільно. Тут уже—не просто керівництво, а перебудова селянського господарства.

Через торгівлю, отже, держпромисловість керує селянським господарством.

Держторгівля й кооперація, це—командні висоти пролетарської держави в справі здійснювання змички, поєднання в боротьбі з приватним капіталом, у будівництві соціялізму.

ЗАПИТАННЯ.

У чім суть змички держпромисловости з селянським господарством та яке значення має торгівля для цієї змички?

3. Роля инших командних висот у забезпечуванні змички.

Звязок внутрішньої і зовнішньої торгівлі.

Змичка держпромисловости з селянським господарством залежить не тільки від внутрішньої, але й від зовнішньої торгівлі. Коли припиниться зовнішня торгівля, селянський хліб нікуди буде збувати і він подешевшає. А як не буде вивозу сільсько-господарської продукції, то не буде на що купити в инших країнах сировину та устаткування для нашої промисловости, загається розвиток виробництва, не вистачатиме краму на ринку, ціни зростуть і селянин не зможе швидко підносити своє господарство.

Доконечна потреба монополії зовнішньої торгівлі.

Зовнішня торгівля забезпечує нашу змичку з селом і перемогу над приватним капіталом. Тут насамперед важно зрозуміти, в якій пригоді стає нам заборона вільної торгівлі з закордоном. Ця торгівля в нас цілком у руках держави. Крім держави, можуть провадити зовнішню торгівлю під контролем держави ті, хто дістає на це спеціяльний дозвіл.

Це має назву монополії зовнішньої торгівлі.

Коли-б було инакше і коли-б з закордоном міг торгувати кожний — подолати приватний капітал було-б куди трудніше. Чужоземні капіталісти з великою охотою продадуть приватним крамарям свій крам, зроблять їм всілякі поступки. Вони відпустять крам їм набір, грошей позичать, аби лиш підірвати державну торгівлю та промисловість, підірвати радянську владу й захопити російський ринок у свої руки. На торгівлі дешевшим закордонним крамом приватник наживався-б, розростався-б. Він привертав би на свою сторону селянина, підривав би наше виробництво. А тепер прибутки од зовнішньої торгівлі зміцнюють радянську владу, допомагають розгорнути промисловість.

Держава держить у своїх руках зовнішню торгівлю, щоб розвинути промисловість і подолати приватний капітал. В інтересах змички конче потрібна монополія зовнішньої торгівлі.

Тільки через монополію можна розвязати ті завдання, що лежать на нашій зовнішній торгівлі. Ми знаємо, що сільське господарство переважає в СРСР. Зайвина сільсько-господарського краму і брак на промисловий всередині країни будуть даватися в знаки нам доти, доки ми не здійснимо індустріялізації нашої країни. Зовнішня торгівля допомагає нам позбуватися невідповідности між промисловістю й сільським господарством. Довозячи

устаткування, ми поширюємо промисловість, збільшуємо кількість виробів всередині країни. Таким чином, монополію зовнішньої торгівлі використовується для індустріялізації СРСР. Коли-ж відкрити наші кордони для вільного довозу краму із капіталістичних країн, то на другий же день наші ринки завалять закордонним крамом, держпромисловість буде підірвана, її почне побивати конкуренція великої, краще, ніж у нас, устаткованої промисловости цих країн.

Значення зовнішньої торгівлі тепер ясно. Через неї іде змичка держпромисловости з селянством. Через зовнішню торгівлю зміцнюється держпромисловість, індустріялізується країна, усувається невідповідність між промисловістю і сільським господарством, вдовольняються селянські потреби.

Державне кредитування забезпечує змичку.

Важливою командною висотою в руках робітничої держави є банки. Банки приймають вклади, збирають заощадження селянства, вільні кошти підприємств і приватних осіб. За підрахунками Державної Планової Комісії, банки та инші кредитові заклади держать у своїх руках у 1927/28 році величезну суму в 4 міліярди 770 мільйонів карбов. (у 1923/24 р. був тільки один міліярд 140 мільйонів карбованців).

Ці кошти йдуть на піднесення народнього господарства й на зміцнення змички таким способом: по-перше, розвивається промисловість через видавання їй позик; по-друге, через сільсько-господарський банк і сільсько-господарську кооперацію дається дешевий кредит селянству, переважно, малозаможному й середняцькому, на купівлю машин, худоби, для переходу на багатопілля, для поліпшення якости землі (осушування болот, штучне зрошення і т. д.). Як завжди, перевагу дається селянським товариствам і кооперативам, щоб сприяти зростанню великого спільного господарства на селі. На 1 жовтня 1926 р. заборгованість селянства і сільських кооперативів виносила 410 мільйонів карбованців. На Україні заборгованість селянства Укрсільгоспбанкові й сільсько-господарським товариствам дійшла так само в 1925/26 р. чималої суми — 84 мільйонів карб. По-третє, банки підтримують держторгівлю й кооперацію проти приватного крамаря. Приватник одержує кредит тільки в надзвичайному випадку (наприклад, коли торгує по такій ціні, як ми встановили).

Банки допомагають зростові держпромисловости, держторгівлі й кооперації: за їхньою підтримкою підноситься селянське

господарство й полегшується боротьба з приватним капіталом. Отже, банки й кредит служать в руках радянської влади для зміцнення й розвитку змички.

Роля твердих грошей у зміцненні змички.

Але ні Держбанк, ні державна, ні кооперативна торгівля не можуть рости без твердих грошей. Коли ціна грошей падає, їх ніхто не може нагромаджувати без збитків. Вкладати гроші, що знижуються в ціні, у банки—нема рації. Та й банкам тоді не корисно тримати в своїх руках постійно великі суми. Вони бо на цім втрачають. Инша справа з твердими грішми: кожному вигідно тримати свої заощадження й вільні гроші в банках і діставати за них відсотки. Тверді гроші допомагають змичці вже тим, що сприяють зростанню банків. Але їхнє значення, звичайно, далеко більше.

Найважливіше для змички є те, що тепер селяни не мають втрат од дешевшання грошей. Селянин змушений тримати гроші довгий час: йому треба помалу - потроху призбирувати гроші на плуга, коня, корову. А коли гроші дешевшають, призбирувати грошей не можна. Селяни втрачали дуже багато на дешевшанні карбованця. При твердих же грошах селянин може їх назбирати чимало для поліпшення свого господарства і на купівлю машини, коня то-що.

І для промисловости тверді гроші конче потрібні. При твердих грошах тільки й можна правильно розрахувати собівартість виробів, стежити за продуктивністю праці й зисковністю підприємств, запроваджувати скрізь економію, точний облік і розрахунок. А без точного обліку і розрахунку не можна зміцнити й розвинути виробництво. Словом, тверді гроші мають основне місце у зміцненні змички. Ось чому треба всіма силами стримувати наші гроші від дешевшання, як це й робить партія.

Значення податків для зміцнення змички.

Ще одну послугу роблять нам тверді гроші. При них легше обраховувати майно й прибутки кожного селянина і кожного підприємства, отже й легше розрахувати й розкласти податки. А податки служать радянській владі все для тої-ж самої мети — зміцнити нашу змичку з селом і індустріялізувати країну.

Через податки ми регулюємо зростання сільського господарства, заохочуємо до поліпшень у рільництві. Ось, наприклад, з сільгосподатку даються пільги передовим господарствам, що заводять багатопілля та инші поліпшення. Той самий

податок є засобом брати в кулака частину його прибутків і передавати їх на розвиток промисловости. А бідняцькі господарства звільняються від податків, щоб дати змогу їм піднестися.

У 1926/27 році заможна й куркульська частина села заплатила майже половину всього податку, а найбіднішу (приблизно, четверту частину всіх селян) зовсім від нього звільнили. На Україні 1925/26 р. 5,5% заможних, — здебільшого, звичайно, куркульських господарств — сплатили понад 20% всього сільсько-господарського податку.

Ще більше значення мають податки для боротьби з приватним капіталом у торгівлі й промисловості. Ними ми душимо приватний капітал з усіх боків. Капіталіст платить нам за право відкрити підприємство, коли вибирає патента, платить урівняльний збір, відсотки з обігу. З прибутку і майна він платить прибутково-майновий податок: чим більше прибутку й майна, тим більшу частину його доводиться платити державі. За положенням про прибутковий податок, розмір самого тільки прибуткового податку для непмана дорівнюється 21% від його прибутку, тоді як службовець платить пересічно 1%, а робітник—нічого.

Нарешті, капіталісти платять високу оренду за наймання в держави торговельних приміщень і за житлову площу. Збираючи через ці податки великі кошти, держава витрачає їх на розвиток промисловости й підтримку селянського господарства.

Податками ми тримаємо на припоні приватний капітал, привласнюємо частину його прибутків на загально-державні потреби й на розвиток промисловости, допомагаємо розвиткові бідняцьких і середняцьких господарств, допомагаємо поліпшувати сільське господарство.

Ось чому ми й кажемо, що податки полегшують змичку держпромисловости з селянським господарством.

Роля транспорту в справі змички.

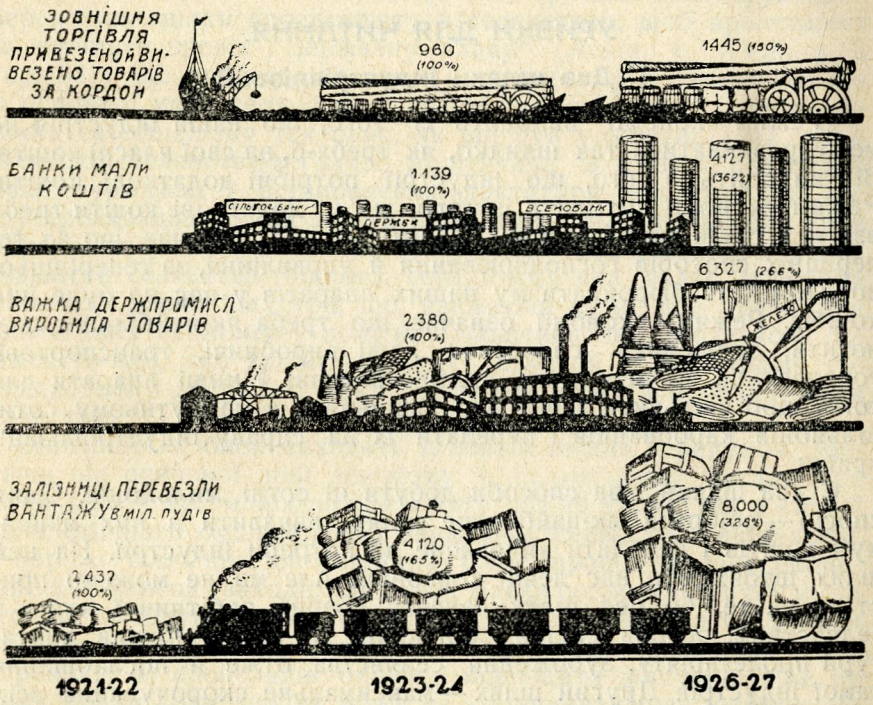
Кажучи про зміцнення змички, про поширення крамообігу між містом і селом, не можна не звернути уваги на транспорт, надто-ж на залізниці. Транспорт розвозить промисловий крам по всій країні— од Мінська до Владивостока, від Архангельська до Криму й Закавказзя. Спиниш залізничний рух — звязок держпромисловости з селянським господарством порветься. Не можна-ж із Центрально-промислового (Московського) району, із Ленінграду приставити кіньми вироби в сибірські села. Кожен

пам'ятає, як від руїни транспорту за імперіялістичної і громадянської війни заготовлений хліб гнив у Сибіру, а по містах РСФРР панував голод.

Тільки коли добре працюють залізниці — може розвиватися й народнє господарство, може міцніти спілка міста з селом.

Зміцнення командних висот — запорука успіху змички й соціялістичного будівництва.

Підіб'ємо підсумки всьому тому, про що говорилося в цій розмові. Про що йде мова у цілій розмові? Про те, що змичка—справа величезної ваги, і суть її — задовольнити селянина, як споживача краму, допомогти йому в його роботі, подолати приватний капітал, вести за держпромисловістю й перебудовувати селянське господарство, будувати соціялізм.

Діяграма № 11. Як зростали командні висоти народнього господарства СРСР (в міл. черв. карб.).

(За матеріялами Держплану).

Усі командні висоти використовується для розвитку держпромисловости, вони прискорюють перебудову селянського

господарства. Чим краще піде держторгівля, тим ширше розгорнеться обмін з закордоном; чим більше коштів назбирається в банках і в державній скарбниці, тим скорше посунеться індустріялізація країни: заступиться приватний капітал, поширяться допомога селянському господарству, міцніше поєднається з ним держпромисловість і швидший буде перехід села до великого спільного господарства. Яких успіхів ми дійшли за років непу в справі зміцнення командних висот, видно з діяграми № 11 на стор. 135. *Це — запорука успіху змички й соціялістичного будівництва СРСР.*

ЗАПИТАННЯ.

Як партія, спираючись на командні висоти, керує розвитком народнього господарства СРСР, забезпечує його рух у напрямі до соціялізму?

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Два шляхи індустріялізації.

„Режим економії виходить із того, що наша індустрія не може розвиватися так швидко, як треба-б, на свої власні кошти. Він виходить із того, що індустрії потрібні додаткові кошти. Режим економії виходить із того, що ці додаткові кошти треба взяти в самій нашій країні. Режим економії означає, що за теперішніх способів господарювання й управління, за теперішньої дорожнечі та бюрократизму наших апаратів у нас не буде цих коштів. Режим економії означає, що треба як-найбільше скоротити, здешевити, спростити наші виробничі, транспортові, торговельні, кооперативні, адміністративні й инші апарати для того, щоб звільнити зараз же і звільняти в майбутньому сотні мільйонів карбованців і передати їх на справу індустріялізації країни.

Є два шляхи, два способи добути ці сотні мильйонів. Один спосіб — обібрати як-найбільше селян, вичавити з них максимум коштів і передати вичавлене на потреби індустрії. На цей шлях штовхають нас деякі товариші. Але ми не можемо пристати на те, бо цей шлях означає розрив робітничої класи з селянством, розрив спілки робітників та селян, підрив диктатури пролетаріяту, зубоження селянства, отже й послабшання самої індустрії. Другий шлях — максимальне скорочування всіх наших господарських і керівних апаратів згори донизу, здешевлювання, спрощування їх, а звідци — звільнення потрібних на потреби індустріялізації сотень мільйонів коштів. Близько 2 міліярдів карбованців іде щорічно на наші господарські й керівні апарати. Нема підстав бути непевним у тому, що можна було-б зменшити ці витрати мільйонів на 300 — 400, і таким способом добути додаткові кошти для індустрії. Це не тільки

можливо, але це конче потрібно для того, щоб дійти, нарешті, спрощення й поліпшення наших апаратів, щоб вигнати звідти дух бюрократизму і недбайливости. Такі два шляхи. *Третього шляху немає.* Режим економії означає вибір другого шляху, як найдоцільнішого.

Ось у чім ідея і політичне значення режиму економії.

Тому питання режиму економії є питання збереження спілки робітництва й селянства, питання дальшого розвитку нашої індустрії, питання боротьби й подолання бюрократизму наших господарських і адміністративних органів".

(З відозви ЦК, ЦКК й РНК до партійних і радянських організацій про режим економії).

2. Помилки опозиції в питанні про взаємовідносини пролетаріяту й селянства.

Партія виходить із того, що „вищий принцип диктатури, це— збереження спілки пролетаріяту з селянством, щоб пролетаріят міг втримати провід і державну владу" (Ленін, т. XVIII, ч. I, стор. 331), що пролетаріят може і повинен бути гегемоном що до основної маси селянства в галузі економічній, в галузі будівництва соціялізму так само, як він був у жовтні 1917 року гегемоном селянства в галузі політичній, в справі повалення влади буржуазії і встановлення диктатури пролетаріяту, що індустріялізацію країни можна здійснити тільки тоді, коли вона спиратиметься на поступове поліпшення матеріяльного стану більшости селянства (біднота, середняки), яка являє основний ринок для нашої індустрії, що, вважаючи на це все, треба проводити таку економічну політику (політика цін, податкова політика то-що), яка зміцнює змичку індустрії з селянським господарством і зберігає спілку робітничої класи й основної маси селянства.

Опозиційний блок виходить із зовсім инших передумов. Збочуючи від основної лінії ленінізму в селянському питанні, не ймучи віри в гегемонію пролетаріяту що до селянства в справі соціялістичного будівництва і вважаючи селянство, найбільше, як вороже оточення, опозиційний блок пропонує такі економічні й фінансові заходи, що годні тільки розрояти змичку міста з селом, зруйнувати спілку робітництва й селянства і підірвати таким робом усяку можливість дійсної індустріялізації. Такі, наприклад: а) пропозиція опозиції підвищити відпускні ціни на промисловий крам, що не може не спричинитися до підвищення роздрібних цін, до зубоження бідноти й чималих шарів середняцтва, до зменшення місткости внутрішнього ринку, до розбрату між пролетаріятом і селянством, до падіння курсу червінця й до зниження, кінець-кінцем, реальної заробітної плати; б) пропозиція опозиції про максимальний податковий натиск на селянство, що не може не дати розколини в справі спілки робітництва й селянства.

Конференція вважає, що політика опозиційного блоку що до селянства не відповідає інтересам індустріялізації країни і диктатури пролетаріяту.

(З резолюції XV всесоюзної партконференції про опозиційний блок у ВКП (б).

ЗАВДАННЯ.

1. Обізнайтеся з роботою вашого кооперативу (це можна зробити, розмовившись із членами правління чи крамничної комісії). Довідайтеся, як ріс обіг кооперативу що-місяця 1925/26 року і які були накладні витрати на 1 карбованець обігу за той же час. Складіть із цих цифр діяграму і на занятті розкажіть про „Досягнення і хиби нашого кооперативу". (Допильнуйте, чи є ті хиби, про які говорилося в розмові).

2. Довідайтеся в заводоуправлінні, як збувається продукцію вашого підприємства (чи тресту); коли підприємство само продає крам, то скільки йде через синдикат, скільки через свої крамниці, скільки через кооперацію і через приватного крамаря. Довідайтеся, скільки на 100 карб. припадало продажів приватному крамареві у 1925/26 р., меншає чи більшає його частка. З цих цифр зробіть діяграму і розкажіть на занятті про „Нашу продукцію і приватного крамаря". Коли змога, дізнайтеся, по якій ціні продає ваш крам трест, приватний крамар і кооперація; чи велика різниця між відпускною ціною тресту і роздрібної торгівлі, між вільною ціною і кооперативною. Коли різниця завелика, то чому?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Навіщо нам треба регулювати ринкові ціни, і як цього можна дійти?

2. У чім небезпека великої різниці між гуртовими і роздрібними цінами для змички, і як із цією різницею боротися?

3. Чому для змички корисніші низькі ціни на вироби промисловости?

4. У чім суть монополії зовнішньої торгівлі, і на віщо вона потрібна?

5. Чому для змички потрібні тверді гроші?

6. Що роблять наші банки, щоб зміцнити змичку?

7. Чим наша податкова політика корисна для соціялізму?

РОЗМОВА ВОСЬМА.

Шлях села до соціялізму.

Про що розмова. У сьомій розмові ми вияснили, яким способом, яким шляхом партія хоче налагодити змичку держпромисловости з селянським господарством. За допомогою командних господарських висот у руках пролетаріяту, говорили ми там, можна полегшити й прискорити перехід селянства до машинової обробки землі, підтримати об'єднання селянських господарств у великі товариські, колективні господарства, через кооперацію просувати село до соціялізму.

У цій розмові ми розберемо: 1) як ставиться партія до бідняка, середняка й куркуля; на кого ВКП(б) спирається, із ким вона іде в спілці і проти кого бореться, будуючи соціялізм на селі; 2) які є ухили, збочення від правдивої ленінської лінії що до куркулів, бідняків і середняків, як боротися з кожним таким збоченням, щоб успішно простувати до нового ладу разом із більшістю селянства; 3) чому шлях села до соціялістичного ладу лежить через кооперацію; 4) які хиби кооперація має усунути, які завдання їй треба розвязати, щоб справді бути для селянства простим шляхом до соціялізму.

1. Середняк — сталий спільник селянській бідноті й пролетаріятові.

Розвиток сільського господарства за років непу. За років непу наше селянське господарство дуже піднеслося. Збільшилася засівна площа—в 1913 році було всього засіяно 107 млн. десятин, 1922 року засівна площа зменшилася до 74 млн. десятин, а на 1926 рік засівів збільшилося до 105 млн. десятин. Дуже зросли засіви технічних культур, що найвигідніші для селянства: льону, конопель, бавовни, сояшників, цукрових буряків та тютюну. Перед війною всі ці сировинні культури забирали площу в 4 млн. 910 тисяч десятин, а на 1926 р. вони поширилися до 5 млн. 870 тисяч десятин. Піднеслося й скотарство: корів, коней, свиней та иншої худоби, що її значно поменшало було за років війни, на 1926 рік збільшилося до 92% передвоєнного рівня.

На Україні засівна площа 1926 року перевищила площу 1916 р. на 23,7%, а 1927 р. дала приросту ще на 2%. Найшвидше

росте площа озимої пшениці, що промовляє за потужний зріст крамовости сільського господарства, за кращу обробку землі. 1927 року засіви озимої пшениці поширилися на 30%, збільшились аж на 40% і засіви цукрового буряку. Худоби загалом у селянському господарстві України, не зважаючи на недорід 1924 р., побільшало на одну п'яту.

Селянство обновило останніми роками свій реманент, придбало багато нових плугів, жаток, молотарок, почало вживати й тракторів. За останні чотири роки селянство придбало с.-г. машин і знарядь на 300 млн. карбованців, та ще й тракторів на 60 млн. карбованців.

До 1926/27 року господарство дійшло передвоєнного рівня— воно зміцніло й видужало від руйнації, заподіяної імперіялістичною й громадянською війною.

Розшарування села.

Звичайно, не всі селяни однаково підносили своє господарство. Основна маса села — середняки-селяни, що живуть своєю працею, без найманих робітників, без торгівлі й лихварства, — поробилися за років непу взагалі заможнішими, почали більше сіяти, побільшало в них і худоби.

Але водночас підносилися багатії, що залишилися після громадянської війни, колишні куркулі. Революція відібрала від куркулів більшу частину їхньої землі й передала її біднякам та середнякам. Але в куркулів залишилася значна частина реманенту, будівлі, заощаджені гроші. Куркулі й за років „воєнного комунізму" нагострилися спотання торгувати, спекулювати, позичати біднякам хліб під голодну годину на лихварських умовах. А з переходом до непу, до вільної торгівлі, куркулеві стало ще легше зростати: він орендує землю в бідняка, він бере наймита, він торгує, лихварює, позичає біднякові на кабальних умовах свого коня, реманент, насіння, здобуваючи грабіжницькі бариші.

Селяни-бідняки дістали підчас революції землю. Але в них немає коней, реманенту, коштів, а без коня, без плуга, без насіння землі не виореш, не засієш. Тому бідняки не всі спромоглися піднести своє господарство. Частина їх, навпаки, бідніла й потрапляла в кабалу до куркуля.

Це розшарування села, — зростання куркулів на однім боці і бідняків—на другім, до певної міри є неминуче в обставинах нашого села. Адже-ж там є мільйони окремих, одноосібних господарств, що працюють на ринок. Хто багатший та моторніший,

той росте, міцніє, закабалює бідняків, а котрий бідніший — тому трудно стати на ноги, той часто приневолений удатися по „поміч“ до куркуля, тоб-то йти до нього в неволю, в кабалу.

Проте, це розшарування села йде в нас далеко не так, як воно йшло перед революцією. Цю різницю потрібно ясно бачити.

За капіталізму зростання куркульні йшло без затримки й перешкод. Усі переваги були на боці багатих, а біднякові оборони й помочи не було ніякої. Кредити мав той, хто був багатий. Податки руйнували бідняка й середняка, а куркулеві легко були платити їх. Крамарі й лихварі мали на своїм боці і закони, і суди, і урядовців. Експлоатувати наймитів можна було досхочу,— вони були неорганізовані, закон їх не обороняв. Землі можна було купувати скільки завгодно, багато мільйонів десятин землі перейшло до куркулів не тільки з рук поруйнованих поміщиків, але й із рук поруйнованих селян, що йшли у місто.

Зовсім инакше пішла на селі справа *після революції.*

Земля в нас належить державі—її не можна купувати й продавати. Це одно вже підрізало до прикорня зріст куркуля. Тепер земля вже не може збиратися в одних руках.

Податки в нас такі, що головний їх тягар припадає на заможних і куркулів—бідних же або зовсім звільнено від податків, або беруть з них податків небагато. Кредити в нас даються передовсім біднякам і середнякам.

Проти лихварства, проти кабальних угод видано закони, що обороняють бідняка від кабали. Закони про працю обмежують експлоатацію наймитів. Місцева влада—ради, суди обороняють інтереси бідняків і середняків, а не куркулів. Усе це цілковито змінює становище, усе це *затримує* зростання куркуля на селі.

Поки-що нам не пощастило покласти край розшаруванню села. Ми не можемо всіх бідняків звільнити від податків. Ми не можемо дати всім біднякам кредити для піднесення їхнього господарства. Наша держторгівля й кооперація ще не заступили приватну торгівлю на селі. Біднота й наймити ще не так гарно організовані, ще не такі свідомі, щоб захищати повністю свої інтереси. Тому часто-густо й щастить куркулеві обминути наші закони, що обороняють бідняка й наймита. Тому поділ на бідняків і куркулів у нас іще є.

Становище на селі тепер приблизно таке, що на 100 селян середняків біля 55, бідняків біля 40, і куркулів та заможних 4—5.

Проте, ті особливості радянського ладу, що про них ми вище говорили, призводять до того, що в нас розшарування села

відбувається инакше. За капіталізму з середняків дехто вибивається в куркулі, а більшість обертається на бідняків. За капіталізму бідняки руйнуються й обертаються на наймитів, або йдуть у місто. У нас справа стоїть инакше. Росте куркуль, окремі середняки поповнюють лави куркулів, але росте й уся маса трудящих селян-середняків, підносить своє господарство й більша частина бідняків. Таким чином, середняцька група не зменшується, не розсипається, а лишається головною групою в селянстві. Відбувається *загальне піднесення* по всіх групах селянства. Це видно з того, що число господарств без худоби і без засіву не збільшується, а *зменшується*. З 1922 по 1925 рік число беззасівних зменшилося на 40%, а число господарств без худоби зменшилося на 18%.

На Україні число безкінних господарств теж меншає ріку-рік. 1924 р. їх було 46,4%, 1925 р. — 46,2%, 1926 р. — 44,7% і 1927 р. — 41,4%. Меншає так само й число господарств, що не мають власного ремонту. Число беззасівних господарств на Україні за останні три роки майже не міняється, але загалом воно становить біля 4% проти 16—17% у 1917 р. Число бідняцьких господарств з засівом до одної десятини зменшилось за останні п'ять років на 35%.

Радянська влада може спинити зростання куркуля, об'єднати бідняцьке й середняцьке селянство, повести його до соціялізму через кооперацію, до великого колективного виробництва, до соціялізму.

Ставлення партії до різних шарів села.

Треба тільки назбирати коштів, зміцнити командні висоти нашого господарства, дати селу великі машини, помогти йому перебудувати своє господарство. А ця справа, як видно з попередніх розмов, посувається вперед.

Чимала частина селян-бідняків розуміє вже, що видертися з господарських злиднів поодинці трудно. Завдання партії й радянської держави—з'ясувати й ділом довести біднякам, що для них єдиний шлях—полегшити своє становище у спільнім господарстві. Партія підтримує тяжіння селян-бідняків до об'єднання, допомагає їм організуватися, а радянська держава дає кооперативам і колективам додаткові кошти, дає кредити на купівлю ремонту й для переходу на велике господарство.

Бідняк із свого господарського становища бачить вихід у колективнім господарстві. Тому бідняк легше засвоює й скоріше готовий підтримати політику пролетаріяту та його партії.

Біднота—стала підпора партії на селі, і ВКП(б) намагається всіма способами організувати довкола себе бідняків, помогти їм об'єднати й налагодити своє господарство.

Найпевнішою підпорою пролетаріятові на селі є наймити—сільсько-господарські пролетарі. Наша партія ставить перед собою завдання насамперед організувати наймитів, об'єднати їх для оборони своїх інтересів проти куркульської експлоатації, піднести їхній політичний і культурний рівень. Головним знаряддям організації батраків є спілка сільсько-господарських і лісових робітників (Всеробземліс); число її членів зростає і становить тепер понад мільйон чоловіка. Наймити, пролетарі й бідняки-напівпролетарі становлять сталу підпору партії на селі.

Селянина-середняка вести до соціялізму важче. Але без нього соціялізму не збудуєш. Середняки, це—найбільша сила на селі і в сільському господарстві. Середняки все ще не дуже вірять в можливість і в користь великого товариського господарства.

Завдання партії—на практиці довести середнякові користь великого колективного господарства. Тоді середняк віддасть перевагу надійному спільному господарству перед сумнівною можливістю збагатіти самотужки.

Середняк може й мусить бути сталим спільником робітничій класі й селянській бідноті в будівництві соціялізму.

Завдання ВКП(б) на селі — зорганізувати навколо себе наймитів і бідноту для роботи в радах, по кооперативах, товариствах взаємодопомоги, артілях, колективних господарствах; переконати в корисності спільного господарювання середняка, привернути його до цієї роботи, зробити середняцьке селянство своїм певним спільником, щоб побороти куркуля. Тоді швидко завершиться будівництво соціялізму в СРСР.

Боротися з куркулем, спиратися на бідноту, йти в спілці з середняком,—ось лінія ВКП(б).

Значення постанови XIV партконференції в питаннях господарської політики на селі.

В звязку з вищесказаним у читача може повстати таке питання: „Чому-ж у такім разі XIV партконференція (у 1925 році) дозволила нетрудову оренду землі, дозволила брати наймитів? Адже-ж це дає куркулеві можливість зростати".

Хто так говорить, той забуває, що оренда землі й наймити все одно *були* на селі й до XIV партконференції. Біднякові без коня—не під силу було обробляти свою землю. І він так або инакше приневолений був здавати її куркулеві.

Але робилось це потай, і куркуль користався з заборони оренди, щоб цупкіше здушити бідняка, забрати його землю за безцінь.

Те-ж саме і з наймитами.

Партія брала на увагу те, що наша промисловість не може дати раду щорічному приростові вільних рук по селах нашого Радянського Союзу.

На селі є величезна зайвина робочих рук, що через відсталість нашого сільського господарства не можуть найти собі роботи. Сотні тисяч селян линуть що-року з села в місто, шукаючи роботи, і збільшують в містах безробіття.

Коли-б ми в таких обставинах і далі забороняли брати на роботу наймитів по селах і оренду землі, то тільки погіршили-б становище бідняка.

Щоб успішніше боротися з куркулем, треба нагромаджувати кошти, розвивати держпромисловість. А нагромаджування коштів у руках держави швидше піде саме тим шляхом, що його назначила XIV партконференція.

Сільське господарство буде зростати, більше оброблятиметься гулящих земель, поменшає безробітних наймитів, словом, більшатиме продуктів у країні, а ще більше збуватимуть селяни своєї продукції. Село буде більше продавати й більше купувати. Промисловість розвинеться швидше. Країна буде більше платити податків, промисловість даватиме більше прибутків — *міць держави, багатство в її руках зросте*, допомога бідноті й середнякам проти куркуля збільшиться, об'єднання селян в кооперативи й колгоспи, соціялістичне будівництво на селі рушить наперед.

Опозиція на XIV з'їзді неправильно оцінювала ці постанови, вважаючи їх за поступки куркульським шарам.

Не має рації, наприклад, тов. Каменєв, коли говорить, що на XIV конференції „дано було поступку куркульським сільським елементам, що неминуче поширювала їхнє значення й силу".

Це—прикра помилка. Метою постанови XIV партконференції було не підсилити куркуля, а провадити далі з ним боротьбу на нових засадах. Командні висоти наші зміцнено, держава має в своїх руках численні способи впливати на селянський ринок, допомогти бідноті,—і в таких обставинах деяке зростання куркуля нам не страшне.

Куркулі, певна річ, користуються з оренди землі і з права брати наймитів, щоб побільшити своє господарство. Ми-ж від зростання народнього господарства ще більшу матимемо користь:

зміцнимо командні висоти й за їхньою допомогою — боротьбу з куркулем за середняка. Проти куркульських крамниць підтримаємо кооперативи, проти лихварів—кредитові товариства. *Тепер, коли в руках держави є вже розвинена промисловість і торгівля, гарно налагоджений транспорт, великі прибутки в бюджеті, міцні банки,—можна подолати куркуля й повернути середняка до соціялізму.*

Два ухили в цім питанні—недооцінювання куркульської небезпеки й недооцінювання ролі середняка й спілки з ним.

Деякі товариші міркують, наприклад, так: „Це раніше село душив куркуль. Тепер, за радянської влади, куркулеві нема ходу. Тому він на селі й не росте. У нашім селі майже нема колишньої куркульні, лихварства—є тільки заможні селяни, що підносять своє господарство власною працею. Куркуль, це — вигадка, пугало". Такі розмови, що, мов, куркуля нема, тільки затемнюють куркульську небезпеку, перешкоджають партії вглядіти ворога. Коли-б послухатися їх, то треба було-б, кінець-кінцем, зріктися класової боротьби на селі, боротьби з куркулем за поворот середняка до соціялізму.

Ось чому XIV з'їзд партії засудив такі думки, як ухил до недооцінювання куркульської небезпеки.

З другого боку, опозиція на XIV з'їзді партії міркувала так: „Куркуль росте день-у-день. У куркуля вся сила. Він—головний продавець хліба, він — головний покупник краму, він—господар на ринку. Середняків усе меншає, бідноти все прибуває. Куркуль виріс у страшну силу,—треба всю політику на селі скерувати на знищення куркулів". Ніяких практичних способів боротьби з куркулем опозиція не могла запропонувати. До чого-ж велося всі ці розмови? А до того, що село ніби-то розвивається по-капіталістичному, що куркуль ніби-то побиває нас. Опозиція тому й прибільшувала куркульську небезпеку, що зараховувала до куркулів і частину селян-середняків. Опозиція не вірить, що середняк може бути певним спільником пролетаріятові; опозиція не розуміє ленінської науки про те, що середняк — не тільки дрібний господар, але й трудящий; опозиція не засвоїла ленінської науки про те, що в нашім селі центральною постаттю є середняк.

Адже-ж куркуль дужий і страшний тоді тільки, коли перетягає середняка на свій бік. Привернімо середняка остаточно на свій бік, зміцнімо спілку робітників і селянської бідноти з ним,—не страшний буде куркуль; не буде він рости, коли село

піде шляхом бідняцької і середняцької кооперації, а командн висоти будуть в наших руках.

Опозиція роздмухувала куркульську небезпеку, ширила паніку в лавах партії, замість щоб насправді боротися з куркулем, привертаючи на свій бік середняка. Ось чому XIV з'їзд партії засудив цей ухил.

Ухил до недооцінювання середняка, перебільшуючи куркульську небезпеку, заважає партії здійснювати найтрудніше завдання будівництва соціялізму на селі—повести за собою через кооперацію середняцьке селянство. Треба всю увагу звернути на цей бік, учитися побивати куркуля не розкуркулюванням, а розвитком кооперації, допомогою бідноті то-що.

Організація бідноти й боротьба з куркулем.

Замість, щоб балакати про куркуля і ширити паніку з приводу його росту, партія поставила перед собою практичне завдання: організувати бідноту для одсічи куркулеві, допомогти бідноті стати на ноги, визволити бідноту від куркульської експлоатації. Лихо бідняка не тільки в тім, що в нього плохе сільське господарство, але й у тім, що він неорганізований, мало свідомий. Тому часто бідняк не може скористатися з тих переваг, що їх дає йому радянська влада. За нашими законами бідняк має повну змогу обороняти свої інтереси. І підчас збирання податків, і підчас землевпорядження, і коли організується кооперативи, і коли відпускається кредити або коли відпускається ліс — біднякові, по закону, усі переваги, усі пільги. Але далеко не завжди бідняк тямить цими радянськими законами скористатися. З цього й користається куркуль. Він часто-густо бере собі ті кредити, що їх надано біднякові й середнякові. Чимало є випадків, коли й трактор, що призначений був для бідняцьких і середняцьких кооперативів, попадає в руки куркулів. Підчас землевпорядження куркуль намагається захопити кращі землі. Куркулі намагаються, звичайно, захопити в свої руки й місцеві ради і керівництво кооперацією, аби лиш краще влаштовувати свої справи. Одсіч цим куркульським зазіханням можна дати тільки тоді, коли сама біднота виявить активність, зорганізується і притягне на свій бік середняка. Тоді куркуль залишиться самотний, і силу його підірветься.

Постанова партії про організацію бідноти уже запроваджується в життя. На селі організується збори бідноти, що обговорюють способи піднесення бідняцьких господарств і боротьби з куркульнею. У радах, правліннях кооперативів бідняки

організуються в групи бідноти. Всю роботу над тим, щоб організовувати бідноту й притягнути до неї середняцьку частину села для боротьби проти куркуля, на Україні виконують комнезами. Комітети незаможних селян на Україні, які об'єднують у своїх лавах біля 750.000 членів, перед їх реорганізацією у 1925 р. провадили на селі одверту класову боротьбу з куркулями, що їхній вплив на Україні був далеко дужчий і довший, ніж у Росії. За років громадянської війни і першими роками непу вони виконували майже ті самі завдання, що їх 1918 року виконували в Росії комітети бідноти. 1925 року комнезами було реорганізовано „з бойової, політичної організації, що здійснювала владу бідноти в селі, на організацію виробничого типу". Основні завдання такої організації є: 1) всіма способами допомагати біднякам відбудовувати їхні господарства, притягуючи їх до колективізації і кооперування, до організації сільськогосподарських кустарних і промислових артілей; 2) притягати селянську бідноту до роботи в сільських органах радянської, господарської і кооперативної організації — для економічної і політичної боротьби з куркульнею і для привернення на свій бік середняка то-що. Ось приклади того, як біднота, будучи зорганізована, обороняє свої інтереси.

У станиці Калита, в Південно-Кавказькому краї, заможні й куркулі поклали собі створити меліоративне товариство[1]). На загальному сході їм пощастило провести постанову, щоб одрізати товариству 412 десятин землі. Правління товариства склалося, найбільше, з заможних.

Тоді біднота вирішила не дати захопити землю заможним. На зібранні бідноти було ухвалено добиватися, щоб землю заможникам не віддавати. Біднякам цю свою постанову пощастило провести через загальне зібрання громадян, і товариство таким способом перейшло в руки бідноти та середняків.

В селі Ординці, Ново-Сибірської округи, біднота зазнавала лиха від далекоземелля — де в кого земля лежала від села за 40 верстов. Для куркулів далекоземелля вигідно, бо бідняк і середняк не може обробляти далеких земель і тому змушений їх віддати за півдарма в оренду куркулеві. Так, куркулі останніми роками почали засівати по 30 — 40 десятин.

Партійний осередок поклав полегшити становище бідняків і провести землевпорядження. На це треба було коштів. Треба

[1]) Товариство для роботи над поліпшенням землі — осушування болот, штучне зрошування то-що.

було, щоб усі громадяни відрахували кошти в фонд землевпорядження. От тут-то куркулі й почали шалену боротьбу проти „вигадки" бідняків. Вони агітували проти відраховань. Вони давали хабарі робітникам земельного відділу, щоб як-небудь перешкодити землевпорядженню. Але біднота, за проводом осередку, зорганізувалася, провела декілька зібрань, притягла на свій бік середняків, зібрала кошти — і куркульські намагання зломили.

Економічна допомога бідноті.

Але не досить організувати бідноту — треба дати їй економічну поміч. Для цього радянська влада вживає багатьох заходів. Від сільсько-господарського податку звільнено було 1926/27 р. біля 6 млн. бідняцьких господарств (понад четверту частину усіх дворів). У 1927/28 р. звільняється від податку, приблизно, 6 — 7 млн. господарств. Крім того, податок так збудовано, що головний його тягар припадає на заможних; для тих же бідняків, що їх не звільнено від податку, тягар його що-року полегшується.

Щоб дати допомогу бідноті, партія прагне поставити справу так, щоб кредити, надавані селянам, попадали в руки бідняків та середняків. Так, із кожних 100 карб., що їх позичають селянству, 22 карб. дається безкінним і 51 карб. — однокінним, отже 73 карб. із 100 іде малозаможному селянству [1]). Цих кредитів поки-що ще не досить, щоб допомогти усім біднякам. Але вони ростуть рік-у-рік. Селянство має боргу по с.-г. кредиту на 1 жовтня 1925 року 163 млн. карб., а на 1 жовтня 1926 року — 415 млн. карб.

Для допомоги бідноті закладено спеціяльні фонди бідноти, що з них кредити відпускають тільки біднякам на особливих пільгових умовах. Цей фонд дійшов тепер приблизно суми в 25 млн. карб. Крім того, за бюджетом відписано кошти на даремне землевпорядження для бідняків.

Біднота бере малу участь в кооперації: їй бо не під силу вкласти пай. Партія і тут допомагає бідноті, зменшуючи паї, розкладаючи їх на рати, надаючи позики для цього то-що.

Всіляку підтримку (кредит, пільговий продаж сільсько-господарських машин) ухвалено давати об'єднанням бідноти для спільної обробки землі: колгоспам, артілям, машиновим товариствам.

Разом із тим партія зазначила, що в цій роботі не треба збочувати до примусового порівнювання куркуля, на лінію комнезамів 1918 року.

[1]) Ці цифри враховано на підставі обслідування 3½ тис. кредитових товариств.

Партія прагне шляхом допомоги бідноті поставити її на ноги, привчити до самостійної боротьби за свої інтереси в радах, кооперативах, товариствах взаємодопомоги, проти куркуля. Тоді біднота стане певною підпорою політиці партії, здолає з'єднати середняків довкола пролетаріяту і село піде соціялістичним шляхом.

ЗАПИТАННЯ.

1. Як відбувається розшарування села за капіталізму?
2. Чому за радянської влади розшарування села затримується?
3. Яка лінія ВКП(б) що до наймитів, бідняків, середняків і куркулів?

2. Кооперація — битий шлях для селянського господарства до соціялізму.

І як переходили до непу, і в своїх передсмертних статтях Ленін навчав, що шлях села до соціялізму лежить за диктатури пролетаріяту *через кооперацію.* Саме кооперація спроможна втягнути бідняка й середняка до суспільного колективного господарства, помогти бідняцькому господарству стати на ноги, подолати куркулівську запосілість, спрямувати село на шлях соціялістичного розвитку.

Чому така велика роля кооперації на селі?

Насамперед треба пам'ятати, що кооперація веде до *об'єднання* селянських господарств на найпростіших засадах, зрозумілих і *вигідних для кожного селянина.* Перше-ліпше селянське господарство заінтересовано в тім, щоб яко мога вигідніше збувати продукти свого виробництва і яко мога вигідніше і дешевше купувати продукти міської промисловости.

Перше-ліпше бідняцьке й середняцьке господарство виграє від спільної роботи на господарстві — скажімо, від придбання гуртом дорогої машини, що її окремому господарству годі самому купити, або від спільної роботи над меліорацією (поліпшення землі, осушування болот то-що), або від організації спільного підприємства, що переробляє сільсько-господарську продукцію (маслобойня, крупорушка, крохмально-паточний завод то-що).

Перше-ліпше селянське господарство заінтересовано в тім, щоб мати в разі потреби дешевий кредит.

Оцей-то інтерес *приватного* селянського господарства і спонукує селянство вийти на шлях кооперативного *об'єднання.*

Візьмімо такий приклад. Одна справа, коли кожна окрема селянка плентається на ринок зі своїм відром молока або з декількома десятками крашанок, инша-ж справа, коли селяни організують кооператив для спільного збуту своїх продуктів. Кооператив краще знає ринок, дає економію на перевозі й звільняє селянина від величезної витрати часу. Але ось селяни організували, скажімо, спільний кооперативний збут молока. Вони зробили перший крок до об'єднання. Але цим вони не задоволені. Адже-ж далеко вигідніше збувати не молоко, а молочні вироби, — масло, сир то-що. Тоді селяни роблять другий крок на шляху спільного господарювання. Вони будують кооперативну маслобойню, сироварню то-що. Вигода тоді величезна — масло збивається не руками, а сепараторами, так що й масла більше буває, і на якість воно краще, і багатенько того масла можна збувати на далекі ринки, аж до закордонних.

Коли вже так добре об'єдналися, то дальші кроки до спільного господарювання вже значно легші. Така молочна артіль починає піклуватися про збільшення дійности корів—організовує показове годування худоби, спільно набуває кращі корми для корів (скажімо, макуху), спільно поліпшує луки, організовує громадські покривні пункти, викохує племінну худобу то-що.

Так поступово усе господарство членів кооперативу (артіли) кооперується, стає спільним.

Ми взяли приклад молочарської кооперації. Але те-ж саме буває і з селянами, що виробляють хліб, льон, бавовну, тютюн, городину, овочі то-що. Гуртом придбати трактора чи молотарку, гуртом організувати картопляно-терочні, крохмально-паточні, консервні та инші підприємства; спільна робота над меліорацією, над зрошуванням земель, над електрифікацією то-що,— усе це корисно для кожного господарства, не ламає раптово укладу одноосібного господарства, але потроху-помалу приводить селянина до великого суспільного виробництва.

Вважаючи саме на ці особливості кооперації, наша партія і ставить собі за головне завдання на селі — кооперувати селянські господарства і вести їх через кооперацію до соціялізму.

Як кооперація перебудовує село.

Кілька фактів із життя нашої кооперації показують, *що* дає кооперація селянському господарству і *як* через кооперацію село йде до сукупного, суспільного господарства. У селі Раменьє, Волоколамського повіту, Московської губерні, кооперація охопила мало не всі сторони селянського господарства.

Об'єднавшись у сільсько-господарське товариство, селяни перейшли на восьмипілля. Оруть землю трактором, засівають самим тільки сортованим насінням. На окремих насінньових ділянках вирощують сортове насіння вівса, льону й конюшини. Почали вживати також і мінеральних угноєнь (суперфосфат). Жнуть на дві третини машинами. Все це піднесло врожайність на багато: десятина жита видає 85 пудів, вівса — від 100 до 180 пудів, картоплі—1.500 пуд., конюшини 300—400 п. то-що. Тепер спільно користуються вже трактором, складною молотаркою, сортировкою та иншими машинами. Громада викохує племінних коней, має племінних бугаїв, провадить правильну відгодівлю ходоби. Збут молока провадиться через молочарські товариства. Організується контрольну спілку для роботи над піднесенням скотарства. Спільно, гуртом провадиться і робота над осушуванням багнистих та над поліпшенням инших непридатних земель). Громада гуртом збудувала сховище для громадських машин, склад для переховування сортового насіння, шеретувальний пункт. Для боротьби з пожежами організовано товариство вогнетривалого будівництва, що має дві цегельні. Є кредитове товариство. Такі успіхи на шляху кооперування й піднесення господарства привели не то що до поліпшення становища селян, але й до зростання культури на селі. На селі із 400 чоловіка лишилося лише 4 неписьменних — дідів. Є школа першого ступеня, школа селянської молоди, активний сільсько-господарський гурток, постійна досвідно-показова ділянка на 4 десятини то-що.

Другий приклад кооперації дає нам село Коломни, Каширського повіту. За два роки це, колись відстале й розпорошене, село обернулося на колгосп (колективне господарство), артіль „Нова Коломна". Дійсно, перед нами *нове* село; крім худоби й будівель, ціле господарство стало суспільним. До 1924 р. там панувало трьохпілля. Тепер артіль завела семипілля, з конюшиною, корінеплодами. Обробляють землю й збирають врожай колективно. Це дало можливість працювати трактором і поліпшеними машинами. Артіль має трактора, молотарку, косарку, дві жатки, дві сівалки, дві віялки то-що. Все насіння сортується. Почали вживати й мінерального угноєння. Як наслідок — з десятини новоколоменці мають 100 пудів жита (перед війною — 48 пудів), 104 пуди вівса (перед війною 34 пуди) то-що.

Організувалось меліоративне товариство. Всі селяни ввіходять у кредитове товариство. Лишилося тільки усуспільнити худобу —

вже це завдання поставили перед собою селяни: вони клопочуться, щоб дали кредит на збудування спільної обори для худоби, з хлівами то-що.

Так, за допомогою і за підтримкою радянської держави росте на селі кооперація.

Різні види кооперації на селі й роля кожного з них у просуванні сільського господарства до соціялізму.

Кожний вид кооперації має своє окреме завдання в соціялістичнім будівництві.

Споживча кооперація постачає селянинові вироби держпромисловости, минаючи приватного крамаря. Вона бореться з куркулем-крамарем, підриває його силу в селі, змикає, поєднує селянське господарство з промисловістю.

Кредитова кооперація на спільні кошти й вклади зі сторони, за підмогою кооперативних і державних банків, дає можливість своїм членам мати дешевий кредит, позики за невеличкі відсотки на поліпшення господарства. Кредитова кооперація бореться з лихварством і збирає селянські заощадження для спільного використання. Якщо в неї є зайвина грошей, кредитова кооперація вкладає їх у державні банки й цими засобами допомагає соціялістичному будівництву по цілім СРСР. Через кредитову кооперацію селянське господарство поєднується з банками, з державним кредитом.

Найважливіша-ж робота *сільсько-господарської кооперації*. Про неї, власне, ми й говорили, коли наводили приклади переходу через кооперацію до великого спільного господарства. Сільсько-господарська кооперація налагоджує спільну обробку землі, громадський догляд за худобою, спільний збут селянських продуктів, поширює великі машини, будує спільні млини, крупорушки, молочарські й маслобойні заводи, громадські, льонобительні й вовночосні,— словом, об'єднує селянське виробництво. Провадить вона й кредитові операції.

Таку-ж саму роботу веде *промислова* кооперація. Вона організує у своїх лавах кустарів. І тут — спільний збут, спільне постачання сировиною й інструментами, кредит своїм членам, спільні артільні фабрики.

Усі види кооперації борються з куркулем, перекупцем, з приватним капіталом, привчають селян і селянських кустарів господарювати спільно. Кооперація починає з торгівлі, з того, що зрозуміло й приступно дрібному господареві, а від цього, за допомогою командних висот пролетарської держави, веде його до спільного великого виробництва на державній землі, до соціялізму.

Кооперація за капіталізму і за пролетарської диктатури.

Було-б найприкрішою помилкою думати, що кооперація *за всяких обставин* веде до соціялізму. Тільки-но в обставинах пролетарської диктатури кооперація стає шляхом до соціялізму для мільйонів селянських господарства. За капіталізму-ж справа стоїть зовсім инакше. У капіталістичних країнах кооперація неминуче підпадає під вплив, неминуче підпорядковується капіталістичному господарству.

Промисловість перебуває там у руках буржуазії. Банки теж у руках купки багатіїв. Залізниці належать або капіталістам, або буржуазній державі. На селі, крім того, порядкують власники величезних маєтків і багаті селяни-куркулі. За таких обставин кооперація сама стає *частиною* капіталістичного господарства. Вона купує й продає крам великим капіталістичним фірмам. Вона вкладає свої капітали в капіталістичні банки й від них же дістає кредити. Вона всім, всією своєю роботою звязується з капіталістичним господарством. Капіталісти за таких обставин командують кооперацією, вони встановлюють з нею свою „змичку“ і ведуть її капіталістичним шляхом. Сами кооперативи починають вдаватися до капіталістичних способів господарювання — вони експлоатують найману працю, вони об'єднують переважно заможних селян, стають знаряддям капіталу проти бідняків, проти наймитів. Сама кооперація в таких обставинах стає капіталістичним підприємством.

А коли будь-який кооператив спробує провадити иншу лінію й не скориться буржуазному впливові, то капіталісти його враз знищать, не дадуть кредитів, перестануть з ним торгувати то-що.

Ось чому не треба думати, ніби-то можна *до того, як владу захопить* пролетаріят, боротися з капіталізмом і вести село до соціялізму через кооперацію. Таку помилку зробили багато кооперативних діячів — і життя очевидячки показало, що їхні плани — пусті мрії.

Зовсім инакше стоїть справа в обставинах радянської держави. Тут кооперація вростає в соціялістичне господарство, стає *частиною* нового суспільного ладу. У нас кооперація має до діла з *соціялістичною* промисловістю, торгує з *державними* торговельними організаціями, дістає кредити в *радянських* банках, перевозить крам *радянськими* залізницями то-що. Тут провід у цілім господарстві належить не капіталістам, не поміщикам, не куркулям, а робітничій класі, що будує соціялізм. Пролетарське місто веде за собою селянську кооперацію шляхом

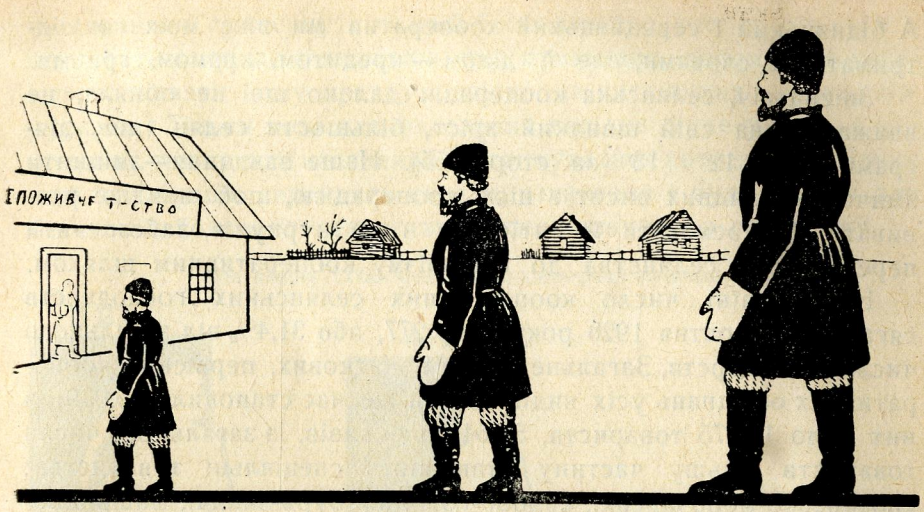
соціялістичним, а сама кооперація зростається з цілим державним соціялістичним господарством.

В таких обставинах кооперація стає битим шляхом до соціялізму для мільйонів селян. За допомогою соціялістичної промисловости, радянської торгівлі, радянських банків то-що, в нас росте не куркульська, а бідняцько-середняцька кооперація, що об'єднує чим-раз більше селянських господарств і поволі втягає їх у колективне господарство. Селянські господарства із окремих розпорошених одиниць обертаються на єдине організоване ціле. Основу для такого об'єднання творить де-далі, то ширше уживання сільсько-господарських машин, тракторів, електричної енергії, зріст підприємств, що працюють над переробкою сільсько-господарських продуктів. І що міцніше будуть командні висоти робітничої держави, то й більше кредитів, більше краму, більше машин діставатимуть селянські кооперативи, то й швидше завершиться соціялістична перебудова нашого села.

Ось чому Ленін говорив: „Кооперувати досить широко й досить глибоко російське населення за панування непу — це все, що нам потрібно... Справді бо, влада держави на всі великі засоби виробництва, влада держави в руках пролетаріяту, спілка цього пролетаріяту з багатьма мільйонами дрібних і найдрібніших селян, забезпечення керівництва за цим пролетаріятом що-до селянства то-що,— хіба це не все те, що потрібно для того, щоб із кооперації, із самої тільки кооперації, що її ми раніше зневажали, як гандлярську і що її до певної міри ми маємо право зневажати й тепер, за непу так само,— хіба це не все потрібне для того, щоб збудувати справжнє соціялістичне суспільство? Це ще не збудування соціялістичного суспільства, але це все потрібне й достатнє, щоб його збудувати...“

Хибність погляду опозиції на кооперацію, як на чисту форму держкапіталізму і недооцінювання нею соціялістичної ролі кооперації.

Опозиція на XIV з'їзді партії, що била тоді на зріст і запосілість куркуля на селі, не вірила в можливість привести село до соціялізму через кооперацію. Вона обминала твердження В. І. Леніна в 1923 році, що за наших обставин, при міцних командних висотах у руках робітничої держави, кооперація скрізь і завжди збігається з соціялізмом. *Опозиція вважала кооперацію і в теперішніх обставинах за державний капіталізм, гадаючи, ніби-то в нас у кооперації неминуче панує куркуль. Це неправильно. У нас господарської*

Діяграма № 12. Скільки було членів-пайщиків у сільських споживчих товариствах.

(„Правда", 31 березня 1927 р.).

сили досить, щоб не дати куркулям використати кооперацію. Не давати першому-ліпшому куркульському кооперативові виробів держпромисловости, не давати кредиту через держбанки—і він лусне.

Діяграма № 13. Скільки селянських дворів охоплювала сільсько-господарська кооперація.

(„Правда", 1 травня 1927 р.).

А бідняцький і середняцький кооператив ми вже можемо підтримати не словами, але й ділом — кредитом, крамом, грішми.

Звісна річ, селянська кооперація далеко ще не обняла, не вважаючи на свій швидкий зріст, більшости селян (див. діяграми №№ 12 і 13 (на стор. 155). Наше завдання—зміцнити змичку командних висот з цією кооперацією, щоб швидше розвивати її, перемагати й витісняти з неї куркулів, забезпечити перехід маси селянства до соціялізму кооперативним шляхом.

На Україні число кооперованих селянських господарств сягало на 1 жовтня 1926 року 1.589.277, або 31,4% від загального числа господарств. Загальне число початкових, первісних кооперативних об'єднань усіх видів на той же час становило 15.939; із них було 10.875 товариств, 5.064 колективів. Із загального числа товариств більшу частину становлять спеціяльні товариства: скотарсько-молочарські, садово-городні, буряківничі, машиново-тракторні, кредитові то-що.

Боротьба з куркульськими елементами в кооперації і боротьба кооперації з приватним капіталом.

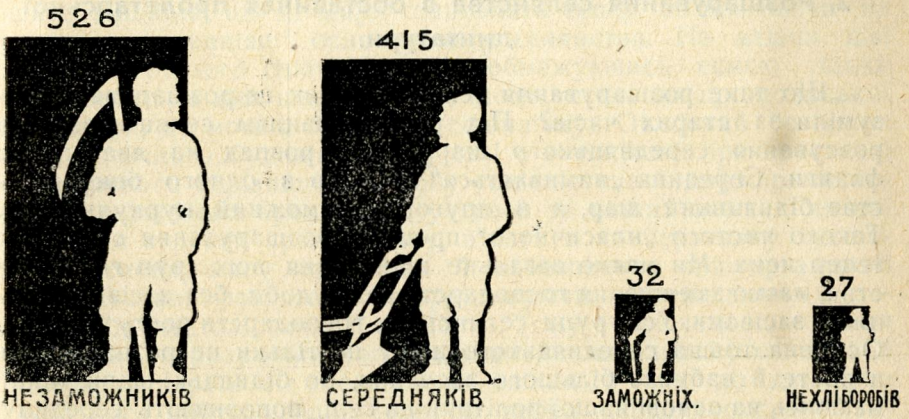
Зріст кооперації не завжди йде і не завжди буде йти рівно. Куркулі намагаються захопити кооперацію у свої руки й використати її для себе. Це, однак, не значить, що їх не треба зовсім пускати в члени кооперації. Треба використати для кооперації й ті засоби, що нагромаджуються в куркулів. XIV партконференція вказала на це. Але тут же XIV партконференція вказала на небезпеку, що куркулі можуть попадати в правління кооперативів, і запропонувала до статутів кооперативів долучити пункти, що куркулів не допускається в правління. Куркульня, звичайно, пробує обминути якось цю заборону, щоб керувати окремими кооперативами. Але ми вже говорили, яких заходів уживає партія для боротьби з цим, як вона притягає бідноту в кооперацію, як організовує групи й зібрання бідноти, водночас притягаючи середняків для боротьби з куркулем. (Див. діягр. № 14).

На Україні визначнішу ролю відограють заможні господарства тільки в тракторних товариствах, але й там роля їхня, після того, як партія вжила потрібних заходів, що-раз меншатиме.

Так і треба боротися з куркульськими елементами, инакше бо кооперація вийде з-під нашого контролю й впливу. Більше того: для успіху кооперації вона сама мусить повести остаточну боротьбу з куркулем і приватним крамарем. Поруч неї торгує приватник, поневолює бідняка, лихварює куркуль. Щоб

зміцнитися й привернути на свій бік селянство, кооперація мусить торгувати і краще і дешевше, ніж приватник, допомагати селянинові, давати йому кредит і, звісно, на вигідніших умовах, ніж куркуль. Тільки тоді для населення вигідна буде участь в кооперації, тільки тоді населення підтримуватиме кооперацію. Тільки тоді кооперація справдить своє призначення і буде *на ділі* для багатомільйонового селянства битим шляхом до соціялізму.

На кожну 1.000 членів с.-г. кооперації припадає:

Діяґрама № 14. Склад с.-г. кооперативних об'єднань на Україні.

ЗАПИТАННЯ.

1. Чому кооперація за диктатури пролетаріяту стає головним шляхом села до соціялізму?
2. Чи провадиться класова боротьба серед кооперації і які форми цієї боротьби?

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Ленін про ставлення партії до різних шарів селянства.

„Нема жодного декрету (закону), жодної постанови радянської влади, де-б не проводилося різниці межи трьома головними групами селян. Перша група — біднота (пролетарі й напівпролетарі, як ведеться говорити в економічній науці). Таких дуже багато. Коли була влада поміщиків і капіталістів, то ввесь гніт їхній падав найбільше на бідноту. По всіх країнах світу найпевнішою підпорою справжнього соціялістичного руху є робітництво й селянська біднота, що те робітництво підтримує. Друга група — куркулі, тоб-то багаті селяни, що використовують чужу працю або наймаючи робітників, або даючи гроші

на проценти то-що. Ця група підтримує поміщиків і капіталістів, ворогів радянської влади. Третя група — селяни-середняки. Це не вороги радянській владі. Вони можуть бути друзями їй, ми цього домагаємось і цього дійдемо. Усі учителі соціялізму завжди визнавали, що робітництво повинно скинути поміщиків і капіталістів, щоб здійснити соціялізм, але з селянами-середняками можлива угода і конче потрібна угода".

(*В. І. Ленін.* Збір. твор. т. XVI, стор. 29).

2. Розшарування селянства в обставинах пролетарської диктатури.

„Що таке розшарування селянства і як це розшарування розуміли за старих часів? Під розшаруванням селян розуміли розсування середняцького шару, його розпад на два крайні фланги. Середина „вимивається" так, що з одного боку, зростає бідняцький шар, а з другого — заможний, куркульський. Такого чистого „класичного" процесу розшарування селянства тепер нема. Ми маємо загальне піднесення всіх груп господарства, маємо зменшення господарств без худоби, без засівів, з малими засівами. Усі групи селянських господарств ростуть вгору. Основна товща середняцького шару не тільки не розпадається, а росте й набуває більшого значення, бо бідняцькі шари, піднімаючись на основі нашої політики на селі, поповнюють середину.

Водночас відбувається пролетаризація частини бідніших шарів селянства і з заможної частини селянства виділяється куркульський шар, що стає впливовішим, діяльнішим, активнішим...

Той процес разшарування, що відбувається на селі, відмінився через такі умови революції, як націоналізація землі, наша податкова політика, політика збудування сільсько-господарського кредиту, організація бідноти, утворення спеціяльного фонду бідноти, діяльність сільсько-господарської кооперації, заохочування до колективних форм сільського господарства, і, нарешті, — вся політика партії і рад.

У всякім разі нема сумніву в тому, що як характер, так і темп розшарування инший, ніж за передреволюційного часу. В цьому — головна своєрідність тих процесів розшарування, що відбуваються тепер на селі.

Ще до цього часу триває процес освоєння бідняками землі, яку вони дістали в наслідок аграрної революції. Досі вони, за браком коштів, робочої худоби й реманенту, маючи землю, не могли її використати. На грунті загального відбудування господарства триває й дужчає процес освоєння землі бідняцькими шарами села. Тому ті погляди, що переносять цілком передреволюційні уявлення про розшарування на теперішній час, є зовсім неправильні".

(З доповіди т. *Рикова* на XV всесоюзній партійній конференції).

3. Боротися з куркулем, відриваючи від нього середняка.

„Коли біднота і, насамперед, наймити є *підпора* пролетаріятові на селі, то середняк є і повинен бути *сталим спільником* йому. Ані на хвилину не треба забувати, що після скасування поміщицького землеволодіння й переходу поміщицьких земель до селянства, що після політики комнезамів і розкуркулювання на селі, нарешті, вважаючи на вилучення землі з крамообігу (націоналізація землі),— середняцькі шари селянства надзвичайно зміцніли, що ці шари становлять тепер, не вважаючи на процес диференціяції, основну масу селянства. Не маючи цієї маси, яко сталого спільника, або обмежуючись самою тільки нейтралізацією цих шарів, тепер, після усталення пролетарської диктатури, не можна будувати соціялізму. Основний бо шлях соціялістичного будівництва на селі є в тім, щоб при зростанні економічного керівництва з боку соціялістичної держпромисловости, державних кредитових установ та инших командних висот, що є в руках пролетаріяту, втягти в кооперативну організацію основну масу селянства й забезпечити цій організації соціялістичний розвиток, використовуючи, перемагаючи й заступаючи капіталістичні її елементи. Тому всяке недооцінювання середняка, нерозуміння його надзвичайно важливої ролі, спроба повернути партію від гасла сталої спілки з ним до давнього гасла його нейтралізації, *„острах* перед середняком“,— об'єктивно призводять до підриву пролетарської диктатури, бо таким способом розривається робітничо-селянський блок.

Боротьба проти куркульні має йти як через організацію бідноти проти куркуля, так і через зміцнення спілки пролетаріяту й бідноти з середняком, щоб одірвати середняка від куркульні й ізолювати куркуля“.

(З резолюції XIV з'їзду ВКП(б) по звіту ЦК).

ЗАВДАННЯ.

1. Подумайте, чому радянська влада за проводом партії тільки з 1925 року полегшила справу з наймитами та нетрудову оренду землі на селі і чому цього вона не зробила з перших же днів непу? Зроблені висновки занотуйте в зшитку і неодмінно перевірте, чи правильні вони — або в вашого пропагандиста, або через бюро самоосвіти.

2. Якщо знаєте село, наведіть приклад, як поступово куркуль поневолював якого-небудь селянина.

3. Подумайте, чому радянській владі часом важко вирівати селян з куркульського впливу. Висновки занотуйте і перевірте в пропагандиста або через бюро самоосвіти.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Чому буде неправильно казати, що XIV партконференція зробила поступку куркулям, полегшивши оренду землі і справу з наймитами?

2. У чім суть і чим небезпечний ухил у напрямі переоцінки куркульської небезпеки й недооцінки середняка?

3. Які хиби є в сільській кооперації і як їх треба виправити?

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ.

БІЛЬШОВИЗМ (ЛЕНІНІЗМ) І ОПОРТУНІЗМ.

Для чого треба вивчати історію партії (вступ).

В попередніх розмовах ми говорили про те, як збудовано нашу партію, які обов'язки комуніста перед партією, робітничою класою й трудящими. Ми розказали, як партія звязана через профспілки й ради з масами і як вона керує ними. Нарешті, в останніх чотирьох розмовах ми ознайомилися з тими шляхами, якими ВКП(б) веде народнє господарство СРСР до соціялізму.

Товаришам із власного досвіду революційної боротьби, із щоденних прикладів нашої роботи, із життя свого підприємства, із виїздів на село, читання газет, зборів і т. ин.—добре відомо, як *трудно будувати соціялізм.* Проте, всім також відомо, що *при всяких труднощах ВКП(б) уміла знайти з них вихід*, уміла вирішувати всі завдання, що стояли перед нею.

Але звідкіля і яким чином навчилася цього партія, набула такої здатности виводити робітничу класу завжди на правдивий шлях?

Відповідь на це питання ми зможемо мати, лише *вивчаючи історію більшовизму*, вивчаючи майже тридцятирічний бойовий досвід, вивчаючи поразки й перемоги нашої партії.

ВКП(б) родилася не зразу. Її ніхто не „зробив" на завчасно видуманий штиб. Вона родилася і виросла разом із зростом робітничої класи і її визвольним рухом. Наша партія відмінна своєю міцною дисципліною, ідейною витривалістю, єдністю, умінням правильно ставити завдання і по-революційному вирішувати їх.

Ці властивості партія викувала в непримиренній боротьбі з опортуністичними (угодівськими) партіями (меншовики, есери та ин.) і з опортуністичними течіями серед партії (одзовізм і ин.). *Боротьба за більшовизм-ленінізм проти опортунізму*[1]) *— ось основний зміст всієї історії ВКП(б).*

[1]) Опортунізм, це—такий напрям у робітничому рухові, що проповідує робітникам замість класової боротьби співробітництво, угодівство з буржуазією. Опортуністи вважають, що робітнича класа мирним, парламентарним шляхом, без дикта-

Комуністична партія завжди вела боротьбу за єдину централізовану, сковану залізною дисципліною *партію, як авангард робітничої класи.* Вона, будучи партією робітничої класи, висувала *пролетаріят, як гегемона*[1]) *всього революційного руху* трудящих мас. У цій боротьбі ВКП(б) завжди захищала також міцну *спілку робітничої класи з селянством.*

Який би період історії нашої партії ми не взяли, ми завжди побачимо, що там іде боротьба за той чи инший більшовицький ленінський принцип. Навіть тепер, коли опортуністичних партій у СРСР нема зовсім, ВКП(б) доводиться вести боротьбу за чистоту ленінської лінії проти опортуністичних ухилів у цих же основних питаннях всередині самої партії (наприклад, боротьба з троцькизмом, з новою опозицією 1925/26 р. і т. ин.).

Ось чому треба знати кожному комуністові й безпартійному робітникові історію ВКП(б). Знання історії боротьби ВКП(б) з опортунізмом дає можливість правильно зрозуміти основи більшовизму, вірно прикладати їх у сучасній боротьбі і соціялістичнім будівництві, не збочувати в своїй роботі від єдино надійних ленінських шляхів до комунізму.

тури пролетаріяту, може прийти до соціялізму. Робітники СРСР, переживши три революції, переконалися, що опортуністичні партії—найгірші вороги робітничої класи й селянства. Вони затемнюють класову ворожнечу і, таким чином, коли вони, може й не хочуть, та все-таки на ділі виходить, що вони прислуговують буржуазії. На Заході всі так звані „робітничі" партії, окрім комуністичних,— опортуністичні, і на ділі служать не робітничій класі, а буржуазії (німецька соціял-демократична партія, англійська „робітнича" партія і т. ин.).

[1]) Гегемон—проводир, керівник.

РОЗМОВА ДЕВ'ЯТА.

Боротьба більшовизму з опортунізмом за готування пролетаріяту до першої революції.

Про що розмова. У передніших розмовах ми вияснили: 1) ролю партій, як авангарду робітничої класи; 2) умови боєздатности партії; 3) організаційні форми керівництва партії робітничою класою і 4) провідну діяльність партії на шляхах соціялістичного будівництва в СРСР. До речи буде зараз, хоч коротенько, ознайомитися з тим, як росла й розвивалася наша партія, в боротьбі з якими ворогами всередині робітничого руху зростав і міцнів більшовизм. Про це й говоритиметься з найближчих п'ятьох розмовах.

У цій (дев'ятій) розмові ми хочемо розказати, як у Росії до 1905 року вистигала народня революція, як готувалося повалення царського самодержавства. У розмові ми побачимо: 1) чому в цій революції перед їй вів і головною провідною силою був *пролетаріят*; 2) чому разом з ним на боротьбу проти ярма поміщиків ішло селянство; 3) чому буржуазія, капіталісти на словах ніби-то були проти царату, а насправжки були його спільниками і заклятими ворогами мас; 4) як на цей час робітнича партія, зформувавшись, поділилася на два напрямки, на дві течії: *революційну* (більшовиків) і *опортуністичну* (меншовиків).

1. Що підготовило революцію 1905 року.

Становище пролетаріяту і його боротьба в 900-х р. р. Після скасування кріпацтва (у 1861 році) промисловість у Росії почала дуже швидко розвиватися. Селяни, „звільнені" за царським і поміщицьким планом від землі (да.. ми побачимо, як це було зроблено), швидко руйнувалися. Найбільша частина їх, щоб не померти з голоду, подалась у місто й за мізерну плату наймалася на капіталістичні фабрики та заводи. Дешева робоча сила й великі запаси сировини (вугілля, залізна руда, ліс то-що) давали змогу капіталістам набувати величезні прибутки. До того-ж Росія почала вивозити силу-силенну хліба за кордон (так, у 1900 р. було вивезено з Росії 6.850 тисяч тонн хлібу) і тому в Росії була велика потреба поширювати залізниці (за 10 років—1890—1900 р. р.— було прокладено, наприклад, 23.600 верстов нових залізниць). Певна річ, що таке

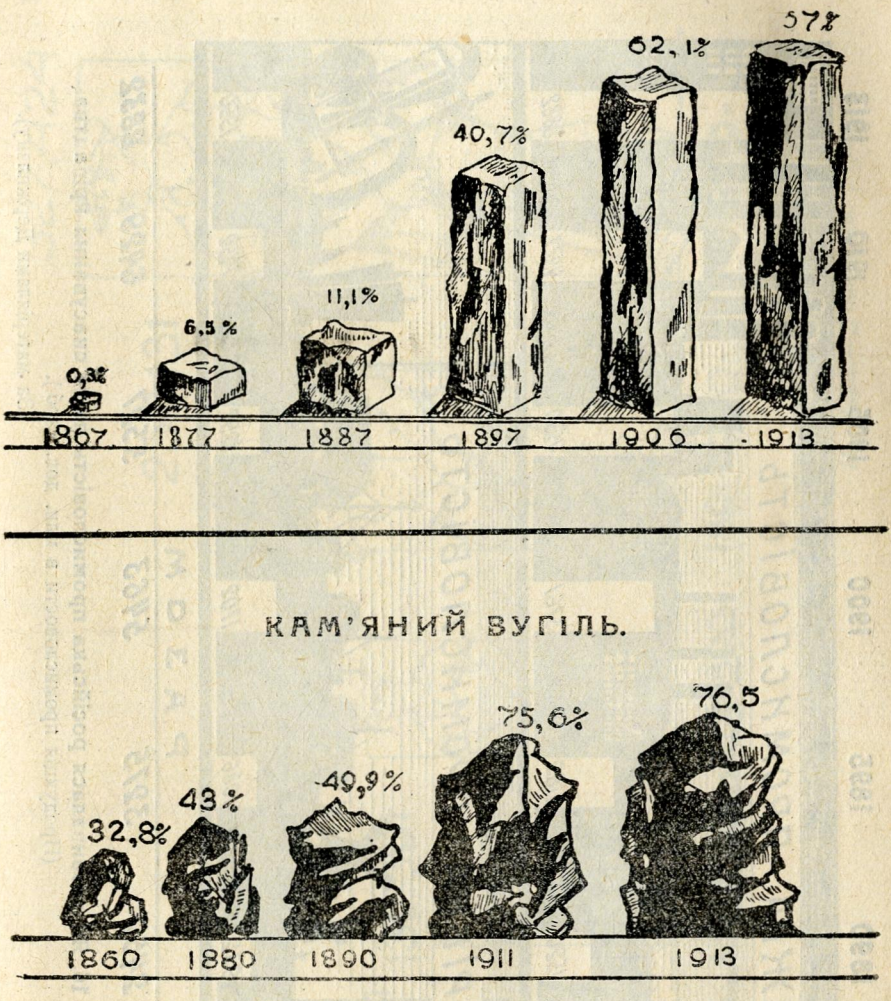
будівництво було дужим поштовхом до того, щоб розвивати видобуток руди, вугілля, для будування нових великих чавуноливарних і машинобудівних заводів то-що.

Саме протягом цих останніх десятиріч XIX століття створилася велика важка промисловість України. Україна, що була ще на початок 70-х років майже цілком хліборобською країною, на кінець століття має вже могутній Донецький кам'яновугільний басейн з величезними металургічними заводами. 1889 року тут уже видобули 563 мільйони пудів вугілля, 182 тисячі пудів заліза, витоплено 83 тисячі пудів чавуна (див. діяграму № 15, стор. 165). Потужне зростання великої промисловости мало наслідком те, що створилися нові центри сучасної фабрики, промислові селища. Так, на Україні населення містечка Кривий Ріг виросло з 1887 р. по 1895 р. з 6 тисяч до 17 тисяч чол., тоб-то за 8 років збільшилося втричі; населення с. Каменського виросло з 2 тисяч до 18 тисяч чол. Через це саме тут дуже підскочила ціна за землю. Коли в Донбасі до 90-х років, тоб-то до часу найпотужнішого розвитку промисловости, десятина коштувала 100 карб., то в 90-х років ціна на десятину була 300 і навіть 400 карб. Ці всі нові підприємства давали власникам їх величезні прибутки. Найбільше прибутку давали підприємства України. Південно-Російське Дніпровське товариство давало своїм власникам 1899/1900 року на кожні вкладені 100 карб. від 40 до 50 карб. зиску. Тому досить було, аби завод називався „дніпровським" або „донецьким", щоб чужоземні капіталісти охоче вкладали туди свої капітали. Журнал „Вестник Финансов" писав 1896 року, що з великих заводів України російськими можна назвати тільки два: Сулинський завод Пастухова та Олександрівський завод. Всі инші заводи належали або цілком, або частково чужоземним капіталістам. На початок XX століття в російську промисловість чужоземних капіталів було вкладено не менш, як два міліярди карб.

Буйне зростання промисловости (див. діяграму № 16, стор. 166) спричинилося до того, що *число промислового пролетаріяту* на кінець 90-х років перевищило *два мільйони чоловіка*.

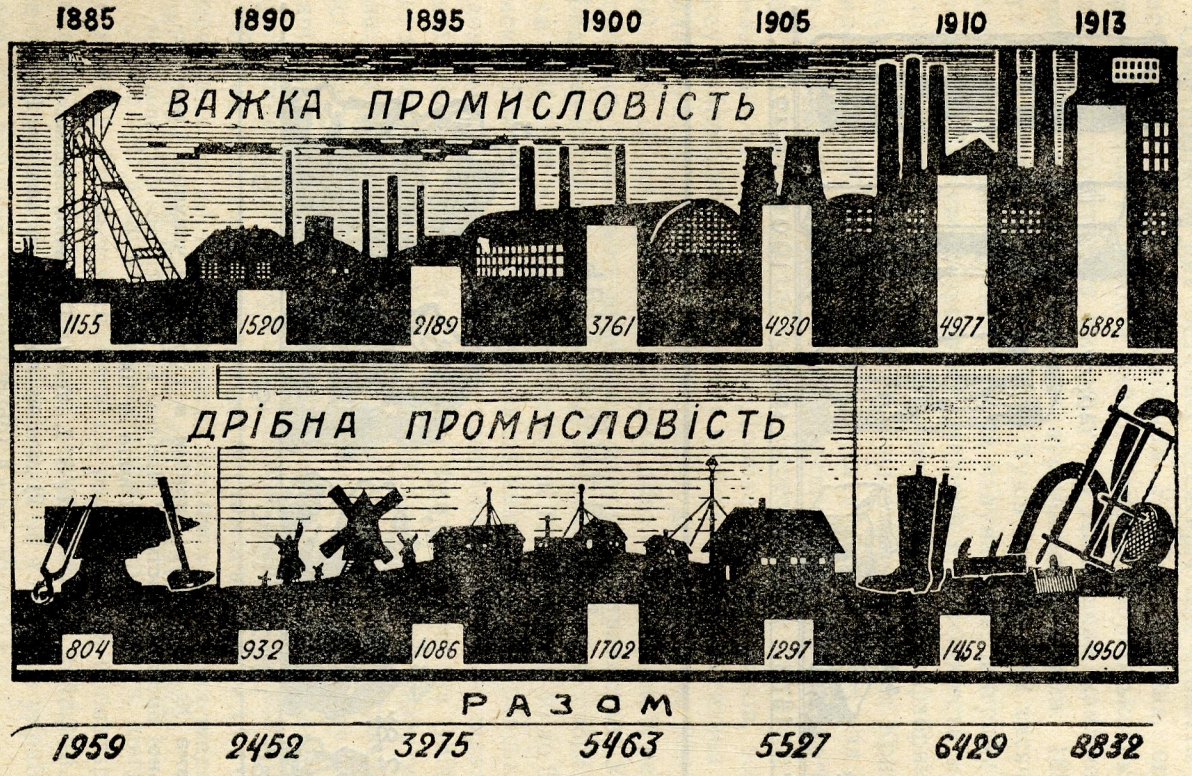
Дуже зріс за ці роки й пролетаріят України (див. діягр. № 17, стор. 167). Треба тільки мати на увазі, що цей пролетаріят був складом своїм здебільшого не український, а зайшлий. Робітнича класа України складалася в масі не з вихідців українського села, а з зайшлих звідкись з-поза меж України.

Тим часом в українських губернях було дуже багато вільної робочої сили, що не мала роботи на місці. В самій тільки Київській

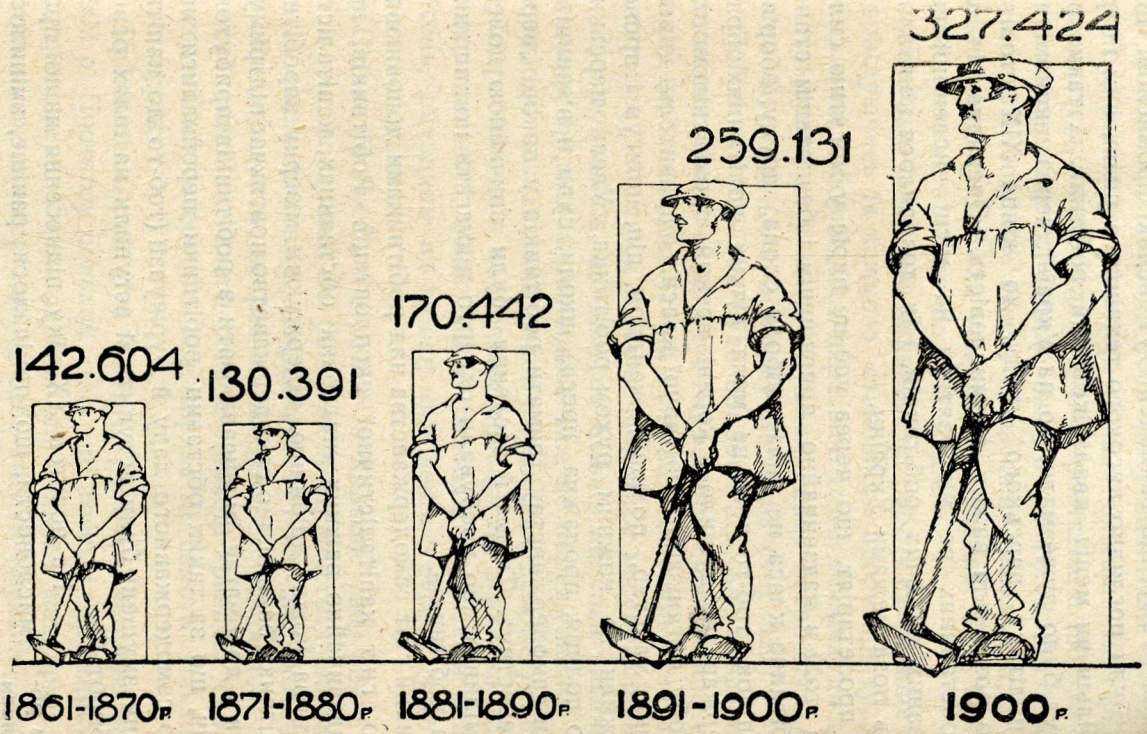

Діяграма № 15. Участь України в продукції чавунної і кам'яновугільної промисловости. (У відсотках що до Росії, при чому продукцію Росії взято за 100%).

1) *В. І. Ленін.*— „Розвиток капіталізму".
2) „Залізна промисловість південної Росії в 1913 р."
3) „Кам'яновугільна промисловість Росії" вид. 1914 року.

Діяграма № 16. Як розвивалася російська промисловість після скасування кріпацтва.
(Продукція промисловости в млн. дов. карб.).
(За матеріялами Держплану).

Діяграма № 17. Як зростала промислова робітнича класа на Україні.

М. Порш.—„Робітництво України".

губерні 1885 року було 281.065 робочих рук, що не мали праці. Чому-ж цієї місцевої вільної робочої сили не використовувала, не вбирала в себе важка промисловість України, що швидко тоді зростала? Тому, що закладені тут великі промислові підприємства були поглядно високого технічного рівня, і їм потрібен був більш чи менш кваліфікований робітник. А таких робітників тут було дуже мало, бо на Україні, через економічну, головно, політику царського уряду, до кінця XIX століття дуже мало розвивали важку промисловість. Очевидна річ, що в таких обставинах не міг узятися на місці численний шар кваліфікованих, знаючих робітників, і їх доводилося капіталові брати десь поза межами України.

Проте, пролетаріят, що через усе це виріс у могутню силу, перебував тоді в надзвичайно пригніченім і безправнім становищі. Робітнича класа не мала свободи слова, друку, зборів і свободи спілок, тоб-то вона не мала ніяких політичних прав.

Самодержавство душило в корені всякий прояв свідомости, всяку спробу організації робітничої класи. Управитель, директор фабрики, майстер, поліцай, жандарм, піп, шпигун і провокатор стежили за кожним рухом робітника. Увесь царський лад — його поліція, продажна преса, школи, суди й в'язниці — допомагали самодержавству тримати робітників у покорі „вере, царю и отечеству". Тюрма й заслання були звичайною долею для тих сміливих, що пробували одверто вимагати поліпшення становища робітників.

Політичний гніт самодержавства над робітниками доповнював іще, звісно, гніт капіталістичної експлоатації. Робітників, що жили в надзвичайно важких житлових обставинах, капіталісти штрафували за кожну дрібницю. Одержуючи мізерну заробітну плату, робітники бачили, що самодержавство повсякчас підтримує капіталістів і допомагає їм вичавлювати з робітників прибуток.

Ясна річ, що за таких обставин робітники переймалися ненавистю до самодержавного ладу й буржуазії (тоб-то до капіталістів). Вони змушені були вступити й вступили на шлях революційної боротьби.

Становище робітничої класи перед революцією.

На початок XX віку піднесення нашої промисловости, що помічалося раніше, змінилося на кризу (занепад) в промисловості. Ця криза найбільше вдарила, звісно, по робітничій класі. Почало занепадати виробництво, збільшувалось безробіття. Так, наприклад, в кам'яновугільній промисловості

Донбасу число робітників з 1901 по 1903 роки зменшилося більш, як на 10.000 чоловіка. У Миколаїві звільнили в цей час до 2.000 чоловіка, в Харкові—близько 1.600 чоловіка і т. д. У Москві з самої Прохоровки 1902 року викинули 500 робітників, а на Реутівській мануфактурі — 1.200 чоловіка. 1901 року в Катеринославській губ. було 10.000 безробітних, а 1902 року в Юзовці число безробітних дійшло аж до 15.000. З шістьох доменних печей на Юзовському заводі працювало тільки три; у механічних майстернях працювали три дні на тиждень. Так було й на багатьох инших заводах по всій Росії.

Але й для тих, що залишилися на роботі, становище погіршало. Користуючись із важкого становища пролетаріяту, капіталісти збільшили робочий день пересічно до 12, а подекуди до 16 годин.

Найдужче-ж, у звязку з поширенням безробіття, було зменшено зарплату (див. діяграму № 18 на стор. 171).

Робітники взялися було оборонятись, але невдало. Капіталісти користались із кожної найменшої спроби протесту робітників, щоб викидати їх на вулицю. Злигодні й невдачі, що їх зазнавали робітники, втягали нові маси в революційний рух.

Рух робітників що-далі, то більше набував *політичного характеру*. Боротьба робітників вже не обмежувалась територією заводів, а почала виявлятися у вуличних демонстраціях. Тисячні юрби робітників з червоними прапорами, з вигуками: „Геть самодержавство!", „Хай живе свобода!", співаючи революційних пісень, виходили на вулиці міст демонструвати свою одностайність і свідомість.

Підчас травневого страйку в Харкові 1900 року не працювали вже робітники по багатьох підприємствах; загалом їх було до 10 тисяч чоловіка. Страйкарі тут не раз хотіли зробити страйк загальним; не раз їм доводилося стикатися з поліцією й козаками. Саме цього року в Харкові травневе свято набуває масового характеру; це вже справа не самого тільки невеличкого гуртка.

Найвизначніший був виступ *ростовського пролетаріяту* у 1902 р. Протягом кількох днів ростовські робітники збирали одверто, перед очима переляканої поліції і жандармів, величезні мітинги, що привертали до себе тисячі слухачів. Члени Донського комітету РСДРП[1]) одверто виступали на них проти самодержавства.

[1]) Наша партія тоді називалася Російською соціял-демократичною робітничою партією, а скорочено — РСДРП.

Усе це показувало, що свідомість робітничих мас перед революцією 1905 р. стала прояснятись. Вони почали розуміти, що не досить вести проти капіталістів економічну боротьбу, тоб-то домагатися зайвої копійчини в своїм заробітку і зменшення на півгодини робочого дня, а що треба почати боротьбу політичну і *насамперед скинути ярмо самодержавства*, щоб полегшити собі дальшу боротьбу з буржуазією.

Царський уряд розганяв поліцією і військом демонстрації, заарештовував тисячі робітників і студентів-революціонерів, засилав їх на каторгу, але рух, не зважаючи на все це, невпинно зростав.

Розгром демонстрацій, розправа з страйкарями й сутички з поліцією були для пролетаріяту найкращою школою. Пролетаріят загартовувався, свідомість його росла. Чим-раз ширші маси робітників доходили до розуміння того, що найголовнішим ворогом пролетаріяту є царське самодержавство.

Становище селянства і його боротьба з поміщиками.

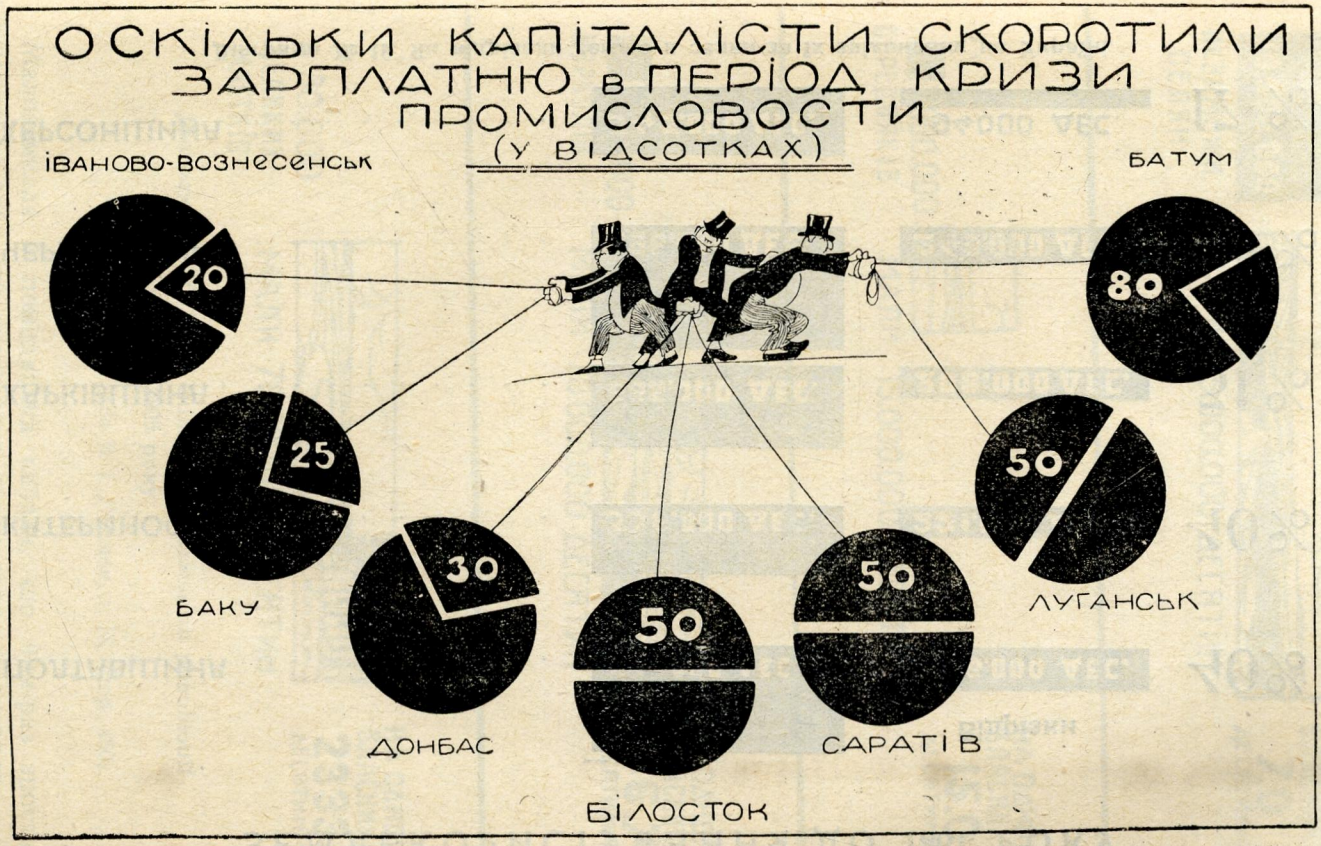
На селі також повставала величезна хвиля незадоволення. Селяни після реформи 1861 року дістали дуже мало землі.

Підчас так званого звільнення селян поміщики забрали п'яту частину землі, що належала селянам. На Україні у селян відрізали ще більш землі (див. діяграму № 19, стор. 172). Пояснюється це тим, що тут земля, через її високу родючість та через те, що поблизу були Чорноморські порти, де можна було вигідно продати сільсько-господарські продукти, являла особливо велику цінність. Тому місцеві поміщики так розохотились, що забрали собі до 40% селянської землі.

Ці „відрізки" потрібні були селянам, як кажуть, аж-аж. Це були найкращі орні землі, лісові вгіддя, луки або та земля, де пролягала важлива для селян дорога. Хоч-не-хоч, а селянин змушений був ці землі брати в оренду, наслідком чого стало те, що поміщик висмоктував краще, ніж за кріпацтва, усі соки з селян.

У кого й скільки було землі на час революції 1905 року, видно з діяграми № 20, стор. 173.

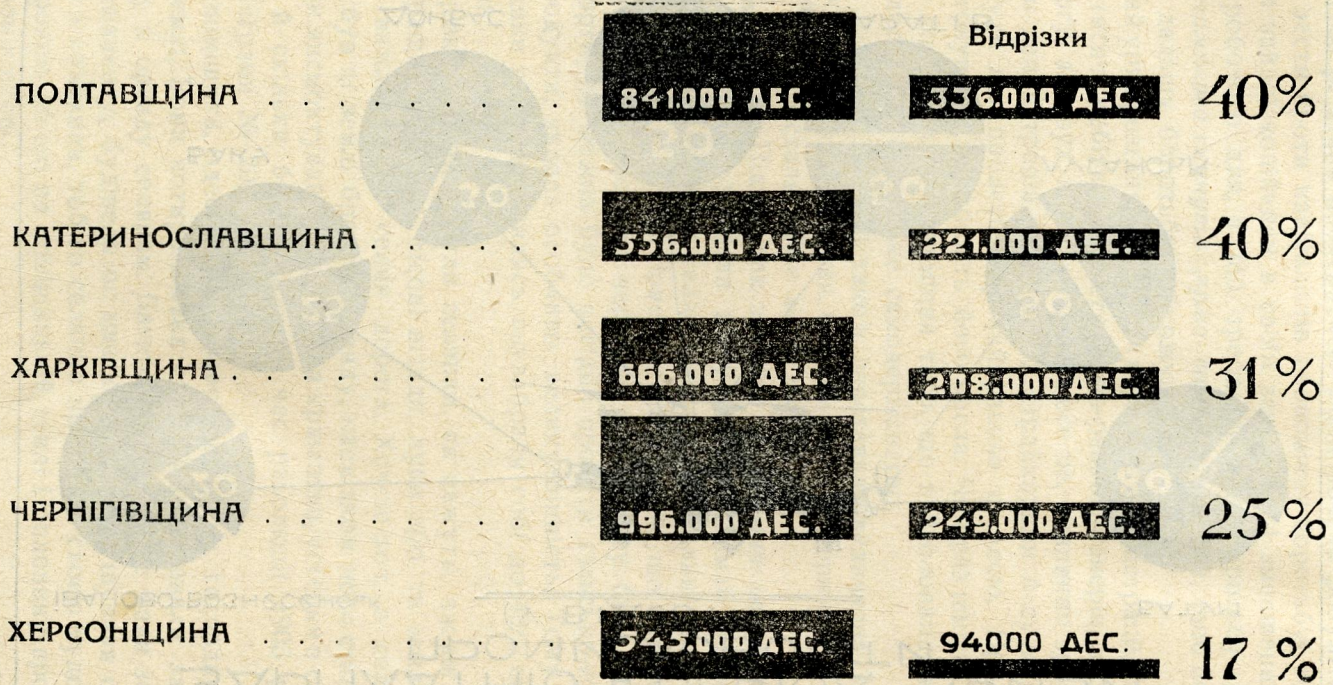
Великі поміщики, здебільшого, зовсім не вели господарства на своїй землі. Вони чотири п'ятих своєї землі здавали за високу плату в оренду селянам. Багато поміщиків не мали зовсім худоби, реманенту, будівель по маєтках. Вони змушували селян працювати з половини, тоб-то селянин працював своєю худобою, сохою, бороною то-що на поміщицькій землі і половину врожаю віддавав поміщикові.

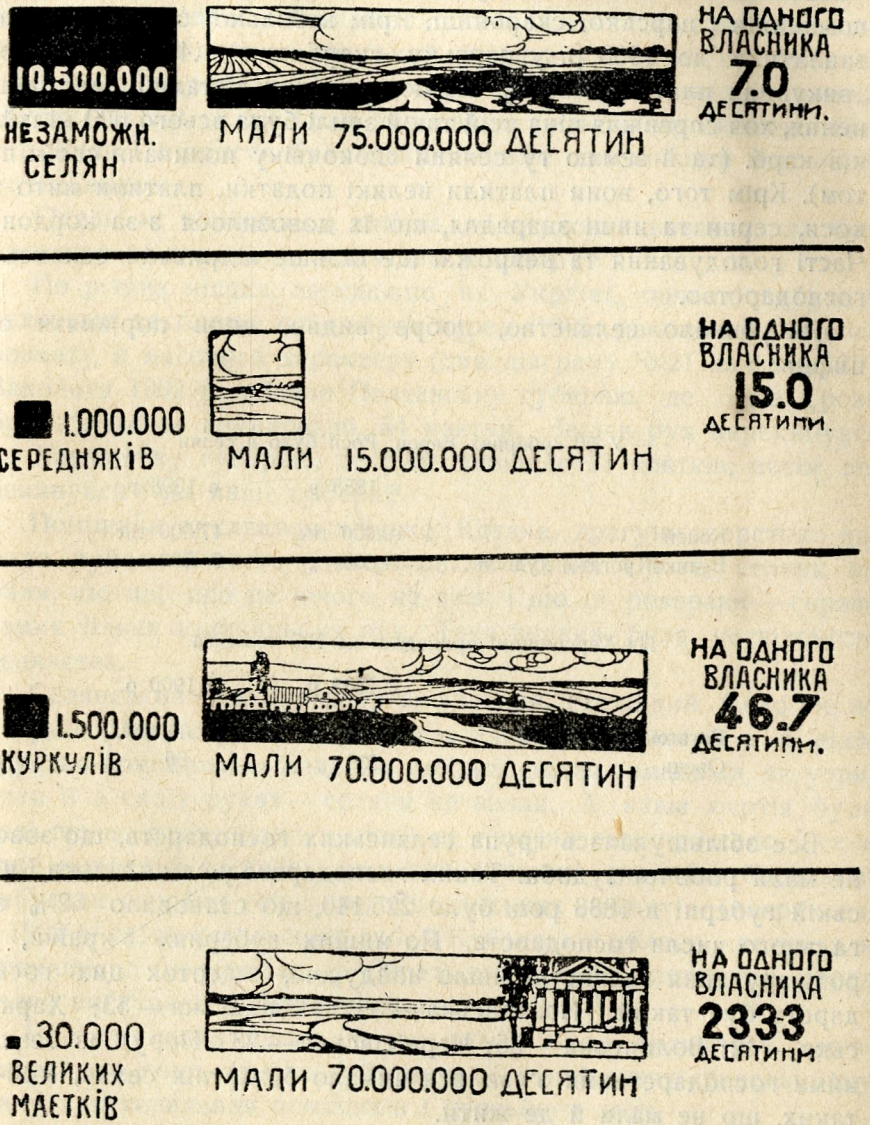

Діяграма № 18.

(За книгою Астрова.—„Экономисты — предтечи меньщевиков").

ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ДО 1861 РОКУ

Діяграма № 19. Як відрізали землю в селян за їх звільнення на Україні.

Діяграма № 20. Хто і скільки мав землі до революції 1905 року.

(За В. І. Леніном, т. IX, стор. 450).

Малоземелля й поміщицька кабала, що чим-раз зростали, призвели до того, що становище селян стало нестерпне.

Селяни знесилювались, убожіли й руйнувалися під гнітом поміщиків і царської скарбниці. Крім кабальної оренди, селяни заплатили до 1903 р. у царську скарбницю 1.457 млн. карб. „викупних платіжів" за ту землю, що вони дістали підчас звільнення, хоч справжня ціна усій такій землі була всього 600 мільйонів карб. (та й землю ту селяни споконвіку поливали своїм потом). Крім того, вони платили великі податки, платили мито за коси, серпи та інші знаряддя, що їх довозилося з-за кордону. Часті голодування та неврожаї ще більше підривали селянське господарство.

Як убожіло селянство, добре видно, коли порівняти оці цифри:

У 50 губернях Европ. Росії було в селян

	в 1888 р.	в 1898 р.
Коней	19.600 тис.	17.000 тис.
Великої рогатої худоби . .	34.600 „	24.500 „

На Херсонщині припадало на 100 чоловіка

	в 1888 р.	в 1900 р.
Рогатої худоби	64 гол.	44 гол.
Овець	206 „	66 „

Все збільшувалась група селянських господарств, що зовсім не мали робочої худоби. Таких господарств у самій тільки Київській губерні в 1888 році було 225.140, що становило 62% загального числа господарств. По инших губернях України, де розшарування селянства йшло найдужче, відсоток цих господарств був такий: Полтавська — 59; Подільська — 53; Харківська — 42; Волинська — 35; Чернігівська — 28. Поруч із безкінними господарствами з'явилося чимало безхатніх селян, тоб-то таких, що не мали й де жити.

Звісно, що не все селянство руйнувалося, частина багатіла, обертаючись на куркулів.

Куркульська експлоатація ще більше погіршувала становище бідняцької та середняцької маси. Але хоч який важкий тоді був куркульський гніт, та все-ж він уступався на друге місце перед далеко більшим поміщицьким гнітом, перед потребою всього селянства в землі, яку захопили поміщики.

Селянство, затуркане віковим кріпацтвом, безграмотне, темне, перебувало зовсім у безправнім становищі. Над селянами стояв повновладний царик — земський начальник, тоб-то представник поміщиків-дворян. Він і чинив суд та розправу над селянами. Биття різками селян було звичайним і законним явищем. Піп, стражник і староста були найближчими помічниками земському начальникові.

Однак, ні поміщицька кабала, ні церковні казання, ні безправство не втримали селянство в покорі.

По різних місцях, переважно на Україні, почали вибухати селянські заколоти, що набули перед 1905 роком величезного розмаху й масового характеру (див. діяграму № 21 на стор. 177). Заколоти 1902 р. обняли Полтавську губернію, де було „розібрано", тоб-то зруйновано, 54 маєтки. Звідси рух перекинувся на Харківську губернію, де було знищено 25 маєтків, потім перекинувся і на інші губерні.

Поміщики викликали війська. Козаки, драгуни жорстоко пороли, рубали й часто розстрілювали селян. Проте, селяни вірили, що цар про це нічого не знає і що ці розправи — справа самих тільки поміщицьких рук. Така велика була несвідомість селянства.

Селянський рух був неорганізований, стихійний. Село ще не розуміло, що справа не в самім тільки поміщикові, а в цілім царсько-поміщицькім ладі. Як забрати землю поміщиків, як утримати її в своїх руках — селяни не знали. А наша партія була тоді ще не дуже міцна в місті, не кажучи вже про село. Усе-ж таки инколи й на селах уживали міських способів боротьби: вибухали страйки сільсько-господарських наймитів (наприклад, у 1902 р. в Ставропільській губ. й Кубанській області), розкидали прокламації (наприклад, у Саратівській губ.), подекуди серед селян виступали робітники то-що.

Виступи селян показали, що коли є було правильне керівництво, то вони можуть обернутися в найдужчу революційну силу для повалення поміщиків і царського ладу.

Буржуазія (капіталісти) перед 1905 роком.

Робітнича класа свідома була того, що конче потрібно повалити царське самодержавство. Більшість селян такої свідомости не мала, але своїми заколотами вони насправді підривали підвалини царсько-поміщицького ладу. Ну, а буржуазія (капіталісти-промисловці)? У них також був інтерес, але свій особливий інтерес у цій справі. Незадоволена була поміщицьким

ладом і велика буржуазія (промисловці, крамарі й банкіри). Вона була заінтересована в тім, щоб населення яко-мога більше купувало краму, який вироблялося на її фабриках та заводах. Головним споживачем цього міського краму було селянство. А ми що-йно вияснили, що кріпосницька кабала поміщиків руйнувала селянство. Воно убожіло, руйнувалося і не могло бути гарним покупцем міських виробів. Міські капіталісти-промисловці, певна річ, були з цього незадоволені.

Криза промисловости ще дужче збільшувала незадоволення буржуазії з самодержавства. Буржуазія хотіла здобути собі політичних прав, обмежити самодержавство, поділити, отже, владу з поміщиками. Але буржуазія діяла нерішуче, оглядаючись, як кажуть, на задні колеса. Вона хотіла не революції, а тільки поступок, реформ, хотіла *обмежити самодержавство, а не повалити його.*

Як це розуміти? А дуже просто: буржуазія була заінтересована в тім, щоб залишити царську владу, монархію, бо капіталісти багатьма звязками були пов'язані з урядом. Царський уряд давав промисловцям великі замовлення на будування залізниць (рейки, вагони то-що), воєнні замовлення, грошові позики то-що. Та й більше того: самодержавство поліцією, жандармами, військом охороняло, як ми вже бачили, інтереси буржуазії від натиску робітничої класи; воно обороняло прибутки капіталістів. Величезну більшість поміщицьких земель було заставлено й перезаставлено в банках, що належали буржуазії. Отже, вона була співучасницею поміщицького землеволодіння. Нарешті, буржуазія боялася революційного пролетаріяту. Вона боялася того, що, коли селяни заберуть землю, то робітники, не спиняючись на цьому, підуть далі — захочуть знищити власність на великі фабрики й заводи. Ось чому російська буржуазія не йшла ніколи твердо й рішуче проти царя та поміщиків, а намагалася дійти з ними згоди, виборoти собі поступки коштом робітників та селян.

Розібравши інтереси головних клас перед революцією, ми можемо зробити такий висновок: *пролетаріят і селянство були кревно заінтересовані в тім, щоб знищити царське самодержавство й поміщицьке землеволодіння.* Їхня боротьба перед 1905 роком по суті й зводилася до того, щоб повалити царський лад, але пролетаріят у цій боротьбі виступав і більш свідомо і більш організовано, ніж селянство. *Буржуазія була заінтересована в деякім обмеженні монархії, але хотіла дійти цього мирним способом:* вона хотіла реформ і була проти революції.

Діяграма № 21.

(З серії діяграм ГПП).

ЗАПИТАННЯ.

Що спричинилося до першої революції?

2. Більшовизм і опортунізм перед 1905 роком.

Утворення партії.

Робітничий рух протягом цих років все більше ставав під керівництво РСДРП. Але партія була тоді ще слабка. Вона не була єдиною партією. Часто в однім великім місті було кілька соціял-демократичних гуртків, не звязаних між собою програмою, єдністю способів боротьби; ці гуртки діяли на свій риск і страх. Такі гуртки почали виникати ще наприкінці 80-х років минулого століття. За кордоном Плеханов організував групу „Визволення праці", що відограла велику ролю в російськім робітничім рухові. Ця група, що склалася із старих революціонерів, виховала покоління перших російських соціял-демократів і видала багато провідних книг із теорії боротьби робітничої класи. В середині 90-х років гуртки й групи марксистів існували вже по всіх великих містах.

Були такі гуртки й по багатьох містах України. З невеликих міст можна назвати Єлисаветград, де гурток переважно працював над пропагандою марксистських ідей. Кременчуцький гурток вів уже економічну агітацію серед робітничих мас, провів страйк кравців то-що. У Миколаїві 1897 року існувала Південно-Російська робітнича Спілка, що об'єднувала до 300 робітників. Спілка ця мала вже чимало рис політичної партії. Харківські й одеські гуртки мали вже міцні звязки серед робітництва. Але найдужча марксистська організація на Україні була в Київі, що дістала потім назву „Київської спілки боротьби за визволення робітничої класи". З початку 1897 року тут марксисти видають свою газету „Вперед". В цей час київська організація була одною з найдужчих у Росії. У Петербурзі В. І. Ленін об'єднав окремі гуртки в одну організацію, що називалася „Спілкою боротьби за визволення робітничої класи". Метою цієї спілки, як і инших, до неї подібних, було підготовити об'єднання всіх соціял-демократичних організацій у єдину партію, яка здолала-б повести робітників на боротьбу за повалення царського самодержавства, а потім і за соціялізм. Наслідком їхньої роботи в березні 1898 року у Мінську було скликано І з'їзд партії. Але організації на місцях були ще дуже кволі, і з'їзд фактично не створив партії. Він не виробив програми, а з його доручення

було тільки опубліковано маніфеста, що оголошував про існування РСДРП і про її найголовніші завдання: об'єднати робітників для самостійної класової боротьби, для здобуття політичних свобод, для повалення самодержавства і дальшої боротьби за соціялізм. Центральний Комітет зараз же після з'їзду заарештували, і ніякого керівництва місцеві гуртки й організації, отже, не мали.

Тим часом робітничий рух ширшав, і для спрямування його на правдиву путь боротьби потрібна була бойова одностайна партія. В. І. Ленін, повернувшись у 1900 році із Сибірського заслання, разом із иншими товаришами енергійно взявся до роботи над утворенням партії.

„Искра" і її роля в утворенні партії.

Ленін вважав, що об'єднування партії треба почати з утворення загально-російської соціял-демократичної газети, довкола якої повинні згуртуватися окремі гуртки й організації. Ленін діяльно працював над її організацією, і наприкінці 1900 року вийшло перше число „Искры". В. І. Ленін за головне завдання „Искры" вважав те, щоб вона підносила політичну свідомість робітників і допомогла пролетаріятові створити партію.

Роля ленінської „Искры" в історії нашої партії величезна. На сторінках „Искры" всебічно висвітлювано всі основні питання революційного руху й партійного будівництва. Під проводом Леніна й Плеханова „Искра" невпинно з'ясовувала доконечність нещадної революційної боротьби з самодержавством; вона вказувала, що російський пролетаріят мусить взяти на себе *провід* цією революційною боротьбою і що обставини складаються сприятливо для цього. „Искра" з'ясовувала, що для досягнення цих завдань партія мусить включати в себе тільки найрішучіші, найактивніші революційні сили робітничої класи — *її авангард*, і не повинна розріджувати себе хисткими, неактивними, відсталими елементами робітничого руху. „Искра" створила розвинений нелегальний апарат партії і об'єднала навколо себе і ідейно й організаційно переважну більшість соціял-демократичних організацій Росії. Вона підготувала II з'їзд РСДРП, вона створила партію.

II з'їзд (Брюссель-Лондон, серпень 1903 року).

На II з'їзді, що його скликали 1903 року, були делегати від 26 партійних організацій. З'їзд виробив і ухвалив *партійну програму*, ухвалив *статута* і низку важливих резолюцій та обрав *центральні партійні органи*. Ухваленою на з'їзді

партійною програмою визначено було цілі й завдання партії, до того-ж визначено їх було так, як говорила ленінська „Искра".

Програма на самім початку відзначала, що визвольна боротьба робітничої класи Росії нерозривно звязана з світовим робітничим рухом. Тому програма й оголошувала російський пролетаріят загоном міжнароднього революційного пролетаріяту.

Далі, слідом за наукою проводирів робітничої класи — Маркса й Енгельса, програма розбирала структуру капіталістичного суспільства і вказувала на неминучість його загибели під ударами пролетаріяту. Програма передбачала неминучість повалення робітничою класою влади буржуазії, запровадження диктатури пролетаріяту і заміну буржуазного ладу на соціялістичний.

Але в Росії тоді ще не могло бути й мови про безпосередню боротьбу за соціялізм. Тоді в нас і капіталізм іще не був розвинений у такій мірі, щоб можна було марити про заміну його на соціялізм. Перешкодою, що стояла на шляху до повного розвитку капіталістичного ладу й до розвитку боротьби робітничої класи з буржуазією, було, як ми вже це знаємо, царське самодержавство, напівкріпосницький лад. Тому програма 1903 року висувала, як *найближче* завдання робітничої класи в Росії, повалення самодержавства, скликання установчих зборів, встановлення демократичної республіки, створення робітничого законодавства (охорона праці, заборона нічних робот, восьмигодинний робочий день то-що) і розвязання селянського питання (конфіскація церковних і царських маєтків, повернення селянам „відрізків").

Програма партії правильно (на той час) вказувала цілі боротьби робітничої класи, і не дивно, що робітники що-раз більше ставали під прапори партії і йшли за її гаслами.

Суперечка про § 1 статуту.

Коли програму партії з'їзд ухвалив одноду шно, то зате великі суперечки зайшли на з'їзді в питанні про *статут* партії, про те саме, як належить її збудувати і хто може бути її членом.

§ 1 статуту був поданий на обговорення з'їзду в двох редакціях — Мартова й Леніна. Редакція Мартова була така: „Членом російської соціял-демократичної робітничої партії вважається кожний, хто пристає до її програми, хто підтримує партію матеріяльними засобами і хто їй регулярно особисто *сприяє* за проводом однієї з її організацій". Ленін пропонував инакше: „За члена партії вважається кожний, хто визнає її програму і підтримує партію як матеріяльними засобами, так і особистою

участю в одній із партійних організацій" (в обох випадках підкреслення наші).

На перший погляд здається, що й сперечатись тут нема про що: обидві редакції однакові, а відмінність тільки в словах: один говорить про „сприяння", а другий — про „участь". Чи варто було сперечатись? Проте, суперечки на з'їзді виявили велику розбіжність поглядів у дуже важливім питанні: хто може бути членом партії.

Мартов та його прибічники, майбутні меншовики [1]) вважали, що членом партії може бути кожний, хто тільки „сприяє" їй, але може й не належати до місцевої організації або осередку, як ми сказали-б тепер. Аксельрод (один із однодумців Мартова) прямо сказав, що ми не можемо поза партією залишати професорів і гімназістів, що визнають програму партії, подають їй ту або иншу допомогу, але не входять ні в яку з її організацій. Таким чином, меншовики відчиняли в партію двері всім хистким елементам, всім тим, що бояться суворої дисципліни. У цім і виявилась хисткість, угодівство, пристосовуваність (опортунізм) меншовиків. Вони розчиняли партію в безпартійній масі не тільки робітників, але й дрібнобуржуазної інтелігенції, що співчуває справі. Вони при самім закладанні партії не розуміли, що партія — авангард класи, що сплутувати поняття „партія" і „класа" є найприкріша помилка.

Ленін і вся революційна частина з'їзду вимагали, щоб за члена партії вважати тільки того, хто обов'язково *активно бере участь* у організації, хто кориться дисципліні і готовий завжди служити партії. Ленін і більшовики хотіли створити партію із твердих, витривалих членів, а опортуністи-меншовики готові були в партію набирати чисто всіх, як кажуть, всякого цвіту з усього світу. Більшовики не гналися за тим, щоб було багато членів партії. Вони обставали насамперед за такі їхні властивості: революційну витривалість, дисципліну й відданість справі партії.

Кожний, хто хоч трохи бачив потім боротьбу нашої партії з меншовицькою, есерівською та иншими партіями, розуміє, що ми подолали своїх супротивників лише через те, що мали ті прин-

[1]) Назва „меншовики" й „більшовики" повелася вже після з'їзду. Через те, що група делегатів, яка йшла за Леніном, на виборах центральних органів партії (ЦК і складу редакції „Искры") була в більшості, то прибічників Леніна почали називати „більшовиками". Мартовці на цих виборах лишилися в меншості і дістали прозвисько „меншовики".

ципи, за які стояли ще на II з'їзді, а саме—ідейну й організаційну єдність і дисципліну членів партії.

Суперечки про централізм.

З питанням про те, кого приймати в партію, було звязане ще й друге питання — як будувати партію. Меншовики, надто-ж після II з'їзду, виступали великими „демократами" що до будівництва партії і супротивниками більшовицького централізму [1]). Вони бажали дати місцевим парторганізаціям більше виборности, більше свободи. Вони бажали обрубати, обмежити керівництво ЦК місцевими організаціями.

Більшовики вважали, що партію треба будувати за суворо централізованим принципом, тоб-то місцеві організації мусять коритися вищим, а ці — вже ЦК і проводити в своїй роботі єдину політику під неухильним керівництвом центру (з'їзд партії, ЦК партії). На меншовицькім „демократизмі" єдиної, згуртованої партії не збудуєш, місцеві бо організації провадитимуть роботу врозтіч, як кому забагнеться. Так само не можна було проводити широку виборність в обставинах жорстоких утисків партії, бо це дало-б змогу самодержавству цілком знесилити партію. Життя блискуче потвердило більшовицькі принципи: наша партія довела робітничу класу до перемоги, а меншовиків викинуто на задвірки життя.

Тепер, коли в нас влада робітничої класи, ми будуємо нашу партію вже на засадах справжнього демократичного централізму, що про нього говорилося в першій розмові.

Од опортунізму в організаційних питаннях — до опортунізму в тактиці.

Незгоди в організаційних питаннях перейшли в тактичні [2]) незгоди всередині партії. Зародок таких розбіжностей назначився ще на самім з'їзді в питанні про те, як ставитись до ліберальної буржуазії.

Меншовики вважали, що проводирем наступної революції буде *буржуазія*, а тому їхня резолюція говорила, що треба порозумітися, що потрібна угода з ліберальною буржуазією. Меншовики гадали, що буржуазія найбільше заінтересована в поваленні царсько-поміщицького ладу, а тому вони пропону-

[1]) Потрібно мати на увазі, що на II з'їзді ці незгоди що до централізму виявилися лише в первісній і неясній формі. Вже згодом вони виявилися виразно.

[2]) Тактика — способи діяння, що ними партія користується для досягнення своїх цілей. Тактика міняється в залежності від завдань, що стоять перед партією, а також і від обставин, що в них доводиться діяти. Тактичні незгоди, це — незгоди про те, якими способами вести революційну боротьбу.

вали пролетаріятові йти в спілці з буржуазією. Резолюція революційного крила з'їзду (яку запропонував Плеханов, що йшов тоді з Леніном) не заперечувала, що треба підтримати ліберальний рух, але разом із тим гостро й певно підкреслювала, що партія мусить перед пролетаріятом викривати боягузтво буржуазії та її контр-революційну суть. З'їзд прийняв обидві резолюції, бо й за ту й за ту голосувало однакове число делегатів.

У чім же саме значення, сенс цих резолюцій? У тім, що в меншовицькій резолюції виявилася вже підчас самого створення партії їхня угодівська натура. А в більшовицькій резолюції виразно виявлено було послідовність пролетарської революційної партії.

Загострення незгод після з'їзду.

Тактичні незгоди між більшовиками й меншовиками гостро позначилися вже протягом другої половини 1904 року на питанні про ставлення до ліберальної буржуазії.

Рух ліберальної буржуазії в осени 1904 року набув великих розмірів. Скрізь відбувалися зібрання лібералів, де складалося петиції (прохання) до царя про те, щоб змінити лад у Росії. Меншовики висунули свій „план земської кампанії", що зводився ось до чого. Меншовики міркували, що пролетаріят у боротьбі з самодержавством не може бути провідною силою. Такою силою, на думку меншовиків, була ліберальна буржуазія. Робітничій класі конче потрібно підтримати, підбадьорити рух буржуазії, а тому своє головне завдання боротьби він і повинен вбачати в підтримуванні буржуазії. Для цього робітники повинні були — за планом меншовиків — посилати свої делегації на зібрання лібералів і заявляти там про готовість підтримати їх й спонукувати їх до боротьби. Меншовики вважали таку тактику „ходження до земців" за найвищу форму пролетарської боротьби.

Ленін же й більшовики говорили, що гегемоном революції буде пролетаріят, і що найперше завдання партії,—це зовсім не „підбадьорювання" буржуазії. Треба поширювати і зміцнювати свою партію, проповідувати, ширити ідею збройного повстання і демонстраціями на вулицях, перед тюрмами, поліційними та жандармськими закладами доходити того, щоб вплинути не на лібералів, а на маси, виховуючи їх і привчаючи їх до боротьби.

Меншовики скотилися до опортунізму в організаційних питаннях на II з'їзді, вони скотилися до нього й у тактичних питаннях перед революцією і, як ми це побачимо з дальшої розмови, їхні угодівські намагання яскраво виявилися у ході революції 1905 року.

ЗАПИТАННЯ.

У чім ви вбачаєте головне значення II з'їзду?

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Ленін про суперечки на II з'їзді з приводу статуту партії.

„Головна помилка тих, хто стоїть за формулювання Мартова, є в тім, що вони не тільки ігнорують (не добачають, обминають) одне з найбільших лих нашого партійного життя, але навіть освячують, потурають цьому лихові. Це лихо є в тім, що в атмосфері (обстанові) майже загального незадоволення, в обставинах, коли роботу провадиться цілком таємно, в обставинах, коли роботу, здебільшого, зосереджено в тісних, таємних гуртках і навіть приватних побаченнях, нам надзвичайно важко, майже неможливо, розмежувати балакунів і працівників. І навряд чи знайдеться де инша країна, де-б змішування цих двох категорій було таке звичайне і завдавало-б так багато путанини і шкоди, як у Росії. Не тільки серед інтелігенції, але й серед робітництва ми терпимо від цього лиха страшенно, і формулювання тов. Мартова узаконює це лихо. Формулювання це неминуче намагається *всіх і кожного* зробити членом партії; тов. Мартов сам мусів був визнати це з застереженням — „коли хочете, так", сказав він. Саме цього й не хочемо ми! Саме тому ми й повстаємо так рішуче проти формулювання Мартова. Ліпше, щоб десять працівників не називали себе членами партії (дійсні робітники за чинами не женуться), ніж, щоб один балакун мав право і можливість бути членом партії. Ось принцип, який мені здається непорушним і який змушує мене боротися проти Мартова. Мені на це казали, що прав же членам ми ніяких не даємо і тому зловживань бути не може. Така думка, таке заперечення недодільне: коли в нас не вказано, які саме окремі права дістає член партії, то зверніть увагу, що в нас не подано й ніяких вказівок про обмеження прав членів партії. Це—по-перше, а по-друге, і це головне, незалежно навіть од прав, не можна забувати, що всякий член партії відповідає за партію, *і партія відповідає за кожного члена*. В наших же обставинах політичної діяльности, коли справжня політична організованість є в зародку, було-б просто небезпечно і шкодливо давати не членам організації право членства і покладати відповідальність на партію за таких людей, які в організацію не ввіходять (і не ввіходять, може, навмисне). Тов. Мартов жахався від того, що на суді не член партійної організації не матиме права, не вважаючи на свою енергійну роботу, назвати себе членом партії. Мене це не лякає. Велика шкода, навпаки, була-б від того, коли-б на суді виявила себе з небажаного боку особа, що називає себе членом партії,

а до жодної з партійних організацій не належить. Не можна відкинути того, що така особа працювала під контролем і проводом організації, неможливо саме через розпливчастість терміну (визначення). Фактично,— в цьому не може бути сумніву,—слова „під контролем і проводом" призведуть до того, *що не буде ні контролю, ні проводу.* Ніколи ЦК не спроможний буде поширити справжній контроль на всіх тих, що працюють, але не ввіходять в організацію. Наше завдання—дати *фактичний* контроль у руки ЦК. Наше завдання — зберігати твердість, додержувати чистоти нашої партії. Ми повинні дбати за те, щоб піднести звання і значення члена партії вище, вище й вище — і тому я проти формулування Мартова".

(*В. І. Ленін.* Збірка творів, том IV, стор. 300 — 301).

2. Ленін про широкий демократизм партії за самодержавної влади в Росії.

..."Широкий демократизм" партійної організації в сутінках самодержавства, за панування жандармського добору, є лише *пуста й шкодлива цяцька.* Це — пуста цяцька, бо насправді ніколи ще ніяка революційна організація *широкого* демократизму не запроваджувала і не може запровадити, хоч би як того бажала. Це шкодлива цяцька, бо спроби проводити насправді „широкий демократичний принцип" полегшують тільки поліції широкі провали і увічнюють теперішнє кустарництво, збивають думку практиків од серйозного, настирливого завдання виробляти з себе професіональних революціонерів".

(*В. І. Ленін.* Збірка творів, том. V, стор. 232 — 233).

ЗАВДАННЯ.

1. Виясніть, чи брало якусь участь ваше підприємство чи підшефне село в рухові початку 900-х років. Коли серед вас є учасники подій тих років, то попросіть, щоб вони розповіли вам про них.

2. Порівняйте перший розділ статуту, що його ухвалив другий з'їзд партії, з теперішнім статутом партії і поясніть, які є між ними відміни.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Чим пояснити нерішучість буржуазії в боротьбі з царатом?

2. Чому всеньке селянство було незадоволене з самодержавства?

3. Чому пролетаріят був найбільше за всіх заінтересований у тому, щоб скинути самодержавство?

4. Чому за тих часів партія знімала питання про спілку пролетаріяту з усіма шарами селянства?

5. У чім суть суперечки з приводу статуту партії на II з'їзді між революційною (більшовики) й опортуністичною соціял-демократичною течією (меншовики)?

РОЗМОВА ДЕСЯТА.

Більшовизм і опортунізм в революції 1905 року.

Про що розмова. У дев'ятій розмові ми вияснили передумови революції 1905 р. Ми встановили, що основною активною силою революції виступав пролетаріят, що веде за собою селянство. Буржуазія-ж боялася революції. Ми бачили також, що ще на II з'їзді намітилися незгоди в організаційних і тактичних питаннях між революційною частиною партії і опортуністичною.

У цій розмові ми розберемо: *1*) *як відбувалася революція 1905 року; 2*) покажемо, що *більшовики правильно оцінили зрадницьку ролю буржуазії і провід пролетаріяту в революції; 3*) *що більшовики правильно намітили шлях революції через загальний страйк і збройне повстання в місті й на селі—до революційно-демократичної диктатури пролетаріяту і селянства.*

1. Як більшовики, меншовики й троцькисти визначали характер першої революції.

Початок революції. У попередній розмові ми вже розповіли, що в Росії вже задовго перед 1905 роком зростав революційний рух серед робітників і селян.

Війна з Японією, що почалася 1904 року, ще більше загострила становище, бо показала очевидячки всю струхлявілість царського самодержавства.

Великого розмаху набули події на початку 1905 р. Наприкінці грудня 1904 року, відповідаючи на звільнення чотирьох робітників Путилівського заводу (Петербург), застрайкувало 12 тисяч робітників. Путилівці звернулися по допомогу до робітників инших заводів, і рух за кілька днів (4—6 січня на старий календар) обійняв найбільші підприємства Петербургу з числом робітників до 200 тисяч.

Сталося, проте, так, что на чолі цього руху серед робітництва Петербургу став піп Гапон. Як саме це сталося? Ще в 1904 році царський уряд, бачучи, що рух пролетаріяту виростає на грізну силу, чинив спроби збити цей рух з революційного шляху. Він організував у Петербурзі „Зібрання руських

фабрично-заводських робітників", на чолі його поставивши попа й охранника Гапона. Там робітникам всіляково всилювали, що уряд не від того, щоб допомогти робітникам в їхній боротьбі з капіталістами, якщо тільки робітники перестануть слухатись „бунтівників" і „соціялістів". Через це „Зібрання руських робітників" Гапонові й пощастило стати на чолі страйку. Серед відсталих робітників жила ще тоді надія на „батюшку-царя", як і на те, що цар схоче їм помогти, коли довідається про сваволю фабрикантів. Гапон з цього скористався. Він подав думку робітникам піти до царя з петицією (прохання), і за цю думку робітники з великою охотою вхопилися. Наша партія була ще тоді молода і нечисленна і не могла втримати робітників від такого кроку.

Тисячі робітників з жінками й дітьми, з образами й портретами царя, з релігійними співами і царським гімном посунула в неділю 9 січня (22 січня на новий календар) до Зимового палацу. Похід набрав характеру церковної процесії.

Не допустивши навіть до себе робітників, цар звелів розстріляти мирну юрбу. Кулі, нагайки й шаблі,— отака була відповідь царя робітникам. Всього було забито й поранено в цьому кривавому побоїщі, що його організували царські жандарми, понад 2.000 чоловіка.

Ця „кривава неділя" була поворотним пунктом історії нашого революційного руху. Цього дня сам цар розстріляв віру робітників у самодержавство, розкрив очі робітничій масі на справжній характер цього самодержавства.

— Нема царя! Геть царя!— ось що кричала юрба, що ще за годину перед тим мирно була настроєна.

Після 9 січня робітничі маси зрозуміли, що на царя покладати надії не можна, що шлях визволення робітників лежить *тільки через збройне повалення самодержавства.*

III з'їзд і меншовицька конференція.

В цей час в соціял-демократичній робітничій партії точилася жорстока внутрішня боротьба між більшовиками й меншовиками. У цій боротьбі виковувалася правильна більшовицька лінія, виковувався й авангард прийдешньої революції.

Плеханов у цій боротьбі перейшов на сторону меншовиків. Меншовикам пощастило захопити в центральних партійних закладах більшість. Всупереч ясно висловленій волі II з'їзду „Искра" зробилася меншовицькою газетою. Щоб додержати революційної лінії в роботі партії, більшовики почали домагатися скликання

III з'їзду і вели вперту боротьбу в місцевих організаціях за його скликання. Меншовики довго не хотіли цього, але, нарешті, погодилися, і з'їзд буд скликаний на весні 1905 року в Лондоні. Проте, коли меншовики переконалися, що більшість членів III з'їзду *на стороні більшовиків*,— вони не пішли на з'їзд, а зібралися окремо в Женеві (Швайцарія) на свою власну „Першу загально-російську конференцію партійних робітників". Постанови III з'їзду і меншовицької конференції різно оцінювали характер російської революції, що тоді починалася. Ці постанови показали, що в Росії нема однієї робітничої партії, а складається дві партії: одна — *революційна* (більшовики), а друга — *угодівська* (меншовики).

Як оцінювали движні сили революції більшовики й меншовики.

Головною причиною незгоди між більшовиками й меншовиками було тоді таке питання: яка класа *буде керувати* революцією на її початку і які класи будуть *спільниками* пролетаріятові в ній?

Меншовики міркували, приблизно, так: Буржуазії (фабрикантам і заводчикам) потрібна державна влада, щоб усунути всілякі перешкоди, які стоять на шляху до розвитку капіталізму в Росії. Головною перешкодою були поміщицькі порядки, що на них саме й тримався царський трон. Тому,—міркували меншовики, — буржуазія піде на боротьбу з самодержавством, і не то що піде, а й поведе за собою всю народню масу, буде *головною силою* революції. Це, мовляв, стверджується й досвідом инших країн, де революції проти самодержавства й дворян завжди приводили до влади буржуазію, капіталістів.

На думку меншовиків, покладатися на селянство, як на революційну силу, не можна; селянство, мовляв, несвідоме, темне, розпорошене й неорганізоване. Воно думає тільки за землю. Царський уряд може перетягти його на свій бік, пообіцявши йому землю. Траплялося,— говорили меншовики,— по инших країнах, що уряд, ошукавши селян, використовував їх для приборкування революції. Що-ж до пролетаріяту, то меншовики заявляли, що не його справа вести перед молодій революції, бо ця революція — не соціялістична, а буржуазна. Пролетаріят,— говорили меншовики,— повинен тільки підтримувати буржуазію, тручати її на боротьбу з самодержавством. А як буржуазія може налякатись революційности пролетаріяту і відійти від революції, то меншовики й радили пролетаріятові не бути надто

вибагливим до буржуазії і тручати її вперед з обережністю. Так гадали меншовики.

Зовсім инші були *погляди більшовиків.*

Буржуазія,— вважали більшовики,— справді незадоволена самодержавством. Це самодержавство спирається, головно, на дворян-поміщиків і не звертає досить уваги на інтереси буржуазії. Усе це так. Але більшовики казали, що, не зважаючи на своє незадоволення з царату, буржуазія не захоче, щоб його повалити, бо боїться революційности робітників, Проти робітників самодержавство — найкращий помічник буржуазії. Їй треба тому лише використати революційний рух, щоб добутися *участи у владі і обмежити владу царя й поміщиків.* Буржуазія сподівається, що, досягнувши цього, вона втихомирить робітників і селян деякими поступками й використає царську владу задля *своїх* інтересів. Тому більшовики доходили до висновку, що *буржуазія не може бути гегемоном (керівником) революції*, бо вона ладна при першій нагоді піти на полюбовну угоду з самодержавством і зрадити інтереси робітників та селян, що беруть участь у революційній боротьбі.

Довести до кінця буржуазну революцію,— говорили більшовики,— *може тільки пролетаріят.* Він здіймає збройне повстання і стає на чолі селянських мас для того, щоб спільно з селянством дійти *справжнього повалення самодержавства*, революційного захоплення всієї *поміщицької землі*, самовизначення *пригноблених національностей* і знищення до краю всіх инших залишків самодержавного поміщицького ладу.

Селян більшовики вважали, всупереч меншовикам, за величезну революційну силу й за *головного епільника пролетаріятові* в революції. Більшовики чудово бачили, що *всьому* селянству потрібна була земля, що *все* селянство (і біднота, і середняк, і навіть куркуль) бажає конче позбутися поміщика: бідняк — тому, що поміщик висмоктував у нього всі соки, середняк — тому, що поміщик заважав йому розвивати й удосконалювати своє господарство; куркуль — тому, що поміщик був йому суперником в експлоатації селянської бідноти.

Висуваючи гасло: *„разом з усім* селянством проти царсько-поміщицького ладу", більшовики зважували, що *не всі* шари селянства залишаться спільниками пролетаріятові *після* повалення самодержавства й захоплення поміщицької землі. Куркулі, наприклад, згодом перейдуть на бік контр-революції, скоро на ділі переконаються, що пролетаріят і сільська біднота прово-

дять в революції некорисні для куркулів заходи (обмеження робочого дня, створення профспілок для оборони наймитів, боротьба з поневоленням бідноти й середняка то-що). За куркулями потягнеться й частина середняків із тих, що найдужче підпали під вплив куркулів. Навпаки, *наймити, а разом із ними і бідняки, залишаться найнадійнішими спільниками пролетаріятові й після повалення самодержавно-поміщицького ладу.* Для них повалення поміщиків не досить, бо лишається ще куркульська експлоатація, гніт якої вони відчувають дужче, ніж усі інші шари селянства. І рішуче полегшення їхнього становища може дати їм тільки така революція, яка, поваливши міську буржуазію, розгромить також і селянську буржуазію (куркулів) тоб-то *революція соціялістична*, до якої піде пролетаріят, скинувши царя і поміщиків. Тільки ця соціялістична революція,— говорили більшовики і їхній проводир В. І. Ленін,— врятує і середняцьке селянство від його розору буржуазією. Але середняк не хутко усвідомить це. Він іще довго буде сподіватися, що й за панування буржуазії збереже своє дрібне господарство. Тому він вагатиметься між пролетаріятом і буржуазією, коли пролетаріят боротиметься з нею за соціялізм. Селянина-бідняка в прийдешній соціялістичній революції пролетаріят зможе зробити своїм спільником, а селянина-середняка він зможе правильною тактикою зробити тільки невтральним, тоб-то створить для нього (середняка) таке становище, що він не піде проти пролетаріяту, не буде заважати пролетаріятові захопити владу.

Отже, більшовики, 1905 року на чолі з В. І. Леніном, планували свою політику так: пролетаріят повинен спершу зробити буржуазно-демократичну революцію не в спілці з буржуазією, а в спілці з *усім* селянством, а тоді піти досоціялістичної революції, в спілці з селянською біднотою, невтралізуючи середняцьке селянство.

Більшовики вже тоді вважали наймитів і бідняків за головну підпору міському пролетаріятові в боротьбі за соціялізм. Але вони водночас бачили, що в бідняка, який має бодай би й нікчемне господарство, є все-ж надія поправити свої справи і вибитися в середняки. Тому він не такий рішучий, як наймит, що йому, як і міському пролетаріятові, в революції нема чого втрачати, хіба що свої кайдани. Вважаючи наймитів за бойовий авангард пролетаріяту на селі, партія завжди ставила перед собою завдання створювати самостійну *класову організацію наймитів* на селі.

Тактика партії в питанні про збройне повстання.

Із неоднакового цінування движних сил революції була в більшовиків і меншовиків різна тактика й різні завдання партії.

Більшовики, установивши, що революція *вже почалася* і швидко наближується до загального страйку і збройного повстання, чітко поставили перед собою питання, *що-ж практично належить зробити*, щоб якнайкраще підготуватися до цього повстання й до повалення самодержавства.

Насамперед, треба було згуртувати, з'єднати в одно ціле, озброїти і підготувати для повстання його керівника — *пролетаріят*.

Для цього передовсім треба було збільшити вплив партії на робітничу класу. За вказівками III з'їзду, партійці вживали всіх заходів до того, щоб завоювати вплив по всіх організаціях, куди ввіходили й робітники, а також користалися зі всякої нагоди, щоб висловлювати свої погляди, щоб привертати увагу мас до вимог більшовиків. Скрізь, де тільки можна було, партія пропагувала наближення загального страйку й повстання, з'ясовувала робітникам, як практично треба готуватися до нього.

Одночасно партія почала складати на місцях бойові загони, почала підготовляти плана повстання, агітувала серед війська, заготовляла зброю то-що. Дуже важно було, щоб робітники розуміли, що на буржуазію покладатися не можна, що вона скоро зрадить революцію. Тому III з'їзд, не відмовляючись підтримувати буржуазію, доки вона виступатиме революційно, у той же час поклав собі викривати перед робітниками справжні наміри буржуазії і боротися проти її спроб прибрати до своїх рук робітничий рух.

Далі треба було, щоб селяни ясно зрозуміли, що партія цілковито на їхнім боці у боротьбі проти поміщиків. Земельна програма партії, що вимагала повернення селянам „відрізків", на той час уже не могла вдовольняти селян. Тому III з'їзд поклав вимагати конфіскації усієї поміщицької, манастирської, удільної та кабинетської (княжої та царської) землі й організації революційних селянських комітетів для захоплення й порядкування землею і для запровадження инших революційних заходів.

Так більшовики підготовляли маси до повстання.

Меншовики на своїй конференції також ухвалили резолюцію про повстання. Вони не могли цілковито одмахнутися від цього питання, бо воно стояло на ввесь свій зріст перед робітничими

масами. Але вони *не ставили* перед партією *на порядок денний практичне готування збройного повстання.* Меншовики обмежилися на тому, що пропонували соціял-демократам вести агітацію за повстання, заздалегідь визнаючи, що неможливо буде його одночасно й скрізь провести. А така позиція в розпалі революційної боротьби означала на ділі заперечування доконечности збройного повстання. Що до селянського питання, то розбіжність в постановах про це між більшовиками й меншовиками була дуже велика. Більшовики намагалися налагодити пролетарське керівництво з селянським рухом в інтересах розвитку революції і пропонували революційний шлях захоплення поміщицької землі. Меншовики-ж не добачали революційної, хоч би й стихійної, могутности селянства, що має величезне значення в ході революції. Вони постановили, що селяни не повинні створювати селянських комітетів для переділу поміщицької землі, доки не здобудуть на те дозволу від майбутніх Установчих Зборів. У цім виявилося боягузтво меншовиків, їхній острах перед селянським рухом.

Тимчасовий революційний уряд і диктатура пролетаріяту та селянства.

Другим питанням, що показало, яка глибока прірва відмежовує більшовиків од меншовиків, було питання про те, *на що замінити* самодержавну владу.

Більшовики міркували, що в ході повстання організується *Тимчасовий революційний уряд*, що буде дуже відмінний від усіх урядів, які тільки були до цього часу в буржуазних революціях. Цей уряд буде не органом диктатури буржуазії, а органом *революційно-демократичної диктатури пролетаріяту та селянства.*

Що означає це гасло більшовиків?

Це значить, по-перше, що цей Тимчасовий уряд, організуючи демократичну республіку, буде водночас залізною владою що до контр-революціонерів. Він безжально придушить всяку спробу відібрати в робітників і селян їхні революційні завоювання. Це значить, по-друге, що він часто буде діяти проти інтересів буржуазії, доводячи буржуазну революцію до кінця, запроваджуючи восьмигодинний робочий день і встановлюючи такий лад, що за його пролетаріятові й селянській бідноті легше буде боротися з капіталістами. Це значить, нарешті, що спілка робітників з селянською біднотою і з середняцьким селянством все тіснішатиме, і довір'я цих шарів селянства до пролетаріяту все більшатиме. Боягузлива буржуазія не ввійде в такий уряд. Вона

краще буде вичікувати, доки царат остаточно не буде розбитий. Уряд складеться, таким чином, із представників робітництва й селянства. Працюючи з пролетаріятом і обороняючи спільно революційні завоювання, селянська біднота і середняцьке селянство на протязі довгого періоду боротьби перевірять керівництво робітничої класи, навчаться його шанувати. Таким способом поступово готуватиметься перехід до соціялістичного перевороту і *диктатури пролетаріяту*, що означають уже повалення не поміщиків, а *буржуазії*. До цього повалення буржуазії пролетаріят, за планом більшовиків,— як ми вже казали попереду,— піде у спілці вже не з *усім* селянством, а *тільки з найбіднішою його частиною*, невтралізуючи середняцьке селянство.

Більшовики вважали, що партія повинна буде після повалення самодержавства керувати Тимчасовим революційним урядом. Вони розуміли, що без такого керівництва цей уряд неминуче підпаде під вплив буржуазії. Певна річ, що меншовики зняли справжній зойк з приводу гасла більшовиків що до революційно-демократичної диктатури пролетаріяту та селянства. По-перше, вони не хотіли диктатури, по-друге, вони гадали, що жодного иншого уряду, *крім буржуазного*, в Росії не повинно бути й не буде. По-третє, вони боялися участи партії у Тимчасовім революційнім уряді, міркуючи, що представники партії в нім не спроможуться проводити пролетарську лінію і тільки знеславлять партію участю в буржуазнім уряді. Резолюція меншовиків так і каже: *„соціял-демократи не повинні ставити собі за мету захопити чи поділити владу в Тимчасовім уряді*, а мусять лишатися партією крайньої опозиції" (тоб-то критикувати буржуазний уряд з боку).

Отже, меншовики пропонували пролетаріятові самому ухилитися від зміцнювання революційних здобутків. Вони відмовляли йому в його проводі в революції, вони принижували революційність робітничої класи, вони визнавали за проводиря революції *буржуазію*.

Більшовики-ж, навпаки, закликали пролетаріят *керувати революцією*. Більшовизм бачив спільника в селянстві, а меншовизм не вважав його за революційну силу. Більшовизм стояв за революційну тактику, меншовизм насправді вів до угоди з буржуазією, до підпорядкування їй робітничого руху.

Позиція т. Троцького.

Окрему позицію що до оцінки характеру движних сил революції займав тоді тов. Троцький. Він також, як і більшовики, вважав, що пролетаріят буде головною силою революції, а буржуазія виявить

себе негодною до впертої боротьби з самодержавством, але його рішуче відмежовував од більшовиків його погляд на селянство.

Тов. Троцький міркував примірно так: гегемоном (керівником) революції буде пролетаріят, отже, він забере владу. А скоро це трапиться, пролетаріят почне знищувати приватну власність. Це так обурить проти робітників селянство, що воно зробиться ворогом робітничій класі і задушить робітничу революцію, *коли її не врятує повстання міжнароднього пролетаріяту.* Тому тов. Троцький вважав, що *наука більшовизму про революційно-демократичну диктатуру пролетаріяту та селянства є неправильна, шкодлива наука, що загрожує величезною небезпекою для революції.* Замість гасла „революційно-демократична диктатура пролетаріяту та селянства" він висунув своє гасло: „без царя, але уряд робітничий". Инакше кажучи, тов. Троцький визнавав революцію 1905 року за революцію соціялістичну і пропонував на самім початку її оголосити диктатуру пролетаріяту.

Більшовики також визнавали, що революція 1905 року в Росії переросте потім у соціялістичну революцію, у таку, яку саме ми й здійснили в Жовтні 1917 року. Але для того, щоб це сталося, потрібен буде, на думку більшовиків, цілий ряд революційних змагань і класових боїв із поміщицькою і буржуазною контр-революцією. Більшовики далі казали, що не можна так гуртом зараховувати ціле селянство до контр-революціонерів, як це робив т. Троцький. Можна й треба дійти того, щоб бідняки лишилися спільниками пролетаріятові і після повалення самодержавно-поміщицького ладу. Можна й треба дійти того, щоб середняки не допомагали активно контр-революції, коли пролетаріят буде робити соціялістичний переворот. Трудовий шар селянства, — говорили більшовики, — на революційній боротьбі та на довгочаснім досвіді сутичок з буржуазією добре переконається, що *тільки пролетаріят є для нього надійним спільником і керівником.* Так селянство поступово обернеться із резерву буржуазної контр-революції на резерв пролетарської революції і великою мірою полегшить перемогу останній.

Так сперечалися з т. Троцьким більшовики.

Життя незабаром показало помилку т. Троцького. Навіть 1917 рік не враз привів нас до соціялістичної революції, і цілий період з Лютого по Жовтень був переходовим періодом од буржуазно-демократичної революції до соціялістичної. Не зробивши цього кроку, ми не могли-б вийти на шлях пролетарської диктатури й піти до соціялізму. Життя також показало помилку

т. Троцького і в оцінці селянства. Партії не тільки вдалося привернути бідняка на бік пролетаріяту і в Жовтневій революції і в будівництві соціялізму. Партії вдалося спершу добутися *невтральности* середняка, коли пролетаріят ішов на соціялістичний переворот, а потім *укласти з ним сталу спілку* для будівництва соціялізму. Життя безперечно довело, що т. Троцький не мав рації, недооцінюючи революційну ролю селянства та не ймучи віри здібності пролетаріяту керувати селянством.

ЗАПИТАННЯ.

1. Чому меншовицькі погляди на революцію ми називаємо опортуністичними?
2. Чому небезпечно було пролетаріятові пристати до погляду т. Троцького?

2. Основні моменти в розвитку революції 1905 року.

Революційний рух після 9 січня і жовтневий страйк.

Хід революції ствердив більшовицьку оцінку движних сил революції.

У відповідь на царський розстріл 9 січня знялась по всій Росії хвиля страйків та демонстрацій. До 600 тисяч робітників протестували проти лютости Миколая Кривавого.

Відгукнулася на петербурзький розстріл і вся робітнича Україна. 12 січня почалися страйки в Київі, які за кілька день обняли більшість підприємств. 17 січня почався страйк у Катеринославі; 19-го вже страйкувало 7 тисяч робітників. Наприкінці січня припинили роботу робітники найбільших заводів Харкова, Донбасу то-що. Треба мати на увазі, що до цих страйків-протестів приєдналися не тільки робітники великих підприємств та міст, але й робітники та ремісники невеличких міст і містечок. Так, наприклад, 9 лютого застрайкувало 32 шкіряники в місті Радомислі, Київської губ., 28 лютого — кравці й друкарі в Рівному то-що.

Січневими страйками рух не обмежився. Весною повстає нова хвиля страйків і демонстрацій. „Нема жодного промислового закладу, — скаржились тоді гірнопромисловці,— де-б не було загрози страйку". У цім рухові соціял-демократія виступає вже як керівниця мас. У революційнім бої починають організовуватися *профспілки*.

Під впливом революції, що почалася в місті, а також невдач на фронті повстає величезна смуга *селянських заколотів*. Так,

наприклад, уже в лютому у Глухівськім повіті, Чернігівської губерні, натовп селян у 3 тисячі чоловіка з 500 підводами розгромив велику цукроварню Терещенка. У розгромі цукроварні й маєтку брала участь майже вся людність довколишніх сел. Не розгромили тільки лікарні, пошти й приміщень бідніших службовців.

Селяни забирають скрізь у поміщиків хліб і худобу, палять їхні маєтки, захоплюють поміщицькі землі й ліс. Поміщики тікають з маєтків. Царський уряд посилає на села що-раз більше карних загонів. Биття й розстріли вже не можуть втихомирити селянської революції, що почалася, нема вже жодної губерні, де-б не вибухали селянські бунти.

„Міський робітничий рух здобуває нового спільника в революційнім селянстві", — писав у той час В. І. Ленін.

На сторону революції почала переходити частково й *армія*, що, здебільшого, складалася з селян. 14 червня вибухло повстання на панцернику „Потьомкин" на Чорнім морі. Військова влада була безсила що-небудь зробити з повстанцями. У Лібаві, у Кронштадті матроси повстають, нападають на офіцерів і т. д.

Революційна хвиля робітничого руху також підносилася все вище. У вересні серед друкарських робітників Москви почався страйк. Він хутко перекинувся на інші фабричні та заводські центри, обійняв залізничі станції. Незабаром петербурзькі друкарські робітники підтримали московських і, нарешті, в половині жовтня страйк став загальним. Страйк обернувся на масовий одночасний протест всього пролетаріяту проти царського ладу. Спинився залізничий рух, припинився поштово-телеграфний звязок, стали фабрики й заводи то-що, все життя завмерло.

Загальний жовтневий страйк обійняв і ті місцевості України де було більше або менше робітників. У Харкові й Катеринославі цей страйк почав навіть обертатися на збройне повстання. У Харкові першого-ж дня страйку, 10 жовтня, почали будувати барикади, забирати зброю з крамниць то-що. Другого дня забрали й укріпили університет, почали організовувати бойові загони, склали комітет боротьби. Урядова влада не одважується перейти в наступ і згоджується на зневажливі для неї умови, подані від комітету боротьби що до здачі барикад. У Катеринославі 11 жовтня, другого дня страйку, страйкарі будували барикади, мали серйозні сутички з військом.

Селянські й робітничі заколоти та жовтневий страйк похитнули самодержавство. Монархія здала: 17 жовтня (30 жовтня на

новий календар) 1905 року з'явився царський маніфест, де в туманній формі оголошувалися політичні свободи й скликання Державної думи.

Буржуазія раділа. Вона дістала конституцію[1]) і була задоволена. Вся зовнішня революційність її хутко злиняла. А в день виходу маніфесту петербурзький градоначальник Трепов видав наказа—проти робітників—„патронів не шкодувати". Робітнича класа пильно пантрувала. Після жовтневого страйку вона почала організовувати свої сили навколо рад робітничих депутатів, що виникли в боротьбі з самодержавством. Вона готувалася до нових боїв для того, щоб революція не спинилась на половині дороги.

Жовтневий страйк викликав нове піднесення руху на селі. Коли весною та влітку на кожну сотню обслідуваних повітів Европейської Росії рух охоплював тільки 14, то після жовтневого страйку на кожну сотню повітів у 37 були селянські заколоти.

Ради робітничих депутатів.

Перша рада робітничих депутатів виникла в Іваново-Вознесенську в травні 1905 року. Цими-ж жовтневими днями утворились ради робітничих депутатів—в Петербурзі (13 жовтня на старий календар) виникли ради й в Москві, в Ростові над Доном, у Київі, Одесі, Миколаїві, Катеринославі, Юзовці, Луганську й по инших містах. Це були органи революційного повстання.

Петербурзька рада вже 19 жовтня закликала маси до організації збройного повстання. Де-далі, то більше виконуючи ролю революційного уряду, Петербурзька рада почала здійснювати чимало революційних реформ. Вона оголосила повну свободу друку, вона постановила революційним способом провести восьмигодинний робочий день. Ці заходи ради одразу-ж показали, що більшовики мали рацію, кажучи, *що буржуазія скоро зрадить революцію.* Відповідаючи на ці заходи, капіталісти закрили фабрики й заводи. Більше 100 тисяч петербурзьких та инших робітників було засуджено на безробіття. Уряд, дставши підтримку буржуазії, осмілів і поклав нанести удар раді—26 листопада було заарештовано голову ради. Але рада оголосила, що вона обрала нову президію і далі готується до збройного повстання. Вона закликала трудящі маси відмовитися від викупних та инших платіжів, закликала брати вклади з ощадних кас тільки золотом, щоб таким чином підривати фінансову міць царської скарбниці.

[1]) Конституція – основний закон про державний лад країни. У данім разі мова йде про конституцію, що обмежувала владу царя.

Тоді царський уряд вирішив розправитись з радою, і 3 грудня заарештував її виконавчий комітет. Відповідаючи на це, новий виконавчий комітет Петербурзької ради оголосив на 8 грудня загальний політичний страйк, а Московська рада (в Москві вже 7 грудня страйкувало біля 100 тисяч робітників) постановила обернути його на збройне повстання.

І, справді, повстання вибухнуло.

Збройне повстання.

Збройні повстання були не в одній Москві, але й у Ростові, Сормові, Харкові, Люботині, Олександрівському, Горлівці, Новоросійську, на Уралі, на Кавказі та по деяких містах Сибіру. Але найяскравіше і найдужче воно було, звичайно, в Москві, зосібна в районі Червоної Пресні. Збройне повстання відбувалося вперше, досвіду бракувало, та й засоби боротьби мали кустарний характер. Але важливо те, що маси брали в нім участь у тій чи иншій формі (будування барикад, установлення звязку, догляд поранених і т. ин.); робітничі загони збройно боролися на барикадах. На чолі збройного повстання в Москві були більшовики. Десять днів героїчно трималась Пресня. Генерал Дубасов примушений був запросити „надійні" військові частини з Петербургу, бо в московській залозі було заворушення і взагалі її не вистачало, щоб задушити повстання. 14—15 грудня в Москві, а 17 грудня і на Пресні повстання зломили.

Не вважаючи на поразку, значення московського збройного повстання було велике. *По-перше, ввесь пролетаріят зрозумів, що без збройної боротьби не можна скинути самодержавства і по-друге, він зрозумів, що без армії, без підтримки селянства, перемога неможлива.*

Селянський рух дійшов найвищого розвою вже в 1906 р.; тоді з кожної сотні обслідуваних повітів, принаймні, в п'ятидесятьох були заколоти. Селянський рух, безперечно, мав звязок з робітничим. Але роз'єднаність між містом і селом, кепський звязок, малосвідомість селянства, брак партійних організацій на селі,—все це перешкоджало одночасному виступові робітників і селян. Розгромивши карними загонами пролетаріят, розбивши один загін революції, царський уряд управився з другим загоном — селянством.

Висновки.

Увесь хід революції ствердив правильність погляду більшовиків на революцію та на її движні сили. І на початку революції, і в розпалі її, і в момент збройного повстання на чолі її стояв пролетаріят, а за ним ішло

селянство. Повстання було зломлено. Але Ленін і більшовики вважали, що воно було вищою формою революційної пролетарської боротьби, що надалі неминуче має бути нове збройне повстання. Ленін закликав партію і пролетаріят діяльно готуватися до нього й насамперед взяти на увагу досвід повстання 1905 року. За головне в цьому досвіді Ленін вважав те, що більшовики не досить розгорнули революційну роботу серед салдатів. Коли-б царська армія, що складалася переважно з селян, пристала до повстанців, то перемога революції була-б забезпечена. Як відомо, партія взяла на увагу цей досвід, і 1917 року озброєні селяни, що були в царській армії, приставши до пролетаріяту, ставши під його провід, вирішили долю не тільки царату й поміщиків, а й долю буржуазії.

Меншовики теж по-своєму „взяли на увагу" досвід революції. Вони на всіх перехрестях повторювали слова Плеханова: „Не треба було братися за зброю", і ще одвертіше почали проповідувати доконечність угоди з буржуазією.

Розвиток селянського руху показав, що селянство йшло в спілці з пролетаріятом і охоче ставало під його провід. Це видно з того, що заколоти по селах що-разу починалися у звязку з революційним рухом у місті. Це видно з того, що там, де селянський рух набирав серйозних розмірів і набував сили, привідцями й орударями його були міські робітники, що приїхали в село на відпочинок, або салдати, що дечого навчилися в місті.

Буржуазія зрадила революцію: вона стояла за монархію, проти республіки. Її ставлення до маніфесту 17 жовтня, видиме зрадництво після жовтневого та листопадового страйків чудово ствердили погляди більшовиків і спростували меншовицьку оцінку буржуазії, як революційної сили.

Причини невдачі революції 1905 р. та її значення.

Найголовніші причини невдачі першої революції ось які: 1) пролетаріят та його партія були мало організовані; 2) не було сталого звязку між пролетаріятом та селянством; 3) грошова допомога Миколаю II з боку буржуазії Заходу, зосібна Франції; 4) не було підтримки з боку европейського пролетаріяту.

Значення революції 1905 року є в тім, що вона вперше підняла багатомільйонові маси робітників та селян до громадського політичного життя. Вона показала масам справжнє лице самодержавства й буржуазії, вона показала, яка партія є партія революції і які партії опортуністичні (меншовики, есери то-що). Нарешті, вона показала, що тільки спілка робітничої класи

з селянством, об'єднання пролетарського збройного повстання з селянським революційним виступом може забезпечити перемогу революції. Революція 1905 р. знаменна тим, що вона вперше висунула зародок державної влади пролетаріяту — ради робітничих депутатів. Революція була великим досвідом, була „генеральною репетицією" (Ленін) Лютого, а потім і славетного Жовтня 1917 р.

ЗАПИТАННЯ.

Які події 1905 року ствердили погляди більшовиків на першу революцію?

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Ленін про ролю робітничої класи, селянства й буржуазії в революції 1905 року.

„Селянство включає в себе масу напівпролетарських елементів поруч із дрібнобуржуазними. Це робить його теж несталим, примушуючи пролетаріят з'єднатись в суворо-класову партію. Але несталість селянства ґрунтовно відрізняється від несталости буржуазії, бо селянство в даний момент заінтересоване не так у безумовній охороні приватної власности, як у відібранні поміщицької землі, одного з головних видів цієї власности. Не роблячись од цього соціялістичним, не перестаючи бути дрібнобуржуазним, селянство здатне стати повним і найрадикальнішим прибічником демократичної революції. Селянство неминуче зробиться таким, коли тільки хід революційних подій, що його на розум наводить, не обірветься занадто рано зрадництвом буржуазії та поразкою пролетаріяту. Селянство неминуче стане в таких обставинах підпорою революції та республіки, бо тільки революція, що цілком перемогла, зможе дати селянству *все* в галузі земельних реформ, *все* те, чого селянство хоче, про що воно мріє, що дійсно потрібно йому не для знищення капіталізму, як уявляють „соціялісти-революціонери", а для того, щоб вийти із темряви напівкріпацтва, з мороку затурканости та холопства, щоб поліпшити свої обставини життя остільки, оскільки це можливо в межах крамового господарства...

Ось чому буржуазія, як класа, природно й неминуче прямує під крильце ліберально-монархічної партії, а селянство, як маса — під керівництво революційної і республіканської партії. Ось чому буржуазія не здатна довести демократичну революцію до кінця, а селянство здатне довести революцію до кінця, і ми мусимо всіма силами допомогти йому в цьому...

Пролетаріят повинен провести до кінця демократичний переворот, приєднуючи до себе масу селянства, щоб роздушити силою опір самодержавства та паралізувати несталість буржуазії".

(*В. І. Ленін*. Збірка твор., т. VI, стор. 369—371).

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА

2. Військовий бунт.

„Влаштовували зібрання революційних робітників і матросів.. Через те, що військових не пускали на робітничі мітинги, робітники масами почали самі відвідувати військові мітинги. Збиралися тисячами. Тоді військове начальство поклало вжити заходів...

Вранці 24 листопада 1905 року біля воріт флотських казарм було вишикувано бойову роту у повнім бойовім рихтунку. Контр-адмірал Писаревський голосно проказав наказ:

— Не випускати нікого із казарм. В разі, як не слухатимуться — стріляти.

Із роти, що їй давалося цього наказа, вийшов матрос Петров, набив перед очима всіх свою ґвинтовку, одним пострілом забив підполковника Штейна із Брест-Литовського полку, а другим пострілом поранив контр-адмірала Писаревського.

Почулася команда офіцера:

— Заарештуйте його!

Ніхто не рушив з місця. Петров кинув свою рушницю на землю.

— Ну, чого стоїте? Беріть мене!

Його заарештували. Матроси, збігаючись звідусіль, бурхливо вимагають його звільнити, запевняючи, що вони за нього ручаться. Збентеження дійшло апогею.

— Петров! Чи правда, що постріл був випадковий?—запитав офіцер, щоб знайти вихід із прикрого становища.

— Як так випадковий?.. Я вийшов наперед, набив і примірився. Хіба це випадково?

— Вони вимагають, щоб тебе звільнити...

І Петрова звільнили. Але матроси цим не вдовольнилися. Заарештували всіх вартових офіцерів, обеззброїли їх і повели до канцелярії. Делегати матросів — біля 40 чоловіка — радилися цілу ніч. Поклали офіцерів звільнити, але більше не пускати їх до казарм.

Ця невеличка сценка наочно показує вам, як розвивалися тоді події в більшості військових повстань. Революційне заворушення в народі не могло не обійняти й війська“.

(*В. І. Ленін.*— Про революцію 1905 року, 1917 р.).

3. Ленін про значення революції 1905 року.

„Роки революції (1905—1907). Всі класи виступають одверто. Всі програмові й тактичні погляди перевіряються діянням мас. Широчінь та гострість страйкової боротьби, яких ще не бачили в світі. Переростання економічного страйку в політичний і політичного—в повстання. Практична перевірка співвідношень між пролетаріятом, як провідною силою, і хистким, несталим селянством, що потребує проводу. Народження в стихійному розвитку боротьби радянської форми організації. Тодішні суперечки

про значення рад призвіщають велику боротьбу 1917—1920 років. Зміна парламентських форм боротьби й непарламентських, тактики бойкоту, парламентаризму з тактикою участи в парламентаризмі, легальних форм боротьби й нелегальних, а також їх взаємовідношень і звязку,—все це відзначається дивним багатством змісту. Кожний місяць цього періоду дорівнював, розуміючи вивчення основ політичної науки і масами, і проводирями, і класою, і партією, — рокові „мирного", „конституційного" розвитку. Без „генеральної репетиції" 1905 року перемога Жовтневої революції 1917 року була-б неможлива.

(*В. І. Ленін*. Збірка твор., т. XVII, стор. 120—121).

ЗАВДАННЯ.

Виясніть, яку брали участь робітники вашого підприємства в революційних подіях 1905 року і коротенько запишіть висновки за таким планом:

1. Який відгук на вашому підприємстві мали події 9 січня?
2. Чи брали участь робітники вашого підприємства в жовтневому страйку і в чому виявлялась ця участь.
3. Чи брали робітники вашого підприємства яку-небудь участь у збройному повстанні (збудування барикад, захист їх, допомога пораненим і т. инш.).
4. Чи були у вас вибори делегатів до рад робітничих депутатів та яку ролю відограла у вас рада в 1905 р.?
5. Як проходив селянський рух в 1905—1907 р.р. у вашій підшефній волості або районі?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Розкажіть, який характер мала революція 1905 року?
2. Які були погляди більшовиків, меншовиків і т. Троцького: а) на ролю буржуазії, б) на ролю селянства, в) на ролю робітничої класи, г) на збройне повстання, д) на Тимчасовий революційний уряд?
3. Як ви розумієте гасло „диктатура пролетаріяту й селянства"?
4. В чому помилки поглядів т. Троцького на революцію 1905 року?
5. Чому розбили першу революцію?
6. Яке значення революції 1905 року?

РОЗМОВА ОДИНАДЦЯТА.

Більшовизм і опортунізм між двома революціями.

Про що розмова.

У попередній розмові ми ознайомилися з тим, як ішла революція 1905 року, і побачили, що тільки більшовицька оцінка й більшовицька тактика були правильні й відповідали ходові революції.

У цій розмові ми маємо показати, як за тяжких років реакції[1]) *(1907—1914), за років розбрату в революційному русі і втікання хистких елементів з партії точилася боротьба більшовиків з меншовиками та иншими опортуністами і як за проводом більшовиків ішло скупчування сил партії та робітничої класи для нової революції.*

Найголовніші факти й досвід цієї поучної боротьби такі: 1) більшовики, на чолі з Леніном, зуміли в цих найтяжчих обставинах відступити в більшому порядкові, ніж будь-яка инша партія, і зберегти свою революційну програму й тактику боротьби; 2) опортуністи намагалися підкорити робітничий рух цілям буржуазії і ліквідувати (знищити) підпільну соціял-демократичну партію, а натомість створити таку легальну „робітничу" партію, на яку-б загалом міг пристати царат; 3) досвід цих чорних років ще більше загартував партію, ще більше підготовив її для керівництва робітничою класою за років нового піднесення (1912—1914) і за років імперіялістичної війни.

1. Більшовики в період занепаду робітничого руху, столипінської реакції і нового піднесення.

Реакція 1907—1911 р.р.

Після того, як самодержавство приборкало грудневе збройне повстання, воно наступними роками силкувалося геть викорчувати революцію. Ця доба реакції тривала щось до 1911 року. Самодержавство завело військово-польові суди, розсилало по всій країні спеціяльні карні загони під орудою генералів-катів (Меллер-Закомельський, Ренненкампф та инші).

---

[1]) Реакція—намагання експлоататорів вернутися до старого ладу, старих порядків.

Сухі й далеко неповні цифри поданої нижче таблиці наочно показують, як самодержавство намагалося винищити революціонерів:

Роки	Смертних вироків	Страт
1907	1.692	748
1908	1.959	782
1909	1.435	543
Разом	5.08	2.073

На чолі приборкачів революції стояв голова ради міністрів Столипін (тому часто добу реакції називають столипінською).

Робітничий рух занепадав під впливом арештів, смертних вироків, розгрому профспілкових та инших робітничих організацій. Це показує раптове зниження страйкової хвилі (дивись діяграму № 22 на стор. 207).

На Україні в підприємствах, підлеглих фабричній інспекції (куди не належали залізничники, гірники, ремесники), число страйків за час з 1905 по 1908 роки поменшало з 867 до 52, а число страйкарів — з 133.298 до 7.362.

Здебільшого страйки закінчувалися тим, що перемагали підприємці. Цьому сприяла затяжна криза в промисловості. Капіталісти почали наступати: знову завели 10—12-годинний робочий день, зменшили заробітну плату й завели штрафи за найменшу провину.

Широко вживали капіталісти так званий локавт. На такий локавт не пристали власники друкарень Київа, Житомира то-що. В Катеринославі звільнили 500 робітників.

Поразка революції спричинилась до того, що революційні настрої серед робітництва почали спадати. Приголомшений пролетаріят знемагав під гнітом реакції, і поволі частина його з розпуки переставала вірити в перемогу революції.

Опортунізм меншовиків.

Ці занепадні настрої не могли не позначитись на самій партії — на РСДРП. З лав партії почала поспіль тікати, найбільше, інтелігенція і инші „попутники“, що ввійшли до партії підчас піднесення революції і які не встояли перед гнітом тяжкої реакції. У партії точилася жорстока боротьба між революційними більшовиками й тими, хто переставав вірити в революцію. Партія розбивалася на окремі гуртки. Значно підупав вплив її на робітничі маси. Зневір'я і розбрат серед угодівських елементів усередині партії зайшли дуже далеко. Меншовики стали цілком за те, щоб

підтримувати ліберальну буржуазію, яка ще більше, ніж 1905 року, ладна була порозумітися з самодержавством.

Вже по революції, — думали меншовики.— Настала, мовляв, дуже довга пора мирного співробітництва з буржуазією. У Росії, як і по всіх передових країнах, є вже, хоч і куций, та все-ж парламент (Державна дума). Треба цей парламент хоч би там що, а зберегти, бо він зміцнює вплив буржуазії і дозволяє робітничій класі доходити через цю думу поліпшення свого становища. Революція,—думали далі меншовики,—показала, що революційний шлях негодящий і що треба боротися тільки-но мирним способом. Тому треба зовсім відмовитись від революційної тактики. Навіть у думі треба виступати дуже помірковано, не виставляючи великих вимог, инакше бо можна сполохати буржуазію і лишитися зовсім без спільників. Тоді поліпшень буде добуватися ще важче. Крім того, революційні виступи в думі примусять царя совсім розігнати цю думу, що пожене тільки воду на млин реакції. Таку саму лінію меншовики провадили й що до профспілок, кооперації, клубів то-що, які ще подекуди залишилися. Берегти їх, не вести політичної роботи по них, щоб, бува, їх не розгромили жандарми,—ось чого додержувалися вони у своїй поведінці.

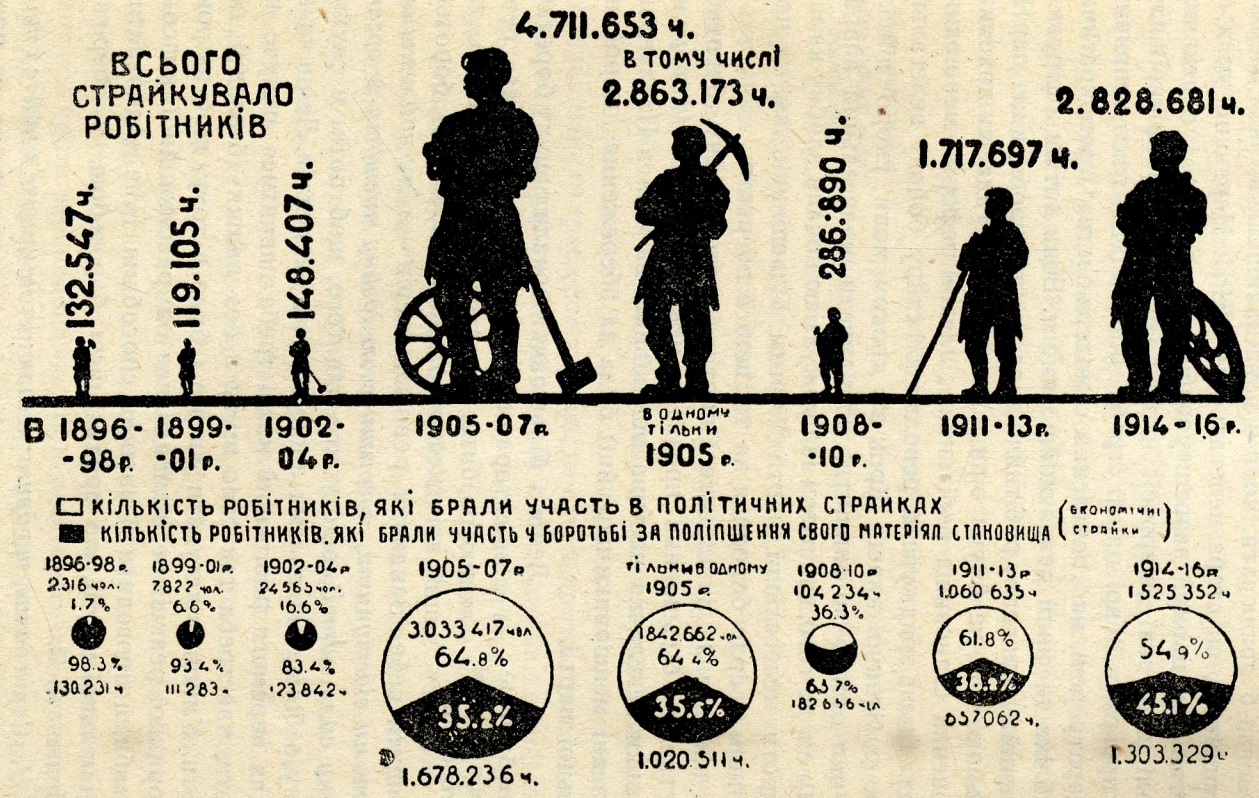
У цих поглядах меншовиків виявилась їхня стара опортуністична лінія. І на II з'їзді партії (1903 року), і на своїй конференції (1905 р.), і підчас революції, і за років реакції, — *ніколи меншовики не вірили, що революція переможе, ніколи не йняли віри, що пролетаріят може керувати нею. Вони завжди ставили робітничу класи на підлегле місце, вони завжди намагались віддати пролетаріят під буржуазне керівництво.*

Ліквідаторство.

Не дивно, отже, що мавши такі переконання, меншовики докотилися до ганебного висновку, що треба *ліквідувати, скасувати* стару, підпільну, революційну партію з її бойовими гаслами й способами боротьби.

1906 року меншовики, на чолі з Ю. Ларіним (тепер комуністом), Потресовим, Єжовим та иншими виголосили ідею скликати „робітничий з'їзд". Цей з'їзд мав створити замість РСДРП нову „широку робітничу партію", куди повинні були ввійти найширші верстви робітників, що навіть не мають твердих політичних переконань. Ю. Ларін договорився аж до того, щоб об'єднати цю „робітничу партію" з дрібно-буржуазною партією есерів.

Ясна річ, що така „безпартійна партія" не могла бути бойовим штабом пролетаріяту, який бореться за своє визволення,

Діяграма № 22. Як розвивалася в Росії страйкова боротьба.

(З серії діяграм ГПП „Револ. движ. в России").

а могла хіба плентатися в хвості відсталих робітничих верств. Зрозуміло далі, що така широка партія не могла бути створена й не могла-б працювати, коли-б вона залишалася, як і перше, революційною, як стара нелегальна РСДРП. Царський уряд не попустив би цьому, заарештувавши проводирів і залякавши відсталі шари цієї „широкої" партії. Тому меншовики вирішили, що з програми нової партії треба повикидати такі неприємні для царату речі, як „повалення самодержавства", демократична республіка та інші революційні вимоги. Вони хотіли офірувати революційну програму робітничої класи, щоб зробити цю партію легальною. Так, не ймучи віри в революцію і гадаючи доходити поліпшення становища робітників „шляхом реформ", меншовики що-раз більше зраджували революцію і стару бойову нелегальну партію робітничої класи. Крок за кроком вони скоро дійшли до думки остаточно знищити, ліквідувати нелегальний апарат, а потім аж до того, що разом із буржуазією почали злобну кампанію проти нелегальної партії і проти більшовиків, які на чолі з Леніном твердо боролися за те, щоб її зберегти.

За намагання ліквідувати і партію і революційну боротьбу пролетаріяту більшовики прозвали меншовиків *ліквідаторами.*

Тільки невеличка частина меншовиків на чолі з Плехановим (так звані меншовики-партійці) була за збереження старої нелегальної партії.

Боротьба більшовиків з ліквідаторством.

Ленін і більшовики почали рішучу боротьбу з ліквідаторами. Ленін казав: правда, революцію розбито, але завдання партії не в тім, щоб зріктися революційної класової боротьби й знищити себе. Завдання революціонерів — *з як-найменшими втратами відступити, зберігши свою ідейну чистоту й організаційну силу партії,* відступити для того, щоб потім у слушну годину, з більшими силами знову почати наступати. Ленін казав, що для перемоги робітничій класі треба навчитися рішуче наступати, але треба так само вміти й без паніки (безладу) відступати. Уміння відступати як-раз і було в тому, щоб за років найчорнішої реакції не відмовлятися од революційної класової боротьби, а провадити її иншими способами і не відмовлятися від підпільної партії, що орудує цією боротьбою, а зберігати й зміцнювати її.

В. І. Ленін бачив, що друга революція неминуче прийде і тому він 1908—1911 років так енергійно боровся за партію, за провід пролетаріяту в класовій боротьбі.

У грудні 1908 року в Парижі відбулася конференція, на якій були представники від усіх найбільших організацій більшовиків і меншовиків-партійців (їх була меншість).

Конференція ухвалила провадити „найрішучішу ідейну й організаційну боротьбу з ліквідаторськими намаганнями" (з резолюції конференції). Конференція, як і перше, вважала, що повалення самодержавства, скликання Установчих Зборів і створення демократичної республіки — це є основні завдання боротьби робітничої класи й партії на найближчий час. Конференція настирливо вимагала, щоб зміцнювано РСДРП в такому вигляді, як вона склалася з революційного часу, і щоб ведено непримиренну боротьбу з буржуазією.

Використання легальних можливостей.

Ліквідатори, заспівавши революції похоронного гімна, вважали, що робітничій класі треба принатурюватися до нового режиму, треба використати залишки напівсвобод для боротьби за дріб'язкові вимоги робітничої класи, для боротьби за реформи. Тому вони цілком відмовлялися од підпілля і всю свою увагу віддали на легальну роботу в Державній думі, в профспілках, страхкасах, клубах то-що.

Чи одмовлялися Ленін і більшовики від того, щоб використати ці легальні можливості? Аж ніяк. Ленін невідступно боровся за те, що більшовикам треба йти працювати навіть до такої організації, як Державна дума, що треба йти в профспілки, в клуби, вечірні школи, в страхкаси, кажучи, *що як инакше робити, то партія може одірватися од мас*, не маючи широкого спілкування з робітництвом.

І більшовики і ліквідатори були, отже, за те, *щоб використати „легальні" можливості*. Але різниця між ними була величезна. Ліквідатори намагалися використати легальні можливості *не для того, щоб підготовляти нову революцію*, од якої вони назавжди відмовились, *а для того, щоб проводити невеличкі реформи*. Ленін же й більшовики використовували легальні можливості *під контролем нелегальної партії*, для того, щоб збільшити вплив цієї партії серед робітництва, *для того, щоб скупчувати сили підпільної партії для боротьби* за нову революцію. Скрізь і всюди, де тільки можна було одверто звертатися до робітництва, більшовики намагалися проводити свої ідеї, боротися проти занепадних настроїв робітничої класи, і готували його до нової війни, до повалення самодержавства, до запровадження демократичної республіки для полегшення дальшої боротьби за соціялізм.

„Одзовізм“ і боротьба з ним.

За років столипінської реакції навіть усередині більшовицької фракції не завжди була повна єдність. Так, приміром, у питанні про використання легальних можливостей виділилася зпосеред більшовиків невеличка група так званих „одзовістів“. Боротьба серед більшовиків точилася найбільше навколо того, йти чи не йти в Державну думу. Булигінську[1]) думу в 1905 році й потім першу[2]) думу в 1906 році більшовики, на чолі з В. І. Леніном, вирішили бойкотувати.

Чому тоді Ленін був за бойкот? В 1905 році і на початку 1906 року була ще надія зірвати царську думу (Булигінська дума була зірвана революцією і так і не зібралася). Тоді була надія на новий революційний вибух у 1906 році, на революційне скликання Установчих Зборів.

Тепер же, за часів реакції, тактика бойкоту була-б неправильна. Проте-ж, невеличка група більшовиків, ховаючись за „лівими“ революційними фразами, домагалася, щоб і в нових обставинах провадити стару тактику бойкоту думи. Не личить, мовляв, порядним революціонерам працювати в цьому хліві, знайдеться краща справа — робота в підпіллі, — казали вони. Вони домагалися, щоб відкликати, одізвати з третьої думи депутатів більшовиків (тому їх і названо „одзовістами“). До чого призводила така тактика? Вона була на користь буржуазії і її похвостачам-ліквідаторам, бо коли-б більшовиків відкликали від роботи в думі, то ліберальна буржуазія і ліквідатори мали-б більшу волю і змогу обдурювати відсталі шари робітництва й селянства. Цим одзовісти, власне, скочувалися до ліквідаторів.

В. І. Ленін рішуче боровся проти такої „лівизни“. „Коли проклята контр-революція,— писав Ленін,— загнала нас у цей проклятий хлів (тоб-то думу), будемо й там працювати на користь революції, не нарікаючи, але й не пишаючись“. Ленін і більшовики розуміли, що відмова від роботи в Державній думі, в профспілках та инших легальних організаціях (що так само проповідували „одзовісти“) мала-б наслідком те, що партія одірвалася-б од мас і обернулася-б на секту[3]). А така партія не може до ладу керувати революцією. 1909 року більшовики на поширеній нараді редакції газети „Пролетарий“ постановили, що

[1]) Законодорадчу.

[2]) Потім Ленін писав, що тактика бойкоту першої думи була неправильна.

[3]) Секта — обмежене тісне коло однодумців, що відгородилися від решти людей.

більшовизм нічого спільного з „одзовізмом“ не має і що партія повинна провадити боротьбу з ним.

Нове піднесення.

Занепад і розбрат у робітничому русі тривали приблизно до 1911 року, коли почалося нове піднесення. Це піднесення було щільно звязане з кінцем промислової кризи. Промисловість знов пожвавішала, виросла, її почали об'єднувати в трести й синдикати. Видобуток вугілля в Донбасі збільшився з 1910 по 1913 р. р. з 1.019 млн. пудів до 1.566 млн. пудів, витоплювання чавуна на Україні цими роками теж збільшилось з 126 млн. пуд. до 190 млн. пудів і т. ин.

Капіталісти потребували робочої сили. Пролетаріят, отямившись од поразки 1905 року, знов підвів голову. Спочатку страйки мали економічний характер, а потім що-раз виставлялося й політичні вимоги.

Найдужче рушив вперед робітничий рух після подій на річці Лені 4/17 квітня 1912 року. У глухій Сибірській тайзі, на золотопромислових копнях робітники подали до адміністрації ряд вимог. Серед них були: восьмигодинний робочий день замість десятигодинного, збільшення зарплати на 30%, незайманість робітничих делегатів то-що.

Адміністрація одмовила, робітництво вперто домагалося свого, і це тягнулося аж до квітня, коли з Іркутську прибув з військовою командою жандармський ротмістр Трещенко. 4 квітня мирно настроєний натовп ішов довідатись про арештованих делегатів. Трещенко, не попередивши, дав наказа стріляти на беззбройний натовп. Було забито 270 чоловіка й поранено 250, як повідомляла більшовицька газета „Правда“.

Розстріл показав, що буржуазія іде разом з царем, що вона, ганяючись за баришами, благословляє нелюдську розправу над ленським робітництвом. Хвиля страйкового руху, що покотилася по всій Росії після ленських подій, не припинялася і наступними роками (див. діяграму № 22 на стор. 207). Як підрахувала більшовицька газета „Пути Правды“, в святкуванні першого травня брало вже участь у Харкові 15.000 робітників, у Миколаїві — 8.000, у Київі — 5.000, в Одесі — 5.000, на Риковських копальнях — 3.000 робітників то-що. В обставинах промислового піднесення робітники добулися деякого поліпшення свого становища. Так, наприклад, заробітна плата робітника вугільної промисловости України була в 1913 році на 45% вища проти зарплати 1904 року. Рух ішов, розростаючись, під прапором нашої партії. 1914 року знов з'являються барикади у Петербурзі, в Баку,

але піднесення революційної хвилі, що почалося на цей час, обірвала війна.

Виключення ліквідаторів з партії і „серпневий блок“ т. Троцького.

Вже на початок 1912 року більшовики ясно побачили, що надходить нова революція. Щоб забезпечити тверде керівництво нею, треба було рішуче очистити партію від угодівських і хистких елементів. У січні 1912 року в Празі відбулась, підтримувана від меншовиків-партійців, конференція партії, яка рішуче розірвала з меншовиками-ліквідаторами й виключила їх із партії. З цього часу наша партія перестала бути фракцією в РСДРП і зробилася цілком самостійною партією, припинивши з меншовиками усякий звязок.

Цей рішучий крок конференції викликав шалену лютість серед ліквідаторів. Тов. Троцький, що вже давно вів кампанію проти більшовицького ЦК і закликав, щоб скликати *мимо* ЦК партійну конференцію за участю ліквідаторів, знов виступив на стороні зрадників революції, картаючи більшовиків за те, що вони не хочуть „помиритися“ з ліквідаторами. Тов. Троцький не хотів розуміти того, що об‘єднатися з ліквідаторами, це значить відмовитися керувати революцією.

Відповідаючи на січневу конференцію партії, т. Троцький разом із ліквідаторами зібрав у серпні того-ж таки року другу конференцію, де об‘єднались всі групи й групки соціял-демократії, які виступали проти більшовиків.

Безпринципність і антипартійність цього „серпневого блоку“ (спілки) били в очі. Тоді як більшовики об‘єднували революційних однодумців, — до „серпневого блоку“ ввіходили найрізноманітніші течії, об‘єднані тільки ненавистю до більшовиків. Тоді, як більшовики залишали в партії тільки тих, хто вірив у революцію і хотів зміцнити бойову партію пролетаріяту, — у „серпневому блоку“ першу скрипку грали ліквідатори, що не вірили в перемогу революції і хотіли знищити революційну партію робітничої класи. Тоді, як більшовики всяку принципову незгоду у своїх лавах завжди викривали до самого споду, — „серпневий блок“ ховав, зацитькував свої внутрішні принципові незгоди. З цього погляду він дуже нагадує „об‘єднаний опозиційний блок“ 1926 року.

„Серпневий блок“ не виставив старої, революційної програми. *Тов. Троцький, як і меншовики, говорив, що головними гаслами партії мають бути: свобода слова, страйків, зборів та спілок. А це була програма не революції, а ліберальних реформ,* бо вона затем-

нювала той факт, що, не скинувши самодержавства, пролетаріят і селянство не могли добути справжньої політичної свободи.

Газета „Правда".

Велику вагу тими роками мала для справи об'єднання партії і мас навколо неї газета — орган ЦК більшовиків — „Правда". Перше число її вийшло 22 квітня (5 травня на новий календар) 1912 року. Ця газета була цілком робітничою газетою, бо її видавалося за робітничі гроші. У зборах на „Правду" брало участь 1.022 робітничих групи. Тисячі тодішніх робітничих кореспондентів звязували газету з масою. За один тільки перший рік „Правда" вмістила 11.114 кореспонденцій від робітників і 200 статтей, що їх писали робітники.

Газета „Правда" твердо боролася проти ліквідаторів за партію, розбуркувала свідомість робітничої класи й закликала до боротьби за старі, „неврізані", як тоді говорили, гасла. „Правда" дійсно знову збирала робітників у революційну бойову класу. „Правда" збирала нашу партію в авангард цієї класи.

Уряд жорстоко переслідував газету. Газету багато разів закривали, але вона виходила під новими назвами: „Рабочая Правда" „Северная Правда", „Правда Труда" й багато инших. Царський уряд „остаточно" закрив газету в 1914 році, перед війною.

ЗАПИТАННЯ.

В чім суть і шкодливість ліквідаторства і чому більшовики на чолі з В. І. Леніном вели проти ліквідаторів запеклу боротьбу?

2. Більшовики в боротьбі проти імперіялістичної війни.

Імперіялістична війна.

Нове піднесення робітничого руху в Росії, як ми вже казали, спинилося, бо почалася світова війна. Через що-ж сталася ця страшна війна з мільйонами жертв і розором цілих країн? Всім відомо, що ця війна була імперіялістична (загарбницька, грабіжницька).

Найбільші держави (Німеччина, Англія, Франція, Росія, Японія) загарбали собі силоміць багато земель (колоній). На 1914 р. вони поділили ввесь світ між собою (дивись діяграму № 23 на стор. 215). Тим часом промисловість розвивалася далі, краму виробляли що-раз більше, збувати його ставало трудніше. Буржуазні країни вели між собою торговельну війну, тоб-то кожна держава намагалася, як би погіршити торгівлю свого супротивника. Але ще затятіше точилася боротьба за ринки сировини та ринки, де можна було-б приміщати капітали. Вже задовго перед

війною капіталістичні держави дуже багато почали вивозити капіталів на колонії, бо в колоніях була дешева робоча сила, було дуже багато невикористаних ще запасів сировини, отже там можна було мати величезні бариші. Боротьбу вели не тільки тому, що ці колонії з їхніми ринками були конче потрібні кожній великій капіталістичній країні. Більше того: кожна країна силкувалася, щоб відібрати колонії у другої ще й для того, щоб залишити її без сировини, без ринку збуту і без можливостей використати капітали; цим самим не давалося-б можливости такій країні розвиватися і виступати, як конкурентові.

Найдужча була боротьба між Англією й Німеччиною. Конкуренція (суперництво) між ними неминуче призводила й таки призвела до війни 1914 року.

Німеччина в цій війні хотіла забрати Малу Азію, бельгійські й французські колонії в Африці, захопити Польщу, підкорити собі Бельгію. Англія хотіла прибрати в свої руки африканські колонії, забрати Малу Азію, Месопотамію то-що. *Всі инші учасники цього побоїща так чи инакше хотіли покористуватися коштом своїх супротивників. До війни 1914 року призвела боротьба за ринки збуту, за ринки сировини, за переділ світу між найбільшими державами.*

Царська Росія не була тут винятком. Самодержавство й буржуазія намагалися, щоб одпаювати в своїх супротивників іще нові землі й народи. Самодержавство хотіло загарбати Східню Прусію, Галичину, забрати під свою зверхність всю Вірменію, забрати Дарданельську протоку, кудою йде водна путь для вивозу хліба й иншої сировини за кордон. Не зважаючи на те, що військова техніка в Росії була не дуже висока, Росія, проте, була величезною силою (озброєних було підчас війни близько 12.000.000 салдатів). Росія одвертала сили німців від західнього фронту на східній. Вона постачала „союзникам" гарматне м'ясо (салдатів), і це була її роля. Наші салдати воювали не тільки на ланах Польщі, Східньої Прусії, Галичини, але й на ланах Франції й Турції.

Зрадництво міжнародньої соціял-демократії.

Певна річ, буржуазія всіх країн, що встряли в цю війну, не казала, що вона воює для того, щоб пограбувати. Капіталісти всіх країн обвинувачували своїх ворогів у тому, що вони нападають. Буржуазія „союзників"[1]) (Англія, Франція, Росія, Японія, Італія, а пізніше Північно-Американські Сполучені Дер-

[1]) Инакше — Антанти.

Діяграма № 23. Як імперіялістичні держави поділили всю землю між собою.

(*В. І. Ленін.* „Імперіялізм, як новітній етап капіталізму", т. XIII, стор. 298).

жави) запевняли робітничу класу й селянство, що це „остання", що це „визвольна" війна. Вони казали, що треба знищити німецький імперіялізм, і тоді не буде війни й насильства.

Робітники й селяни не так би легко пойняли віри байкам буржуазії, коли-б у неї не було щирого помічника. Цим помічником були соціял-демократичні партії по всіх країнах, які зрадили справу робітничої класи. Кожна з цих партій стала на оборону „своєї батьківщини", геть забувши Марксову науку, який казав, що за капіталістичного ладу у робітників не може бути батьківщини.

Щоб вести війну, буржуазії треба було втихомирити класову боротьбу в себе в кожній країні, і соціял-демократи, скрізь підлабузнюючись до буржуазії й уряду, силкувалися встановити громадянський мир всередині тих держав, які воювали,— мир між буржуазією і пролетаріятом.

Соціял-демократи всилювали робітничій класі думку, що вона повинна воювати, повинна вмирати „за батьківщину". Вже за багато років перед війною 1914 року II Інтернаціонал [1]) розумів, що вона неминуча. У своїх постановах, особливо на Базельськім конгресі (з'їзді) 1912 року, він застерігав буржуазію, загрожував їй, що війна неминуче спричиниться до революції.

Але, коли війна почалася, то соціял-демократи, замість закликати робітників до революції, давай закликати їх боронити свою батьківщину. По багатьох країнах вони увіходили навіть до буржуазних урядів, яко міністри (Бельгія, Франція), і в парламенті голосували за воєнні кредити (Німеччина, Франція та инші).

Ось чому революційні соціял-демократи, що не зрадили справи робітничої класи, почали на їх казати соціял-зрадники, соціял-патріоти [2]) або соціял-шовіністи [3]).

Але чого-ж робітники попервах послухали цих проводирів і пішли за ними?

Широка робітнича маса пішла за ними через те, що *звикла йняти віри їм.*

Верхівка-ж робітничої класи пішла тому, що вона розклалася, звикла до співробітництва з буржуазією, була заінтересована в тім, щоб захопити нові колонії. Дістаючи величезний зиск від експлоатації колоніяльного робітництва, західня буржуазія не дуже огиналась, коли її кваліфіковані робітники вимагали поліпшити їм матеріяльне становище. Для буржуазії вигода була з того, щоб поглядно високою заробітною платою купити верхівку робітничої класи, віддавши їй частину зиску від колоній і забезпечивши таким робом собі безупинну роботу своїх підприємств. І що більше було колоній, тим легше було цій робітничій верхівці дістати чергову надбавку до свого утримання.

Ясно, отже, через що „робітнича аристократія", побоюючись, щоб не втратити колонії, скільки сили стала на оборону своєї „батьківщини", ясно через що соціял-шовінізм найбільше панував серед робітничих проводирів, в тім числі й серед соціял-демократії.

---

[1]) I Інтернаціонал, що його створили Маркс і Енгельс, працював з 1864 р. по 1872 р.; II Інтернаціонал організовано 1889 р., він розпався на початку війни 1914 р. і знов виник після війни, в 1919 році.

[2]) Патріот — захисник своєї батьківщини.

[3]) Шовініст — той, хто вихваляє без міри свою країну і ненавидить чужинців.

Центризм. Крім цілком правої, одверто зрадницької течії, всередині соціял-демократії була ще й друга течія — середня, так звана центристська. Виразниками поглядів її були російські меншовики з Мартовим та Троцьким на чолі (Плеханов став справжнім соціял-шовіністом), невеличка група есерів[1]) (червонці), група німецьких соціял-демократів на чолі з Кавтським, група англійських соціялістів на чолі з Макдональдом та інші. Центристи вважали, що завдання соціял-демократів має бути в тім, щоб примусити уряди країн, які воювали, замиритися. Вони не хотіли зрозуміти, що раз війна почалася, то „вмовляти" уряди припинити війну є дитяча вигадка та й годі. Вони були проти імперіялістичної війни, але водночас і проти війни громадянської, війни класової; вони одверто не зраджували робітничої класи, але разом із тим не наважувалися кликати її до пролетарської революції, бо не вірили в неї. Тов. Троцький за років війни належав до цієї течії міжнародньої соціял-демократії. Він не стояв за поразку у війні царського уряду, він не розцурався остаточно з II Інтернаціоналом. Тов. Троцький виголосив своє гасло: „Ні перемог, ні поразок", тоб-то, инакше кажучи, він вважав за потрібне замиритися на тих самих умовах, які були перед війною. Замість боротися за те, щоб припинити війну через захоплення влади пролетаріятом, він на чільне місце, слідом за центристами, висовував боротьбу за замирення.

Боротьба більшовиків з шовіністами та центристами. Серед усієї міжнародньої соціял-демократії тільки більшовики на чолі з В. І. Леніном, невеличка група німецьких соціял-демократів за проводом Рози Люксембург і Карла Лібкнехта (останні — в Німеччині), частина болгарських та польських товаришів та ще небагато одинців стали на дійсно інтернаціональну позицію що до війни.

Коли почалася війна, то фракція більшовиків у Державній думі заявила, що ця війна — злочинство проти народу. За це більшовиків (Бадаєва, Петровського та инших) заслали в Сибір.

ЦК партії видав маніфеста, де він пояснював масам суть загарбницької війни та зрадництво II Інтернаціоналу. Ленін і всі більшовики почали нещадну боротьбу як проти соціял-шовіністів, так і проти центристів та групи т. Троцького, бо на ділі центристи тільки ховали за революційну фразу той самий со-

[1]) Більшість есерів були „оборонцями". Керенський ще в Державній думі просто заявив, що він і його партія — за війну з Німеччиною.

ціял-шовінізм. Відмовлення від поразки „своїх“ урядів, відмовлення від громадянської війни, пацифістська[1]) балаканина, — все це було в руку капіталістам. У маніфесті ЦК Ленін дав достатнє і зрозуміле гасло: *обернути імперіялістичну війну на громадянську війну проти панyючих клас — таке завдання пролетаріяту.*

Для Росії це виходило — закликати до революції проти самодержавства і залишків кріпацтва, що кладе засади соціялістичній революції проти капіталізму і встановленню диктатури пролетаріяту.

Ленін і Троцький про перемогу соціялізму в одній країні.

В той же час Ленін почав доводити, *що можлива перемога спочатку в небагатьох, або навіть в одній, окремій капіталістичній країні.* Це значить, що суперечності між капіталістичними державами в добу імперіялізму такі великі, що в разі соціялістичної революції в будь-якій країні капіталісти будуть неспроможні, через загострення незгод між собою, приборкати цю революцію; пролетаріят же, що забере владу, встигне організувати належну одсіч контр-революційним силам і, організувавши соціялістичне виробництво, зміцнить таким способом основу міжнародньої перемоги соціялізму.

Значення цієї Ленінової науки було тоді не менш велике, ніж тепер. Тепер ця наука лежить в основі твердого бажання пролетаріяту СРСР будувати соціялізм. Тоді говорилося робітникам: не жди, поки робітництво инших країн повстане проти „своїх“ капіталістів, а обертай *свої* багнети проти своєї буржуазії, коли хочеш, щоб соціялізм як-найскоріше переміг. Ленін доводив, що це є єдиний спосіб дійсно припинити назавжди імперіялістичне побоїще. *Не громадянський мир, а громадянська війна й пролетарська революція* — ось до чого закликав Ленін виснажені війною трудящі маси. Троцький і тут виступив проти Леніна, доводячи, що не може бути перемоги соціялізму в одній країні.

Перед пролетаріятом Росії Ленін, як і перше, ставив завдання — оружно скинути самодержавство і замінити його на революційно-демократичну диктатуру пролетаріяту та селянства;

---

[1]) Пацифісти — це ті, що балакають про мир, про непотрібність війни. Це — шкодлива течія для пролетаріяту, бо це затемнює суть справи. Війни за панування буржуазії неминучі, і коли вже неодмінно хотіти миру, то треба повалити буржуазні уряди, встановити диктатуру пролетаріяту, збудувати комуністичне суспільство, в якому не буде війн.

але при цьому Ленін ще яскравіше, ніж перше, підкреслював, що *наша демократична революція переросте в соціялістичну.* Він казав: „Звільненням буржуазної Росії від царату, від земельної влади поміщиків пролетаріят скористається *негайно... щоб зробити соціялістичну революцію* в спілці з пролетарями Европи".

Маси — за більшовиків.

Робітники й селяни, поруйновані війною поранені й покалічені, скоро почали розуміти, що єдиний вихід з тієї скрути є громадянська війна — революція. В робітничі маси що-раз глибше проходять гасла більшовиків: „Геть імперіялістичну війну, хай живе революція".

Наша буржуазія, наслідуючи західню, силкується навернути робітників до оборони країни. Великі капіталісти — Гучков, Рябушинський, Нобель та інші — організовують 1915 року Центральний Воєнно-Промисловий Комітет; завдання цього комітету — піднести боєздатність царської армії, поліпшивши її постачання й озброєння. Меншовики-оборонці закликали робітництво Петербургу вибирати своїх делегатів до цього комітету. Маси були на стороні більшовиків і вибори до комітету провалилися. Тільки після того, як заарештували більшовицьких депутатів, Гучков так-сяк зляпав за допомогою меншовиків „робітничу групу" Центрального Воєнно-Промислового Комітету.

Розгром царських армій в Польщі та Галичині, голод, розбещене життя царської фамілії,— все це сприяло тому, що робітничо-селянські маси об'єднувались довкола більшовицьких гасел.

Так, наприклад, вплив більшовиків серед робітництва України так збільшився, що в Київі вони забрали робітничий клуб, взяли провід у профспілках. На зборах металістів більшістю голосів ухвалювалося більшовицькі резолюції. У Харкові наприкінці 1915 року „Робітничий будинок" був уже в руках більшовицької партії; значно зросла скрізь сама партійна організація. На початку 1915 р. в харківській організації було не більше, як 10 членів, а в-осени цього року — 90 чоловіка то-що.

З 1915 року починається нова хвиля страйкового руху (дивись діяграму № 22 на стор. 207). 1916 року в Петербурзі в день 9 січня (22 січня на новий календар) робітники вийшли на демонстрацію; їх було близько 100.000 чоловіка. Робітники несли на прапорах революційні гасла: „Геть самодержавство", „Геть війну" то-що. А в окопах робітники-салдати наводили на розум селянську масу, готували собі певного спільника для боротьби з самодержавством, буржуазією і війною.

ЗАПИТАННЯ.

1. З чого почалась і за віщо велась імперіялістична війна?
2. Чому тільки обернення імперіялістичної війни на громадянську могло дати дійсно сталий мир трудящим?

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Про ліквідаторство.

„Ліквідаторство, стисло його розуміючи, ліквідаторство меншовиків, полягає ідейно в заперечуванні революційно-класової боротьби соціялістичного пролетаріяту взагалі і, зокрема, в запереченні гегемонії пролетаріяту в нашій буржуазно-демократичній революції...

Організаційно ліквідаторство є заперечування доконечної потреби нелегальної соціял-демократичної партії і звязане з цим розцурання з РСДРП (вихід з неї, боротьба проти неї на сторінках легальних газет, по легальних робітничих організаціях, у професійних спілках, кооперативах, на з'їздах, де беруть участь робітники-депутати то-що)..."

(*В. І. Ленін.* Збірка творів, т. XI, ч. I, стор. 274).

2. Про завдання пролетаріяту і про характер російської революції, що переростає в соціялістичну.

„Пролетаріят бореться і буде боротися безоглядно за здобуття влади, за республіку, за конфіскацію земель, тоб-то за притягнення селянства, за вичерпання його революційних сил, за участь „непролетарських народніх мас" у визволенні буржуазної Росії від воєнно-феодального „імперіялізму" (царату). І цим визволенням буржуазної Росії від царату, від земельної влади поміщиків пролетаріят скористається негайно не для того, щоб допомогти заможним селянам у їхній боротьбі з сільським робітником, а для того, щоб зробити соціялістичну революцію у спілці з пролетаріятом Европи".

(*В. І. Ленін.* Збірка творів, т. XIII, 1925 року, стор. 214).

3. Як відгукнулися більшовики України на оголошення імперіялістичної війни.

У Київі було випущено в липні 1914 року прокламацію проти війни. Ця прокламація, відмінно від оборонців, так пояснювала суть війни:

„... Нам кажуть, що війна є оборона свободи і незалежности наших братів-сербів. Не вірте цьому, товариші. Сербія, це—

тільки приключка: колоніяльна політика російського уряду зробила неминучою цю війну. Це шукають ринку для промисловців. Це намагаються зберегти землі за поміщиками, не бажаючи дати їх селянам, засуджуючи їх на злидні й голод. Це намагаються робітників держати в тих нестерпучих обставинах, в яких вони живуть тепер. Для цього кривавий самодержавний уряд загарбує Персію й Вірменію. Там він стикнувся з інтересами німецьких експлоататорів і починається кривава, невидана всесвітня війна".

І прокламація далі закликає:

„... Товариші, ми повинні всі, як один, об'єднатися для великої боротьби за визволення батьківщини від гніту поміщицького самодержавства. Тільки революція, тільки повалення цього кривавого уряду, конфіскація поміщицьких земель, наділення землею селянства, тільки восьмигодинний робочий день і демократична республіка дадуть змогу Росії розвиватися і без кривавих завоювань".

Харківські більшовики в липні 1914 року ширили прокламацію, яку видала харківська організація. Прокламація ця кінчалася так:

„... Робітнича класа всіх країн повстає і повинна повстати проти всіх воєнних заходів буржуазних клас. Коли-ж робітники і селяни не здолають припинити воєнну кампанію, яку починає буржуазія, коли пануюча класа силоміць приневолить їх воювати, взяти зброю, то треба тоді брати од них ту зброю, але не для того, щоб іти в чужі країни і ганебно там убивати таких же пригноблених, зневажених від пануючих клас селян та робітників, як і вони самі,— а для того, щоб позбутися панування експлоататорів, цього джерела всіх народніх лих, і в славетнім бої добутися повного народнього самоврядування, тоб-то демократичної республіки".

4. Про гасло Троцького „ні перемог, ні поразок".

„Хто стоїть за гасло „ні перемог, ні поразок", той є свідомий чи несвідомий шовініст, у кращому разі — сумирний дрібний буржуа, але, в усякому разі, *ворог* пролетарської політики, прихильник теперішніх урядів, теперішніх пануючих клас...

Прихильники гасла „ні перемог, ні поразок" фактично стоять на стороні буржуазії та опортуністів, не „ймучи віри" в можливість інтернаціональних революційних дій робітничої класи проти своїх урядів, *не бажаючи* допомагати розвиткові таких дій — завданню, безперечно, нелегкому, але єдино гідному пролетаря, єдиному соціялістичному завданню".

(*В. І. Ленін*. Збірка творів, т. XIII, стор. 82 — 83).

5. Лист Басона [1]) і відповідь на нього В. І. Леніна.

Дорогий Володимире Іллічу.

Дуже радий, що можу переслати вам своє щире привітання. В ці часи, коли повіяв такий загальний справді руський вітер по московських губернях — ваш і вашої групи виступи зі старими революційними гаслами, ваше правдиве розуміння теперішніх подій примусили і мене і моїх товаришів повірити, що все спідліло в Росії, і що є елементи й групи, з якими й нам, українським с.-д. і революційним українським демократам, можна й треба звязатися і, взаємно підтримуючи одне одного, провадити стару нашу велику революційну справу.

„Союз Визволення України", куди ввійшли, як автономна і повноправна група, і ми, спілчани й інші українські с.-д. елементи, є в теперішній час дійсно демократична організація, що має на меті захопити владу на Україні і запровадити ті реформи, що за них маси народні боролися ввесь час у нас (конфіскація на користь народові поміщицьких і инших земель, повна демократизація політичних та инших установ, Установчі Збори для України). „Союз" наш діє і тепер, як ядро майбутнього українського уряду, привертаючи до себе всі живі сили і борючись проти власної української реакції.

Ми певні того, що наші прагнення матимуть з вашого боку повне співчуття. І коли так, то ми були-б дуже раді мати з більшовиками далеко тісніші стосунки. Ми були-б теж надзвичайно раді, коли-б і російські революційні сили, на чолі з вашою групою, поставили перед собою аналогічні завдання аж до прагнення й підготовлення захоплення влади в руській частині Росії.

Серед української людности надзвичайне національно-революційне піднесення, надто серед галицьких українців і українців в Америці. Це сприяло тому, що почали надходити в наш союз пожертви, це-ж допомогло нам чудово організувати всяку техніку то-що. Коли-б ми порозумілися що до сукупного діяння, то ми охоче дали-б вам усяку матеріяльну й иншу поміч. Коли ви захочете розпочати негайно офіційні переговори, то телеграфуйте мені коротко на таку адресу:... а я повідомлю наш комітет, щоб він негайно вирядив до вас нарочито особу для цих переговорів. Листів посилати сюди не можна, і ви їх передавайте або через Тріа, або через представника Союзу, який може знов приїхав до Швайцарії . . . . . .

Як живете, як ся маєте?

Буду дуже вдячний, коли будете висилати на мою софійську адресу всі ваші видання.

Щире привітання Надії Костянтиновні.

Тисну міцно руку, ваш *Басон.*

---

[1]) Басон — видатний діяч „Союзу Визволення України". Організація ця, заснована на початку війни, намагалася добутися національної незалежности України. Надії свої „Союз Визволення України" покладав на перемогу Німеччини.

Тріа вам персонально розповість багато цікавого з нашої діяльности і наших перспектив.

Ласкавий громадянине.

Тріа передав мені вашого листа з 28/XII — 1914 р.

Ви видимо помиляєтесь; ми додержуємося погляду інтернаціональної революційної соціял-демократії, а ви — погляду національної буржуазії. Ми працюємо за зближення робітництва різних (і надто войових) країн, а ви, очевидячки, зближуєтесь із буржуазією і урядом „своєї" нації. Нам не по дорозі.

Берн, 12 січня 1915 р. *Н. Ленін.*

ЗАВДАННЯ.

І. Як позначилися роки реакції і нового піднесення на робітничім рухові вашого підприємства?

1. Коли була на вашім підприємстві соціял-демократична організація, то чи збереглася вона або окремі її члени за років реакції?

2. Що призвело до зростання руху на вашім підприємстві, і якої форми той рух набрав?

3. Як відбилася війна на робітництві вашого підприємства:

а) чи були страйки, демонстрації?

б) яку ролю в них відогравали меншовики й більшовики, якщо вони були?

ІІ. Що спричинилося до гострої відповіди В. І. Леніна на Басонів лист?

Висновки запишіть у зшиток.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Як ставилися більшовики до використання легальних можливостей?

2. Яку ролю відогравала газета „Правда"?

3. Яку науку можуть мати компартії Заходу з досвіду боротьби нашої партії в 1908 — 1914 р.р.?

4. Чому робітнича класа в 1914 р. почала захищати свої буржуазні батьківщини?

5. Розкажіть про три течії в міжнародньому робітничому рухові за років війни?

6. До якої революції закликав Ленін робітництво Росії і Заходу?

РОЗМОВА ДВАНАДЦЯТА.

Партія і робітнича класа в боротьбі за Жовтень і за оборону його здобутків.

Про що розмова. У попередній розмові ми показали, у якім становищі перебував робітничий рух Росії в 1907—1914 р.р., як меншовики прийшли до ліквідації партії і до зради інтересів пролетаріяту в питанні про війну. З другого боку, ми бачили, як більшовики боролися за збереження партії і за міжнародню робітничу солідарність.

Тепер ми розглянемо, як підчас революції, що спалахнула у лютім 1917 року, меншовики й есери остаточно перекинулися в табор контр-революції і як більшовики обережно й витримано одвойовували в них маси, щоб повести ці маси скидати буржуазію. Ми розглянемо далі, як провела робітнича класа, за проводом нашої партії, *соціялістичний переворот* у жовтні 1917 року і як боронила вона свої здобутки від нападу контр-революції.

1. Більшовизм на шляхах до Жовтня.

Жовтнева революція. Мало не три роки руїнницької війни і тяжких поразок на фронті надзвичайно загострили суперечності між трудящими й експлоататорами й довели до відчаю народні маси. Грабіжницька війна, що її почали капіталісти, забирала всі народні багатства. Так, понад 90% усіх виробів металургічної промисловости витрачалося на війну, текстильна промисловість віддавала 70% свого виробництва на армію то-що.

Як позначилася війна на народнім господарстві, можна бачити з того, що діялося в кам'яновугільній промисловості. Як закрилися кордони і припинилася робота в Домбровській вугільній промисловості, один тільки Донецький басейн мусів постачати країні вугілля. Можна було сподіватися, що вивіз донецького палива значно збільшиться, тим паче, що робітників, які працювали в Донбасі, за років війни дуже побільшало. В 1913 році їх було 171.590, а на 1 січня 1917 року—291.397 чол. Тим часом вивіз вугілля з Донбасу цими роками не збільшився. Перед війною (1913—1914 р.р.) вивезли звідти 1.291 млн.

пудів, а підчас війни (1914 — 1915 р.р.) — 1.240 млн. пудів. Спричинювалося до цього падіння продукційности праці. Наприклад в січні 1915 року на одного робітника припадало видобутку вугілля 786 пудів, в жовтні 1916 року — 606 пуд. Останнє-ж було наслідком погіршення якости робочої сили (приплив учнів, жінок), погіршення становища робітничої класи. Це погіршення становища робітництва було таке велике, що серед робітників дуже поширилися хвороби.

З підрахунків лікарничої каси в Катеринославі видно, що відсоток захворувань до числа всіх учасників каси Трубочного і Брянського заводів у 1914 й 1915 р.р. був такий: 1914 року — 71%, 1915 року — 98%.

Маси убожіли, і незадоволення обняло армію й запілля.

Голод по містах, особливо в Петрограді (з 1916 року там уже запровадили хлібні картки), ще більше загострив незадоволення робітників і селян. По всій країні більшає страйків. У січні 1917 року в Харківській губ. страйкувало 10.289 робітників, у Київській—470, у Полтавській—335 і т. д. Наприкінці лютого (8 березня на новий календар) робітниці столиці вийшли на демонстрацію під такими гаслами: „хліба", „верніть чоловіків з окопів", „геть війну". Рух обійняв усі підприємства Петербургу. Армія перейшла на бік повсталих робітників, і за кілька днів народ геть знищив царський лад [1]).

Негайно-ж (27 лютого на старий календар) робітники Петрограду створили раду робітничих депутатів для керування революційними виступами мас. При раді швидко організувалася салдатська секція із представників повсталої залоги.

Майже одночасно Комітет Державної думи (2 березня на старий календар) організував Тимчасовий уряд.

Двовлада та її причини.

Одночасно, отже, створилося дві влади, *два уряди*: уряд робітників та селян (рада), правда, ще кволий і зародковий, і уряд буржуазії (Тимчасовий уряд). У цій двовладі і є особливість Лютневої революції. Ради робітничих та салдатських депутатів,— навчав Ленін,—і є здійснення старого більшовицького гасла: „революційно-демократична диктатура пролетаріяту та селянства". Але ця диктатура здійснилася не так, як гадали більшовики у 1905 році. У житті вийшло „надзвичайно оригінально, з багатьма вельми важними змінами" (Ленін): одночасно існують буржуазний і робітничо-селянський уряди. *І ради добровільно*

[1]) Революція почалася 12 березня, або 27 лютого на старий календар.

передали владу буржуазії—Тимчасовому урядові. Фактично вся сила підчас Лютневої революції була у петербурзької і місцевих рад. І все-ж таки ради, де більшість була у дрібно-буржуазних соціялістів (меншовиків та есерів), віддали владу буржуазному Тимчасовому урядові.

Але чи здатний був Тимчасовий уряд розвязати ті питання, що за-для них повстали робітники та селяни?

Основною вимогою змордованих війною мас був *як-найскорший мир.*

Наша буржуазія цілком залежала від капіталістів Антанти. Чи могла вона дати мир, коли її господар (Антанта) вимагав продовжувати війну на чім не стане і коли її власні інтереси вимагали того-ж? Не бажала буржуазія, з відомих причин, здійснення і таких заходів, як запровадження восьмигодинного робочого дня, робітничого контролю над виробництвом то-що. Не хотіла вона і конфіскації поміщицької землі для вдоволення земельних вимог селянства. Тому Тимчасовий уряд обмежувався обіцянками, відкладав усі основні питання, доки скличеться Установчі Збори, доки буржуазія *спотання готувала контр-революцію.*

Чому-ж робітники й селяни віддали владу буржуазному Тимчасовому урядові?

Це трапилося тому, що перед Лютневою революцією величезні маси трудящих ще не брали ніякої участи у політичнім житті країни. Революція розбуркала їх, і вони потяглися до політики. Зокрема потяглися до активної політичної боротьби значні маси дрібної буржуазії міста й села. Ці маси попервах легко піддалися буржуазному впливові, потягнувши за собою і значну частину робітничої класи.

Поруч цього жорстокі переслідування знесилили нашу партію за років війни. Підсобники-ж буржуазії — меншовики й есери—могли вільно працювати. Вони опанували на якийсь час думки більшости трудящих і були керівниками рад.

Щоб ясніше зрозуміти зрадницьку ролю меншовиків і есерів в період Лютневої революції, візьмімо кілька прикладів.

Питання про війну й угодівці.

Оскільки маси були настроєні проти грабіжницької війни, видно ось із чого. Мілюков Дарданельський (так його прозвали за те, що він наполягав на тому, щоб захопити Дарданели в турків) спробував 18 квітня запевнити союзників, що Тимчасовий уряд буде провадити далі війну з Німеччиною до „переможного

кінця". Це спричинилося до таких грізних демонстрацій робітників, що Мілюкову довелося залишити пост міністра чужоземних справ і піти геть із Тимчасового уряду.

Але буржуазії *треба* було провадити далі війну. Лишався один шлях: ошукати маси, переконати їх, що війну ведеться задля інтересів робітників та селян.

Тут чимало прислужилися буржуазії меншовики й есери. Вони переконували маси, що треба обороняти революцію від Вільгельма і провадити далі „оборонну" війну.

Коли-ж Тимчасовий уряд поклав повести наступ на фронті (18 червня на старий календар), меншовики й есери почали через ради велику кампанію за цей наступ, а есер Керенський запровадив навіть смертну кару на фронті, щоб примусити салдатів воювати.

Така поведінка угодівців була подвійно зрадницька. Вона не тільки віддавала на поталу інтересам капіталістів нові тисячі людей, але й відвертала маси від революційної боротьби з поміщиками й капіталістами.

Угодівці і питання про землю.

Буржуазія не хотіла конфіскації поміщицької землі. Поміщики були тісно звязані з буржуазією. Вони були, крім того, певними спільниками буржуазії в тій контр-революції, що її вона готувала. Тому кадети (партія великої буржуазії) ставили питання про „замирення" поміж поміщиками й селянами. Вони стояли за мирові комісії, де селян і поміщиків буде однакове число, а головуватимуть урядовці, тоб-то знов же таки ті самі капіталісти й поміщики. Зрозуміла річ, що навіть ті селяни, які довіряли буржуазії (кадетам), хутко одсахнулися від неї. Їм, селянам, залишалося одно: захопити землю революційним шляхом. Проте, зробити це перешкоджали селянам ті-ж самі соціялісти-угодівці, що вмовляли їх почекати з землею до Установчих Зборів.

Із усього цього сам собою набивається висновок: *меншовики й есери з лютого по жовтень 1917 року, як і раніше, були підсобниками, прислужниками буржуазії. Своїм впливом вони розбещували пролетаріят і селянство, присипляли класову різноту поміж експлоататорами й експлоатованими, применшували революційну могутність гегемона революції—робітничої класи—і заважали розвиткові революції.*

Які-ж завдання стояли в цих обставинах перед більшовиками?

Перерostання революції і завдання більшовиків.

Більшовики вважали, що революція 1917 р. значно відмінна від революції 1905 року.

Лютнева буржуазно-демократична революція повинна була швидше перерости в революцію соціялістичну, бо вона, починаючи з перших же днів, несла з собою доконечність повалення буржуазії, що забрала владу.

Справді-бо революція 1905 року повинна була повалити самодержавство, знищити владу поміщиків, поділити поміщицьку землю, запровадити восьмигодинний робочий день то-що. Лютнева революція розвязала тільки частину цих завдань. *Вона вирвала владу із рук царя й поміщиків, передавши її в руки буржуазії.* Лютнева революція завоювала також для робітників і селян найширші свободи, здійснила восьмигодинний робочий день то-що. *Але сили поміщиків ще не зломили, і земля залишалася в їхніх руках.* Поміщики, уклавши контр-революційну спілку з буржуазією, увійшли навіть до складу Тимчасового уряду. *Лишалося нерозвязаним і найважливіше для мас питання—питання про мир.* Щоб здобути мир і землю робітникам і селянам, треба було тепер не тільки добити поміщиків, вирвавши в них землю, *а треба було повалити саму буржуазію.*

Одначе, маси ще не усвідомили собі неминучости цього. Довіряючи меншовикам і есерам, вони, як і раніше, довірливо ставилися і до Тимчасового уряду.

Більшовики розуміли, що буржуазію повалити не можна, доки маси довіряють меншовикам і есерам. *Більшовики розуміли, що ці угодівці є найнебезпечніший ворог революції, і головним завданням у готуванні революції вони поставили собі — викривати угодівців і вирвати з-під їхнього впливу робітників та селян.*

Далі треба було, щоб кожен робітник і селянин ясно уявляв собі, за віщо і як він повинен боротися. Треба, щоб вони сами порівняли, що їм пропонують більшовики і що угодівці та буржуазія, і щоб сами змогли розібратись в усім цім.

І більшовики здолали знайти зрозумілі всім слова, що визначають завдання революції:

„Ніякого довір'я до Тимчасового уряду!"

„Уся влада радам!"

„Братання на фронті!"

„Негайне й організоване захоплення поміщицьких земель радами депутатів!"

„Робітничий контроль над виробництвом і торгівлею!"

„Об'єднання всіх банків в один державний банк!"

Гуртування мас довкола більшовицьких гасел і готування Жовтня.

Ці гасла де-далі, то глибше просякали в маси в міру того, як робітники й селяни на *власнім досвіді* переконувалися, *чиї* інтереси захищають Тимчасовий уряд, меншовики й есери.

Невдача з наступом 18 червня, спроби Тимчасового уряду вивести революційну залогу з Петрограду, замінивши її „найнадійнішими" частинами, відмовлення відпустити на сільські роботи салдатів старшого віку, запровадження смертної кари на фронті, арешти селянських земельних комітетів і т. д.,— все це що-раз більше розкривало очі трудящим.

Величезну ролю відограла тут агітація і пропаганда нашої партії. Полк за полком, село за селом, завод за заводом переходили на бік більшовиків, розпропаговані нашими газетами: „Правда", „Солдатская Правда" то-що. Кожен салдат, кожен робітник, що попадали на село, були нашими агітаторами за повалення буржуазії, за владу рад, за те, щоб припинити грабіжницьку війну.

Уже в червні більша частина петербурзької залоги, частина залоги в Москві і чимало полків на фронті стояли за більшовиків. Але есери й меншовики все ще зберігали вплив на широкі маси трудящих. Але цьому впливові скоро прийшов край.

Події 3—5 липня 1917 року.

У липні (3—5) стався перший стихійний збройний виступ салдатів і робітників Петербургу проти Тимчасового уряду. Маси пішли до ВЦВК, що складався тоді з меншовиків і есерів, з вимогою взяти владу в свої руки. Меншовики й есери взяти владу відмовилися, а викликали „вірні" війська і розстріляли демонстрацію. І маси почали розуміти, що угодівці перекинулися остаточно на бік буржуазії і що треба за проводом більшовиків готуватися до нової революції.

Більшовикам же на цей час довелося наполовину сховатися в підпілля. Наша партія ішла на чолі виступу 3—5 липня, хоч і вважала його за передчасний. Після того, як цей виступ зазнав поразки, партію почали жорстоко переслідувати. Ленін і Зінов'єв змушені були ховатися від арешту; Троцького, Каменєва, Луначарського та инших заарештували; „Правду" розгромлено; переслідувати й цькувати більшовиків почали по всій країні.

Але симпатії до партії невпинно зростали, і революційна хвиля в місті й на селі знов почала підноситися що-раз вище.

Коли на осінь салдати рознесли правильні вісті про революцію, про більшовиків і про Леніна по всіх селах, і коли селяни сами переконалися в тім, що Тимчасовий уряд не дасть їм землі, то вони почали самочинно захоплювати її. Уряд посилав карні загони проти селян. Нічого з того не вийшло, бо салдати, здебільшого, були тими-ж самими селянами й не хотіли приборкувати село. Ради скрізь ставали більшовицькими. Меншовики й есери втратили довір'я робітників та селян.

Жовтень. Серпневий контр-революційний виступ генерала Корнілова, що намірявся розгромити революційний петербурзький пролетаріят, остаточно довів масам доконечність збройного повстання. Більшовицькі ради по всій країні практично підготовлювали його, скрізь засновуючи й озброюючи загони Червоної гвардії. Напруження дійшло до останньої межі. Голос Ілліча невпинно закликав до повстання, без жалю ганьбив хистких, непевних, додаючи енергії прихильникам повстання. *Партія призначила збройне повстання на 25 жовтня (7 листопада на новий календар) і блискуче провела його, ведучи перед мільйоновим масам робітників і тих салдатів, що їх підтримували.*

Після недовгої боротьби з військами Керенського (голови Тимчасового уряду) II з'їзд рад оголосив, що Тимчасовий уряд скасовано, і проголосив республіку рад. У Москві боротьба затяглася на тиждень.

Скинути владу Тимчасового уряду пощастило поглядно легко тому, що в жовтні 1917 року *пролетарське повстання проти буржуазії поєдналося з селянською війною проти поміщиків.* Пролетаріят у спілці з *усім* селянством разгромив поміщиків, а також він *спільно* з *бідняком, при співчутливім нейтралітеті середняка*, розгромив буржуазію і встановив у Росії диктатуру пролетаріяту. Земля й мир однаково потрібні були і біднякові, і середнякові, і куркулеві. Тому, коли організовувалася радянська влада, то не то, що середняки, але навіть й куркулі співчутливо дивилися на її творення і не перешкоджали їй усталитися. Селянська-ж біднота була і в цей час найактивнішим спільником пролетаріятові як у місті, так і на селі.

Головне значення Жовтневої революції є в тім, що вона здійснила диктатуру пролетаріяту і дала початок міжнародній пролетарській революції.

Жовтнева революція знищила поміщицьку власність на землю. Вона розбила старий державний апарат і довершила буржуазно-

демократичний переворот. Перехід же влади в руки пролетаріяту в Жовтні почав епоху соціялістичної революції.

Вагання Каменєва й Зінов'єва і боротьба Леніна й партії з ними.

Одною з основних причин блискучої перемоги Жовтневої революції є те, що наша партія з перших же днів свого існування виковувалася, як *бойова* партія робітничої класи. Вона завжди була свідома того, що в її лавах не можна попускати ніяким ваганням. А надто небезпечно було попускати таким ваганням підчас повстання, бо вони могли призвести до безладу в лавах повсталих.

Ось чому Ленін і ЦК партії суворо засудили т.т. Каменєва й Зінов'єва за їхню спробу виступити проти Жовтневої революції, в успіх якої вони не вірили.

Незгоди почалися ще в квітні 1917 р., коли Ленін виступив зі своїми славетними тезами: „Завдання пролетаріяту в нашій революції". У цих тезах Ілліч зазначав, що треба тепер од завдань буржуазно-демократичної революції переходити до готування революції пролетарської, і висував гасло: „Вся влада радам". Тов. Каменєв виступив проти Ілліча. Він гадав, що більшовикам треба підтримувати старе більшовицьке гасло „революційно-демократичної диктатури пролетаріяту й селянства".

Він не бачив, що це гасло *вже* здійснилося в радах робітничих, салдатських і селянських депутатів і не розумів того, що життя висунуло *нові* завдання, що вимагають поступування до пролетарської революції і влади рад. Тов. Каменєв був *проти* пролетарської революції, вважаючи її за несвоєчасну, отже, й засуджену на поразку.

Не дивно тому, що коли загримів заклик Ілліча до Жовтневого повстання і ЦК ухвалив резолюцію про його доконечність, тов. Каменєв і тов. Зінов'єв, що приєднався до нього, голосували проти цієї резолюції, а потім прилюдно виступили проти *повстання*, як „дезертири й страйколоми" [1]). Вони тоді не вірили в перемогу Жовтня так само, як не вірили вони і в перемогу соціялістичного будівництва, виступаючи 1926 року з заявою, що наша революція загине через нашу технічну й культурну відсталість.

Помилка т. Троцького в оцінці Жовтня.

Правильне розуміння Жовтневих подій має величезне значення для всіх робітників, а надто для молоди, що не брала участи в цій героїчній боротьбі.

[1]) Слова з відозви ЦК партії 7 вересня 1917 року.

Тов. Троцький в-осени 1924 року написав статтю „Уроки Октября". Він у цій статті, як і раніше, намагався довести, що більшовизм у 1917 році змушений був „ідейно переозброїтися", тоб-то, що більщовики зріклися своїх попередніх поглядів. В 1905 р.,— так приблизно міркує т. Троцький,— більшовики говорили: „диктатура пролетаріяту і селянства", а я говорив: „зразу—диктатура пролетаріяту" („без царя, а уряд робітничий"). Так воно й сталося: 1917 року більшовики почали боротися за диктатуру пролетаріяту, а в Жовтні вона здійснилась. Отже, більшовики погодилися зі мною (Троцьким), пристали на мій погляд.

Чи слушне це твердження т. Троцького? Тов. Троцький тут переінакшує історію Жовтня. Більшовики не міняли своїх старих перевірених досвідом боротьби ленінських поглядів. Більшовизм-ленінізм цілком виправдав себе в усіх трьох революціях. Тов. Троцький, що завжди недооцінював селянство, забуває, що од Лютого по Жовтень ми *вже* мали диктатуру пролетаріяту й селянства, але, як говорив Ленін, у своєріднім вигляді двовлади: вся сила була в руках робітників і селян, а владу вони довірили буржуазному урядові й соціялістам-угодівцям. Отже, цей етап революція не пройшла. А коли робітники й селяни, мавши свій досвід і після терплячого з'ясовування більшовиків, втратили всяке довір'я до Тимчасового уряду і до соціял-угодівців, то тоді більшовики на чолі пролетаріяту і всіх селян *пішли* на остаточний розгром поміщиків і на чолі пролетаріяту та найбідніших селян—на штурм капіталістів і куркулів—за диктатуру пролетаріяту.

Не мав слушности т. Троцький тоді, коли він говорив, що наша революція конче загине без державної підтримки робітників Заходу, тоб-то коли не буде диктатури пролетаріяту на Заході! Минуло уже 10 років влади пролетаріяту. На Заході перемоги пролетаріяту ще нема, а ми ростемо й будуємо соціялізм. Підтримку робітників Заходу ми, звісно, дістаємо, але не державну, бо там влади пролетаріят іще не захопив.

ЗАПИТАННЯ.

Чому перемогла Жовтнева революція?

2. Перші кроки радянської влади після Жовтня.

Декрети радянської влади.

Першого-ж дня після перемоги Ілліч підписав декрета радянської влади про землю.

„Поміщицька власність на землю касується негайно без усякого викупу",—говорив перший пункт цього декрету.

Після Жовтневої революції селянство дістало поміщицької та иншої нетрудової землі 44,5 млн. гектарів (40,7 млн. дес.). (Порівняйте ці дані з даними на діяграмі № 20 на стор. 173).

Так само негайно й рішуче підійшла радянська влада до розвязання другого важливішого питання — питання про закінчення війни. З'їзд Рад 26 жовтня, на пропозицію Леніна, ухвалив декрета про мир. В декреті пропонувалося всім войовим народам та їхнім урядам негайно розпочати мирні переговори. Мир пропонувалося укласти на справедливих умовах, тоб-то без захоплення чужих земель і народностей і без усякого відшкодовання збитків од війни ні з чийого боку й нікому. Радянський уряд запропонував негайно замиритися всім учасникам війни на три місяці. У декреті говорилося, що радянський уряд готовий обговорювати питання про мир і на инших засадах. Це було зроблено для того, щоб буржуазні уряди не могли просто відмахнутися від розмов з нами, покликаючись на нашу непоступливість.

Ці декрети про мир і про землю зміцнили довір'я селян до радянської влади й полегшили пролетаріятові дальше керівництво революцією.

Нарешті, того-ж самого дня, 26 жовтня, З'їзд Рад оголосив право повного самовизначення народів радянської республіки. Ніде робітники й селяни не захотіли відокремитися від радянської країни. Тільки там, де німецькі війська допомогли буржуазії (в Фінляндії, Естонії, Латвії і Литві), позасновувалися окремі буржуазні держави.

Другими, дуже важливими заходами радвлади були декрети про націоналізацію промисловости й банків.

Націоналізація промисловости та банків.

Ленін і партія ще перед Жовтнем казали, що першим завданням пролетаріяту-переможця буде не „запровадження соціялізму, як наше безпосереднє завдання, а перехід поки-що до *контролю* з боку рад робітничих депутатів за суспільним виробництвом і розподілом продуктів", для того, щоб капіталісти не зривали відбудовування народнього господарства й поступового будівництва соціялізму. Першим кроком для цього було видання положення про робітничий контроль над виробництвом, опублікований 14 листопада. Але незабаром стало ясно, що один контроль над виробництвом не досягає мети. Капіталісти саботували виробництво і не скорилися контролеві, а деякі підприємства лишалися просто без хазяїв. У таких випадках

місцеві ради забирали підприємства у власність держави. Часто забирали дрібні й аби-як устатковані підприємства. 28 червня 1918 року, коли розгорілася громадянська війна, було видано декрета про націоналізацію всієї великої промисловости. На 1 грудня 1920 року із загального числа 6.908 облічених підприємств було націоналізовано 4.547, тоб-то понад 65%.

Далеко раніше од націоналізації промисловости, ще 14 грудня 1917 року, ВЦВК оголосив націоналізацію банків.

Націоналізація землі, промисловости, банків, залізничого та водяного транспорту й зовнішньої торгівлі—найголовніші завоювання Жовтневої революції. Те, що ці командні висоти були в руках пролетаріяту, дало йому можливість оборонити нашу країну від контр-революції в громадянській війні, дало можливість піднести все наше господарство після громадянської війни й почати будувати соціялізм у СРСР.

Але вернімось до питання про війну, що ще точилася далі.

Боротьба партії навколо Берестейського миру.

Перед нашою партією повстало питання, чи укладати сепаратний, тоб-то окремий від „союзників" мир, чи провадити далі війну. У партії не було єдности в цім питанні: виділилася група так званих „лівих комуністів". „Ліві" говорили, що раз усередині країни ми скинули панування буржуазії, то не личить революційній партії укладати мир з Вільгельмом II. Тому вони стояли за те, щоб провадити війну далі.

Тов. Троцький висунув своє гасло: „Ні миру, ні війни". Він заявляв, що радянська республіка повинна відмовитись як од укладання миру на грабіжницьких умовах Вільгельма II, так і од провадження війни.

Ленін доводив усю фальш „революційної фрази" „лівих" і позиції тов. Троцького. Ми не можемо вести війни,—говорив Ілліч,—бо в нас нема армії, нема амуніції, кінський запас вичерпано і до того повна руїна в господарстві. Маси втомилися від війни. Робітники й селяни бажають миру, їм потрібен „перепочивок".

„Ліві" обурювалися, що, укладаючи угоду з німецьким імперіялізмом, ми, ніби-то, зраджуємо інтернаціональну солідарність, ми зраджуємо справу революції. Ленін на це відповідав: „Ну, а коли провадити далі війну, то хіба це не буде угодою з англо-французьким імперіялізмом? (Англійці просто пропонували нам по 100 карб. на місяць на кожного салдата, якщо ми будемо провадити далі війну). Навіть коли ми відмовимося від усякої

допомоги „союзників“ і тільки своїми силами будемо вести війну, то однаково ми будемо насправді служити імперіялізмові Антанти, бо ми на Росію, як і раніше, будемо відтягати сили Німеччини“.

Ленін також говорив, що не можна казати, як Троцький: „Ні миру, ні війни“. Треба вирішувати—чи війна, чи мир, бо инакше німці все одно забиратимуть і грабуватимуть наші землі і задушать радянську владу.

VII з'їзд партії (у Москві 6—8 березня 1918 року) пристав до думки Леніна й постановив замиритися. Перепочивок ми мали. Тактика Леніна блискуче ствердилася дальшими подіями.

В-осени спалахнула німецька революція, і ВЦВК оголосив, що договір про Берестейський мир скасовано.

„Ліві“ і тов. Троцький не брали під увагу того, що селянство, більшість трудящих, змордовано чотирьохрічною імперіялістичною війною. Діставши землю, селянин хоче миру, принаймні, перепочивку, щоб повигоювати рани од війни й руїни. А без селянства ми не можемо створити Червоної армії, дістати хліба для провадження війни, не можемо будувати своє господарство.

Розгар громадянської війни. Комнезами.

Пролетарська революція й селянські повстання розбили, але не знищили буржуазії і поміщиків. У той час, як місто за містом переходило в руки пролетаріяту, розбиті недобитки контр-революційних банд збиралися на Дону, в Сибіру й на инших окраїнах, де вони хутко спромоглися зорганізувати значні контр-революційні сили. Їм помогли закордонні капіталісти—англійці, французи, румуни, чехо-словаки, японці. Чужоземні війська взяли безпосередню участь у боях проти радянської республіки. На щастя, імперіялістична різанина, що тривала ще тоді, перешкодила капіталістам кинути значні сили для придушення пролетарської диктатури. Але все-ж таки тільки надзвичайне напруження всіх сил молодої пролетарської влади могло врятувати країну від нової капіталістичної кабали.

Контр-революція знайшла собі міцного спільника на селі—куркулів. *Куркулі стали активними ворогами радянської влади, вони були першими помічниками контр-революції в громадянській війні, що тоді-ж почалася.* Повстання в Ярославлі, в Тамбовській, Пензенській та инших губернях мали для себе велику підтримку в куркулів, а частково й у середняків.

Середняк тоді вагався. Його часто тягнув за собою куркуль. Середняк іще не розумів, що втримати землю, відібрану в по-

міщика, він здолає тільки за радянської влади. Він придивлясвя чиє зверху буде. Коли брали гору куркулі, він ішов із ними, коли-ж перемагала радянська влада, — він і проти цього не суперечив. Тому за перших часів пїсля Жовтневої революції не можна було покладатися на спілку з середняком. *Треба було добитися, принаймні, його нейтралітету, тоб-то досягти того, щоб він не виступав на боці контр-революції.*

Навпаки, селянська біднота, не вагаючись, і далі лишалася найвірнішим і активним спільником пролетарської революції. На цю бідноту і спиралась на селі пролетарська революція в боротьбі з куркульськими повстаннями. Щоб знесилити куркулівську контр-революцію, треба було, насамперед, розбити економічну силу куркулів. Для цього влітку 1918 року організовано було на селах *комітети бідноти (комнезами)*, що почали відбирати в куркулів зайву землю, худобу і реманент та розподіляти їх поміж бідняками й немаючими середняками. Вони відбирали в куркулів зайвину хліба й фураж, що потрібен був для робітників, для салдатів і для селян тих губерень, де свого хліба не вистачало. Вони „розкуркулили" село, знищили економічну силу куркулів.

Таким чином, пролетарська революція, що почалася в місті в жовтні 1917 року, перекинулася на село *лише влітку 1918 р.*, коли за допомогою комнезамів вона знищила на селі силу куркулів, силу селянської буржуазії. Це ще раз ствердило ленінську думку, що коли скидати царя й поміщиків, пролетаріят може йти в спілці з *усім* селянством, то зробити пролетарську революцію як у місті, так і на селі, він може тільки в спілці з селянською біднотою, з умовою, що він забезпечить собі нейтралітет основної середняцької маси.

Проте, і в цей період спілки пролетаріяту й селянської бідноти Ленін і партія також зважували інтереси середняка. Самий факт ухвалення декрету про землю говорить за це. А в декреті про комнезами просто говорилося про доконечність притягнення до них середняків.

З 1919 року, як ми далі побачимо, політика нашої партії пішла по лінії сталої спілки пролетаріяту й селянської бідноти з середняцьким селянством.

ЗАПИТАННЯ.

Чому тільки після пролетарської революції можна встановити сталу спілку з середняком?

3. Партія і робітнича класа в період воєнного комунізму.

Партія підчас громадянської війни.

Наша партія взяла в свої руки владу в той момент, коли все господарство країни було до краю зруйновано. Коли розгорілася громадянська війна, що її почала буржуазія, республіку рад оточено було „вогневим колом" контр-революційних банд (див. діяграму № 24, стр. 239). Нечувані тяготи й відповідальність злягли на плечі нашої партії. Треба було будувати радянську державу, треба було врятувати робітників од голоду й провадити боротьбу з контр-революцією.

Ці трудні завдання розвязано було тільки тому, що в партії була найсуворіша дисципліна й тому, що партія була централізована. Члени партії були в найтрудніших і найнебезпечніших для життя обставинах і виконували, не суперечучи, все, чого вимагала партія. Партія виявила небувалу дисципліну і тим потягла за собою робітників і селян. Кожний комуніст відчував на першій-ліпшій справі свою величезну відповідальність перед партією і робітничою класою.

Але помилково-б було гадати, що партійне життя тоді завмерло. Навпаки, життя в організаціях било буйно, як джерело. Партзібрання проходили завжди з великим піднесенням. Бойові часи додали енергії, активности й революційної сміливости поруч із найсуворішою дисципліною і централізмом.

„Воєнний комунізм".

Політика, що її партії і пролетаріятові довелося вести за цих часів (1918—1921 р.р.), була політикою „воєнного комунізму". В основі своїй вона зводилася до того, що пролетаріят змушений був все будівництво підпорядкувати завданням оборони радянської республіки.

Треба було харчувати армію (близько 5 млн.), харчувати робітників фабрик і радянських службовців. Тим часом у пролетарської держави не було змоги дати селу потрібний йому крам на заміну його продукції. З другого боку, хліба бракувало й для самого села. Через це й запроваджено було так звану продрозкладку. Суть її була в тім, что у селян відбиралося всю зайвину харчів. Певна річ, розмір розкладки для різних груп сільських господарів був неоднаковий.

Цей важкий спосіб викачування із села хліба — продрозкладка—був тоді єдиним способом врятувати від голодної смерти армію і робітників, отже й оборонити фабрики й землю від ворогів трудової республіки.

Спекуляція хлібом та иншими продуктами харчування змусила радянську владу заборонити й приватну торгівлю, хоча цей захід не міг бути сповна здійснений.

Промисловість було націоналізовано до краю. У власність держави взято було навіть дрібні, малоприбуткові підприємства. Треба було обеззброїти, позбавити всякого опертя буржуазію в місті й на селі, і тому ради забирали всі фабрики й заводи.

У політиці воєнного комунізму було багато негативного (бюрократизм у промисловості, тягар продрозкладки то-що), але тільки цією політикою компартія привела пролетаріят до перемоги над контр-революцією і інтервенцією.

Героїзм робітників та селян.

Капіталістів було подолано тому, що пролетарі, селянська біднота, а тоді й середняки-селяни, об'єднавшись довкола нашої партії, виявили чудеса героїзму й щиросердної служби революції.

Голодуючи, наша республіка рад здолала створити робітничо-селянську непереможну Червону армію [1]). Не то, що по мобілізації, але й добровільно сотні тисяч робітників і селян ішли на оборону рад. Протягом одного лише 1919 року профспілки виставили біля 80 тисяч добровільців.

Сила Червоної армії стала дужча вдесятеро, мавши підтримку червоного запілля, де робітники й селяни виявляли не менший героїзм. Голодуючи й холодуючи, робітники понад обов'язкову восьмигодинну працю влаштовували комуністичні суботники.

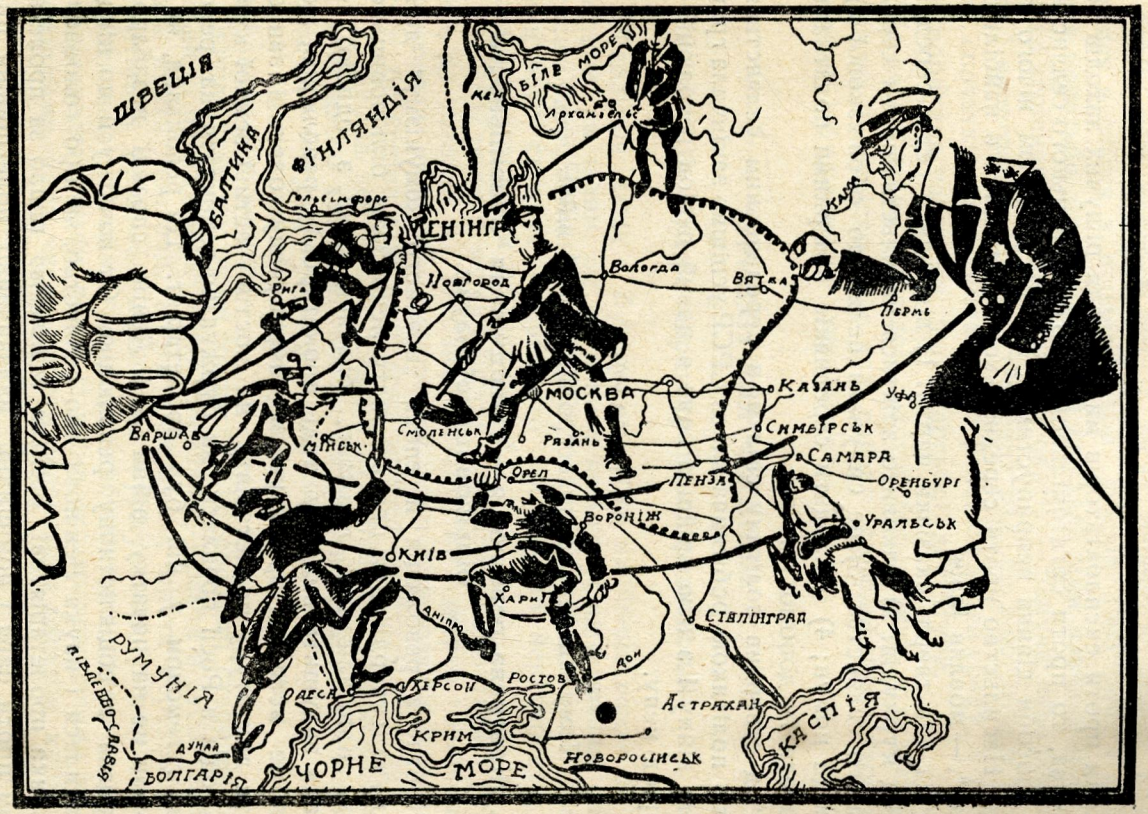
Перемогли в громадянській війні трудящі. Червона армія здолала оборонити республіку. Це стало можливим через твердість і одностайність нашої партії, за проводом якої здійснювалося спілку робітників та селян.

VIII з'їзд партії і його постанови про середняка.

Спілка ця першими-ж роками громадянської війни почала ширшати. Починав що-раз більше безпосередньо допомагати робітничій класі в справі оборони радянської влади, не вважаючи на продрозкладку, селянин-середняк.

До цього спонукали його грабування, розгроми, насильства над селом з боку білогвардійців. Цього навчило його повернення на село поміщика, що приходив разом із білими арміями. Треба було зміцнити й розвивати це що-раз більше тяжіння середняка до радянської влади. Це потрібно було ще й для того, щоб розбити буржуазно-поміщицьку контр-революцію і для того, щоб, її розбивши, будувати соціялізм. Без середняка села не пере-

[1]) Декрет про утворення Червоної армії виданий був 23 лютого 1918 року.

Діяграма № 24. Мапа громадянської війни.

будуєш на новий соціялістичний штиб, а без села не збудуєш соціялізму. Тому В. І. Ленін висунув перед VIII з'їздом партії (у березні 1919 року [1]) питання про сталу спілку пролетаріяту й селянської бідноти з середняцьким селянством.

Коли проти експлоататорів ми вживали рішучих заходів насильства, то проти багатомільйонового середняцького селянства такі способи діяння неприпустимі. „Тут насильством нічого не вдієш. Насильство проти середняцького селянства є найбільша шкода", — мовляв Ілліч.

З'їзд дав тверді вказівки партії: 1) відрізняти селян-середняків від куркулів: 2) цілковито зріктися насильства проти середняцького селянства; 3) не силувати селян до обов'язкової організації комун; 4) обкладати середняків помірними податками; 5) давати їм допомогу то-що.

З'їзд ствердив політику спілки з середняцьким селянством. З цією політикою робітнича класа СРСР успішно закінчила грандіозну війну і з нею ввійшла вона в новий період революції — у період непу.

ЗАПИТАННЯ.

Чому ми перемогли в громадянській війні?

4. Жовтнева революція — ствердження правильности більшовицької науки.

Жовтнева революція й епоха „воєнного комунізму" дали блискуче ствердження правильности ленінської більшовицької науки. Капіталістичні держави, б'ючись одна з одною, не здолали задушити вибухлу тоді пролетарську революцію, яка через це встигла організувати найрішучішу одсіч і запровадити диктатуру пролетаріяту на шостій частині земної кулі. Революція в Росії почалася, як буржуазно-демократична революція; гегемоном у ній був пролетаріят. Ця революція, як і пророкав це на початку війни В. І. Ленін, справді незабаром переросла в соціялістичну революцію. От початку й до кінця справдилася і наука Ленінова про селянство, як про головного спільника пролетаріятові. *Всеньке селянство* пішло за пролетаріятом проти царя і поміщиків, надзвичайно полегшивши цим пролетаріятові в спілці з сільською біднотою скинути буржуазію. Селянство не стало після цього поспіль контр-революційним, як навчав тов. Троцький. Бідняцтво ввесь час було і є

[1]) На цім з'їзді ухвалено було нашу теперішню програму партії.

надійним помічником пролетаріятові. Середняк, що дійсно вагався, коли справа дійшла до повалення буржуазії і куркульні,— все-ж, бачучи рішучу політику пролетаріяту, лишився в основній своїй масі нейтральним, а після перемоги поволі почав єднатися в спілку з пролетаріятом. Досвід 1905 року і довга школа боротьби з поміщиками й капіталістами навчили маси та їхнього керівника — більшовицьку партію — рішуче, революційно діяти і полегшили справу утворення рад, що відограли в революції спочатку ролю тимчасового революційного уряду, а потім перетворилися на органи пролетарської диктатури.

Збагачена новим досвідом, партія більшовиків з незламною твердістю й певністю веде далі справу світової пролетарської революції і будівництво соціялізму.

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Ленін про характер трьох революцій.

„Революція наша є буржуазна, *поки* ми йдемо *разом* із селянством, як цілим. Це ми ясніше ясного усвідомлювали, сотні й тисячі разів, починаючи з 1905 року, говорили, ніколи цього неминучого ступеня історичного процесу ні перескочити, ні декретами скасувати не пробували...

Але 1917 року, з *квітня* місяця, задовго до Жовтневої революції, до того, як ми захопили владу, ми одверто говорили й пояснювали народові: зупинитися на цім революція тепер не зможе, бо країна зайшла далеко вперед, капіталізм ступив наперед, дійшла нечуваних розмірів руйнація, що *потребуватиме* (чи хоче цього хто, чині) нового поступу вперед, до соціялізму. Инакше бо посуватися вперед, инакше рятувати країну, поруйновану війною, инакше *полегшувати* муки трудящих і експлоатовуваних — не можна.

Вийшло саме так, як ми говорили. Хід революції ствердив правильність нашого міркування. *Спочатку* — разом з „усім“ селянством проти монархії, проти поміщиків, проти середньовіччя (і постільки революція лишається буржуазною, буржуазно-демократичною). *Потім* — разом із найбіднішим селянством, разом із напівпролетаріятом, разом із усіма експлоатовуваними *проти капіталізму*, в тім числі — проти селянських багатіїв, куркулів, спекулянтів, — і постільки революція стає *соціялістичною*. Пробувати поставити штучний китайський мур між тою й тою, відокремити їх одну від одної иншим чимсь, *крім* ступеня підготовання пролетаріяту і ступеня об'єднання його з сільською біднотою, — є найбільше перекручення марксизму, запаскуджування його, заміна на лібералізм...

Завершивши буржуазно-демократичну революцію з селянством взагалі, пролетаріят Росії перейшов остаточно до революції соціялістичної, коли йому пощастило розколоти село, приєднати до себе його пролетарів і напівпролетарів, об'єднати їх проти куркулів і буржуазії, в тім числі й селянської буржуазії".

(*В. І. Ленін.* Збірка творів, вид. 1925 р., т. XV, стор. 472, 475).

2. Ленін про середняцьке селянство.

„... Мова йде не про те, щоб зломити опір завідомих експлоататорів, перемогти їх, повалити,— завдання, що ми ставили раніше. Ні, в міру того, як ми це головне завдання розвязали, на чергу встають завдання ще складніші. Тут насильством нічого не вдієш. Насильство проти середняцького селянства є найбільша шкода. Це—шар несчисленний, багатомільйоновий...

Понад усе мусимо ми грунтуватися на тій істині, що тут методами насильства по самій суті справи нічого не можна осягти. Тут економічне завдання стоїть цілком инакше. Тут нема тої верхівки, що її можна-б відтяти, залишивши ввесь фундамент, цілу будову. Тієї верхівки, що нею в місті були капіталісти, тут нема. Орудувати тут насильством означало-б загубити всю справу. Тут потрібна робота тривалого виховання. Селянинові, що не тільки в нас, але й у цілім світі, є практик і реаліст, ми мусимо дати конкретні приклади на доказ того, що „комунія" — краще над усе...

Про це питання ми мусимо сказати, що комунам ми сприяємо, заохочуємо до них, але їх треба влаштовувати так, щоб завоювати довір'я селянина. А до тої пори ми — учні селян, а не вчителі їхні... Не може бути гірше, як коли люди, що не знають сільського господарства та його особливостей, вдарились на село тільки тому, що вони чули щось про користь суспільного господарства, втомилися від міського життя й бажають працювати на селі, — коли такі люди вважають себе в усіх питаннях за вчителів селян. Нічого нема гірше, як сама думка про насильство у галузі господарських стосунків середняка-селянина.

Завдання тут зводиться не до експропріяції середняка, а до того, щоб зважити особливі обставини життя селянина, до того, щоб учитися в селян способів переходу до кращого ладу і не сміти командувати! Ось правило, що ми його собі поставили".

(*В. І. Ленін.* Збір. твор., вид. 1925 р., т. XVI, стор. 150—151).

ЗАВДАННЯ.

1. Виясніть, яку участь брали осередок і робітництво вашого підприємства в Лютневій і Жовтневій революціях. Висновки запишіть у зшиток.

2. Виясніть, яку роботу провів ваш осередок за років „воєнного комунізму“ і яку участь брали робітники вашого підприємства в громадянській війні. Коротенькі висновки запишіть у зшиток.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. У чім вбачав Ленін своєрідність Лютневої революції?
2. Розкажіть, які головні завдання стояли перед революцією після Лютого, і як пропонували розвязати їх більшовики.
3. Чому перемогла Жовтнева революція?
4. Поясніть, в чім помилка тов. Троцького в оцінці Жовтня.
5. Як розвязала диктатура пролетаріяту важливіші питання революції?
6. У чім помилялися ліві комуністи й тов. Троцький в питанні про Берестейський мир?
7. Розкажіть докладно, як відмінювалася в ході революції спілка пролетаріяту з селянством.
8. Чому конче потрібен був „воєнний комунізм“ і яке його значення?
9. Чому ми перемогли в громадянській війні?

РОЗМОВА ТРИНАДЦЯТА.

Революція 1917 року та громадянська війна на Україні.

Про що розмова. Як ішла революція 1917 року — нам уже відомо. Проте на Україні пролетарська революція розгорталась инакше, ніж у центральній Росії, мала инших ворогів, відбувалася в особливих і дуже складних обставинах.

Як ішла революція на Україні і яка була тактика партії тут, нам і треба буде окремо вивчити. Це дасть нам краще зрозуміти й теперішню політику КП(б)У (зокрема в національнім питанні), оскільки її грунтується на досвіді революції.

1. Лютнева революція та національний рух на Україні.

Значення національного питання на Україні. Лютнева революція, знищивши гніт царату, вивела з підпілля політичні партії і створила обставини для широкого розвитку громадських, професійних та політичних організацій всіх шарів суспільства. На Україні, поряд зі зростом загальноросійських політичних партій, громадських та професійних організацій, з перших же днів революції швидко зростають різні національно-українські організації — культурні, економічні, політичні. Організується та оформлюється *національний український рух*. Річ у тому, що за панування царату Україна була під подвійним гнітом: крім загальної гнобительської політики царату, тут іще був гніт і *національний*. Український народ, який мав свою національну культуру, був поставлений в становище „инородців", його вважали за неповноправну,— краще сказати, за „неіснуючу" націю. Його було позбавлено свойого національного друкованого слова, українську літературу забороняли, у школі його дітей силували вчитися російської мови. Саму назву „українець" забороняли, старанно викорчовували усяке нагадування за українців, як за окрему, осібну національність, проводилося політику насильницького зросійщування — русифікації.

Навіщо-ж царат проводив цю політику національного гніту? Він проводив її на користь російських пануючих клас — поміщиків та торговельно-промислової буржуазії. Чорноземна, хлібородна Україна була найбагатшим сільсько-господарським районом, і російські поміщики ще в XVIII столітті хтиво розшарпували українські землі, одержуючи тисячі десятин „у дарунок" від російських царів. Російський торговельний капітал мав нові маси населення для експлоатації, нові ринки для скуповування мільйонів пудів українського хліба, що його вивозили за кордон через чорноморські порти. Для російської промислової буржуазії Україна була багатющим джерелом сировини, заліза (Криворіжжя), вугілля (Донбас).

Із попередніх розмов ми знаємо, що наприкінці XIX століття Україна стає районом швидкого розвитку *великої* промисловости — гірничої, металургічної, цукрової. Правда, найбільшу частину цієї промисловости захопив собі *чужоземний капітал* — англійським, французьким, бельгійським капіталістам належала більшість фабрик, заводів та копалень України. Але дещо перепадало й російським капіталістам. А коли вони повели імперіялістичну політику, почали мріяти про захоплення Туреччини, Костянтинополя, проток, Галичини та инших країн, — Україна стала ще важніша для їхніх інтересів, як ключ до панування над Чорноморським узбережжям.

Таким чином, у російських поміщиків та капіталістів було досить причин для того, щоб намагатись назавжди забезпечити за собою „право" експлоатувати українських селян та робітників, яке давало їм величезні багатства та найбільші прибутки. Зрозуміла річ, що всякий національний рух, який нагадував про те, що українська нація, це — осібна, окрема нація, який призводив до поривань визволитися з-під російського панування, був загрозою російському поміщицько-капіталістичному ладові і його, отже, всіма засобами душили й переслідували. Зрозуміла річ, чому царат провадив тут політику *русифікації*, а буржуазна партія кадетів[1]), коли вона забрала владу після повалення царату, висунула гасло: „єдиної і неподільної Росії". З другого боку, зрозуміло, чому для України революція була не тільки боротьбою за визволення з політичної неволі та від експлоатації капіталістів і поміщиків, але в той же час і боротьбою за національне визволення.

---

[1]) Конституційно-демократична — скорочено кадети.

Центральна Рада та українські політичні партії.

Цей національний рух з перших же кроків поривається утворити *єдиний національний фронт*, об'єднати всі українські організації для загальної боротьби за національне визволення. У Київі на національнім конгресі (з'їзд усіх організацій, що визнають себе за українські) утворюють Центральну Раду — провідний центр, до якого ввіходять представники від усіх українських партій. Рада проводить багато многотисячних політичних мітингів та демонстрацій, які вимагають широкої автономії[1]) України. Під цим же гаслом автономії України проводиться чимало з'їздів — кооперативних, культурних та військових. Ці-ж національні вимоги (широкої автономії, федерації то-що) висовують і з'їзди українських політичних партій.

У Центральній Раді брали участь ось-які політичні партії:

„Союз української державности" — партія, яка мала яскраво виявлений буржуазний характер і захищала інтереси ще молодої української буржуазії.

Так звані „соціялісти-федералісти" — партія націоналістичної дрібної буржуазії з дуже поміркованою програмою, в якій соціялізмом і не пахло.

Провідну-ж ролю відогравала партія українських соціялістів-революціонерів, що виникла тільки після революції і яка загалом пристала на есерівську програму (соціялізація землі й инше), та партія українських соціял-демократів, за яку ми скажемо зараз трохи докладніше.

УСДРП. Її історія.

Українська соціял-демократична робітнича партія (УСДРП) вийшла з так званої революційної української партії (скорочено РУП), що заклалася ще в 1900 році підчас ужвавлення громадського руху напередодні першої революції 1905 року. До РУП увіходили й крайні буржуазні елементи, націонал-демократи, і більш революційно, а подекуди й соціялістично настроєна українська інтелігенція. Метою цієї партії була боротьба за національне визволення. Проте, в міру того, як розгортається революційна боротьба, в РУП'і відбувається розмежування. Буржуазна її частина за головну мету вважала створити самостійну українську державу і всю роботу провадила в націоналістичному, шовіністичному дусі, розпалюючи національну ворожнечу і тим

[1]) Автономія — самостійність даної країни в питаннях внутрішнього життя, які мають місцеве значення.

відвертаючи трудящі маси України від боротьби за свої класові інтереси.

Ліва частина РУП'у шукає опертя в селянстві, наймитах та в пролетаріяті України, пристає на соціял-демократичну програму і перейменовується на українську соціял-демократичну партію. Зі зростом селянського руху УСДРП провадить агітаційну роботу серед селянства, організовує його, керує його боротьбою за землю, проводить страйки в поміщицьких економіях. Проте, і в 1905 році УСДРП не вдається стати партією пролетарською, не вдається звязатися з робітничою класою. Справа в тому, що робітнича класа у переважній більшості (зокрема найпередовіший, кваліфікований пролетаріят великої промисловости) була, як ми вже казали, національністю своєю російська або зросійщена. В масі своїй вона йшла за РСДРП, приймала її керівництво; національна-ж українська соціял-демократія, молода, не зміцніла, без виразного пролетарського класового обличчя, і з потужним дрібно-буржуазним націоналістичним забарвленням, була їй чужа. Деякі звязки серед частини робітників - українців, здебільшого звязаних з селом, УСДРП мала, але ці звязки були незначні. Це тручало революційнішу і звязану з пролетаріятом частину УСДРП до зближення з РСДРП, бо тільки таким способом можна було звязати українських соціял-демократів з рухом робітничої класи України. Одначе, більшість партії була ще під впливом націоналістичних дрібно-буржуазних забобонів. Свою національну ненависть, недовір'я до всього російського вони переносили й на російську робітничу класу, на російську соціял-демократичну партію, і не хотіли об'єднуватися з РСДРП, вимагаючи, щоб РСДРП визнала УСДРП „за єдину представницю українського пролетаріяту".

Визнаючи національні інтереси за вищі від інтересів об'єднання робітників усіх національностей в боротьбі проти російського та чужоземного капіталу, УСДРП розпорошувала сили робітничої класи. Проте, в ній знайшлася певна частина товаришів, які не бажали відмежовуватись від РСДРП через національні забобони. Ця частина вийшла з УСДРП і ввійшла до РСДРП, яко частина її, що провадить соціял-демократичну роботу серед пролетаріяту, який розмовляє українською мовою (під назвою „Спілка"— українська соціял-демократична спілка).

Проте, тут нам треба підкреслити, що як УСДРП, так і „Спілка" на всьому протязі своєї історії належала до меншовицької частини РСДРП, працювала вкупі з меншовиками, проводила їхню

тактику. Цьому причиною був непролетарський характер цих партій, відсутність у них бази в робітничій класі.

Підчас виборів до Державної думи УСДРП та „Спілка" проводять меншовицьку тактику спілки з кадетами. Після поразки революції більшість членів „Спілки" переходить на позицію ліквідаторів. А підчас війни українські соціял-демократи та спілчани стають здебільшого або соціял-патріотами, або, в кращім разі, поміркованими інтернаціоналістами, що належали до правого крила Ціммервальду. Частина їх підтримує російську буржуазію, друга частина, надіючись на те, що самостійну Україну відновлять німці, виступає підчас війни, як прихильник Німеччини, провадить роботу серед українських військово-полонених, організуючи з них загони „січових стрільців" на завдання німецького генерального штабу. Нарешті, частина переходить на позицію ціммервальдської правої.

З таким політичним минулим УСДРП вступає в революцію 1917 року. Як ми побачимо далі, більшість її і в революції провадить далі ту-ж лінію, і тільки незначна частина пориває зі зрадницькою політикою дрібно-буржуазного націоналізму й переходить на бік пролетаріяту і його партії — КП(б)У.

Класова база національного руху.

Коли така була історія і класова роля найлівішої української партії, що називала себе „соціял-демократичною", то инші партії ще далі стояли від робітничої класи. Підчас революції українські партії мали свою підпору найбільше у „просвітах" (культурних організаціях дрібно-буржуазної інтеліґенції), у кооперативах (що були перед революцією організаціями дрібного капіталу), у „селянських спілках" (де порядкували найзаможніші елементи селянства). Що правда, за допомогою національної ідеології, націоналістичного дурману вони якийсь час мали вплив і серед маси середняцького і навіть незаможного селянства. Так сталося тому, що селянство було українське національністю, а експлоатували його *російські* поміщики, російські (або єврейські) крамарі, російські урядовці. Тому класова ненависть українського селянства до його експлоататорів набула форми національної ненависти до „кацапів, москалів, жидів". Це національне почуття й використовує українська дрібна буржуазія та інтеліґенція, намагаючись спертися на селянські маси й спрямувати їхню боротьбу так, як їм це було вигідно.

Становище ускладнялося ще тим, що робітнича класа на Україні, як ми вже згадували, була здебільшого російська,

вона не зазнавала на собі національного гніту і першими роками революції робітнича класа України та її партія не досить уважно поставились до національного питання, стояли осторонь від національного руху. Це призводило до того, що між робітничою класою й селянством був розмир, розрив по національній лінії, і пролетаріятові було далеко трудніше, ніж у Росії, укласти спілку з найбіднішим і трудовим селянством, яке не відразу прийшло до свойого природного спільника — робітника, — а спочатку потрапило під вплив „своєї рідної" української дрібної буржуазії та української куркульні. Треба ще пам'ятати, що куркулі на Україні були багатші, численніші та більш впливові, отже й небезпечніші вороги робітничій класі.

Тимчасовий уряд та національний рух.

Зростання та поглиблення національного руху на Україні, який висунув своїм гаслом автономію України та доконечність федеративного ладу, стурбували „Тимчасовий уряд" — уряд російських капіталістів та поміщиків. Ми вже знаємо, які були інтереси в російської буржуазії на Україні. Зрозуміла річ, що вона неприязно, вороже поставилася до українського національного відродження, усякими способами перешкоджала та гальмувала його. Тимчасовий уряд відмовлявся бодай би в принципі оголосити право України на автономію, мовляв, це майбутні Установчі Збори вирішать. Він не хотів навіть призначити при Тимчасовому уряді спеціяльного комісара в українських справах, забороняв військові з'їзди. Найдужче-ж він боявся організації військових частин, які були-б підпорою в армії для Української Центральної Ради.

Ця політика боротьби та придушення національного руху призводила до того, що в українських масах росло бажання дати одсіч і взяти самим свої права. Під натиском кількох з'їздів (всеукраїнський селянський, I та II військовий) Центральна Рада стає на рішучіший шлях і, бачучи, що від Тимчасового уряду нічого не можна дождатися, видає свій I універсал (маніфест), у якому оголошує автономію України і створює щось подібне до кабінету міністрів при Центральній Раді—Генеральний Секретаріят. Цей крок рішуче засуджували всі російські буржуазні і „соціялістичні" партії, які підняли шалене цькування українців за їхній „сепаратизм". Стосунки між Тимчасовим урядом і дрібно-буржуазними партіями (меншовиків та есерів), що підтримували його політику в українському питанні, як і в усіх инших, і національним українським рухом — ще

більше загострились. Щоб як-небудь зарадити тому конфліктові, що виник навколо І універсалу, Тимчасовий уряд виряджає до Київа делегацію з міністрів-соціялістів, щоб на місці договоритись з Центральною Радою. Це буцім-то вдалося. Дійшли згоди. Центральна Рада пішла на поступки у своєму ІІ універсалі, а міністри-соціялісти від імени Тимчасового уряду визнали Генеральний Секретаріят за краєвий орган Тимчасового уряду на Україні, вони не суперечили проти права на автономію, обіцяли дозволити за згодою командування армією формування українських військових частин. Проте, коли делегація повернулась до Петербургу, то кадети (партія російської буржуазії), що-насправді грали першу скрипку в Тимчасовому уряді, не згодились ствердити дійденої з Центральною Радою згоди і вийшли з уряду. Довелося відібрати назад ті обіцянки, що їх дали українцям. Це зробили, видавши „інструкції" Генеральному Секретаріятові, в якій так „з'ясовувалося" права Центральної Ради та Генерального Секретаріяту, що від української автономії не лишалося й сліду, а Генеральний Секретаріят обернувся в передавну канцелярію Тимчасового уряду, в руках якої не залишилося й знаку будь-якої влади. Таке ставлення до національних вимог обурювало українців, і вони що-раз неприязніше ставилися до Тимчасового уряду, виступаючи з гострою критикою його вчинків. Після-ж приборкання Корнілівського бунту, коли авторитет та вплив Тимчасового уряду в масах остаточно спадає, коли почувалося вже наростання нової революції, а Тимчасовий уряд був майже безсилий, проводирі Центральної Ради вживають багатьох самочинних рішучих заходів, щоб здійснити автономію. Генеральний Секретаріят порушує „інструкцію" Тимчасового уряду, яка його звязувала, бере в свої руки залізниці, організовує військовий секретаріят, оголошує про готування українських Установчих Зборів, скликає третій військовий з'їзд. Підчас роботи з'їзду відбувається давно вже сподіване падіння Тимчасового уряду, і влада переходить до рад. Боротьба за Жовтень перекидається й на Україну. Хід її тут нам і треба буде зараз розібрати.

ЗАПИТАННЯ.

1. Чому на Україні був національний рух і чого він добувався у Лютневій революції?

2. Як поставився Тимчасовий уряд до українського національного руху і чому?

2. Боротьба за Жовтень на Україні.

Ставлення більшовиків до українського національного руху до і після захоплення влади пролетаріятом.

Український національний рух за царату мав революційний характер. Борючись проти царської монархії, підриваючи національний гніт (одну з основ царату), він розхитував стару Росію, Росію поміщиків та капіталістів, підривав їхню владу, збурював маси до протесту й обурення, тручав їх на боротьбу зі старим політичним ладом і з тими класами, які підтримували цей старий лад. Як же повинна була партія революційного пролетаріяту — більшовики — поставитися до цього руху? Чудово розуміючи всю недостатність, половинчастість і обмеженість цього дрібно-буржуазного національного руху, бачучи його непролетарський характер, гостро критикуючи його шовінізм, більшовики водночас *підтримували його* боротьбу проти національного гніту.

Оскільки й після революції, коли порядкував Тимчасовий уряд, український рух заховав свій революційний характер, він боровся проти російського капіталізму і розхитував його владу, — більшовики були єдиною з російських партій, що захищала український народ від національного великодержавного гніту, що виправдувала боротьбу українців за національне визволення. Вони висували гасло „право націй на самовизначення аж до відокремлення". Вороги всякої неволі, всякої експлоатації людини людиною, більшовики розуміли, що не можна знищити капіталізму, не знищуючи також і національного гніту, що його він призводить.

Проте, коли влада переходить у руки пролетаріяту, справа ґрунтовно відмінюється. Націоналістична дрібна буржуазія виступає проти диктатури пролетаріяту, проти пролетарської революції. Під прапором „самостійности" вона висловлюється проти переходу влади в „своїй" національній державі до пролетаріяту і біднішого селянства. „Свою" національну державу вона хоче будувати, як державу буржуазно-демократичну з Установчими Зборами, з парламентаризмом і иншими штуками. Бачучи, що трудящі маси України їх не підтримують, дрібно-буржуазні „самостійники" вдаряються по допомогу до чужоземного імперіялізму і стають його знаряддям у боротьбі проти пролетарської революції. З революційного руху національний рух дрібної буржуазії обертається на *контр-революційний.*

Пролетаріят і його партія стають на шлях боротьби з буржуазно-націоналістичними партіями, з їхньою політикою підпорядкування національного руху інтересам буржуазної контр-революції.

Цей процес ми й маємо на Україні. На лівобережній Україні (Харків, Донбас, Криворіжжя), де є розвинена промисловість і дужий пролетаріят, влада, після повалення Тимчасового уряду, легко переходить до рад. Не те на дрібно-буржуазнім селянськім Правобережжі. Тут був потужний вплив Центральної Ради. Коли влада в Росії перейшла в руки пролетаріяту, Центральна Рада не мала ніяких підстав виступати на оборону буржуазного Тимчасового уряду, що ввесь час придушував український рух. Але й після того, як цей уряд скинули, вона так само висловлюється проти переходу влади до рад. Більшовики на Україні, як і в Росії, виступають у перших лавах борців за повалення влади капіталістів. У Київі вони збурюють робітництво на боротьбу з контр-революційним штабом київської військової округи — головною силою російської контр-революційної буржуазії. За допомогою окремих українських частин вони обеззброюють і виганяють штаб геть із міста. Центральна влада в цій боротьбі додержує нейтралітету. Водночас вона ухвалює резолюцію, що засуджує Жовтневий переворот, як захоплення влади проти волі „революційної демократії". Тим часом на Україні вона спотання прибирає владу в свої руки, творить свої збройні сили, обеззброюючи настроєні побільшовицькому частини.

Нарешті, вона очевидячки показує своє контр-революційне обличчя. Радянська влада в цей час веде затяту боротьбу з каледінцями, що запосіли на Дону, звідки вони, під'юджуючи козаків, почали громадянську війну проти радянської влади. Центральна Рада недвозначно стає на бік каледінців, коли поруч із обеззброєнням більшовицьких частин, дозволяє вільно проходити озброєним козацьким частинам, що йдуть з фронту на Дін на допомогу Каледіну.

Рада Народніх Комісарів не могла залишити безкарною видиму допомогу поміщиків та капіталістів з боку Центральної Ради. Вона посилає Центральній Раді ультиматума, вимагаючи, щоб вона припинила це, щоб не пускала козацьких частин на Дін. Центральна Рада відмовляється це зробити, лицемірно покликаючись на „право самовизначення народів", вбачаючи в ноті РНК „встрявання у внутрішні справи" України.

Отже, Центральна Рада стає на шлях повного розриву і збройної боротьби з радянською владою.

Разом із тим вона починає провадити політику „рішучої боротьби з більшовизмом“ на Україні.

І Всеукраїнський з'їзд рад.

Одним із перших заходів цієї боротьби було зірвання І Всеукраїнського з'їзду рад, що зібрався в Київі 16 грудня 1917 року. Зірвала його Центральна Рада. Через те, що було ясно, що з'їзд висловиться за перехід влади на Україні до рад робітничих, селянських та салдатських депутатів, то Рада підтасувала склад з'їзду, зібравши на нього близько 2.000 своїх прихильників, що були представниками кого завгодно — куркульні з „селянських спілок“, старшин з українських частин то-що, тільки-ж не рад робітничих та селянських депутатів. З'їзд обернувся на демонстрацію проти більшовиків і за довір'я Центральній Раді. Тоді більшовики й инші делегати з'їзду, що співчували більшовикам (частина лівих російських есерів і українських соціял-демократичних незалежників, що недавно відкололася від УСД), виїхали в Харків і, об'єднавшись зі з'їздом рад Донецько-Криворізької области, що саме в цей час тут відбувався, організували перший Всеукраїнський з'їзд.

З'їзд ухвалив резолюцію невизнання Центральної Ради, викрив її контр-революційний характер і закликав робітництво та селянство України до боротьби з нею. У питаннях про владу мир, землю й промисловість з'їзд сповна пристав на програму пролетарської революції, приєднавшись до основних постанов II Всеросійського з'їзду рад.

Наостанці з'їзд вибрав ЦВК України і її робітничо-селянський уряд — Народній Секретаріят. Таким чином, він підніс прапор повстання проти контр-революційної влади Центральної Ради за радянську владу на Україні.

Куркульська політика Центральної Ради. Перемога радянської влади.

Перемога в цій боротьбі була убезпечена радянській владі тому, що вона давало єдино правильне, більшовицьке розвязання основних питань революції,—тоді, як боягузлива дрібнобуржуазна політика Центральної Ради не могла розвязати питань про землю, мир, контроль над промисловістю в інтересах пролетаріяту та біднішого селянства. Тому Центральна Рада втрачала підпору в масах, її власне військо не хотіло її обороняти і одна губерня по одній легко переходили в руки радянської влади. Рада висловилась проти

негайного миру. Вона підлабузнювалась до Англії й Франції і тому тягла остогидлу салдатам балаканину про „війну до кінця“ і говорила, що укладати мир треба „у згоді з союзниками“. Вона нічого не дала робітничій класі, залишаючи фабрики та заводи в руках капіталістів. В основному питанні про землю Рада виробила ганебний земельнний закон, що охороняв куркульські землі, залишаючи в приватну власність володіння „не більш за 40 десятин“. Цим вона відвернула од себе широкі маси середняцького селянства й бідноту. Хто-ж буде битися за владу, хоч би й українську, але таку, що охороняє куркульські землі,— проти більшовиків, що передавали всю землю селянству?

Центральний Виконавчий Комітет України, хоч і розпочав війну проти Центральної Ради з дуже невеличкими військовими силами, але він скрізь мав співчуття від трудящих. Селянська біднота вступала в загони червоного козацтва, робітники підтримували червоні війська, що надходили, повстаючи проти Центральної Ради, і незабаром ціла Україна була в руках рад. Центральна Рада тікає на Західню Україну і, бачучи, що не змога перемогти більшовиків внутрішніми силами, вдається до зрадницьких заходів. Вона укладає спілку з німцями, закликаючи їхнє військо „визволити“ Україну від більшовиків.

Німецька окупація. Боротьба з нею. II з'їзд рад і Таганрозька нарада.

Німці охоче виконують бажання Центральної Ради. Обурені до краю тією твердою одсіччю, що її вони зазнали від радянської мирної делегації в Бересті, яка не згоджувалася на грабіжницькі умови миру, вони раді були з того, що знайшли неперебірливого партнера в особі делегації Центральної Ради, що приїхала в Берестя. А та згоджувалась на всі умови, аби лиш мати від німецьких імперіялістів військову підмогу, щоб на багнетах австро-німецьких військ повернути собі ту владу, що її вирвали в неї робітники та селяни України. Але, звісно, німецький генеральний штаб давав своє військо не за-для прекрасних очей українських есдеків і есерів з Центральної Ради. Йому треба було харчів для армії і для зголоднілої людности, щоб запобігти революції в Німеччині, яка от-от мала там настати, і щоб провадити далі війну; йому потрібне було українське вугілля і руда. На все це Центральна Рада погодилася, запродавши німецьким імперіялістам сировинні й харчові добра своєї „самостійної“ України, пустивши порядкувати на ній німецьких лейтенантів, аби лиш вигнати осоружних більшовиків і „запанувати“ знов

на Україні. Певна річ, що молоді, мало дисципліновані, аби-як озброєні радянські загони неспроможні були боротися з озброєною „до зубів" окупаційною армією, і під її тиском приневолені були крок за кроком покидати Україну. За три тижні потому, як забрали Київ, ЦВКУК покинув столицю України, куди вступили „січові стрільці" і німецьке військо, що його покликала Центральна Рада.

Другий Всеукраїнський з'їзд рад довелося скликати вже в Катеринославі. На з'їзд цей з'їхалося близько півтори тисячі робітничих та селянських депутатів з усіх усюдів України. Питання про мир на ньому вирішили таким чином, що позицію братерської радянської Росії, яка підписала під тиском німецького імперіялізму тяжкий Берестейський договір, було визнано за правильну.

Радянська-ж Україна, оскільки німці не прийняли її мирної далегації і не хотіли вести переговорів, сподіваючись більше мати від Центральної Ради, повинна була кинути всі сили для одсічи німецьким окупантам, для оборони здобутків революції. Інші резолюції з'їзду стверджували переднішу лінію в питаннях про землю, націоналізацію промисловости то-що.

Німецьке військо тим часом невпинно просовувалося все вперед і робітничій Червоній гвардії доводилося, ведучи криваві бої, очищати територію України. Героїчну оборону донецького пролетаріяту було подолано. Німецький імперіялізм узяв у залізні лещата всю Україну. ЦВК України виїхав у Таганрог, де й був розпущений. У Таганрозі-ж відбулася перша партійна нарада більшовиків України, на якій розглядалося питання дальшої тактики на Україні.

Таганрозька нарада обговорила питання про створення самостійного партійного об'єднання на Україні з окремим українським центром. І тут у частини партійної наради виявилося недооцінювання національних особливостей України, ігнорування, нехтування національного питання.

Ці товариші вважали, що ніяких організаційних партійних форм на Україні не потрібно. Звісна річ, що боронити цей погляд можна було-б тільки в тому разі, коли не вважати за серйозний факт національного руху на Україні, коли не добачати, що тут ми маємо до діла з окремим національним організмом, в якому питання про національну культуру мало життьове значення для трудящих мас. Коли-ж визнати, що конче треба зважувати особливі специфічні форми роботи на Україні,

що треба будувати тут радянську владу, як владу, що визволяє робітничі та селянські маси від усякого гніту, отже й національного, коли визнати, що конче треба позбуватися через правильну національну політику вікового недовір'я українського селянства до всього руського,— тоді треба було висловитися за створення окремого партійного об'єднання на Україні. На цей погляд і пристала більшість Таганрозької наради.

Навіть у такому питанні, як назва нашої партії, і тут позначилося те саме недооцінювання національного питання. Була пропозиція прийняти назву — РКП на Україні. Це підкреслювало-б, що більшовики на Україні — „російські" більшовики, чужинці, настановлені від Москви, тоб-то давало-б приключку для націоналістичної демагогії, перешкоджало-б перемагати національну відчуженість, відрубність, перешкоджало-б спілці пролетаріяту з українськими трудящими масами. Звісно, неправильна була й пропозиція другої групи — назвати партію УКП, тут бо притиск робилося на національному складі партії, а вона повинна була об'єднувати пролетарські елементи всіх національностей України.

Нарада, вважаючи на всі ці міркування, ухвалила теперішню назву партії КП(б)У.

У питаннях тактики теж були різні погляди. „Права" частина наради не вважала за можливе на найближчий період ставити, як безпосереднє завдання, повстання проти німецько-гайдамацького режиму.

На їхню думку, після того, як революція на Україні зазнала важких поразок, потрібен був поглядно довгий період готування: відродження нелегальних партійних організацій, використання професійних організацій, призбирування сил. Навпаки, „ліві" передбачали неминучість близького повстання селянських та робітничих мас України і вважали за чергове завдання його організовувати. Більшість наради пристала на погляд, близький до „лівих", погодилася з доконечністю поставити бойову роботу партії над готуванням повстання, яко чергове завдання; водночас більшість ця застерігала, щоб не захоплюватися організацією окремих повстанських актів, відірваних од мас (а таке захоплення було в „лівих"). Нарада вибрала повстанську „дев'ятку", яка й повела дальшу роботу над організацією ревкомів на місцях, над відродженням парторганізацій, над налагодженням звязку, над розповсюдженням більшовицької літератури, над озброєнням то-що.

Гетьманщина. Боротьба робітничої і селянської України з нею.

За допомогою українських соціял-угодівців і ховаючись за їхню „національно-визвольну“ балаканину, німецьке командування загарбало в свої руки всю Україну, незабаром показавши, що воно тут — справжня влада. Не звертаючи ніякої уваги на українську „самостійну“ владу, воно почало порядкувати на Україні, як у звичайнісінькій колонії німецького імперіялізму. Під зверхністю німців відбувається фактичне відновлення поміщицької земельної власности. Перед очима Центральної Ради, під крильцем німецького командування, йде готування до того, щоб встановити воєнно-монархічну диктатуру.

З'їзд „хліборобів“ — поміщиків і куркульні в Київі вибирає гетьмана Павла Скоропадського — старого царського генерала. Центральну Раду попросту розганяють. Відновляється „священне право власности“. За підмогою гетьманського уряду закладається спілку фабрикантів, заводчиків банкірів та поміщиків („Протофис“). Міністерство складається з російських і українських кадетів. Селян карні загони примушують вертати збитки, що їх мали поміщики від революції. Вертається стара поміщицько-капіталістична кабала, неволя. Лютує контр-розвідка („варта“). Німці сквапно грабують Україну, вивозячи все, що під руку потрапить — хліб, худобу, сало, цукор, руду, вугілля.

Як відповідь на цю нахабну експлоатацію і відновлення старого режиму, вибухає і раз-у-раз шириться ціла смуга селянських повстань, що переходить у затяту партизанську війну. Відбувається загальний залізничий страйк. Робітничі та селянські маси провадять далі революційну боротьбу. Це позначається також у перегрупуванні сил всередині українських „соціялістичних“ партій, де революційніша частина починає розуміти, куди веде зрадницька політика УСД і УСР. В УСД позначується відкол лівої частини (незалежників), в УПСР виділилися боротьбисти на чолі з. Приходьком, Михайличенком, Ковалем та инш.

Маси що-раз більше революціонізуються і перед їм ведуть *більшовики*, що відновляють підпільні організації, партійну пресу, організують ревкоми. Налагоджується звязок з закордонним центром КП(б)У, що перекидає на Україну тисячі відозв, що об'єднує роботу воєнно-революційних комітетів, як готують повстання. Вдається провести в підпіллі підготовчу роботу що до скликання І з'їзду КП(б)У.

І з'їзд КП(б)У. Центральний воєнно-революційний комітет.

І з'їзд КП(б)У зібрався в Москві. На ньому до КП(б)У пристала невеличка група лівих УСД, що відкололася від своєї зрадницької партії і зрозуміла помилковість націоналістичної дрібно-буржуазної політики українських соціял-демократів. Досвід революційної боротьби привів її до визнання правильности основної принципової лінії КП(б)У, яка й прийняла цю групу (Слинько, Врублевський та инш.) до своїх лав. Далі ми ще не раз стрінемося з одколюванням найбільш здорових, звязаних з деякими частинами української робітничої класи окремих груп УСД й УПСР, що приходили в процесі революційної боротьби до визнання провідної ролі КП(б)У і приєднування до неї. Цей перехід революційних елементів українських партій на бік КП(б)У полегшувався тим, що наша партія все більше позбувалася того „недооцінювання національного питання", яке ще було в частині партії. Він, цей перехід, збільшував вплив КП(б)У, звязуючи її з тими шарами українського пролетаріяту й напівпролетаріяту, які на початку революції ще йшли за націоналістичними українськими партіями.

В питанні про тактику партії на з'їзді назначилися ті-ж дві течії, що були й на Таганрозькій нараді. „Ліві", вважаючи на неминучість наростання селянського повстання, визнавали за основне завдання забезпечити провідну участь пролетаріяту в нім. Центр ваги вони переносили на політичне і воєнно-технічне готування повстання. „Праві", виступаючи не так гостро, як на Таганрозькій нараді, також визнавали неминучість розвитку повстанського руху. Але вони обережно оцінювали його темп, вказували на звязок його з розвитком міжнародньої революції, зі зміцненням радянської влади в Росії. Вони застерігали від поквапливих виступів, підкреслювали доконечність почекати на слушний час, щоб не подробити повстання на місцеві вибухи.

Більшістю з'їзду було ухвалено резолюцію „лівої". В питанні про збройне повстання з'їзд висловився проти *негайних* бойових виступів і за те, щоб посилити готування повстання, забезпечуючи пролетарське керівництво ним. З'їзд обрав ЦК (Пятаков, Бубнов, Затонський, Квірінг та инші) і безпосередній орган керівництва повстанським рухом — центральний воєнно-революційний комітет.

Центральний воєнно-революційний комітет розвинув жваву діяльність, готуючи повстання: формував повстанські загони в прикордонних областях, вів пропаганду серед німецького

війська, налагоджував звязок з ревкомами. Проте, революційна нетерплячка „лівого“ ЦК змушувала його трохи квапитися з виступами, переоцінюючи підготовлення місць до загального повстання. Тому виданий незабаром од ЦК „наказ № 1“, що закликав до негайного повстання, був трохи передчасний. На місцях, здебільшого, не було досить міцної бойової організації, яка могла-б здійснити наказ № 1 так, щоб були якісь сподіванки на успіх. Часткові повстання в деяких місцях (Гомель, Радомисль, Катеринослав то-що) швидко приборкали німці. Чернігівське повстання, організоване за допомогою повстанських частин, які перейшли з прикордонної смуги кордон України, теж було розбите.

Але ця тимчасова невдача хоч і призвела подекуди до знесилення партійних і бойових організацій, мала так само певне позитивне значення, як перехід до активного діяння, що загартовувало й перевіряло наші сили в полум'ї боротьби. ЦК ще енергійніше і старанніше далі підготовлює повстання, зважує сили, розгортає організаційну роботу, очищає ревкоми від анархістських елементів то-що.

Стихійна-ж боротьба селянства проти поміщиків, які вернулися в свої маєтки, проти карних загонів, німецького війська провадиться далі так само невпинно і не вщухає.

II з'їзд КП(б)У.

В жовтні 1918 року в Москві вдається скликати II з'їзд КП(б)У. Основне питання на з'їзді було питання про оцінку діяльности ЦК. Делегати з місць відзначали захоплення з боку ЦК стихією селянських повстань, не досить розважне зважування сил, передчасність заклику до повстання. З гострою критикою виступала група товаришів („праві“), що застерігали від передчасних виступів іще на I з'їзді і які вважали за хибну саму лінію ЦК на організацію повстання, як найближче завдання. Вони гадали, що той розклад у німецькій армії, який на цей час почався, і зміцнення наших партійних організацій ставить знов питання про повстання й захоплення влади радами. Але потрібна серйозна підготовча робота в профспілках, в пролетарських центрах, треба готувати бойові загони. Тепер же головне завдання, це — ліквідувати Краснова на Дону і туди треба послати ті повстанські частини, що ми їх організували.

З'їзд визнав хибність діяльности ЦК і підчас перевиборів вибрав до ЦК більшість „правої“ групи. Він відзначив, що конче треба створити мережу міцних партійних і повстанських

організацій, посилити роботу в пролетарських центрах, опанувати стихійний селянський рух. Партія тоді може бути всебічно готова стати до боротьби з німецьким та англо-французьким імперіялізмом і з дрібно-буржуазною націоналістичною контр-революцією, що насувалася на нас. З'їзд визнав за потрібне допомагати радянській Росії в боротьбі з красновськими бандами і застеріг проти передчасних виступів на Україні. З'їзд так само дав вказівки про те, щоб збільшити партійний контроль над воєнно-революційними комітетами, про те, як ставитись до инших партій на Україні то-що.

ЗАПИТАННЯ.

1. Розкажіть, чиїм урядом була Центральна Рада, і які стосунки були в неї з радянською владою після Жовтня?
2. Чи дали німці, коли їх закликала Центральна Рада, національну незалежність Україні і який був єдиний шлях, щоб її досягти?

3. Боротьба за зміцнення радянської влади на Україні і за спілку з українським селянством.

Падіння гетьманщини. Директорія.

Повстання робітничих та селянських мас проти німецько-гайдамацького режиму, що зростало на Україні, мало собі потужну підмогу в німецькій революції, яка почалася 9 листопада 1918 року. Монархія Гогенцоллернів упала від її ударів. Німецьке військо на Україні стає ненадійне. У ньому меншає дисципліна та боєздатність, росте нехіть битися з українським революційним народом. Не маючи підмоги од німецьких багнетів — своєї головної підпори, гетьман Скоропадський покидає бавитися в самостійну Україну і об'єднується з російською білогвардійщиною — Денікином та Красновим. Але й це його не врятувало. Повстання мас, що ввесь час глухо кипіло в країні, але яке придавили важким чоботом німецьких лейтенантів, розливається широкою хвилею. Підготовлене роботою, найбільше, більшовицьких партійних організацій, творене робітниками та селянами, чиї дійсні інтереси відбивала революційна програма більшовиків,— воно з перших своїх кроків проходить, одначе, за проводом українських національних партій. Українські есдеки та есери, занепокоєні об'єднанням гетьмана з „щиро-російською" контр-революцією, що боролася за єдину й неподільну Росію,

раптом кидаються ліворуч. Ще напередодні революції в Німеччині, як противагу єдинонеподільцям, вони утворили „Український національний союз". Тепер він стає на чолі протигетьманського руху і виділяє український уряд „Директорію". Директорія висовує гасло — скинути владу гетьмана і, через вчасно виявлену ініціятиву, стає центром повстанського руху. Повсталі маси йдуть за нею не через те, що вони знають і підтримують її програму, а через те, що вона бореться проти гетьмана, Проте, настрої повстанців були стихійно більшовицькі і йшли далеко дальше від того, що робила Директорія. Тому, коли більшовики створили тимчасовий робітничо-селянський уряд, що повів боротьбу за владу рад під гаслом конфіскації поміщицької землі, націоналізації фабрик та заводів, маси раз-пораз відходять від Директорії і повертаються до більшовиків. Цей перехід відбувся тим легше і швидше, що Директорія, яка складалася з українських есдеків та есерів (Винниченко, Петлюра, Швець, Андрієвський), забравши владу, пішла старою утореваною стежкою Центральної Ради: багаті обіцянки масам на словах і побоювання щось рішуче, революційне зробити ділом. Директорія барилася з питанням про землю, нічого не даючи селянству, погрожувала більшовикам і не вживала рішучих заходів у питанні про промисловість. За те вона починає загравати з імперіялізмом, на цей раз французьким, розпочавши таємні переговори з начальником французького десанту в Одесі, генералом Ансельмом.

Навіть лівим групам українських соціялістичних партій стало ясно, що Директорія йде шляхом націоналістичної контр-революції. Ліві українські есери (боротьбисти) підіймають повстання проти Директорії. Вони організовують центральний революційний комітет і закликають робітників та селян України до боротьби з нею. „Незалежні" есдеки виходять із УСД і поривають з Директорією, об'єднуючи свої військові сили з радянським військом. Директорії, що її покидали всі революційні елементи і якої не підтримували маси, ніщо не могло запомогти. Не запомогла їй і спроба підфарбуватися під радянську владу, скликавши „трудовий конгрес", який оголосив „диктатуру трудового селянства та робітників". Через тиждень після нього Директорії доводиться під натиском Червоної армії покинути Київ і тікати з недобитками „січових стрільців" у Галичину, відзначаючи свій шлях жорстоким терором та нелюдськими єврейськими погромами.

III з'їзд КП(б)У.

Основи радянської та партійної політики на знову визволеній Україні намітив III з'їзд КП(б)У. Після обговорення звіту ЦК, з'їзд визначив, як ставиться партія до лівих соціялістичних угрупувань на Україні. І боротьбисти, і незалежники на цей час стали на платформу радянської влади і шукали зближення з КП(б)У. Проте, не всі вони приставали цілком на програму диктатури пролетаріяту, і в них ще залишалися націоналістичні настрої, що призводили їх до протесту проти того централізму, що його здійснювала партія робітничої класи, і без якого була неможлива перемога революції. Тому з'їзд висловився проти об'єднання з ними, але визнав за можливе дозволити їм легально існувати.

В питанні про конституцію УСРР з'їзд розглядав її, як самостійну республіку зі своїм ЦВК та Раднаркомом, що увіходить у спілку з иншими радянськими республіками.

У земельнім питанні з'їзд прийняв націоналізацію землі й одночасно визнав за потрібне залишити поміщицькі маєтки, де це можливо, як великі радянські господарства або сільськогосподарські комуни. З'їзд висловився за те, щоб усіма способами допомагати селянству переходити до громадської обробки землі. Підпорою радянської влади на селі мала бути біднота, тому з'їзд визнав за потрібне провадити політику класового розшарування села й організації комнезамів. Комнезами мали бути й за провідників харчової політики радянської влади, збудованої на засадах монополії хлібної торгівлі та продрозкладки. З'їзд ухвалив так само чимало постанов про профспілки, спрямованих до зміцнення в них впливу партії.

Будівництво радвлади та його труднощі. Роз'єднання з селом. Куркульські повстання.

Пролетаріят може переможно завершити революцію тільки тоді, коли йому пощастить привернути на свій бік що-найширші непролетарські трудящі маси, насамперед селянство. Історія революції на Україні показує нам, що саме вагання широких мас селянства вирішували, на чийому боці буде перемога в боротьбі на окремих її етапах. Те, що трудящі маси відійшли від Центральної Ради й Директорії на бік пролетаріяту та більшовиків, це було одною з головних причин перемоги радянської влади. Не завоювавши в першу чергу головної маси українського селянства, не мавши міцної спілки з ним, не можна було зміцнити радянської влади. Через те політика партії на селі набувала рішального значення. Проте, на шляху правильної політики були

величезні труднощі. Треба було організувати бідноту, позбутися в сільрадах впливу куркульських шарів села, привернути симпатії та підтримку середняків.

Але саме в українському селі сільська куркульня була дужче, ніж де инде. За панування Центральної Ради та Директорії куркульня зміцнілась і економічно і політично: вона відірвала найкращі шматки поміщицьких земель, забрала в свої руки реманент, вона була краще організована й озброєна. Під її впливом були й селяни-середняки. З другого боку, тверда політика продрозкладки, коли не було міського краму для обміну на хліб, не могла не збільшувати протирадянських настроїв у заможного та середняцького селянства, призводячи до ворожих проти пролетаріяту настроїв. А до цього ще долучилася надто прямолінійна політика збереження радгоспів, коли часто не зважувано на інтереси малоземельного довколишнього селянства. Помилки в переведенні агітації та організації сільсько-господарських комун, зачіпаючи власницькі інстинкти селянства, призводили до того, що населення жахалося радянської влади. Робилося, отже, роз'єднання, розрив між містом та селом, який куркульня використовувала тим легше, що ще не щезло національне відчуження між російською робітничою класою та українським селянством. В цих обставинах нерішуча національна політика, байдуже ставлення до національного питання (в партійних масах воно ще траплялося часто-густо) гнало воду на млин націоналістичної демагогії з боку української інтелігенції. Цей грунт добре використали націоналістичні партії, які організували повстанський рух проти комуністів. Нове вагання дрібно-буржуазних мас створило загрозу самій радянській владі. З весни 1919 року починається ціла смуга куркульських повстань, росте бандитизм, отаманщина. Всі оці Махно, Зелені, Ангели, Тютюнники запалюють полум'ям диких повстань радянську Україну. За своїх проводирів вони мають соціял-демократичних незалежників, які один час ставали на платформу співробітництва з радянською владою, а потім по-зрадницькому виступили проти радянської влади і стали на чолі бунту куркулів. Після зради Григор'єва, у якого були організовані військові частини, становище стає загрозливе. Те, що конче треба напружити всі сили для боротьби з бандитизмом, послаблює становище на фронтах і створює сприятливі обставини для Денікина й Петлюри, що й починають насовуватись з різних боків на Україну. Під цим потрійним ударом знову гине радянська влада, і Україна переходить в руки денікинських

банд; з України вони починають наступати на радянську Росію. Проте, розгул чорносотенної денікинської контр-революції, що одверто йшла до відновлення монархії, а поки-що розстрілами та нагаями відновлювала владу поміщиків та капіталістів,—цей розгул швидко протверезив селянство. Бачучи, що тільки радянська влада може звільнити його від видимого чи захованого за „соціялістичною" фразою панування експлоататорів, воно знову і на цей раз рішуче повертає проти білогвардійщини в усяких її формах — і російській, і українській. В запіллі у Денікина палахкотить повстання селянства і жорстока партизанська війна. Вся Україна збурюється проти насильників.

Нарешті, героїчними зусиллями робітників та селян радянської Росії щастить зробити перелом на фронті, припинити відступ, прорвати денікинський фронт і перейти в рішучий наступ.

Всеукраїнський Ревком та радвлада на Україні.

Роботу над відновленням радянської влади на Україні провадить Всеукраїнський воєнно-революційний комітет, а партійний центр КП(б)У провадить роботу над скликанням IV Всеукраїнської партконференції.

У всій цій роботі партія та радянська влада на Україні здійснюють лінію, що її намітила ще в грудні 1919 р. Всеросійська конференція РКП що до роботи на Україні. Значення цієї лінії є в тому, щоб дійти спілки з найбіднішим та середняцьким селянством, для чого треба підходити обережніше до багатьох питань, що вони те селянство обходили. Так, конференція визнала за потрібне передати націоналізовані землі малоземельному та безземельному селянству, залишаючи радгоспи тільки як зразкові господарства. Вона радила обережно підходити до організації комун, рішуче уникати в цій справі всякого командування та примусу. В харчовому питанні було визнано за потрібне гостріше проводити політику розшарування села, перекладаючи весь тягар продрозкладки на куркульські шари й обережно ставлячись до середняка. Нарешті, конференція зобов'язала партію всіма засобами допомагати розвиткові національної української культури. Так партія будувала підвалини для зміцнення радянської влади на селі.

IV конференція КП(б)У.

На IV партконференції сталося приєднання УКП(боротьбистів) до КП(б)У. УКП(б) спочатку знімала питання перед Комінтерном, щоб її прийняли до його лав, як представницю українського пролетаріяту. Проте, цілком ясна річ, що Комінтерн повинен був спи-

ратися на партію індустріяльного пролетаріяту КП(б)У, яка ввесь час проводила боротьбу за пролетарську диктатуру. УКП(б), яка сама в своїй заяві казала, що вона є партія сільського пролетаріяту (наймитів) і тих елементів селянства, що пролетаризуються, не могла, звісно, бути за головне комуністичне ядро, навколо якого повинні були-б об'єднатися інші комуністичні елементи. Тому Комінтерн запропонував їй приєднатися до КП(б)У, що й сталося на IV партконференції.

В питаннях економічного будівництва на конференції виступала так звана „харківська опозиція", що додержувалася поглядів „демократичного централізму". Суть її поглядів вже нам відома, її пропозиції на оборону колегіяльного керування в промисловості, вигуки проти „призначенства" насправді тягли партію назад, ослаблюючи пролетарську диктатуру, розхитуючи її апарат, виправдуючи кустарництво, що особливо шкодило справі на Україні, та надмірну децентралізацію.

Проте, на партконференції опозиція здобулася на більшість і вибрала до ЦК більшість своїх прихильників. Через те, що IX Всеросійський партз'їзд відкинув лінію опозиції, то ЦК РКП довелося розпустити вибраний на конференції ЦК КП(б)У і назначити новий тимчасовий ЦК, що працював на основі лінії, яку ухвалив партз'їзд. Одночасно було проведено перереєстрацію, що викинула хисткі та чужі елементи з партії.

Новому ЦК довелося докласти всіх сил для ліквідації Врангеля та для боротьби з польською інтервенцією. Він провів мобілізацію комуністів на фронт, зміцнюючи в той же час запілля через відрядження робітників на село, через мобілізацію робітників на переведення продрозкладки, через широку роботу над організацією комітетів незаможних селян. Вся ця робота, що зміцнювала радянську владу, позначилася незабаром і на успіхах Червоної армії, яка одігнала поляків аж до Варшави і ліквідувала врангелівське кубло.

Мирне будівництво.

Тепер, нарешті, Україна могла кинути всі свої сили на господарське відродження країни. V конференція шукала ще розвязання економічних питань на шляхах воєнного комунізму, висуваючи ролю трудармії, принцип ударности, державне регулювання сільського господарства. Але вже перша всеукраїнська нарада (травень 1921 року) і VI конференція (грудень 1921 року) пристали до накресленої на X з'їзді нової лінії економічної політики, суть якої була у використовуванні методів ринку для соціялістичного

будівництва в спілці з дрібним селянським господарством. З цього часу КП(б)У ставить і розвязує на своїх з'їздах ті-ж господарські та політичні завдання, що над їх вирішенням працюють і всі інші компартії Радянського Союзу. За їх проводом на Україні щастить створити відповідні обставини для дальшого господарського зросту країни на соціялістичних рейках, за щораз більшого зміцнення пролетарської диктатури на основі сталої спілки робітників та селян.

ЗАПИТАННЯ.

Що спричинилося до протирадянського руху частини селянства за проводом куркулів у 1919 році?

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Треба боротися проти національного гніту за інтернаціональне об'єднання та солідарність робітництва всіх країн.

„Про національну культуру взагалі можуть говорити тільки клерикали або буржуа. Трудящі маси можуть говорити тільки про інтернаціональну (міжнародню) культуру всесвітнього робітничого руху. Тільки така культура означає повну, дійсну, щиру рівноправність націй, відсутність національного гніту, здійснення демократії. Тільки єдність і злиття робітників усіх націй у *всіх* робітничих організаціях у боротьбі проти капіталу веде до розвязання „національного питання"...

Візьміть... Росію й ставлення росіян до українців. Зрозуміло, що всякий демократ, не кажучи вже за марксиста, буде рішуче боротись проти нечуваного принижування українців і вимагатиме повної їх рівноправности. Але була-б одверта зрада соціялізму і плохенька політика *навіть* з погляду буржуазних „національних завдань" українців — *ослабляти* тепер чинний в межах одної держави звязок та спілку українського та російського пролетаріяту...

Супротивником визвольних поривань українців є класа російських та польських поміщиків, потім буржуазія тих же двох націй. Яка громадська сила може дати одсіч цим класам? Перше десятиріччя XX віку дало фактичну відповідь: ця сила — тільки-но робітнича класа, що веде за собою демократичне селянство. Намагаючись поділити й тим ослабити дійсно демократичну силу, при перемозі якої було-б неможливе національне насильство, Юркевич зраджує інтереси не тільки демократії взагалі, але й свою батьківщину — Україну. За єдиного діяння пролетарів російських та українських вільна Україна *можлива*. Без такої єдности не може бути й мови за неї...

Великоросійські та українські робітники повинні разом і, поки вони живуть в одній державі, в найтіснішій організаційній

єдності й злитті обороняти загальну або інтернаціональну культуру пролетарського руху, ставлячись з абсолютною толерантністю до питання про мову пропаганди й про облік суто-місцевих або суто-національних *особностей* в цій пропаганді. Така безумовна вимога марксизму. Всяка проповідь відокремлення робітників одної нації від другої, всякі нападки на марксистське „асиміляторство", усяке протиставлення в питаннях, що стосуються пролетаріяту одної національної культури в цілому другій буцім-то цілій національній культурі то-що,— це є *буржуазний* націоналізм, із яким обов'язково треба нещадно боротися".

(*В. І. Ленін*, Зб. твор., т. XIX, стор. 33, 45—4 .

2. Ставлення більшовиків до українського національного руху в 1917 році.

„Українці, як повідомляє сьогодні в „Деле Народа" міністр Чернов, вимагали [1]) незрівняно меншого, а саме: „щоб Тимчасовий уряд окремим актом оголосив, що він *не проти* права українського народу на автономію". Це — найскромніша й найзаконніша вимога, так само як скромні й дві инших: 1) Україна вибирає місцевим населенням одного представника центрального російського уряду; до чого скромна ця вимога, показує той факт, що в росіян у Росії налічувалося в 1897 р. 43% населення, а українців — 17%, тоб-то українці могли-б просити не одного міністра на 16, а шістьох!! 2) на Україні повинен бути „вибраний місцевим населенням один представник центрального російського уряду" — що може бути законніше від цього? По якому праву сміє демократ відступати від теорій доведеного і досвідом демократичних революцій потвердженого принципу: „ніякої постановлюваної зверху для місцевого населення влади"??

Відмова в цих найскромніших і найзаконніших вимогах з боку Тимчасового уряду була нечувана безсоромність, дика нахабність контр-революціонерів, справжній прояв політики великоросійського „держиморди", — і есери з меншовиками, глузуючи над їхніми власними партійними програмами, терпіли це в уряді й захищають це тепер у своїх газетах!! До якої ганьби дійшли есери та меншовики! Яке нікчемне крутійство їхніх органів сьогодні „Дела Народа" та „Рабочей газеты"...

Але нічого страшного, ні знаку анархії й хаосу ні в вирішеннях, ні у вимогах українців нема. Поступіться перед цими найзаконнішими та найскромнішими вимогами — і на Україні буде не менше авторитету, ніж повсюду в Росії, де авторитетні *сами тільки* ради (що *не* мають „гарантій правильности"!!). „Гарантію правильности" вам і всім народам Росії дадуть майбутні сейми, дадуть майбутні Установчі Збори не тільки в одному українському, а й у *всіх* питаннях, бо тепер у Росії *в жодному*

[1]) В переговорах із Тимчасовим урядом.

питанні напевне немає „правильности". Поступіться перед українцями — це каже розум, бо инакше буде гірше, силоміць українців не вдержиш, а тільки озлиш. Поступіться перед українцями — ви відкриєте тоді дорогу до довір'я між обома націями, до братерської спілки їх, як рівних!

Есери та меншовики, як провідні партії, зазнали поразку в українському питанні, бо піддалися контр-революційним кадетським Кавеньякам".

(*В. І. Ленін.* „Україна й поразка провідних партій Росії", т. XIX, стор. 205—206).

„Проклятущий царат обертав росіян на катів українського народу, усіма способами плекав у ньому ненависть до тих, хто забороняв навіть українським дітям розмовляти та вчитися рідною мовою.

Революційна демократія Росії, якщо вона хоче дійсно бути революційною, дійсно демократією, повинна розірвати з цим минулим, повинна привернути до себе, до робітників та селян Росії, братерське довір'я робітників та селян України. Цього не можна зробити без повного визнання прав України, в тому числі *права* на вільне відокремлення.

Ми не прихильники дрібних держав. Ми за найтіснішу спілку робітників усіх країн проти капіталістів і „своїх" і всіх взагалі країн. Але власне для того, щоб ця спілка була добровільна, російський робітник, не вірячи ні в чому й на хвилину, ні буржуазії російській, ні буржуазії українській, стоїть тепер за право відокремлення українців, *не накидаючи* їм своєї дружби, *а здобуваючи* її ставленням як до рівного, як до спільника й брата в боротьбі за соціялізм".

(*В. І. Ленін.* „Україна", т. XIX, стор. 203—204).

3.

„При такому стані справи[1]) ігнорувати значення національного питання на Україні, — на що дуже часто грішать росіяни (і, чого доброго, трохи менше, ніж росіяни, грішать на це євреї) — значить робити глибоку та небезпечну помилку. Не може бути випадковістю розмежування російських та українських есерів на Україні ще в 1917 році. І, як інтернаціоналісти, ми повинні, по-перше, особливо енергійно боротися проти залишків (часом несвідомих) великоросійського імперіялізму та шовінізму у „російських" комуністів; по-друге, ми повинні саме в національному питанні, як поглядно не дуже важливому (для інтернаціоналіста питання про межі держав — таке питання, що стоїть на другому місці, коли не на десятому), іти на поступки. Важливі інші питання, важливі основні інтереси пролетарської диктатури, важливі інтереси єдности та дисцип-

[1]) В. І. Ленін має на увазі той факт, що *українські* есери здобули на виборах до Установчих Зборів на Україні більше голосів, ніж російські.

ліни Червоної армії, що бореться з Денікином, важлива провідна роля пролетаріяту що до селянства; далеко менше важить питання, чи буде Україна окремою державою, чи ні. Нас ані трохи не може здивувати — і не повинна лякати — навіть така перспектива, що українські робітники та селяни перепробують різних систем і протягом, скажімо, декількох років зазнають на практиці і об'єднання з РСФРР, і відокремлення від неї в окрему самостійну УСРР, і різні форми їх тісної спілки то-що.

Пробувати наперед раз назавжди „твердо" й „безповоротно" розвязати це питання було-б вузькістю розуміння або по-простому туподумством, бо вагання непролетарських трудящих мас *в такому* питанні цілком природні, навіть неминучі, але зовсім не страшні для пролетаріяту. Представник пролетаріяту, що дійсно вміє бути інтернаціоналістом, повинен ставитись до *таких* вагань з величезною обережністю й толерантністю, повинен дати *самим* непролетарським трудящим масам позбутися цих вагань на власному досвіді".

(*В. І. Ленін.* „Вибори до Установчих Зборів і диктатура пролетаріяту", том XVI, стор. 454 — 455).

ЗАВДАННЯ.

Складіть діяграму національного й соціяльного складу України.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Які були особливості становища пролетаріяту в українській революції?
2. Як ставилася КП(б)У до селянства на різних етапах революції?
3. Коли український національний рух відогравав революційну ролю, коли він став контр-революційним? Чому?
4. Як треба було за-для інтересів пролетарської революції розвязати національне питання на Україні? Які були хибні погляди у частини КП(б)У в цім питанні?

РОЗМОВА ЧОТИРНАДЦЯТА.

Більшовики в боротьбі за партію після Жовтня.

Про що розмова. Із розмови XII ми бачили, як пролетаріят Росії за проводом нашої партії і через її правильну політику що до селянства: 1) зміцнив у спілці з селянською біднотою пролетарську революцію і 2) оборонив, разом із тою-ж самою біднотою, а потім і з середняцьким селянством, завоювання Жовтня від нападу контр-революції.

У цій розмові ми розглянемо: 1) як наша партія встановила *нову економічну політику;* 2) як партія боролась з опозиційними течіями у своєму власному оточенні за правильне запроваджування в життя ленінських заповітів і 3) як боролася вона за свою єдність і внутрішню дисципліну, що без них неможливе будівництво соціялізму.

1. Партія в період повороту до непу.

Перехід до непу. До політики „воєнного комунізму", як ми знаємо, нас приневолила громадянська війна. Ця політика мала на меті одне: дати одсіч ворогам рад, оборонити молоду пролетарську державу від капіталістів і поміщиків. І ця політика виправдала себе. Контр-революцію було розбито.

На час закінчення боротьби з нею (приблизно кінець 1920 року) і переходу на мирне становище (демобілізація) республіка рад одбувала глибоку господарську й політичну кризу.

Господарською стороною — країна рад, поруйнована імперіялістичною і громадянською війнами, доходила краю руїни. У промисловості гостро відчувався паливний і металічний голод, а також мало що не повна руїна транспорту. Сільське господарство було в занепаді, який іще більше загострився через неврожай 1920 року.

Селянин, у якого брали всю зайвину, не мав особистої користи від збільшування засівної площі, від розвитку скотарства то-що. Засівна площа меншала, худоби теж меншало, її якість швидко занепадала. Середняцьке селянство почало висловлювати своє незадоволення з господарської політики радянської

влади. Це незадоволення передавалося і селянській бідноті і навіть більш відсталим шарам робітництва. Його використали недобитки куркульні й білогвардійщини. Повстання в Кронштадті (березень 1921 р.), у Тамбовській губерні (антонівщина), у Сибіру — показували, що робиться розколина у тій спілці робітників із середняцьким селянством, що була підчас громадянської війни.

До того-ж розвій міжнародньої революції загальмувався. Після бурхливого піднесення робітничої революції в Європі буржуазія перейшла в наступ на робітничу класу.

Чи можна було в таких обставинах далі будувати соціялізм за допомогою політики „воєнного комунізму", тим більше, що *база* соціялістичного будівництва — велика промисловість—майже завмерла?

Десятки мільйонів селян, що залишилися приватними власниками, не хотіли й не могли перейти до негайного усуспільнення цілого народнього господарства. Тут потрібен був инший, обхідний, далеко довший шлях до соціялізму. Треба було зацікавити *особисто* дрібного господаря, давши йому змогу порядкувати своїми продуктами. За проводом Ілліча наша партія на X з'їзді (березень 1921 року) назначила цей шлях до соціялізму — через неп. Запровадивши замість продрозкладки *продподаток*, радянська влада почала брати у селянина лише частину його виробів. Решту-ж він міг уживати на свою волю, як хотів.

Куди селянин міг подіти зайвину хліба після того, як вдоволено свої потреби і здано продподаток? Ясно — продавати, щоб купувати промислові вироби. (Згадайте, що сказано у п'ятій розмові про торгівлю). Перехід до продподатку сам собою призводив і до дозволу *вільної торгівлі*.

Руїна і злидні у країні були тоді надзвичайно великі. *Враз* пустити всеньке державне велике виробництво — не можна було, а пущена в хід державна промисловість не могла ще загодити всіх потреб країни, зокрема потреб селянства. Тому робітнича держава змушена була дозволити й розвиток *дрібної приватної промисловости* й вільний продаж її виробів. Та-ж сама недостача державних коштів призвела до того, що треба було дозволити *оренду* державних середніх і дрібних підприємств приватним особам.

Отже, через неможливість безпосереднім, простим шляхом перебудувати ціле господарство країни на соціялістичних засадах методами „военного комунізму", що до них нас приневолила

громадянська війна й інтервенція, партія повинна була стати на шлях нової економічної політики.

Запроваджуючи неп, партія пішла на поступку селянинові, як власникові, давши йому право порядкувати своїми продуктами. Однак, партія ні на хвилину не одмовилася все-ж від свого основного завдання — будівництва соціялізму. Замінивши політику воєнного комунізму на неп, вона лише *иншими шляхами* провадить далі ту саму безнастанну боротьбу за соціялізм.

Ленін навчав, що, запроваджуючи неп, ми відступили від безпосереднього „штурму капіталізму", від прямого „запровадження" у нас соціялізму, але відступили ми для того, щоб, перешикувавши лави й набравшись сили, *зараз же повести новий наступ на капіталізм*, але вже иншим, певнішим, хоча й загайнішим шляхом. Од штурму ми перейшли до „облоги", до поступового, повільного, але сталого будівництва соціялізму на основі спілки робітничої класи й селянської бідноти з середняцьким селянством. Як ведеться це будівництво на основі нової економічної політики, в чім її суть, ми докладно говорили в п'ятій і восьмій розмовах.

Як відбився перехід до непу в лавах партії.

Незадоволення селян продрозкладкою—повстання на весні 1921 року—означали по суті обурення селянина, як дрібного власника, проти тяжких порядків „воєнного комунізму" (продрозкладка, заборона торгівлі то-що). Це незадоволення відбилося й в лавах нашої партії, у тій самій її частині, що є найбільш хисткою і що найлегше підпадає під дрібно-буржуазні настрої.

Не можна забувати, що значна частина наших робітників *тісно звязана з селом* і що багато нових робітників із селян втягається що-року в нашу промисловість. Ці шари надто заражені дрібно-буржуазними селянськими настроями. Не слід забувати також, що і в самій партії є значне число виходців із дрібної буржуазії — селян, інтелігентів і взагалі несталих елементів, серед яких і беруться оті всілякі „ухили" в партії, надто-ж підчас економічних і політичних труднощів.

Крім того, перемоги революції, разом із чесними й витриманими революціонерами, привернули до її лав і в лави партії чимало попутників, багатьох таких, що попримощувалися до неї, зокрема — багато опортуністів, що не позбулися ще всіх своїх опортуністичних поглядів.

Найбільше-ж таких чужих партії елементів було в ній перед 1921 роком, коли ще не зробили партійної „чистки", що

викинула з партії 154 тисячі шкурників, тих, що примостилися, та инших, негодних бути в її лавах.

Боротьба за партію проти „робітничої опозиції" і троцькистів.

Величезна більшість партії з В. І. Леніном на чолі не збентежилася перед натиском дрібно-буржуазної стихії, а твердо поклала боротися з нею. Найважніше було позбутись дрібно-буржуазних вагань у партійних лавах. Керуючи революцією, наша партія прийняла на себе величезну відповідальність. Усякі вагання в партії, усяке порушення єдности її лав означає порушення єдности в органах радвлади, якими вона керує. А це може призвести не то що до ослаблення, але й до загибели диктатури пролетаріяту. Розкол партії за диктатури пролетаріяту означає розкол по всіх керівних закладах, в уряді, в армії. Розкол в партії означає також розкол у робітничій класі — між його передовою й відсталою частиною і між пролетаріятом та селянством, яке за такого розколу спілки може завернути до буржуазії.

Зрозуміла річ, чому партія так нещадно боролася й бореться за *сталу єдність* своїх лав, за партійну дисципліну, за неприпущення в своїх лавах ніяких фракцій і угрупувань, що можуть зірвати диктатуру пролетаріяту.

Які шляхи назначила в 1921 році партія для зміцнення своїх лав? Для того, щоб позбутися дрібно-буржуазних настроїв у своїх лавах, партії треба було поступово розгорнути *середпартійну демократію* й партійно-виховну роботу.

На цей шлях не можна було стати в період воєнного комунізму, бо в обставинах громадянської війни партія повинна була діяти по-воєнному, способами бойових наказів. Але на цей шлях можна й треба було стати тоді, коли громадянська війна закінчилась, коли пролетаріятові треба було цупко взятися до негайної боротьби з господарською руїною.

Запровадження непу полегшувало партії закріпляти сталу спілку пролетаріяту й бідноти з середняком, даючи можливість повести його за собою. Для того-ж, щоб виховати відсталі робітничі шари, допомогти їм позбутися дрібно-буржуазних настроїв, треба було поліпшити *роботу профспілок* в яких тоді було чимало великих огріхів.

X з'їзд РКП ухвалив, за проводом В. І. Леніна, разом із постановою про перехід од продрозкладки до продподатку, також і окремі постанови про *роботу профспілок* і про партійне будівництво *на засадах середпартійної демократії*.

Але ці постанови провела партія на X з'їзді тільки після *впертої боротьби* з тією частиною партії, що найбільше підпала була під вплив дрібно-буржуазної стихії. В цій частині партії склалося тоді кілька опозиційних угрупувань. Головні серед них були: *група „робітничої опозиції" і група троцькистів.*

Група „робітничої опозиції" хотіла, щоб керування народнім господарством належало „всеросійському з'їздові виробників, що об'єднуються у професійні виробничі спілки, які вибирають центральні органи, що керують усім народнім господарством республіки". До чого призвела-б насправді така передача керування народнім господарством в руки профспілок? Ясна річ, що наслідком того була-б заміна на профспілки того радянського апарату та партії, що довго ще будуть потрібні пролетаріятові. Програма нашої партії передбачає перетворення профспілок на органи керування промисловістю (а тоді й цілим народнім господарством), але це буде тоді, коли вже вся робітнича маса стане комуністичною, коли на селі буде настільки усуспільнено виробництво, що почне відмирати самий розподіл на класу робітників і класу дрібної буржуазії, тоб-то коли ми прийдемо до соціялізму.

Доти передача керування народнім господарством профспілкам, що об'єднують і передові і відсталі шари робітників, підміна профспілками пролетарської держави, якою керує партія, була-б зірванням цієї держави, зірванням диктатури пролетаріяту. Пропонуючи передати керування промисловістю до рук „всеросійського з'їзду виробників", „робітнича опозиція" не брала на увагу того, що виробником у наших обставинах є і селянин і дрібний ремесник,— одно слово, дрібний буржуа, і що така пропозиція означає відмовлення від пролетарського керування промисловістю. Під тиском дрібно-буржуазної стихії деякі члени „робітничої опозиції" дійшли навіть до вимоги буржуазних „свобод", що означають свободу контр-революційної агітації і пропаганди.

У галузі середпартійній „робітнича опозиція" обставала за середпартійну демократію „до непритомности", аж до нової свободи угрупувань всередині партії. „Робітнича опозиція" пленталась у хвості за стихійними настроями відсталої частини робітників-партійців. „Робітнича опозиція" протиставила „низи" партії „верхам", тоб-то її провідним органам; ці провідні органи вона винуватила за всі політичні й господарські труднощі, що тоді виникли. Вона, нарешті, розпочала похід проти інтелігентів

у партії, хоч би які оці інтелігенти були: замість партійного виховання хистких елементів серед партійців-інтелігентів вона висувала вимогу обов'язкового перепускання всіх інтелігентів через роботу на виробництві. Усі ці погляди „робітничої опозиції" з великою настирливістю обороняли на X з'їзді т.т. Шляпніков, Ігнатов і Колонтай. З'їзд відкинув погляди „робітничої опозиції" і в окремій, запропонованій від В. І. Леніна, резолюції осудив її, як дрібно-буржуазний ухил у партії. Життя ствердило правість партійного з'їзду. Більшість керівників робітничої опозиції скотилася потім до видимого меншовизму. Так, тов. Медведєв у 1924 р. вимагав не то що повної свободи для всіх фракцій і угрупувань, але й ліквідації самостійних комуністичних партій на Заході й об'єднання їх із соціял-демократами, він закликав до розриву спілки робітників та селян, закликав, щоб ліквідувати Профінтерн і передати панування в нашій промисловості в руки закордонного концесійного капіталу. А Мясніков, Кузнецов та деякі інші з колишніх привідців „робітничої опозиції" одверто перейшли на бік контр-революції.

Троцькизм у 1921 році.

Не менш небезпечний був і другий ухил, що виявився в угрупуванні, на чолі якого стояв тоді т. Троцький.

Тов. Троцький у 1921 році був прибічником колишніх воєнних способів наказу й натиску. Керівництво партії робітничою класою та її профспілками т. Троцький хотів підмінити партійним командуванням профспілками й перетворенням профспілок на державні органи. Коли „робітнича опозиція" пропонувала господарські органи держави замінити на профспілки, то т. Троцький і його однодумці хотіли обернути профспілки на звичайний додаток до цих державних органів. Тому він і говорив про „перетрушування" профспілок партією і про „зрощування" їх з господарськими органами держави. Це „удержавлювання" профспілок, коли-б на нього пристала партія, змертвило-б профспілки. Вони не були-б тоді живими організаціями робітничих мас і приводними пасами від партії до робітничої класи, а через неї й до селянства.

X з'їзд відкинув пропозицію угрупування троцькистів так само, як „робітничої опозиції", і став на погляді В. І. Леніна. У цих угрупуваннях з'їзд вбачав загрозу не тільки для правильної політики партії в найтрудніший період переходу від громадянської війни до відбудовування господарства. Він убачав у них дуже серйозну небезпеку для єдности партії якраз у такий

час, коли ця єдність була *конче потрібна* перед глибокою господарською й політичною кризою.

X з'їзд, на внесення В. І. Леніна, ухвалив окрему постанову про єдність партії і в ній засудив *всілякі* угрупування всередині партії і під загрозою виключення з партії запропонував усім тогочасним угрупуванням припинити своє існування. Потім XI з'їздові довелося почасти виключити з партії, почасти-ж накласти партійні кари на деяких членів колишньої „робітничої опозиції", що порушили цю постанову.

Боротьба з опозиційними угрупуваннями, які провела партія за проводом В. І. Леніна на X з'їзді і перед ним, мала величезне значення для партії й для радянської держави на ввесь період непу. *Це була в нових обставинах та-ж сама боротьба за єдність партії і за правильну партійну лінію,— боротьба, що її партія вела з перших днів свого існування. Це була та-ж сама боротьба з дрібно-буржуазними ухилами, що її провадимо й до цього часу.* Це була боротьба за перші кроки тієї політики, що привела нас до справжнього відбудування господарства на ґрунті правильного керівництва партії робітничою класою і її спілки з селянством, привела до перших серйозних успіхів в будуванні соціялізму, відзначених на XIV з'їзді.

ЗАПИТАННЯ.

Які обставини примусили партію перейти до непу?

2. Боротьба партії за ленінську лінію в період дальшого розвитку непу.

Вплив непу на хисткі елементи партії.

Зміцнивши поєднання, змичку пролетаріяту з селянством, ми піднесли ціле народнє господарство на 1926 рік мало не до передвоєнного рівня. Це піднесення господарства позначилося і на ставленні пролетаріяту та селянства до партії. Партія зміцнилася й завоювала довір'я широких мас. Але неп мав та й досі ще має свій негативний вплив на хисткі елементи партії.

У нашому господарстві ми маємо, поруч елементів соціялізму, численні дрібні товарові господарства. Далі, неп дає до певної міри можливість розвиватися капіталістичним стосункам. (Згадайте, що говорилося про це в п'ятій розмові).

В таких обставинах у деяких комуністів заводяться різні „розкоші", наприклад, надмірне захоплення обстановою своєї

кватирі, убранням, піяцтвом то-що. Тут вплив непу виявляється повною силою. Під розбещливим впливом приватно-капіталістичних кол, що з ними доводиться мати ділові стосунки, деякі хисткі, несталі партійці втрачають часом товариський звязок із робітниками, стають бюрократами, бездушними чиновниками,— словом, хисткі шари партії можуть піддаватися впливові непу до того, що забувають кінцеву мету нашої боротьби — збудування комуністичного суспільства. З такими комуністами партія нещадно бореться, перечищаючи свої лави, віддаючи їх під суд то-що.

Разом із тим є в партії ще й инші хисткі шари (серед шкільної молоди, серед службовців, що відірвалися від робітничого оточення то-що), які починають втрачати певність того, що ми будуємо й збудуємо соціялізм у нашій країні. Ці хисткі, несталі товариші, бачучи часткове зростання капіталізму в місті й на селі, занепадають духом і не добачають того, що, не зважаючи на все це, ми успішно будуємо соціялізм. Деякі з них навіть починають не вірити в можливість того, що всесвітня пролетарська революція настане у більш чи менш недалекім майбутнім.

Ціла партія і спеціяльні органи її — контрольні комісії — ведуть боротьбу з непівською оманою комуністів. Контрольні комісії, створені за постановою X з'їзду, ретельно з'ясовують антикомуністичні вчинки окремих партійців і ухвалюють свої постанови, спрямовані до зміцнення комуністичної твердости й партійної дисципліни серед членів партії.

А ціла партія протягом всього періоду непу провадить боротьбу з тими політичними ухилами, що до них призводить дрібно-буржуазний вплив на хисткі, несталі елементи в партії.

Питання про середпартійну демократію.

Ведучи цю боротьбу, партія водночас розгортає середпартійну демократію, привертаючи до активної роботи широкі маси своїх членів, насамперед — робітників.

Питання про демократію в партії треба уважно розібрати. Демократію всередині партії більшовики завжди вважали за засіб, щоб виконати ті чи инші завдання. Це значить, що коли обставини на те дозволяють і є потреба в цьому, то демократію розгортається, а коли ні, коли демократія, навпаки, загрожує ослабленням партії,— то демократію згортається. З'ясуймо це на прикладі: перед революцією 1905 року демократизм у партії був дуже малий, бо обставини роботи [потреба в підпільній роботі,

небезпека від провокаторів[1]) то-що] не дозволяли вживати широкої виборності на з'їзди, повної звітности перед рядовими партійцями то-що. На з'їздах були присутні переважно тільки „комітетчики" то-що. Але ось продихнуло в 1905 році деякими політичними свободами, широкі народні маси почали брати жваву участь в політичнім житті, і Ленін перший заговорив про розгортання середпартійної демократії. Роки реакції знову мало не нанівець звели демократію. Досить сказати, що з 1907 року (V з'їзд) по 1917 рік (VI з'їзд) не було навіть повних з'їздів партії, а відбувалися тільки наради й конференції. У 1917 році, після повалення самодержавства, середпартійну демократію знов розгорнули. А в період громадянської війни, коли партії треба було працювати по-воєнному, її знову згортається.

X з'їзд, що відбувся у 1921 році, як ми відзначали, постановив взяти курс на робітничу середпартійну демократію. Але сповна провести його тоді не пощастило. Причини цьому були як всередині самої партії, так і в довколишніх обставинах. Всередині партії склався звичай ждати наказів, постанов зверху. Велику ролю в цім відогравало мале політичне підготовлення багатьох партійців (підчас війни не було шкіл політграмоти, гуртків самоосвіти то-що), взагалі — низький теоретичний рівень молодих членів. У партії, особливо по організаціях непромислових районів, ще надто великий був відсоток вихідців із дрібної буржуазії, на яких дуже позначувався вплив дрібнобуржуазного оточення. Широко розгортати демократію за таких обставин — виходило-б зміцнювати вплив хистких елементів у партії, тим паче, що робітничий склад ще не переважав у партії.

Дискусія 1923/24 року і боротьба за партію.

В міру зростання й зміцнювання партії та її робітничого складу почали повніше здійснюватися принципи демократії. В осени 1923 року пленуми ЦК і ЦКК поставили перед партією питання про широке розгортання середпартійної демократії.

В цей час господарство радянських республік переживало значні труднощі. Ціни на фабрично-заводський крам були тоді дуже високі, ціни-ж на хліб не відповідали цінам на міський крам: вони були дуже низькі. Все це спричинилося до *затримки*

[1]) Не вважаючи на обережність революційних партій, в них продиралися провокатори. Так, у есерів був Азеф, в нашій партії був провокатор Малиновський, що був навіть членом ЦК і редагував один час „Правду". Нещодавно (на весні 1926 року) судили провокатора Серебрякову, яка хоч і не належала до партії, але дуже тісно була звязана з нею за часів царату.

збуту промислового краму, бо їх виробництво за два з половиною роки значно зросло. Повстала загроза кризи й роз'єднання, розмички між пролетаріятом і селянством.

Труднощі моменту викликали опозицію.

Ідейним духозбудником опозиції був т. Троцький.

Опозиція мобілізувала всі свої сили й мала в Москві деякий успіх, найбільше серед військових і вузівських осередків. Усю кампанію велося з метою підірвати авторитет ЦК. Його винуватили в тім, що він ніби-то веде неправильну економічну політику і заважає виправленню цієї політики з боку партії. ЦК обвинувачували в тім, що він, проповідуючи на словах середпартійну демократію, на ділі перешкоджає її розгортанню.

Дискусія ця струсонула буквально всю партію. Трудність боротьби за ленінські принципи була в тім, що сам Ілліч був уже хворий, і ВКП(б) вперше без проводиря доводилося давати одсіч дрібнобуржуазному впливові на партію. Не вважаючи на це, партія спромоглася відстояти свої принципи, і XIII партконференція (січень 1924 року), а потім XIII з'їзд (травень 1924 р.) засудили опозицію, як дрібно-буржуазний ухил, і вжили багатьох заходів до того, щоб позбутися тих порушень ленінських принципів.

Дрібно-буржуазні напівменшовицькі пропозиції і поступки цієї троцькистської опозиції в основнім зводилися ось до чого:

1. Вона пропонувала зламати цілий старий більшовицький партапарат, натякаючи, що проводирі нашої партії переродилися в угодівців.

2. Вона запевняла, що основною підпорою партії є шкільна молодь. Опозиція протиставляла цю молодь основному робітничому ядру партії і її ЦК.

3. Вона організувала, всупереч постановам партії, свою фракцію, очевидячки порушивши постанову X з'їзду про заборону таких фракцій.

4. Вона провіщала близьку загибель країні, коли ЦК не змінить своєї лінії, в той же час вона для розвязання господарських питань не висунула ніяких серйозних пропозицій. Вона толкувала про доконечну потребу більшої плановости, частина її говорила про те, що Центральний Комітет не досить іде на поступки що до чужоземного капіталу, а частина закидала, навпаки, що ЦК надміру поступається то-що.

Ніхто не заперечував, звичайно, проти плановости. Але для правильного обліку, для складання плану потрібна була насамперед тверда грошова одиниця (червінець), а опозиція була *проти*

грошової реформи. Суть господарської кризи була в тім, що ціни на міський крам були надто високі для села і краму тому не купували. Опозиція-ж домагалася, щоб були високі ціни і високі прибутки в промисловості хоч би там що, і ні за що не хотіла зрозуміти, що ці ціни не по силі для селянина, що він не може купити міського краму. А раз краму не розпродують, то припиняється виробництво й робітники починають голодувати.

Ця дискусія, не зважаючи на те, що вона забирала багато сил у партії від її безпосередньої роботи над будівництвом нашого господарства, мала свої гарні наслідки. Вона показала, що *робітничі осередки* стоять твердо за ленінські принципи, вони бо швидко й рішуче відкинули вагання опозиції.

Смерть Володимира Ілліча і „ленінський заклик".

За кілька днів після XIII партконференції помер Володимир Ілліч. Його смерть сколихнула усю робітничу масу. Робітники розуміли, кого втратила партія, і вони поклали своїми масовими вступами до партії допомогти їй у важкий для неї момент. Біля 250 тисяч робітників вступило в лави партії, ще міцніше звязавши партію з масами й ще краще убезпечивши її від дрібно-буржуазних впливів. Цей приплив робітників у партію названий був „ленінським закликом". Він ствердив всю помилковість винувачень троцькизму що до неправильної середпартійної політики нашого ЦК. Масовий вступ робітників од варстата в партію був підготований усією попередньою роботою партії та її ЦК. Маси побачили, що компартія привела їх до перемоги в громадянській війні і в боротьбі з руїною. Промисловість і сільське господарство відбудовувалося, і робітники бачили, що це зробили вони й селяни за проводом компартії. Ленінський заклик, це — виявлення довір'я пролетаріяту своїй партії та її Центральному Комітетові.

ЗАПИТАННЯ.

Чому не можна було здійснити сповна середпартійну демократію зараз же після X з'їзду партії?

3. XIV з'їзд ВКП(б) і його значення.

XIV з'їзд ВКП(б) і його місце й значення в історії нашої партії.

Піднесення промисловости, зростання пролетаріяту і розвиток сільського господарства дальшими роками (1924 і 1925) відбувалися дуже швидко. Партія на основі цього піднесення виросла якісно й кількісно. Ленінський заклик враз пересунув склад партії в напрямі зробітничення її.

XIV з'їзд партії (13—31 грудня 1925 року), що зібрався напередодні п'ятиріччя непу, підбив йому підсумки, визначив досягнення і назначив дальший шлях до соціялізму.

Окремі постанови XIV з'їзду ми докладно розбирали в розмовах про економічну політику партії. Зараз нам треба підбити загальні підсумки і пояснити величезне значення для партії XIV з'їзду.

За яких міжнародніх і внутрішніх обставин працював XIV з'їзд? „Перепочивок", що за нього робітники й селяни боролися підчас берестейських мирних переговорів, обернувся на більш-менш довгий період мирного співжиття Союзу Радянських Соціялістичних Республік з буржуазними державами. На час XIV з'їзду ми дійшли того, що нас уже визнали всі найбільші держави світу, крім Сполучених Держав Північної Америки. Це доводить, що наші вороги, усі буржуазні уряди з їхніми арміями й фашистськими організаціями, не можуть знищити нас.

Друге, чим визначалося внутрішнє становище на час XIV з'їзду, це — швидке й невпинне піднесення господарства СРСР за що-раз більшого зростання соціялістичних елементів нашого господарства.

Проте, партія Леніна не могла оминути деяких негативних явищ підчас цього зростання, не могла оминути суперечностей цього зросту, небезпеки й труднощів, що з цього зросту повстають.

Ці небезпеки й труднощі XIV з'їзд вбачав у тім, що поруч із підвищенням питомої ваги в господарстві командних висот радянської держави зростає (хоч і повільніше, ніж соціялістичні елементи господарства) приватний капітал, особливо в торгівлі (див. діяграму № 5 на стор. 90).

На селі дужчає розшарування. Росте куркуль, росте й можливість його впливу на середняцькі шари села. Міська буржуазія чинить спроби встановити своєрідну „змичку" між собою і куркульнею, щоб підпорядкувати собі середняка, перетягти його на свій бік. У СРСР соціялізм зростає, але зростає він, раз-у-раз натрапляючи на різні перешкоди з боку приватно-капіталістичних елементів.

Нове у внутрішнім становищі Союзу Радянських Соціялістичних Республік було далі те, що, на основі нової економічної політики, наше господарство тоді, на час XIV з'їзду, вже майже підійшло до свого передвоєнного рівня і зробило перші серйозні кроки до соціялізму.

Мавши таке міжнароднє й внутрішнє становище, партія на XIV з'їзді ніби запитувала себе, ніби перевіряла себе, в якім

напрямі ми ростемо: чи до капіталізму, чи до соціялізму? Чи правдивий наш шлях? Чи правильні стосунки між пролетаріятом і селянством? Чи можемо ми будувати соціялізм у нашій країні, хоч всесвітня революція і загаялася?

XIV з'їзд і опозиція.

У всіх цих питаннях на XIV з'їзді партія почула голос нової опозиції. Ця нова опозиція, на чолі з т.т. Зінов'євим, Каменєвим і Крупською виявилася ще перед з'їздом. На з'їзді-ж за нею цілком ішла делегація ленінградської організації. Тут виникає поруч таке питання: як же могла одна із найкращих наших організацій розминутися з цілою партією?

Справа в тім, що опозиціонери в Ленінграді на районних і губерських конференціях виступали перед з'їздом під таким гаслом: „Ми за ЦК". Коли-б вони перед ленінградською організацією просто сказали: „Ми не ймемо віри ЦК, його політика була помилкова" то-що, то ленінградці їх не послали-б, як своїх представників, на з'їзд. Це потім було доведено перевиборами всіх колективів Ленінграду, райкомів і губкомів, переведеними на вимогу самих членів партії після з'їзду. Перевибори показали, що ленінградські партійці йдуть разом із усією партією і цілком поділяють постанови з'їзду.

Перед самим з'їздом у „Ленинградской Правде", а потім на самім з'їзді нова опозиція уже зовсім одверто виступила з критикою політики партії та її ЦК. Розвинула вона й свої погляди на становище, що в нім перебуває наша країна, і на завдання, що стоять перед нами (див. п'яту — восьму розмови). Основне розходження з опозицією, що яскраво виявило її соціял-демократичний ухил, було ось у чім: XIV з'їзд партії, як і В. І. Ленін, казав, що наша країна диктатури пролетаріяту має „все потрібне, щоб збудувати повне соціялістичне суспільство". Опозиція, наперекір В. І. Ленінові, заперечувала саму можливість збудувати соціялізм, доки не переможе пролетарська революція, не візьме владу в свої руки пролетаріят по инших країнах. Саме ця невіра в те, що соціялізм ми збудуємо в нашій країні, глибоко просякає всі погляди, усі твердження нової опозиції. Ця невіра, сполучена з недооцінюванням значення спілки з середняцьким селянством, зближує її з меншовизмом і з його розгалуженням — троцькизмом.

XIV з'їзд також рішуче відкинув і засудив лінію нової опозиції, як XIII партконференція і XIII з'їзд відкинули й засудили лінію опозиції 1923/24 року.

Питання партбудівництва на XIV з'їзді.

Нова опозиція, як і всі попередні опозиційні угрупування, розминулася з партією також у питаннях партійного будівництва.

Вона висунула ідею, що, мовляв, конче треба швидко і яко мога більше прийняти членів до партії (див. першу розмову).

З'їзд твердо постановив, що дальше збільшування партії коштом робітників од варстата треба проводити, але не можна допускатися розріджування партії тим, щоб втягати до неї всіх робітників, які працюють тепер у держпромисловості. З'їзд нагадав партії, що у нас серед пролетаріяту є багато нових робітників, які що-йно прийшли із села. Вони не одбули ще ніякої пролетарської школи, їх не втягнено у профспілкову роботу. З'їзд зробив по-ленінському: не женися за числом, але поліпшуй якість.

Коли-б пристати на внесення опозиції, то це спричинилося-б до заповнення партії найвідсталішими шарами робітників, напівпролетарями. Із авангарду робітничої класи вона обернулася-б на ту „широку робітничу партію", що її колись-то пропонували створити меншовики. Вона стала-б хистка, нестала, була-б негодна протистояти впливові дрібно-буржуазної стихії, ваганням і ухилам у своїх колах, була-б негодна твердо керувати соціялістичним будівництвом.

До ослаблення цього керівництва вели всі виступи нової опозиції, звязані з середпартійними питаннями.

Нова опозиція, як і опозиція 1923/24 р., організувала окрему фракцію. На з'їзді партії ленінградська делегація виступила, як об'єднане угрупування, як фракція, що протиставляла себе цілій партії.

І після того, як величезною більшістю з'їзду було ухвалено резолюцію, що засуджувала лінію опозиції, „Ленинградская Правда", газета опозиції, і далі проводила фракційну боротьбу з цілою партією. Вона намагалася заперечувати постанови вищого партійного органу.

Навіть після з'їзду, коли опозиції не вдалося створити свій центр у Ленінграді, коли ленінградська організація змінила своїх провідних робітників із опозиції на товаришів, вірних ленінській лінії партії, і пішла загальним шляхом цілої партії, *опозиція провадила далі свою розкольницьку роботу*, спрямовану проти загальної партійної лінії і проти того керівництва партією, що його провадить ЦК на основі постанов XIV з'їзду.

Опозиційний блок після XIV з'їзду.

Ця фракційна й розкольницька робота нової опозиції виявилася у спробах утворити нелегальні опозиційні групи у парторганізаціях, в боротьбі проти ЦК і постанов XIV з'їзду.

Для того, щоб проти більшовицької лінії боротися успішніше, влітку 1926 року оформився, на зразок серпневого блоку, безпринципний союз усіх опозиційних елементів серед ВКП(б). Як далеко пішла справа розколу, який підготовляв цей блок, за проводом т. т. Троцького, Зінов'єва, Каменева та инших, видно з того, що вони спробували були створити свої власні нелегальні партійні органи, що члени цього блоку зобов'язувалися перед товаришами з опозиції говорити неправду контрольним комісіям у питаннях, що стосуються його фракційної діяльности.

Справу видимо вели до розколу. З цим опозиціонери і не ховалися. Пленумові ЦК ще в липні 1926 року довелося поставити питання про те, щоб ужити нових заходів і не дати трапитись розколові. Пленум оголосив ряд фактів із розкольницької діяльности опозиції і, визнавши, що цими розкольницькими вчинками організаційно керували т. т. Зінов'єв і Лашевич, постановив вивести першого із членів політбюра ЦК, а другого — із кандидатів ЦК ВКП(б). Однак і після цього фракційна діяльність опозиційного блоку тривала ще, хоч справа до розколу й не дійшла.

В осени 1926 року опозиція спробувала почати по осередках партії нову дискусію. Але коли лідери опозиції прибули для цього на робітничі осередки Москви й Ленінграду (осередок „Авиаприбор", „Красный Путиловец" та инш.), вони натрапили одразу-ж на одностайну одсіч робітничої партійної маси. Опозиції стало ясно, що робітники за ними не підуть. Лідери опозиції зрозуміли, що боротися з партією їм не сила і подали 16 жовтня до ЦК окрему заяву, що зрікаються фракційної боротьби. Після подання заяви починається видимий і швидкий розклад всередині опозиційного блоку.

Однак він ще не раз чинив спроби виступити перед комуністичними робітниками СРСР і цілого світу.

На XV конференції (26 жовтня — 3 листопада 1926 року), а потім зараз же і на VII поширенім пленумі ВККІ (листопад — грудень 1926 р.) опозиційний блок виступив з обґрунтованням своєї теорії про неможливість збудувати соціялізм в одній країні. Але XV конференція і VII пленум ВККІ дали тверду відповідь

опозиціонерам і не тільки потвердили, що можливо збудувати соціялізм, але й визнали, що невіра в можливість збудувати соціялізм, невіра в силу пролетарської революції характеризують позицію цього блоку, як меншовицький, соціял-демократичний ухил.

Так само засуджено було й практичну платформу опозиції, її пропозиції що до господарського будівництва, її погляди на питання організаційного будівництва партії і її розкольницьку роботу.

Таким чином, боротьба з опортунізмом, з дрібно-буржуазними ваганнями й ухилами від ленінізму, що почалася на світанку нашої партії, триває в тих чи инших формах і по цей день. Партія далі бореться з цими ухилами, в тім числі й з ухилами нової опозиції, за свою єдність, за свою одностайність, за ідейну витривалість, що без них вона перестала-б бути проводирем і авангардом світової пролетарської революції і будівництва соціялізму.

ЗАПИТАННЯ.

У яких питаннях розминулася партія з опозиційним блоком на XIV з'їзді і в чім основна помилка блоку?

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Ленін про „воєнний комунізм" і перехід до непу.

„Своєрідний „воєнний комунізм" полягав у тім, що ми фактично брали від селян всю зайвину, а иноді навіть не зайвину, а частину потрібних для селянина харчів,— брали для покриття витрат на армію і на утримання робітників. Брали, здебільшого, набір за паперові гроші. Инакше бо перемогти поміщиків і капіталістів у поруйнованій дрібно-селянській країні ми не могли. І той факт, що ми перемогли, не вважаючи на те, що наших експлоататорів підтримували наймогутніші держави світу, показує не тільки те, на які чудеса героїзму годні робітники й селяни в боротьбі за визволення... Це є нашою заслугою.

Але не менш важливо знати справжню міру цієї заслуги. До „воєнного комунізму" нас приневолила війна й руїна. Він не був і не міг бути тактикою, що відповідає господарським завданням пролетаріяту. Він був тимчасовим заходом. Правильною політикою пролетаріяту, що здійснює свою диктатуру у дрібноселянській країні, є обмін хліба на продукти промисловости, потрібні селянинові. Тільки така харчова політика відповідає завданням пролетаріяту, тільки вона здібна зміцнити основи соціялізму й довести його до повної перемоги".

(*В. І. Ленін*. Зб. твор., вид. 1924 р., т. XVIII, ч. I, стор. 214).

2. Про єдність партії і про фракції.

„...З'їзд звертає увагу всіх членів партії також і на те, що єдність і одностайність її лав, забезпечення повного довір'я серед членів партії і роботи справді дружної, що дійсно відбиває єдність волі авангарду пролетаріяту, конче потрібні в теперішній момент, коли низка обставин збільшує вагання серед дрібно-буржуазного населення країни...

...Треба, щоб усі свідомі робітники ясно усвідомили шкодливість і неприпустимість будь-якої фракційности, що неминуче веде насправді до ослаблення дружної роботи й до повторних спроб тих її ворогів, що примощуються до провідної партії, поглиблювати роз'єднання і використати його за-для контрреволюції.

...Щоб здійснити сувору дисципліну всередині партії і в усій радянській роботі та добутися найбільшої єдности, усунувши всяку фракційність, з'їзд уповноважує ЦК у випадках, коли порушують дисципліну або коли знов заводять чи припускають фракційність, вживати усіх заходів партійної кари, аж до виключення з партії, а що до членів ЦК — переводити їх у кандидати й навіть, як крайній захід, виключати з партії".

(З резолюції X з'їзду ВКП(б) про єдність партії).

ЗАВДАННЯ.

Виясніть:

1. Характер роботи вашого осередку за років воєнного комунізму.
2. Які резолюції ухвалював ваш осередок що до виступів нової опозиції.
3. Який стан партроботи тепер на вашому підприємстві. Коротенькі висновки позаписуйте у зшиток.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. З якою метою партія перейшла від політики „воєнного комунізму" до непу?
2. Чим ви пояснюєте, що перед X з'їздом з'явилися всередині партії угрупування („робітнича опозиція" і троцькисти), і в чім їхня помилковість?
3. У чім виявилися помилки опозиції в дискусії 1923/24 р.?
4. У чім корінь помилок опозиційного блоку?
5. Які головні висновки можна зробити з вивчення історії ВКП(б)?

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ.

ВКП(б), КОМІНТЕРН І ПЕРСПЕКТИВИ СВІТОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.

РОЗМОВА П'ЯТНАДЦЯТА.

ВКП(б) і Комінтерн.

Про що розмова.

У попередній розмові, роблячи висновки з огляду історії партії, ми вказали, що ВКП(б) виросла в довгорічній непримиренній боротьбі з опортунізмом. Саме через свою революційну непримиренність більшовики створили централізовану й дисципліновану партію з витриманою в пролетарському дусі програмою і тактикою. Так само, гільки в боротьбі з угодівськими партіями й з опортуністичними групами й течіями в самій собі, ВКП(б) здолала привести робітничу класу до захоплення влади й встановити її диктатуру. Більшовики набули величезного досвіду в боротьбі з угодівством усіх його видів і відтінків, у боротьбі за владу, за диктатуру пролетаріяту. Цей досвід засвоюють всі инші комуністичні партії, которі молодші.

Завдання цієї розмови є показати, як і в чім Комуністичний Інтернаціонал використовує досвід більшовизму для боротьби з опортунізмом, для зміцнення і очищення своїх лав, для організації робітничих мас, для готування пролетаріяту капіталістичних країн до захоплення влади.

1. Досвід ВКП(б) в організаційнім будівництві Комінтерну.

Завдання комуністичних партій.

Ленінова наука з'ясовує нам, що капіталізм з часу імперіялістичної війни 1914—1918 р.р. зблизився до своєї загибели, до пролетарської революції. Цю революцію підготовлює й проводить скрізь революційна партія робітничої класи—комуністична партія.

Але перед тим, як покликати робітничу класу на повстання проти буржуазії, комуністична партія мусить *здобути як-найбільше довір'я од найширших робітничих мас, організувати їх, підготувати робітництво до збройної боротьби, щоб у слушну годину, з метою встановити диктатуру пролетаріяту, почати пролетарське повстання.*

Значення досвіду ВКП(б) для Комінтерну.

У цім нелегкім завданні для поглядно молодих і не досить ще досвідчених у боротьбі компартій Заходу величезну поміч дає досвід ВКП(б).

Наша партія перша вдало провела захоплення влади робітничою класою, і всі инші комуністичні партії вчаться цього на її досвіді.

Наша партія перша ще на початку війни кинула заклик — створити III Інтернаціонал. Вона була у перших лавах його основоположників у 1919 році і з тих часів невпинно боролася і бореться за успіх і перемогу Комуністичного Інтернаціоналу. ВКП(б) — найдужча, найміцніша і найбільша партія Комуністичного Інтернаціоналу.

Тому ВКП(б) є головна сила Комуністичного Інтернаціоналу, що в своїй боротьбі проти буржуазії спирається на ленінську більшовицьку теорію і бере на увагу тридцятирічний досвід нашої партії як найповніший і найбагатший досвід революційної боротьби робітничої класи.

Досвід більшовизму й організаційне будівництво Комінтерну.

Більшовики завжди пильно стежили, щоб опортуністи не могли пролізти в революційну партію і розкласти її з середини. Так само робить і Комуністичний Інтернаціонал, що *цілком пристав на більшовицькі принципи* (правило) *організації*. Що це так, стане ясним, коли взяти його статут.

По-перше, за цим статутом, члени комуністичних партій повинні не тільки визнавати програму і статут своєї партії та Комінтерну, але й *активно працювати* в одній із низових організацій партії. Це — такі-ж самі вимоги, що їх ставить перед своїми членами партія більшовиків відмінно від меншовиків.

По-друге, всі партії Комінтерну будується на засадах демократичного централізму й суворої дисципліни. Нижчі організації підлягають вищим. Раз партійну постанову ухвалено, то всі члени партії мусять коритися і не виступати проти неї. Це знову-ж таки більшовицьке правило.

По-третє, низовою організацією всякої комуністичної партії мусить бути осередок на підприємстві, щоб партія підійшла найщільніше до робітників на виробництві, на повсякденній роботі серед них, організовуючи пролетаріят для масової боротьби. І в цьому ми теж бачимо використання досвіду статуту ВКП(б).

Не так чинять угодівські партії, що їм найважніше од усього — робота в парламентах і порозумівання там із буржуазією. Так, наприклад, пристосовуючи свою організацію тільки до виборів у парламент, вони об'єднують своїх членів по місцю проживання, по вулицях, по кварталах і т. ин. і відриваються від життя і боротьби робітника на виробництві.

Організаційний досвід ВКП(б) передається всім партіям Комінтерну. Через це саме компартії зміцніли і зросли.

Боротьба ВККІ за перетворення Комінтерну на дисципліновану партію комунізму.

На більшовицьких засадах збудовано й самий Комінтерн. Його статут говорить:

„Міжнароднє товариство робітників являє собою об'єднання комуністичних партій різних країн у єдину пролетарську партію".

Постанови конгресів Комінтерну є обов'язкові для всіх партій, що в нього ввіходять.

В час між конгресами найвищим органом Комінтерну є його Виконавчий Комітет (ВККІ), що стежить за здійснюванням постанов конгресів.

Така будова Комінтерну потрібна для зміцнення компартій, для боротьби з опортунізмом у міжнароднім маштабі, для єдности в керівництві революційним рухом робітничої класи всіх країн.

Виконком Комінтерну веде, звичайно, найрішучішу боротьбу з усіма порушуваннями комуністичної дисципліни.

Наведімо приклад.

У Німеччині група Рут-Фішер — Маслов — Урбанс та інші останніми роками утворили окрему фракцію і силкувалися розколоти німецьку комуністичну партію. Ця група не корилася вимозі ЦК німецької компартії про розпуск фракції і уклала блок з групою Корша, що її виключено з партії і яка перейшла в табор одвертої контр-революції. Після довгої боротьби з цією дезорганізаторською фракцією, що її створила Рут-Фішер та інші всередині німецької компартії, ЦК німецької компартії і Виконком Комінтерну в 1926 р. виключили членів цієї фракції із своїх лав.

З історії инших компартій можна навести силу прикладів боротьби ВККІ за тверду міжнародню партійну дисципліну, і мало не завжди ті, хто порушував раз-у-раз цю дисципліну, вступали, кінець-кінцем, у лави угодівських партій. Так було з виключеними з Комінтерну групами Леві в Німеччині, Фроссара у Франції, Хеглунда у Швеції і т. д. Усі вони, так чи инакше, але допомагають контр-революції в боротьбі з робітничими масами в себе вдома і проти Радянського Союзу.

КІМ — резерв Комінтерну.

По-більшовицькому будується також і міжнародній комуністичний рух молоди. Комінтерн молоди (КІМ) є єдина й централізована міжнародня комуністична організація робітничої молоди.

КІМ з організаційного боку є організація самостійна, і сам розв'язує питання своєї організації, керує комуністичними спілками молоди по різних країнах то-що.

Але політичною стороною КІМ'ом керує Виконком Комінтерну, і КІМ виконує всі постанови міжнародніх конгресів.

КІМ є резерв Комінтерну, подібно, як ВЛКСМ—резерв ВКП(б).

ЗАПИТАННЯ.

Які найважніші пункти статуту Комінтерну і чому ми їх вважаємо за більшовицькі?

2. Комінтерн у боротьбі за робітничі маси.

Боротьба Комінтерну за робітничі маси.

Комінтерн пристосовує Ленінову науку не тільки в будуванні своїх організацій, *усю роботу* Комінтерну будується на засадах Ленінової науки. По-ленінському визначив Комінтерн і головне завдання компартії — привернути пролетарську масу на свій бік, повести за собою більшість робітників, організувати їх для рішучої боротьби за повалення капіталізму.

Досі у переважній більшості капіталістичних країн за комуністами йде тільки меншість робітників. Угодівські партії здолали вдержати за собою значну масу пролетарів, а, головне — залякати їх труднощами революції.

Тому найпершим завданням Комінтерну тепер є — одбороти робітників од угодівських партій II Інтернаціоналу, довести робітникам зрадництво цих партій і переконати їх у доконечності пролетарської революції.

Инакше кажучи, Комінтерн ставить перед собою завдання боротися з II Інтернаціоналом за робітничі маси.

Гасло єдиного робітничого фронту і його значення.

Але як пояснити те, що робітники на Заході у чималій своїй частині досі довіряють угодівцям? Пояснюється це тим, що соціял-демократи десятки років стоять *на чолі профспілок*, керуючи всією боротьбою робітників за щоденні їхні вимоги. Деякі полегкості і деяке поліпшення матеріяльного становища, вибороні в капіталістів за довгі роки до того, як виник Комінтерн, вибороли робітники за проводом соціял-демократів. І хоч останніми часами капіталісти чим-раз рішучіше наступають на робітничу класу, щоб одібрати назад ці здобутки, а соціял-демократи на це буржуазії потурають, робітники, проте, як звикли за довгі роки, так і далі вірять ще своїм зрадникам—проводирям із соціял-демократії. Тому не досить словами запевняти робітників у теперішнім зрадництві їхніх проводирів, а треба

ділом показати їм це зрадництво і *ділом* же у повсякденній роботі довести, що комуністи краще, ніж угодівці, обороняють інтереси робітників, краще і рішучіше провадять боротьбу за зменшення робочого дня, за підвищення зарплати то-що.

І що-разу, коли справа дійде до оборони інтересів робітничої класи, комуністи пропонують робітничим організаціям, якими керують угодівці, орудувати сукупно, єдиним фронтом. Якщо угодівці і ці організації, що ними вони керуть, під тиском робітничих мас пристануть на цю пропозицію, тоді боротьба робітників піде успішніше, бо сили робітників будуть діяти одностайно. Зрозуміла річ, що це — в інтересах і робітників і їхньої комуністичної партії. Коли-ж угодівці побоюються, зраджують, то робітники в-очевидьки бачуть їхню зраду, відходять від них і, ведучи далі боротьбу під керівництвом комуністичної партії, що-далі, то більше пристають до комуністів. Проте, проводячи боротьбу за часткові вимоги, комуністи ввесь час підкреслюють робітникам, що *без пролетарської революції неможливе грунтовне поліпшення їхнього становища* і користаються всією своєю роботою серед пролетаріяту, щоб підготувати його до цієї революції.

Пояснімо прикладом суть тактики єдиного фронту. У Німеччині у 1926 році скинутий імператор, королі й князі вимагали, щоб їм сплатили біля півтора міліярди карбованців за відібране майно й землі. Похвостачі буржуазії, соціял-демократи, починали вже торгуватися з буржуазією, скільки і як платити. Комуністи-ж, викриваючи зрадництво соціял-демократів і грабіжницький характер отих князівських вимог, одночасно подали вимогу цілонароднього голосування в питанні: чи хочуть маси платити народні гроші за відібрані маєтки, чи хочуть конфіскувати ці маєтки без будь-якої виплати. Комуністи організували збирання підписів за цілонароднє голосування. Для цього скрізь було закладено окремі комітети за участю робітників різних партій, серед їх і соціял-демократів. *Створився єдиний робітничий фронт знизу.* Комуністи правильно підійшли до мас, зважили їхні інтереси. Успіх кампанії був такий великий, що *соціял-демократи змінили свою позицію і пристали до пропозиції комуністів про сукупну боротьбу за плебісцит* (цілонароднє голосування) в питанні про конфіскації маєтків. Понад 12 мільйонів чоловіка дали свої підписи, і німецькому урядові довелося 20 червня 1926 року провести плебісцит. 14½ млн. голосів подано було за конфіскацію. Цього, за німецькими законами, було все-ж замало, щоб перевести конфіскацію. Проте, німецький уряд не наважився

тоді-ж провести й свого закону про відплату. Він провів його далеко пізніше в зміненім вигляді. Соціял-демократи знову перемінили фронт, виступили, як безпосередні спільники буржуазії, дозволивши перевести цього закона.

У цій блискучій кампанії, до якої притягнено було багато мільйонів трудящих, компартія ввесь час стояла в центрі уваги мас. Маси бачили угодівство й вагання соціял-демократів, вони переконувалися в тому, що тільки комуністи твердо стоять на варті інтересів трудящих. Маси ще раз переконалися, що взяти задаремно майно в буржуазії і королів *можна тільки за допомогою пролетарської революції.*

Гасло „робітничого уряду".

З гаслом єдиного фронту тісно звязане і доповнює його гасло „робітничого уряду". Це гасло комуністи висувають підчас кожної гострої сутички між робітничою класою і урядом буржуазії.

Гасло „робітничого уряду" потрібно доти, доки широкі маси пролетаріяту не готові ще до громадянської війни за диктатуру пролетаріяту, але вже змушені підняти питання про владу. Якщо в робітничий уряд увійдуть і угодівські партії, — комуністи не зрікуться участи в нім навіть разом із угодівцями, коли в країні буде революційне піднесення.

Але ввійдуть комуністи в такий уряд не для того, щоб стати разом із угодівцями на шлях реформ. Вони ввійдуть у робітничий уряд для того, щоб нещадно викривати буржуазію й угодівців, щоб одірвати остаточно від них робітничі маси, озброїти й організувати робітників для пролетарського повстання.

Ось у чім значення і мета гасла „робітничого уряду". *За ним таїться безпосереднє готування збройного повстання, боротьба за диктатуру пролетаріяту, за радянську владу.*

Перекручування тактики єдиного фронту.

Тактика єдиного фронту править для компартії за чудове знаряддя боротьби за робітничі маси; тим самим вона є і для зростання самих компартій. Але тактика єдиного фронту не може дати згаданих наслідків, якщо, переводячи її, компартія ухиляється праворуч або ліворуч від правильної ленінської лінії.

Правий ухил, це — намагання створити більш чи менш сталу й тісну спілку з угодівцями, коли ті йдуть на „єдиний фронт". За такого ухилу комуністи занадто ймуть віри словам угодівців, не висувають непримиренно-революційних вимог, перестають боротися з соціял-демократами, вказувати масам на їхні помилки й вагання. Тим самим випускається з-під уваги доконечність

повести маси до боротьби за владу, забувається і перекручується Ленінову науку про боротьбу за диктатуру пролетаріяту, про завдання партії в цій боротьбі. У таких випадках „єдиний фронт" обмежується тільки порозумінням партій, проводиться тільки згори, не осягає своєї головної мети — об'єднання мас навколо завдань боротьби з буржуазією.

Яскравий приклад правого ухилу та його шкодливости, це політика більшости ЦК німецької компартії в 1923 році, коли Німеччина стояла на порозі революції. Тоді пощастило примусити соціял-демократію створити разом із комуністами в Саксонії (частина Німеччини) робітничий уряд. Але комуністи *не здолали використати* цього для озброєння робітників, для боротьби з контр-революцією. Вони не організували навколо себе більшости робітничої класи. Вони більше дбали про замирення з соціял-демократами, ніж про роботу в масах. Міністри-комуністи заявляли навіть, що вони й не думають порушувати законів,— все для того, щоб не залякати соціял-демократів.

Соціял-демократи, звичайно, зрадили після першого-ж натиску контр-революції, і робітничий уряд упав, не ставши, як це мусило-б бути, щаблем до влади рад, до диктатури пролетаріяту.

Беручи на увагу шкодливість правого ухилу, V конгрес Комінтерну засудив переведення тактики єдиного фронту тільки згори.

„Лівий" ухил у тактиці єдиного фронту є недооцінювання доконечности спільного діяння робітників різних партій.

„Ліві" не розуміють, що завданням „єдиного фронту" є терпляче, вперто перетворювати соціял-демократичних робітників на робітників комуністичних. Називаючи справедливо соціял-демократів „зрадниками", „прислужниками буржуазії", треба добре бачити різницю між соціял-демократичним проводирем, що продався буржуазії і якому брехати, як з гори бігти, і чесним робітником соціял-демократом, що помиляється щиро і який за кілька десятків літ звик вважати соціял-демократію за проводиря робітничої класи.

„Ліві" не йдуть на здійснення „єдиного фронту" *ділом*, обмежуючись вигуками про небажання соціял-демократів здійснити цей фронт. І цим вони не зближують, а лише відштовхують від себе соціял-демократичних робітників.

Таку тактику провадять, наприклад, „ліві" комуністи в Німеччині.

Помилки „лівих“ використовують угодівські проводирі, щоб показувати на комуністів, як на розкольників, щоб запевнити робітників-соціялістів, що спільно з комуністами виступати неможливо, що компартія бореться за єдиний фронт тільки на словах. Таким способом соціял-демократам часом щастить відмежувати ту частину робітників, що йде за ними, від комуністичної партії.

Надто важливою помилкою „лівих“ є їхнє ставлення до єдиного фронту профспілок. „Ліві“ вважають, що профспілки на Заході так уже підпали під вплив угодівців, що нема ніякої змоги здобутися серед них на комуністичний вплив. „Ліві“ пропонують тому виходити із старих профспілок і організувати нові, революційні спілки. „Ліві“ не зважають на те, що, вийшовши із реакційних, угодівських профспілок, комуністи відриваються від мас і, таким способом, втрачають головну можливість одірвати робітників од їхніх угодівських проводирів. Треба боротися всередині профспілок, поступово здобуваючи в них вплив, так само, як ми в 1917 році в угодівських радах привернули на свій бік робітничі та селянські маси.

Кожний успішний страйк за проводом комуністів, що працюють по профспілках, підриває довір'я до угодівців більше, ніж десятки промов і листівок.

Тому Комінтерн зобов'язує членів компартій усіх капіталістичних країн конче вступати в професійні спілки, що належать до угодівського Амстердамського Інтернаціоналу, і працювати в них.

В своїй брошурі „Дитяча недуга „лівизни“ в комунізмі“, написаній у 1920 році, Ленін без жалю висміював німецьких „лівих“, що не хочуть працювати в реакційних профспілках і, таким способом, повторюють помилку російських „одзовістів“ у 1908 р.

Комінтерн засуджує цей „лівий“ ухил. Хто додержується того, що впливати на соціял-демократичні верхи цілком неможливо, хто не може добрати спільної мови з робітниками соціял-демократами, хто говорить про вихід із профспілок, — той відмовляється від завоювання робітничої класи, відмежовує партію від мас.

„Ліві“ заважають перевести „єдиний фронт“ знизу, налагодити спільну роботу в низових масових організаціях пролетаріяту.

„Опозиційний блок“ 1926 року у ВКП(б) низкою вчинків показав, що він споріднений і звязаний з цим „лівим“ дрібно-буржуазним ухилом у Комінтерні. Він, наприклад, разом із західніми

„лівими“, вимагав розриву з англо-російським комітетом, не розуміючи, що через цей комітет революційні профспілки СРСР мають змогу впливати на англійських робітників. Ця тактика лівої фрази нагадує „одзовізм“ періоду реакції, проти якого рішуче боровся Ілліч. Цей дрібно-буржуазний „одзовізм“ повторився не тільки в компартіях Заходу, але й в самій ВКП(б) у вигляді „опозиційного блоку“, скрізь натрапивши на таку-ж саму рішучу ленінську одсіч, як в 1908/1909 році.

Практичні досягнення гасла „єдиного фронту“ в профрухові.

Гасло „єдиний фронт“ у профрухові що рік, то більше привертає до себе співчуття світових пролетарських мас.

Для того, щоб здійснити це гасло в міжнародньому маштабі, Профінтерн висунув пропозицію скликати всесвітній конгрес профспілок і запрошував Амстердамський Інтернаціонал профспілок сукупно з Профінтерном обговорити це питання. Проте, угодівський Амстердам від цього ввесь час ухилявся. Завданням комуністів є в таких обставинах дійти того, щоб найширші маси робітників вимагали від Амстердаму скликання такого світового конгресу профспілок.

Дуже співчувають гаслу єдности англійські робітники. Задовго ще перед загальним страйком організовано було англо-російський комітет із представників російських і англійських профспілок (ВЦРПС і генеральної ради англійських профспілок) з метою боротьби за єдиний Інтернаціонал профспілок. Генеральна рада, не вважаючи на те, що вона складалася із найстарших, сказати-б, угодівців, змушена була погодитись на утворення такого комітету під тиском робітничих мас. У робітничих масах росте рух революційної меншости англійських профспілок, яка йде за комуністами в усіх найважливіших питаннях. На початку 1926 року ця меншість нараховувала у своїх лавах понад один мільйон організованих членів профспілок, і число їх що-разу зростає. Уміла тактика молодої, але витривалої комуністичної партії Англії привертає до профруху на сторону комуністів все нові сотні тисяч робітників, відриваючи їх від зрадницького керівництва Макдональда, Томаса, Гікса й компанії. Багато важив для викриття угодівців великий англійський страйк, що його зрадила генеральна рада профспілок.

Досвід цього страйку в Англії поширив ґрунт для революційної роботи комуністів по профспілках для завоювання профспілок, для зростання в них руху революційної меншости, для єдиного фронту в профрухові.

Завоювання мас через роботу в парламентах.

Такому-ж привертанню робітничих і селянських мас служить робота комуністичних партій в парламентах буржуазних країн. І тут „ліві“ комуністи, надто-ж у Німеччині, Італії і Англії, як колись-то наші „одзовісти“, виступали проти роботи в буржуазних парламентах. В. І. Ленін разом із цілим Комінтерном енергійно боровся проти таких поглядів „лівих“, називав їх „лівизну“ — дитячою недугою в комунізмі. Комуністи тепер ідуть скрізь у парламенти, але не для того, щоб порозуміватися з буржуазією, а для того, щоб викривати зрадництво угодівців і ті крутійства проти робітників та всіх трудящих, що їх виробляє буржуазія за допомогою парламенту. Робітничі й селянські маси буржуазних країн ще вірять у те, що через парламенти за капіталізму можна добутися серйозних поліпшень у свому становищі. Тому комуністи користуються з каждої нагоди в парламентській роботі для того, щоб з'ясовувати, що порятунок всіх трудящих — тільки в пролетарській революції. Сполучаючи свої виступи в парламентах з демонстраціями, страйками й бойовими сутичками робітничих мас із буржуазією, комуністи прагнуть свою фракцію в парламенті перетворити на одну із підойм революційного готування мас.

Працюючи в парламенті, комуністи не повинні забувати, що ця робота — тільки засіб привернути маси на свій бік. Не треба думати, ніби-то чогось там можна дійти самою тільки працею в парламенті. Комуністи мусять пам'ятати досвід саксонського уряду (див. вище) і стерегтися не тільки лівого, але й *правого* ухилу.

ЗАПИТАННЯ.

Як виборює Комінтерн робітничі маси в II Інтернаціоналу?

3. Завдання Комінтерну у боротьбі за вплив на селянство.

Комінтерн і селянський рух.

Одним із найважливіших завдань комуністичного Інтернаціоналу є привернути більшість селянства на бік пролетаріяту і повести його за собою. Без цього бо успіх пролетарської революції неможливий. Не треба забувати, що більшість населення земної кулі складається з селян і що селяни легко підпадають під вплив поміщиків та буржуазії. Найпершу в світі диктатуру пролетаріяту — Паризьку Комуну — задушили селяни в салдатських мундирах, яких ошукала буржуазія. Революцію 1905 року було

розбито тому, що пролетаріят не встиг іще в повній мірі організувати селянський рух, селяни виступали стихійно і не водноразіз пролетаріятом, а армію, що складалася з селян, не вважаючи на деякі заколоти в ній, все-ж таки царський уряд використав для приборкання робітничих і селянських повстань. Якщо-ж селяни підуть за Комінтерном, як у Росії пішли вони за більшовиками, то успіх світової пролетарської революції убезпечено. Буржуазія чудово розуміє це. І між буржуазією і Комінтерном точиться жорстока боротьба за вплив на селянство.

Досвід революції 1917 року і соціялістичного будівництва показав, що пролетаріят не тільки повинен, але й *може* повести більшість селянства за собою. У цілім світі переважну більшість селян страшенно експлоатується, вона в повній неволі в поміщиків і в капіталістичних банків. Що-раз більше руйнуючись, це селянство стогне під ярмом величезних податків, і нема для нього иншого виходу, як звязати свою долю з пролетаріятом, підтримавши світову пролетарську революцію. Особливої сили й ваги набуває селянський рух у колоніях на Сході (Індія, Китай то-що), де, крім гніту поміщиків, крамарів і капіталістів, є ще нестерпучий гніт чужоземних гнобителів — імперіялістів Англії, Франції та инших. Повстання проти ненависних імперіялістів у Китаї та в Індії є повстання мало не половини цілого населення земної кулі, і імперіялісти на цьому втрачають таку частину капіталістичних ринків, що без них вони існувати більшменш довгий час не можуть.

Ленін про ставлення компартій до різних шарів селянства.

Але далеко не всі шари селянства можна однаково легко привернути на шлях революції. Як зазначав В. І. Ленін на II конгресі Комінтерну, компартії мусять розрізняти серед селянства п'ять різних груп.

Перші дві з них: сільсько-господарські робітники й напівробітники (напівпролетарі), тоб-то селяни, які мають невеличкий клаптик землі, що його не досить для прожитку, і які змушені тому йти в наймити. Це — стала підпора промислових робітників на селі, надійні спільники в боротьбі з капіталом. Їх можна й треба привернути на бік пролетарської революції. Для цього треба будувати на селі класові організації — спілки наймитів, сільсько-господарських робітників то-що.

Третя група — дрібні селяни, що ледве спроможні прохарчувати себе працею на власній чи заорендованій землі. Ці дрібні селяни в капіталістичних країнах являють собою приблизно те-ж

саме, що й наші середняки перед Жовтневою революцією. Дрібні селяни заінтересовані в тому, щоб переміг пролетаріят. Вони поневолені, заборговані в буржуазії й поміщиків. Як рівняти з наймитами й напівнаймитами, вони, правда, частіше будуть хилитися до вільної торгівлі й приватної власности. Але загалом усі вони в пролетарській революції будуть на стороні пролетаріяту.

Не підуть за робітничою класою, а будуть на боці буржуазії заможні селяни, сільські капіталісти. Вони ведуть досить велике господарство найманою працею. З ними не минеться боротися як підчас захоплення влади, так і за диктатури пролетаріяту.

„Нейтралізація" середняка—гасло компартії лише до захоплення влади.

Але є ще в капіталістичних країнах п'ята численна група селян — середняцьке селянство, що живе краще, що призбирує иноді якусь зайвину і часто наймає наймитів. Ці „середняки" на Заході багатші за наших середняків і являють собою приблизно те саме, що в нас заможна середняцька верхівка. Ці середняки-селяни — велика сила: в їхніх бо руках значна частина сільсько-господарського виробництва, вони мають велику вагу на селі. В тому, щоб зберегти капіталізм, вони кревно не заінтересовані, бо живуть вони, головно, особистою працею, а не найманою. Але й за пролетарською революцією вони не підуть доти, доки на власні очі не побачать користи від влади робітничої класи.

Компартії повинні і можуть своєю політикою дійти одного: щоб середняк-селянин не поставився до революції вороже, не підтримав у рішучу хвилину капіталістів. Инакше кажучи, комуністи повинні забезпечити собі, по змозі, нейтралітет [1]) з боку середняка доти, доки усталиться радянська влада. А тоді вже можна буде довести середнякові на практиці вигоду соціялізму і зробити його певним, сталим спільником пролетаріятові.

Це ми бачимо на прикладі ВКП(б), досвід якої знов же використовує Комінтерн і всі компартії Заходу й Сходу. Наша партія, захопивши владу, перейшла від гасла нейтралізації середняцького селянства до політики сталої спілки з ним (згадаймо восьму й дванадцяту розмови).

Несправедливо говорити, як т. Зінов'єв, ніби-то гасло нейтралізації середняка — загальне гасло для всіх партій Комінтерну

[1]) Нейтралітет — це, коли не беруть участи у боротьбі, відмовляються допомогти обом учасникам боротьби; дружній нейтралітет — коли не беруть участи у боротьбі, але співчувають і навіть посередньо підтримують одну якусь сторону.

і потрібне назавжди. Гасло нейтралізації середняка потрібне тільки *для компартій, що йдуть до влади.* За диктатури-ж пролетаріяту завдання комуністів — *дійти сталої спілки з середняком.*

Революційна підтримка селянських вимог.

Для того, щоб селяни пішли за комуністичними партіями, треба, щоб вони переконалися, що комуністи справді йдуть з ними в боротьбі проти поміщиків і буржуазії.

Партії Комінтерну скрізь підтримують вимоги селян, висуваючи рішучі революційні вимоги: безплатно одібрати землю в поміщиків, скасувати податки й знищити платіжі на позики й оренду.

Одночасно вони не ховають від селян, що переділ землі, зниження податків і платіжів не врятують іще селян від руїни й неволі в капіталістів. Навпаки, комуністи скрізь підкреслюють, що не можна дати значну полегкість селянству, доки влади не захопить робітнича класа. Комуністи закликають трудове селянство підтримати пролетарську революцію, бо тільки за диктатури пролетаріяту трудящі села можуть поступово видертися із злиднів і руйнації.

Гасло робітничо-селянського уряду і його значення.

По тих західніх країнах, де селянство становить значну частину населення (наприклад, у Франції чи Болгарії), комуністичні партії в моменти піднесення революційного руху викидають гасло робітничо-селянського уряду. Це гасло має для країни, де чимало селянського населення, таке-ж значення, як і гасло робітничого уряду, припустімо, для Англії. Утворення робітничо-селянського уряду за участю комуністів, у сприятливих обставинах розвитку робітничого і селянського революційного руху, повинно привести до того-ж, до чого приведе й робітничий уряд, тоб-то *до збройної боротьби за диктатуру пролетаріяту.* Разом із робітниками, на чолі з комуністами, цю боротьбу поведе й селянська біднота.

Отже, гасло робітничо-селянського уряду є гасло боротьби за диктатуру пролетаріяту, висловлене зрозумілими селянській масі словами.

Більшовизація компартії.

Із усього сказаного виходить, що Комуністичний Інтернаціонал збудовано і працює він згідно з перевіреними на досвіді революцій принципами більшовизму. В боротьбі з „правими“ й „лівими“ ухилами витримане, стале більшовицьке ядро — основні кадри професійних революціонерів. Більшовицька дисципліна просякає

глибоко в лави комуністичних партій, які, борючись за єдність і одностайність своїх лав, що-раз більше позбуваються хистких, несталих елементів. Керуючи боротьбою пролетаріяту й селянства, ці партії що-далі, то міцніше звязуються з масами, набуваючи в боротьбі свій власний багатий революційний досвід. Організуючись по фабрично-заводських осередках, комуністичні партії вбирають в себе всі найрішучіші, найздібніші й найвитриваліші елементи робітничої класи. Пристосовуючись до різних обставин у роботі в імперіялістичних країнах, в колоніях, серед робітників, серед селян, у парламентах і в підпіллі, комуністи навчаються швидко пристосовувати свою організацію до вимог моменту. Щоденно перевіряючи на досвіді й раз-у-раз переконуючись правильности більшовицьких принципів, комуністичні партії Заходу все більше привчаються цінувати ці принципи, привчаються орудувати так, як завжди орудувала більшовицька партія. Що-далі, то дужче більшовизуючись, ці компартії що-день, то успішніше керують боротьбою пролетаріяту й непролетарських мас трудящих проти капіталізму. Лави й вплив компартій зростають. У Німеччині, у Франції і в Англії за ними йдуть мільйони пролетарських мас. В Китаї ще невеличка числом своїх членів комуністична партія має вже безмірне довір'я пролетаріяту. Комуністичний Інтернаціонал перетворився за вісім років свого існування на величезну силу.

Досвід більшовицької партії, збагачений досвідом нових боїв з буржуазією в цілім світі, в руках Комуністичного Інтернаціоналу є могутня зброя пролетарської революції і остаточного загину капіталізму.

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Тактика єдиного фронту — шлях боротьби за маси.

„Тактика єдиного фронту є не що инше, як пропозиція комуністів провадити спільну боротьбу разом з усіма робітниками, належними до инших партій чи до инших груп, і з усіма безпартійними робітниками іменем оборони елементарних (найпростіших) життьових інтересів робітничої класи проти буржуазії. Всякий виступ за найменшу повсякденну вимогу є джерело революційної просвіти й революційного виховання, бо *досвід цього бою переконає трудящих у неминучості революції і в значенні комунізму...*“

(Із резолюції IV конгресу Комінтерну).

2. Завоювання робітничих мас через профспілки.

„У чім сила соціял-демократії на Заході?

У тім, що вона спирається на профспілки.

У чім кволість наших комуністичних партій на Заході?

У тім, що вони ще не поєдналися, а деякі елементи цих комуністичних партій і не хочуть поєднатися з профспілками.

Тому найголовніше завдання комуністичних партій Заходу в даний момент є в тім, щоб розвинути й довести до кінця кампанію про єдність профруху, увійти всім чисто комуністам у профспілки, повести там систематичну (постійну й планомірну), терплячу роботу над тим, щоб об'єднати, згуртувати робітничу класу проти капіталізму і дійти, таким чином, того, щоб комуністичні партії могли спертися на профспілки".

(*І. В. Сталін.* „Питання ленінізму").

3. Комінтерн бореться за вплив на селянство.

„Поточний період історії можна з повним правом визначити, як період одчайдушної боротьби між пролетаріятом і буржуазією не тільки за відсталі шари пролетаріяту, але й за широкі шари селянства. Ті компартії, що не розуміють цього основного розміщення класових сил, не помічають, отже, величезної небезпеки, що загрожує пролетарському рухові в тім разі, коли буржуазії пощастить міцніше прив'язати до себе широкі шари селянства.

Аж ніяк не годиться говорити про більшовизацію компартій без справжньої роботи в галузі боротьби за селянські маси.

Не більшовицькі й навіть антибільшовицькі (протибільшовицькі) ухили, що є в компартіях, виявляються насамперед у нерозумінні всієї важливости аграрно (земельно)-селянської проблеми і сполучених із нею питань про колонії".

(Поширений пленум ВККІ, квітень 1925 року).

4. Ленін про значення досвіду ВКП(б).

„Більшовизм став світовою теорією і тактикою міжнароднього пролетаріяту... Більшовизм зробив те, що перед цілим світом розгорнулася струнка соціялістична революція, що фактично на ділі, в питанні — за більшовиків чи проти більшовиків, зайшли суперечки між усіма народами. Більшовизм зробив те, що скрізь ставлять програму створення пролетарської держави".

(*В. І. Ленін.* Збірка творів, т. XV, стор. 432).

ЗАВДАННЯ.

Простежте протягом тижня в газеті „Правда“ за телеграмами і статтями в питаннях міжнароднього становища і розкажіть на занятті про прочитане.

До цього зазначте:

1. Чи наступ капіталістів на робітничу класу триває далі і з яких фактів ви це побачили.

2. Чи проводять далі капіталісти боротьбу з революційним рухом і в чому ви це вбачаєте.

3. Чи є нові факти, які потверджують, що капіталісти готуються до війни з Радянським Союзом.

4. Що роблять угодівці і що сталося в їхніх партіях.

5. Як працюють комуністи і що вони зробили, щоб добутися єдиного фронту в роботі у профспілках і в зміцненні спілки з селянством.

6. Чи нема в комуністів ухилів од ленінської лінії і що робиться для боротьби з цими ухилами.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Навіщо потрібна міжнародня дисципліна і як Виконком Комінтерну бореться за неї?

2. Які ухили від ленінської лінії ви знаєте в питанні про єдиний фронт, про роботу в профспілках і парламенті?

3. У чім небезпека кожного з цих ухилів, надто „лівого“, і як треба з ними боротися?

4. Які групи розрізняє Комінтерн у селянстві і як повинні підходити компартії инших країн до кожної з них?

5. Чому не можна вважати гасла „нейтралізації“ середняка за потр бне завжди і для всіх партій Комінтерну?

6. У чім суть і мета гасла робітничо-селянського уряду?

РОЗМОВА ШІСТНАДЦЯТА.

Перспективи світової революції та СРСР.

Про що розмова. Із розмови п'ятнадцятої ми бачили, які завдання стоять перед нашими братерськими компартіями що до керівництва масами в боротьбі за світову пролетарську революцію.

У цій розмові ми маємо розглянути, яке є тепер становище світового капіталізму, оскільки стале теперішнє зміцнення капіталізму. Ми побачимо, що в прийдешньому неминуче станеться розвал капіталістичного господарства, будуть нові вибухи світової пролетарської революції. Ми розберемо так само, скільки важать для світової пролетарської революції успіхи будівництва соціялізму у нас, у СРСР.

Для цього ми доведемо: 1) що зміцнення (стабілізація) капіталізму останніх років — справа тимчасова й нестала; 2) що господарський зріст СРСР, успіхи соціялізму в нашій країні надають сили революційному рухові по всьому світі й знесилюють капіталізм; 3) що коли ми, мавши підмогу від міжнароднього революційного руху, здібні будемо відбити всякий напад на нас капіталістичних хижаків,— ми можемо збудувати соціялізм, бо СРСР має всередині країни все „потрібне і достатнє", щоб збудувати повне соціялістичне суспільство.

1. Часткова стабілізація капіталізму.

Становище світового господарства. На діяграмі № 25 (див. стор. 305) ми бачимо, що виробництво капіталістичних країн підійшло зовсім близько до передвоєнного рівня (навіть і переможена Німеччина), а по деяких галузях навіть переступило за цей рівень. Але це ще не знак, що стан капіталістичного господарства сталий і непохитний.

Навпаки, ми маємо чимало прикмет несталости й неповности, частковости його зміцнення.

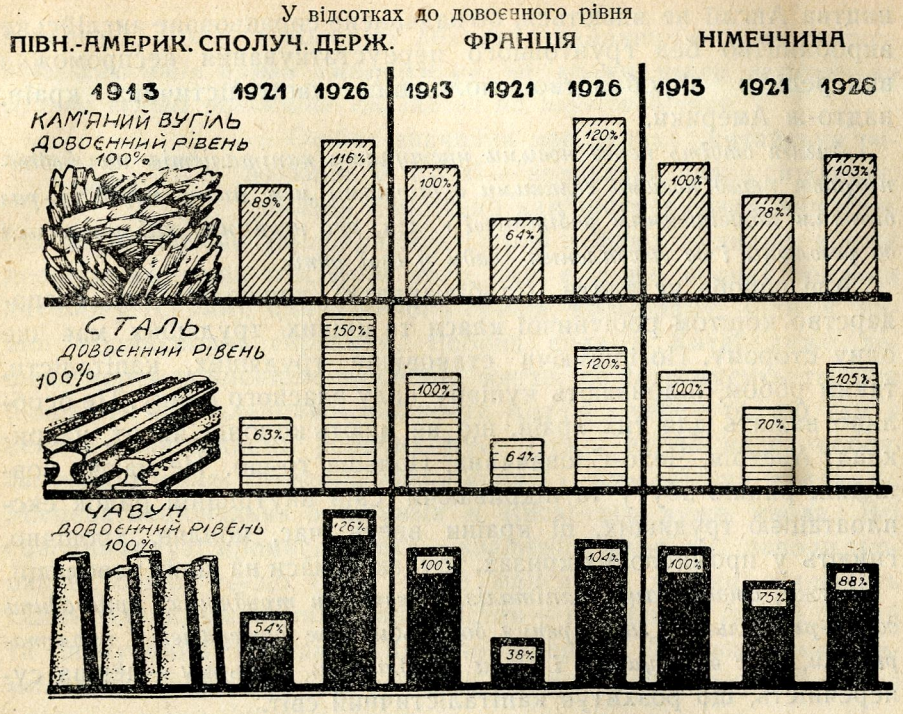
Правда, у Сполучених Державах Північної Америки багатющий і могутній капіталізм все ще розвивається далі. Правда, по таких країнах, як Німеччина і Франція, капіталізм *тепер* має великі успіхи (див. діяграму № 25, стор. 305). Та зате сила суперечностей до прикорня захитує капіталізм у всьому світі й не дає йому зіп'ятися на ноги.

Перша суперечність імперіялізму—між буржуазією і трудящими та, насамперед, між буржуазією і пролетаріятом.

Не треба спускати з ока, що становище капіталістичного господарства в Европі чимало покращало коштом тієї допомоги, що йому дала Америка. Европейські держави винні Сполученим Державам Америки 26 міліярдів карбованців і видають ці борги, щорічно виплачуючи величезні гроші. А на те, щоб їх зібрати, буржуазія скрізь збільшує податки, що обтяжують найбільше трудящі маси. Становище трудящих гіршає. Обурення їхнє проти влади буржуазії чим-раз дужчає, наближаючи час нових революційних боїв. Найшвидше революціонізується робітнича класа.

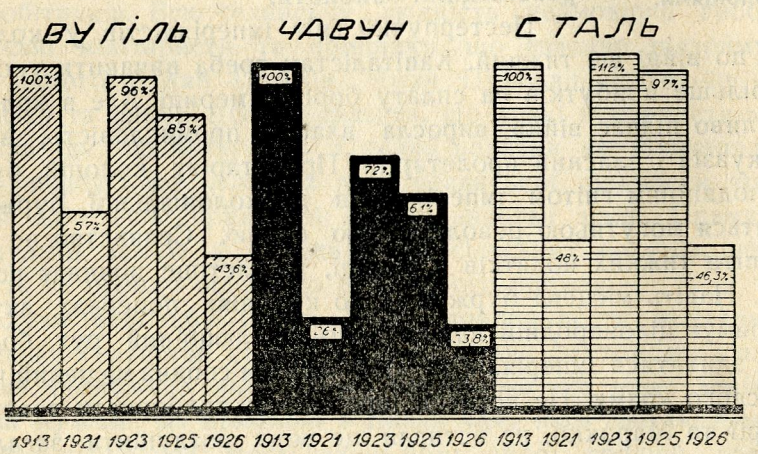
Цьому сприяє ось що: що-більше розвивається виробництво по капіталістичних державах, тим важче збувати крам капіталістам кожної буржуазної країни. Силкуючись перемогти конкурентів, капіталісти намагаються зменшити собівартість того краму, що инакше ніяк не збувається. Капіталісти знають, що треба зменшити ціни на крам, але не хочуть, звісно, зменшувати їх на шкоду своєму зискові. Вони беруться насамперед иншого способу: зменшувати заробітну плату й збільшувати експлоатацію робітничої класи. Яскравий приклад тому — Англія. Стара, могутня капіталістична Англія невпинно простує до руїни. І перед війною і по війні її що-раз більше усувають з її ринків. Виробництво в ній останніми роками неухильно спадає (див. діяграму № 26, стор. 305). Застій у промисловості не припиняється. Безробіття ввесь час там велике (безробітних членів спілок на червень 1926 року нараховується 14,7% замість передніших 3,7%). Капіталісти раз-у-раз тиснуть на робітництво, силкуючись коштом пролетаріяту налагодити свої захитані справи. Найдужче загострилася боротьба 1926 року. Англійські вуглепромисловці рішуче захотіли зменшити зарплату шахтарям, збільшити робочий день, підвищити видобуток вугілля. В наслідок — страйк 1.200 тисяч гірників (а за ними ще понад трьох з половиною мільйонів инших робітників).

Капіталістам на цей раз пощастило зломити опір робітництва. Вони збільшили гірникам робочий день і зменшили їм зарплату. Та робітнича класа Англії не приборкана й лагодиться до нових, більших сутичок з капіталістами. Ця сутичка неминуче буде, бо капіталісти по инших галузях виробництва так само захочуть зменшити зарплату і збільшити робочий день. З другого боку, спроби налагодити справу на світовому ринку коштом робіт-

Діяграма № 25. Як відбудовуються найголовніші галузі промисловости в Північно-Американських Сполучених Державах, у Франції та Німеччині.

(За матеріялами Держплану).

Діяграма № 26. Як занепадає виробництво в Англії останніми роками.

(За матеріялами Держплану).

ництва Англії не вдаються, бо задавнене спрацьоване англійське виробництво без грунтовного переустаткування неспроможне випередити виробництво молодших капіталістичних країн, надто-ж Америки.

Англія стоїть перед новими наступами капіталістів на робітництво, перед новими великими сутичками між ними, перед що-раз більшим полівішенням робітничої класи, яка невпинно наближається до революції і до захоплення влади у свої руки.

Але спроба усталити (стабілізувати) капіталістичне господарство коштом робітничої класи та инших трудящих має ще одну сторону. Погіршуючи становище трудящих, капіталісти, таким робом, підривають купівну силу власного ринку. Це особливо важить для тих країн, що не мають колоній, як от, наприклад: Австрія, Чехо-Словаччина, Польща то-що. Не маючи зовнішніх ринків збуту та підриваючи свій внутрішній ринок експлоатацією трудящих, ці країни ввесь час, мовляв, хронічно, гниють у промислових кризах, тручаючи маси на шлях революції.

Отже, *стабілізація капіталізму коштом трудящих призводить до що-раз більшого загострення боротьби між буржуазією і пролетаріятом, між буржуазією і всіма трудящими.* У цьому — перша суперечність, що розхитує капіталістичний світ.

Друга суперечність імперіялізму—між імперіялістами і їхніми колоніями.

Не менші суперечності розхитують капіталізм з другого боку. В колоніях і в напівколоніях (Китай, Індонезія) або-ж палає справжня громадянська війна, або-ж одбуваються глибокі революційні заколоти.

Нестерпучий гніт імперіялістів у колоніях став по війні ще тяжчий. Капіталістам треба вичавити з колоній ще більше прибутків на сплату боргу Америці. Але в колоніях, особливо підчас війни, виросла власна промисловість, власна буржуазія і власний пролетаріят. Пролетаріят колоній, будучи під подвійним гнітом імперіялістів та колоніяльної буржуазії, робиться могутньою революційною силою. Селянство не може стерпіти тяжких податків і де-далі, то частіше починає повставати. Навіть місцева буржуазія по колоніях попервах активно підтримує цілонародній національно-революційний рух, бо вона хоче здихатися імперіялістів, щоб забрати сповна місцевий ринок для свого краму. Не встигли імперіялісти приборкати повстання в Сірії та Марокко, не встигли ще вони роздушити загальний страйк у Танжері, як знов вибухла нова кривава боротьба на островах Індонезії і все яскравіше палахкотить велика китайська

революція. Криза в колоніях доходить найвищої міри свого розвою. *Революція проти імперіялізму на всьому цьому величезному фронті що-раз нагальніше ставиться на порядок денний.*

Китайська революція.

Осібне значення має велика китайська революція. У Китаї — величезні запаси сировини: поклади самого-но кам'яного вугілля виносять там не менше, як трильйон тон. Гарної залізної руди там кілька десятків міліярдів тон. Крім того, там є дуже великі поклади антимону (сурми), цини, живого срібла, вольфраму, міди й иншої промислової сировини. Робоча сила в Китаї дуже дешева через неймовірно злиденне життя, що його мусить терпіти більшість 400-мільйонної людности Китаю і через те, що там є велика сила вільних робочих рук. Отже, Китай являє собою *багатющий ринок сировини, збуту краму і прикладання капіталу.* Місцева національна буржуазія в Китаї ще дуже квола. Всі головні галузі промисловости — залізниці, фабрики, заводи, копальні, банки то-що (крім дуже маленької частки) належать самим тільки чужоземним капіталістам — найбільше, Англії, Японії та Сполученим Державам Північної Америки. *Перемога національної протиімперіялістичної революції в Китаї являє тому величезний пролом у системі імперіялізму.*

Значення китайської революції ми ще більше зрозуміємо, коли розберемо, які класові сили борються в ній.

Китай — країна переважно селянська. На 450 з лишком мільйонів селянства в ній припадає тільки 3—4 мільйони промислових робітників. Всю селянську людність неймовірно гноблять китайські мілітаристи та поміщики, що взаємно підтримують одне одного (Чжан Цзо-лін, Чжан Цу-чжан, У-Пей-Фу, Сун Чуан-фан та инші). Досить сказати, що деякі мілітаристи вимудрували так, що витягнули з селян податки за кільканадцять років уперед і що *половина* всієї селянської людности тримає тільки 15% всієї придатної для рільництва землі. Примушені орендувати землю у поміщиків та сільських багатіїв, селяни платять за оренду від 50 до 80% всього врожаю.

Ведучи боротьбу проти блоку поміщиків та мілітаристів, китайське селянство стає віч-на-віч з таким фактом: *поза спиною кожного китайського мілітариста стоїть та або инша капіталістична держава, що проводить в Китаї через нього свою інтервенцію* (збройне втручання), постачаючи йому зброї, грошей, воєнних інструкторів то-що (так, за Чжан Цзо-ліном стоїть Японія, за У-Пей-фу — Англія і т. ин.).

Отже, *селянство не може скинути гніту феодальних залишків, не може провести аграрної революції, не може скинути ярма мілітаристів,* не розбиваючи водночас опору імперіялістів Англії, Японії, Америки та инш. Инакше кажучи, *селянська, буржуазно-демократична, протимілітаристична революція в Китаї є в той же час революція протиімперіялістична.*

Китайська буржуазія, навіть велика, спочатку підтримувала національну революцію в Китаї і належала до гоміндану. Через те революційні організації розвивалися легально і спромоглися за короткий час дуже поширитися і зміцніти. Приміром, число членів революційних селянських організацій за два роки виросло з 200 тисяч до 10 мільйонів чоловіка, а число членів профспілок дійшло 2 млн. 800 тисяч чоловіка. Швидка організація та успіх північного походу проти імперіялістів, який об'єднав під владою національного уряду мабуть із половину Китаю, так само мали полегкість од того, що національна буржуазія була на стороні, а не проти національного руху. Однак, буржуазія скоро злякалася розмаху революції. *Коли Чан Кай-ші й инші генерали перекинулись у ворожий табор, вона з тимчасового спільника обернулася на одвертого ворога революції, заспілкувавши, щоб задушити революцію, з імперіялістами.*

На стороні революції лишилися тільки робітники, селяни та міська біднота. Пролетаріят у Китаї становить величезну революційну силу. Крім 4 мільйонів промислового пролетаріяту, не менш, як 8 мільйонів робітників працює там по кустарних підприємствах і не менш, як 10 мільйонів, наймитує. Оскільки швидко революціонізується там пролетаріят, можна побачити з того, що за два роки китайська компартія збільшилась в 58 разів (з тисячі членів до 58 тисяч на квітень 1927 року). Вона користується великим впливом серед промислових робітників.

На жаль, ця китайська компартія не здолала досі вправитись із завданням керівництва революцією. Тоді, як місцеві організації і рядові члени її борються в перших лавах революції і привертають на сторону партії що-раз нові шари трудящих,—ЦК компартії повів видимо опортуністичну політику. Провідна група ЦК китайської компартії в особі Чен Ду-сю, Пин Шу-чжі, Тан Пин-сяна й инших не спромоглася вчасно зрозуміти завдання, що стоять перед партією, і рішуче запровадити їх у життя. ЦК китайської компартії не зрозумів, що *на даному етапі китайська революція в насамперед селянська, аграрна революція проти поміщиків, і що основною умовою* успіху революції є *організація селянських*

мас для збройного повстання проти поміщиків та мілітаристів за проводом пролетаріяту. Більше того: ЦК китайської компартії саботував переведення найнагальніших революційних заходів, що убезпечують перемогу революції. Він не вжив рішучих заходів до широкого озброєння робітничих та селянських мас. Він не розгортав всіма засобами боротьби селян проти поміщиків. Він не вів рішучої боротьби за військо, не послав туди, всупереч постанові ВККІ, робітників і — насамперед — членів партії для політичної роботи серед війська. Він відмовився створити партійні осередки серед салдатських мас. Він не вів, нарешті, енергійної роботи і всередині гоміндану і, замість *боротися за гоміндан*, намагався вийти з нього.

Через усе це дуже трудно було боротися китайській комуністичній партії за вплив на маси й за те, щоб гоміндан обернути *на справжній орган революційно-демократичної диктатури пролетаріяту та селянства.* Усе це великою мірою полегшило завдання контр-революції. У цих обставинах завданням партійних мас у Китаї є передовсім — змінити опуртуністичне керівництво своєї партії, примусити новий ЦК повести витриману революційну лінію.

Але, не зважаючи на помилки керівництва китайської компартії, пролетаріят у Китаї що-раз більше стає гегемоном революції. Рядові члени партії і китайський комсомол здобувають чимраз більший вплив не тільки серед робітництва, але й серед селян, *що почали аграрну революцію і відбирають уже по деяких провінціях землю в поміщиків.*

Проводячи боротьбу проти імперіялістичної і проти власної буржуазії, ведучи боротьбу за гоміндан, керуючи боротьбою проти поміщиків та мілітаристів, *пролетаріят що-раз більше здобуває довір'я селянства і привчає його йти за собою, готуючи поволі перехід від буржуазно-демократичної до соціялістичної революції.*

Певне, що шлях китайської революції ще тяжчий, ніж шлях революції в Росії. Імперіялісти можуть виступати в Китаї *єдиним фронтом*, бо поміж ними нема тієї війни, яка не дала їм 1917—1919 років задушити радянську Росію. З другого боку, в Китаї один промисловий робітник припадає на 130 селян, тоді як у Росії один такий робітник припадав на 30 селян. Отже, керувати революцією пролетаріятові там далеко важче. Трудно це робити ще й через те, що серед провідних кол китайської компартії неминуче позначуються дрібно-буржуазні ухили, і таким способом утрудняється керівництво китайською революцією.

Але зате побіч з Китаєм лежить перша в світі радянська країна, яка допоможе Китаєві будувати соціялізм і не підпасти знов під зверхність своїх та чужоземних капіталістів після того, як їх розтрощить майбутня соціялістична революція в Китаї.

Ясна річ, що капіталісти всіх способів братимуться, щоб не попустити буржуазно-демократичній революції в Китаї перерости на революцію соціялістичну. Всілякими поступками селянам та воєнною силою вони спитуватимуться перепинити на половині дороги, а тоді й задушити китайську революцію. Та для цього в них навряд чи стане сили — кінець-кінцем переможе революція.

Отже, *китайська революція так само, як і національно-визвольний рух по инших колоніях та напівколоніях імперіялізму, є друга величезна своєю руїнницькою силою суперечність, що не дає стабілізуватися капіталізмові.*

Третя суперечність імперіялізму—між переможцями і переможеними.

Не дає усталитися (стабілізуватися) капіталізмові так само й суперечність між переможцями і переможеними. Франція та Англія дуже бояться, щоб Німеччина не вернула собі колишньої своєї могутности. Тому вони вживають всяких способів, що заважають відбудувати їй своє господарство. Наприклад, вони накладають собі на користь величезним митом німецький крам. Цим вони, по-перше, витягають з Німеччини кошти на сплату своїх боргів Америці, а по-друге, роблять німецький крам дорожчим, щоб він не заступив на ринку крам Англії та Франції. Проте, вони не можуть зробити німецький крам надто дорогим, бо тоді німецького краму не купуватимуть, і ні Англія, ні Франція, ні Сполучені Держави не зберуть з Німеччини тих 130 міліярдів золотих карбованців, які вона має заплатити переможцям. Отже, їм доводиться попускати німецькій конкуренції і поступовому піднесенню німецького господарства. З другого боку, для того, щоб німецький крам мав собі збут за кордоном, не вважаючи на побори на користь переможцям, капіталістам Німеччини треба виробляти їх значно дешевше, ніж капіталістам Англії та Франції. Тому в Німеччині капіталісти залишають тільки найбільші, найвигідніші підприємства і закривають всі, которі дрібніші. Тому вони ставлять найкращі, найдосконаліші машини. Тому вони проводять запеклу боротьбу за ринки, користаючись з кожної нагоди, щоб вирвати їх у переможців (наприклад, підчас англійського страйку німецькі вуглепромисловці не так гналися за

тим, щоб дорожче продати своє вугілля, як за тим, щоб скласти довготермінові договори на приставку вугілля). *В наслідок того відсталіше виробництво Англії заступається поволі на всіх ринках досконалішим виробництвом не тільки Америки, але й Німеччини. Та сама причина, що призвела до імперіялістичної війни, призводить до нової міжнародньої бійки за новий переділ ринків.*

Четверта суперечність імперіялізму—між самими переможцями.

Не дає зміцнити капіталізмові після війни й боротьба за те, кому перед вести між переможцями: між Англією та Америкою за те, щоб порядкувати в цілім світі, між Францією та Англією—на зверхність у Европі, між Америкою та Японією — за владу над азіятськими країнами (Китай то-що) і т. д.

Так, приміром, Америка й Англія скрізь змагаються за родовища нафти, яких не вистачає Америці. Хто матиме нафту, в того буде дужча й морська флота, і воєнна й торговельна, бо пароплави тепер опалюють нафтою. Тільки маючи родовища нафти, можна розвинути автомобільний транспорт і чимало фабрик. Америка подужчала й хоче одібрати в Англії її заморські володіння, де виробляють гуму та иншу сировину, якої бракує Сполученим Державам. Деякі колонії Англії (наприклад, Канаду) Сполучені Держави вже з половину загарбали, підкоривши собі їхнє господарство, поскуповували промисловість цих колоній. Англія не подається і не хоче остаточно зробитися другорядною країною, що залежала-б у всьому від Америки. Союзники, що перемогли 1918 року, робляться ворогами. Поруч із боротьбою між переможцями, загалом набирає не аби-якого значення боротьба цілої Европи проти Америки. Америка бо має наймогутнішу техніку виробництва, є для инших капіталістичних країн найнебезпечнішим конкурентом на міжнародньому ринку і, як головний кредитор капіталістичної Европи, намагається під свій контроль забрати европейське господарство.

Повсякчасна загроза нових імперіялістичних воєн.

Загроза нової імперіялістичної війни де-далі, то все більше чигає на людство.

Англія не хоче податися перед Америкою могутністю, не хоче віддати їй світові запаси сировини та нафти, свою владу над колоніями. Франція, не побившись, не поступиться Англії своїм впливом на европейські держави. Німеччина не відцурається думки вернути собі війною ті землі та багатства, що їх від неї одібрала Франція, Англія та Польща після імперіялістичної війни. Італія та

Юго-Славія ось-ось поб'ються за Албанію. Готуються до війни всі, скільки сили. Країни-переможниці, яким здавалося-б, нема кого боятися, озброюються з голови до п'ят. Франція незвичайно швидко будує небувалу в світі повітряну флоту. За нею женеться прожогом Англія. Америка спотання готує про запас велику силу отруйних газів. Всі країни-переможниці збільшують свої армії. Морська воєнна флота росте скрізь. Японія і Англія будують її проти Америки. Сполучені Держави пускають на воду нові судна проти Англії і Японії. Друга світова війна от-от станеться в Европі, Азії і в Америці, ведучи за собою нові революції. Суперечності між країнами-переможницями,— це четверта причина, що розхитує капіталізм і наближає час його остаточної загибели.

П'ята суперечність — між капіталістичним світом і СРСР.

Нарешті, капіталізм як-найдужче підривається ще тим, що існує і росте Радянський Союз,—і це п'ята сила, що підриває сталість буржуазного ладу. Шоста частина землі вибилася з-під влади капіталу. Зростання сили й міцности СРСР революціонізує робітничі маси Заходу й Сходу. Приклад народів СРСР, що визволилися через революцію від національного гніту, підбадьорює інші країни, пригноблені від великих капіталістичних держав (колонії та напівколонії).

Капіталісти з що-раз більшою лютістю стежать за успіхами соціялістичного будівництва в СРСР і за впливом його на робітничі та селянські маси в цілому світі. Вони намагаються роздушити СРСР перше, ніж сили пролетарської революції в цілому світі зміцніють так, що боротьба проти них буде безнадійна. Перед цією небезпекою всі суперечності капіталістичних країн відступають на задній план. Тому вони де-далі, то серйозніше знімають справу про війну з СРСР.

Небезпека війни проти СРСР.

Під орудою Англії створюється облога СРСР з ворожих йому союзів, серед імперіялістичних країн ось уже кілька років іде уперте готування війни проти СРСР. І що більше росте соціялістичне будівництво, тим ближча й неминуча воєнна сутичка з капіталістами. „Існування Радянської республіки поруч з імперіялістичними державами довгий час—немислима річ. Кінець-кінцем, або те, або те переможе. А поки це станеться, багато найжахливіших сутичок неминуче буде між Радянською республікою і буржуазними державами [1]).

[1]) *В. І. Ленін.* Зб. твор., том XVI, стор. 102.

Одначе, війна з СРСР—нелегка справа. Капіталісти чудово розуміють, що трудящі СРСР не віддадуть своїх здобутків без найупертішої і кривавої боротьби. Капіталісти розуміють, що робітники не хочуть воювати проти СРСР і знають, що війна ця може скоро стати війною громадянською. Капіталісти розуміють, що війна проти СРСР спричиниться до повстань по колоніях. Ось чому вони вагаються, не починають поки-що інтервенції і намагаються краще підготуватися до цієї майбутньої інтервенції. При цьому капіталісти спираються на зрадницьку роботу соціялістів із II Інтернаціоналу. Уже не перший рік ці соціялісти ширять найогиднішу брехню про неможливість соціялістичного будівництва в СРСР, про жахливий терор, „червоний імперіялізм", про величезні заводи, що виробляють набої на завдання й за гроші з-за кордону то-що.

Соціял-зрадники на всіх перехрестях вигукують про те, що найсерйозніша загроза світові, це — більшовизм і що, не подолавши його, не можна подолати фашизму.

Соціял-зрадникам окселентують проводирі анархістів і синдикалістів, а так само виключені з компартій „ультра-ліві" підголоски. Вони всі все що можна роблять, аби лише до невіри й вагань призвести лави світового пролетаріяту й розбити його протидіяння оголошенню війни проти СРСР.

А ця війна наближається що-день.

VIII пленум ВККІ у своїй резолюції з 29 травня 1927 року відзначив, що *велика війна імперіялістичних держав, що її почато проти Китаю, вже тепер обертається на війну проти Радянського Союзу.*

Напад на радянське посольство в Пекіні, заарештування дипломатичних кур'єрів, наскок на торговельне представництво СРСР у Лондоні, вбивство т. Войкова, — усе це ланки одного провокаційного ланцюга, мета якого — викликати СРСР на одверту сутичку.

Тимчасовий і нестталий характер стабілізації капіталізму.

Тепер ми можемо належно оцінити теперішню стабілізацію (усталення) капіталізму.

Що капіталізм *частково* стабілізувався — це очевидна річ і суперечити проти цього було-б ліве блазенство. *Але це — тимчасова, хистка, гнила стабілізація.* Далеко не по всьому світі вона відбувається однаково. В одних країнах (як от Сполучені Держави) вона невпинно росте, в инших країнах вона має успіхи тільки останніми роками (Франція, Німеччина). Деякі країни хронічно гниють (Чехо-

Словаччина, Польща). Деякі країни занепадають (Англія), а по инших палає справжня громадянська війна або глибокі революційні заколоти (колонії та напівколонії). Нарешті, СРСР зовсім знищив панування капіталізму, і в ньому відбувається стабілізація не капіталізму, а соціялістичних елементів його господарства.

Сила величезних суперечностей що-раз більше, у пень розхитує стабілізацію капіталізму, наближаючи нові вибухи міжнародньої революції.

„Трьома лавами, — казав тов. Бухарін на XV конференції ВКП(б),— іде тепер міжнародня революція. Вона іде на Сході — в марші багатьох сотень мільйонів китайського народу. Вона іде на крайньому Заході — твердою ступою англійських шахтарів, і вона іде в Радянському Союзі — в розрості нашого наступу на капіталістичні елементи нашого господарства".

ЗАПИТАННЯ.

Чому стабілізація капіталізму є тимчасова і нестала стабілізація?

2. Роля СРСР в теперішній період.

Зростання господарської могутности в СРСР зміцнює комуністичний рух в цілому світі.

СРСР є тверда підпора всім революційним рухам на Заході й на Сході. Хто не пам'ятає, як одгукнулися співчуваюче й допомогли англійському страйкові трудящі нашої країни? В якій иншій державі виявилося більше симпатій до боротьби Китаю проти загарбачів-імперіялістів? Инакше бо й бути не може: імперіялісти задушать СРСР, країну соціялістичної революції, коли революційний рух не буде розвиватись по всьому світі. Так само не може розвиватися революція і по инших країнах без того, щоб не поєднуватись з пролетаріятом радянської країни, не використовувати його досвіду й товариської підмоги.

Наша комуністична партія допомагає рости світовому революційному рухові чотирма способами: по-перше, підтримуючи братерські компартії в цілому світі; по-друге, зміцнюючи єдність та дружбу професійних спілок Заходу з робітництвом СРСР; по-третє, щільно звязуючись з визвольним рухом пригноблених країн, нашим спільником у боротьбі проти світового капіталу; по-четверте, будуючи соціялізм у власній країні.

Ще Володимир Ілліч казав: „Тепер найдужче ми впливаємо на міжнародню революцію своєю господарською політикою. Всі на Радянську російську республіку дивляться, всі трудящі по всіх країнах світу, без усякого винятку й без усякого прибільшення... Рішимо ми цю задачу, тоді ми виграли в міжнародньому маштабі напевне й остаточно. Тому питання господарського будівництва набирають для нас значення цілком надзвичайного“ [1]).

Робітники Заходу, принаймні багато з-поміж них, ще певні того, що робітничій класі без буржуазії ніяк не обійтися. Зростання соціялізму в СРСР доводить, що це не так зовсім. Робітники Заходу переконуються на прикладі СРСР, що пролетаріят, взявши владу, може не тільки руйнувати старе, а й будувати соціялізм.

Звідси робітники крок за кроком доходять висновку, що компартія показує правдиву путь, що справді позбутися мук та злиднів капіталістичного ладу можна через революцію, що треба йти за комуністами.

Зміцнення нашого господарства підриває вплив угодівців, робітнича маса перестає на них звірятися, воно тручає робітництво приставати до комуністів, збільшує вплив комуністичних партій. Од нього залежить успіх комунізму в цілім світі.

Співчуття західнього пролетаріяту до СРСР зростає.

Москва, Радянський Союз привертають до себе очі всіх робітників світу. Вони бачуть, що тут можна навчитися, як треба боротися з капіталізмом і з пригноблюванням кволих народів з боку дужчих. Це видно з робітничих делегацій, що вчащають до нас останніми роками.

Наші господарські успіхи розбуркали широкі шари робітництва Заходу. Серцем, мовляв, почули вони правду, перестали вірити наклепам угодівців, ніби-то в СРСР тільки руїна та насильство над робітничою класою. Фабрика за фабрикою, профспілка за профспілкою в Англії і в Німеччині, в Австрії і в Швеції ухвалювали останніми роками постанови: зібрати кошти й послати делегацію до СРСР.

І наша повинність, подаючи звіт перед пролетарями инших країн в особі їхніх делегацій, даючи їм доступитися до всього, що робиться у нашій країні, дати заразом їм можливість переконатися, „що ми є та єдина робітнича держава, за яку їм на Заході варто битися і яку варто обороняти проти свого капіталізму“ (*Сталін*).

[1]) *В. І. Ленін.* Зб. твор., том XVIII, част. I, стор. 282.

Від правильної політики ВКП(б) що до селянства залежить перемога соціялізму в міжнародньому маштабі.

СРСР є міцна фортеця міжнароднього пролетаріяту в його боротьбі за соціялізм. Але сталість, міцність СРСР і успішність будівництва соціялізму в ньому залежить од того, оскільки правильні будуть стосунки між пролетаріятом і селянством.

Недаремно Володимир Ілліч писав іще підчас переходу до непу: „Десять-двадцять років правильних стосунків з селянством, і перемогу у всесвітнім маштабі забезпечено [навіть, коли-б затрималися пролетарські революції, які „ростуть“]“ [1]).

„Десять-двадцять років правильних стосунків з селянством“, це десять-двадцять років зростання кооперації та соціялістичної промисловости, заступання приватного капіталу, сталої спілки з середняком. Инак кажучи, це—десять-двадцять років зростання соціялізму в нашій країні.

Ясна річ, як треба розуміти наведені Ленінові слова: від нашої партії залежить запровадити правильні стосунки з селянством. Це забезпечить необмежене зростання соціялізму всередині країни, перемогу над нашим російським капіталізмом.

Наші досягнення підтримують комуністів Заходу, тручають робітництво до комунізму, скрізь і всюди множать сили революції. Всесвітній комуністичний рух де-далі, то швидше піде вперед, і остаточна перемога пролетаріяту над міжнароднім капіталом буде забезпечена.

Чим шкодливе недооцінювання нашого соціялістичного будівництва для долі світової революції.

У розмові чотирнадцятій ми вже казали, що опозиція на XIV з'їзді ВКП(б) і на XV конференції збочила від ленінізму в питаннях про будівництво соціялізму в нашій країні. Вона не йняла віри, що можна повести через кооперацію бідняцьке та середняцьке селянство до соціялізму силами самого-ж пролетаріяту нашої країни. Опозиція казала, що коли ми будемо сами, то ми загинемо від наших злиднів та відсталости нашого господарства. Це значить, що вона казала, що не можна повести за собою инші країни до соціялістичної революції, бо як можна вести инших до соціялізму, бути основою соціялістичної революції, коли ми не можемо збудувати соціялізму в себе вдома?

[1]) „План і конспект брошури про продовольчий податок“, „Большевик“, № 7, 1925 р.

XIV з'їзд і XV конференція ВКП (б) засудили, як ми знаємо, невіру в те, що ми збудуємо соціялізм у нашій країні, і закликали боротися з нею. І не тільки тому, що ця невіра підриває успіх соціялістичного будівництва в СРСР. Невіра в те, що ми збудуємо соціялізм, є шкодлива для міжнароднього комуністичного руху. Вона шкодлива для справи світової революції.

Ось що пише про це тов. Сталін:

„ ... Невіра в перемогу соціялістичного будівництва, проповідь цієї невіри спричинюються до розвінчення нашої країни, як бази світової революції. Розвінчення-ж нашої країни спричинюється до послаблення світового революційного руху. Чим залякували робітників од нас п. п. соціял-демократи, щоб вони не приставали до нас? Проповіддю про те, що „в руських нічого не вийде". Чим ми побиваємо тепер соціял-демократів, привертаючи до себе цілі лави робітничих делегацій і зміцнюючи таким способом позиції комунізму в цілому світі?— Нашими успіхами в будівництві соціялізму. Але хіба не ясно після цього, що хто проповідує невіру в наші успіхи над будівництвом соціялізму, той посередньо допомагає соціял-демократам, той зменшує розмах міжнароднього революційного руху, той неминуче відходить од інтернаціоналізму" [1]).

Угодівці і так скільки сили намагаються втокмачити в голову робітникам своїх країн, що в російських більшовиків нічого не вийде. Хто каже: „Нам самим не збудувати соціялізму",— той допомагає II Інтернаціоналові втримати робітничу масу в своїх руках.

Ні до чого ми будемо, коли піддамося на такі думки, згорнемо руки й почнемо хникати.

Більшовики СРСР не забудуть свого обов'язку перед міжнародньою революцією, яка надходить. Вони будуть невпинно провадити далі не завжди помітну, але жорстоку й успішну боротьбу з капіталізмом, яка бушує тепер у нас за непу.

Комуністи Радянського Союзу будуть, як і перше, соціялістичним будівництвом у нашій країні підривати коріння капіталізму скрізь, показуючи шлях пролетаріятові всіх країн, вони подаватимуть їм приклад успішної боротьби, передаватимуть їм свій досвід. СРСР лишиться світочем і надією пригноблених та експлоатовуваних усього світу. Ми виконаємо заповіт Володимира Ілліча Леніна — дійти всього „здійсненного в одній країні для розвитку, підтримки, пробудження революції по всіх країнах".

[1]) *В. І. Сталін.* „Питання ленінізму" стор. 56.

ЗАПИТАННЯ.

Чому наше господарське зростання зміцнює комуністичний рух на Заході?

УРИВКИ ДЛЯ ЧИТАННЯ.

1. Ленін про значення нашого господарського зросту для світової революції.

„Тепер найдужче ми впливаємо на міжнародню революцію своєю господарською політикою. Всі на Радянську російську республіку дивляться, всі трудящі по всіх країнах світу, без усякого винятку, без усякого прибільшення. Цього ми дійшли. Зацитькати, потаїти капіталісти нічого не можуть, вони через те найпильніше стежать за нашими господарськими помилками та нашою кволістю. На це поле боротьбу перенесено у всесвітньому маштабі. Рішимо ми цю задачу — і тоді ми виграли в міжнародньому маштабі напевно й остаточно. Тому питання господарського будівництва набирають для нас значення цілком надзвичайного. На цьому фронті ми повинні перемогти повільним, повсякчасним, — швидким бо не можна, — але певпинним підвищуванням і просовуванням уперед..."

(*В. І. Ленін.* Збірка твор., т. XVIII, ч. I, стор. 282).

„Перший Інтернаціонал заклав фундамент пролетарської міжнародньої боротьби за соціялізм. Другий Інтернаціонал був епохою підготовлювання грунту для потужного, масового поширювання руху в ряді країн. Третій Інтернацоінал сприйняв здобутки робот Другого Інтернаціоналу, одрубав його опортуністичну, соціял-шовіністичну, буржуазну та дрібно-буржуазну погань і почав здійснювати диктатуру пролетаріяту".

(*В. І. Ленін.* Збірка творів, том XVI, стор. 182).

2. Шанхайське повстання.

(Лист з Шанхаю, „Правда" з 15 квітня 1926 року).

Діловий день 21 березня в Шанхаї почався зовсім спокійно. Ширилися всілякі чутки, ходили звістки про фронт, але до цього вже давно всі звикли і вважали, що так і годиться. День 21-го був ясний і теплий. Трамваї і автобуси працювали, контори відкривалися і нічогісінько не було такого, щоб показувало на насування подій.

Десь коло одинадцятої години почувся перший гарматний постріл. Це був зловісний сигнал, що сколихнув цілий Шанхай.

Неначе на знак чарівної палички, вибухнув загальний страйк. Стали фабрики й заводи, спинився трамвайний, автобусний і залізничий рух. Робітники, службовці покидали роботу й бралися до зброї. У національних халатах, у робітничих блузах, у европейських костюмах, а дехто, як от листоноші, у своїх звичайних зелених форменних костюмах, але вже оружно — пробиралися вони в китайську частину міста на збірні пункти. Ніщо не могло спинити їхнього стихійного руху.

Перші виступи повстанців почалися з поліційних участків, що їх за кілька годин після затятої сутички захопили. Поліційні загони, полишивши зброю, розбіглися.

Небагато минуло часу після першого виступу повстанців, як усе китайське місто вкрилося барикадами й почалася завзята громадянська війна.

Звичаєм сповнена народом північна китайська частина міста зовсім завмерла і являла собою моторошну картину.

На станції стояли на парах панцерники з одкритими бойницями. По вулицях сют-тут в червоних кашкетах проходили салдати Чжан Цзун-чана. Дзичання куль, татакання кулеметів і вибухи ручних гранат сповняли повітря над Чапеєм. Осторонь од місця бойовища походжали групи північних салдатів карного загону з величезними на голо мечами і негайно тратили на місці кожного, хто потрапив їм зі зброєю у руках. Мілітаристи, певні переваги своїх сил, билися попервах сміливо і жорстоко розправлялися зі своїми ворогами. Але тим настирливіший ставав натиск повстанців і їх усе більшало й більшало.

Їхні лави сповнялися свіжими силами робітників-страйкарів та партизанськими загонами національної армії; вони невідступно тиснули на ворога, вибиваючи його з тих позицій, що він позабирав.

22 березня, скоро розвиднілось, повстанці почали наступати на Північний вокзал і почали обстрілювати поїзди з військами генерала Пі Шоу-чена. З гранатами в руках робітники підбігали до вагонів і висаджували їх у повітря.

Чжан Цзун-чанівські салдати, що скупчилися на станції, обстрілювали Чапей з кулеметів, бомбометів та трьохдюймових гармат. І проте, дарма що в їх була перевага числом і краща єброя, вони почали цілими групами відступати в напрямку до міжнародньої концесії.

На одинадцяту годину ночи у китайському місті не лишалося й жодного пункту, звідки-б не вибили мілітаристів.

Фактично шанхайська робітнича класа своїми власними силами забрала Шанхай.

(*Кан-сей*)

„Відстала країна може скоріше повстати, бо її супротивник спорохнявілий, не організована її буржуазія; але, щоб проводити далі революцію, їй потрібно в сто раз більше обачности,

обережности та витриманости. У Західній Європі це буде инакше: там бо незрівняно важче почати, але там незрівняно легше буде йти далі. Це й не може бути инакше, тому що там організованість і одностайність пролетаріяту незрівняно більші".

(*В. І. Ленін.* Збірка творів, том XV, стор. 233).

ЗАВДАННЯ.

Читайте протягом тижня телеграми і статті про міжнароднє становище і відзначайте нові факти, що кажуть:

1) про нові успіхи світової пролетарської революції, як усередині СРСР, так і за кордоном;

2) про готування війни проти СРСР з боку капіталістів;

3) про те, що роблять робітники капіталістичних країн, за проводом компартій, щоб запобігти воєнній небезпеці.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Як і чому розгортається боротьба капіталістів проти китайської революції?

2. Чому війна проти Китаю обертається на війну проти СРСР?

3. Чому на Заході — і передовсім в Англії — неминучі нові великі сутички між пролетаріятом і буржуазією?

4. Чим шкодлива невіра опозиції в успіх соціялістичного будівництва в нашій країні?

5. Що розумів Ленін під правильним ставленням до селянства і чому без такого ставлення неможлива перемога світової революції?

РОЗМОВА СІМНАДЦЯТА.

Партія та національне питання на Україні.

Про що розмова.

В цій розмові ми розкажемо, *в якому становищі були „непануючі" нації,— зокрема український народ,*— у царській Росії, яку ролю в цьому пригноблюванні відогравали пануючі класи Ми далі побачимо, що *тільки ленінське розвязання національного питання несе справжнє визволення пригнобленим народностям і веде до зближення й злиття народів.* Ми покажемо, *що тільки політика радянської влади,* яка провадила ленінську політику, *поклала міцні підвалини для утворення української держави та відродження національної української культури.*

У цій розмові буде також з'ясовано: 1) чому *комуністична партія та радянська влада висовують на перше місце доконечність українізації,* забезпечуючи права *національним меншостям,* 2) у чому коріння й небезпека *антисемітизму* і 3) з якими *ухилами* в національнім питанні треба боротись.

1. Царська Росія—тюрма народів.

„Державний" та „недержавні" народи в царській Росії. Становище „недержавних" народів.

Царат тримався подвійним гнобленням. Він закріпачував і гнобив трудящі маси всіх народів Росії, він насамперед гнобив трудящі маси самого державного (пануючого) російського народу. Але він *подвійно гнобив* трудящі маси „недержавних" (неповноправних) народів: українців і білорусів, поляків і литвинів, естонців і латишів, грузинів і вірменів, євреїв і татар, киргизів і бурятів і всіх инших „инородців" та „иновірців". Крім загального соціяльного й політичного гноблення, царат душив їх ще немилосердним *національним гнобленням.*

За останні 300 років територія (простір) романівської монархії — царської Росії — зростала що-року пересічно на п'ятдесят тисяч квадратових верств, тоб-то на площу, більшу за всю теперішню Швайцарію, адже вона становить цілу самостійну державу. І так загалом із року в рік, протягом трьох віків отак-о потворно зажирав, чи, краще сказати, проглинав царат усе нові краї та народи. Більше сотні підборканих націй залучив царат у свою

імперію, що стала *тюрмою народів*. Дійшло до того, що в цій імперії сам пануючий російський народ (великороси) опинився в меншості, виносячи 43% всього населення Росії.

І вся *національна політика царату* била, можна сказати, в одну точку: як би підборкати й придушити решту 57%, тоб то неросійську більшість населення Росії. На ці 57% просто не зважали. Росія, мов, є попросту *національна держава великоросів*. На всьому неосяжному просторі від Білого до Чорного моря, від Камчатки й до самих Карпат живе, мов, єдине державне російське плем'я. Инородці тільки вкраплені то там, то там, і засуджені на зросійщення. А коли вони сами не поспішають зросійщитись, то їх треба „русифікувати"— *силоміць зросійщити*.

Цю політику провадилося через придушування всякого взагалі вияву неросійського національного життя, через переслідування та утиски мови, школи, літератури, культури всіх „недержавних" національностей. А надто нещадно забороняли і люто переслідували все *українське*. Царат бо гірше, як того вогню, боявся національного пробудження тридцяти мільйонів українського народу. За допомогою своїх учених та найманих писак царат намагався вбити всім у голову думку, що ніякого українського народу немає, а є тільки „малороси",— маленька парость великого російського народу, що немає зовсім української мови, а є тільки „малоросійське наріччя", инакше кажучи, мужицька говірка, якої хоч трохи освічена людина повинна якнайскорше одцуратися.

Вірнопідданим „малоросам" царат обіцяв тульських медяників, а по спинах українського народу, що не хотів зросійщитися, гуляв дійсний царський канчук.

І так воно робилося з усіма народами.

Що до євреїв, то загальну програму поневільного зросійщення дещо змінили, за рецептом відомого мракобіса, обер-прокурора найсвятішого синоду Побєдоносцева: третина євреїв хай виселиться з Російської імперії, третина хай помре з голоду, а остання третина хай перейде до православія.

Поміщики та буржуазія — духозбудники національної політики самодержавства.

Не слід думати, що вся ця політика національного пригноблення виникала просто із сваволі, що панувала за самодержавства. Ні, цю політику свідомо підтримували ті класи й шари, що на них царське самодержавство спиралося і інтереси яких воно виявило: „стовпове" російське *дворянство*, яке загарбало величезні маєтки не тільки

в корінних російських краях, але й на „окраїнах", ненажерні щиро-російські *урядовці*, у віц-мундирах та рясах, що їм якраз на „окраїнах" намощені були дуже теплі містечка зі збільшеним утриманням та нагородами за зросійщування, а останніми десятиріччями й великоросійська імперіялістична *буржуазія*, що в неї з розвитком вітчизного капіталізму підросли крила та збільшилися загарбницькі апетити.

Збільшення національного цькування в період після першої революції.

Найдужчі національні переслідування й утиски почалися після того, як царський душогуб Столипін роздушив і залляв кров'ю першу російську революцію 1905—1906 р.р. „*Росія для росіян*"— під цим облудним гаслом тодішня столипінщина почала скрізь організовувати проти „инородців" і „иновірців" справжні винищувальні походи й карні експедиції. Один націоналіст, професор Сергеєвський в свій час коротко й рішуче накреслив програму цього звірячого ***великоруського націоналізму***, що особливо лютував на Україні (Київ був осячим гніздом „щиро-руського" чорносотенства).

„Инородческі окраїни залишились ***недозавойовані***...

„Усякі спроби протесту ***инородців, що підлягають зросійщенню***, треба придушити".

В той час поранений смертельно революцією царат почав що-раз більше вдаватись до ***розпалювання національної ворожнечі*** поміж народами Росії. Він нацьковував росіян і українців на євреїв, татар на вірменів і т. ин., щоб цим роздробити сили революції, розбити її з'єднаність і розкласти її з середини. Найулюбленішим засобом царату стали ***єврейські погроми***. Жертвою їх була єврейська біднота, стиснута в лещетах „смуги осілости" (так за царату звались ті декілька губерень, що в них—та й то лише по містах та містечках,— євреям дозволялося жити). Цим царат намагався відвернути від себе гнів народніх мас і спрямувати його на хибний слід (у всьому, мовляв, винен еврей), внести отруту в свідомість мас, викопати прірву між трудящими різних национальностей.

В епоху війни, імперіялістичної й громадянської, вся ця вікова національна політика царату — політика гнобительства й гніту, примусового зросійщування й національного цькування— набула вдесятеро більшого розмаху. Столипін-людовіша, як рівняти його з Миколаєм Миколаєвичем, з Денікином і т. ин., був просто цуценям перед „материми" вовками. Старі гасла велико-

руського націоналізму мали тепер своє остаточне розшифрування. *„Велика Росія“* — це значить: хай народні маси ллють кров річками, щоб могла гладшати російська буржуазія. *„Росія для росіян“* — це значить: вся Росія на прохарчування російських поміщиків, російської офіцерщини, російських урядовців. *„Єдина неподільна Росія“* — це значить: реставрація (відбудова) в новому вигляді старої царської тюрми народів.

Але Жовтнева революція, що розбила вщент гнобительську машину царату, розгромила в запеклій громадянській війні Колчака й Денікина, Врангеля й поляків. І тільки остаточна перемога Жовтневої революції навіки поховала трьохсотлітню національно-гнобительську політику царату. Замість царської тюрми народів повстав СРСР. І в цьому Союзі вперше в історії перед очима Заходу й Сходу, що змагаються за волю, почала перетворюватися в життя справжня політика братерського єднання вільних і рівноправних народів.

2. Ленінізм в національному питанні.

Боротьба за національне визволення і пролетарська революція.

Жовтнева революція перемогла під знаком *ленінізму*. Ленінізм біля стерна революції незмінно рятував її на найкрутіших поворотах, в найнебезпечніших обставинах. І треба сказати, що своєю перемогою і своєю непоборною силою наша революція немало зобов'язана *саме правильній ленінській лінії в національному питанні*.

Марксизм є наука про умови й шляхи перемоги пролетаріяту. Ленінізм є та-ж наука, тільки наново обчищена від дрібно-буржуазного шлаку, що прилип до неї після смерти Маркса й Енгельса, за десятиріччя „мирного“ розвитку капіталізму. Але в той же час ленінізм збагачений всім історичним досвідом найновішої епохи — *епохи імперіялізму і пролетарської революції*. Відповідно до обставин цієї епохи ленінізм вніс дуже багато нового в теорію, в стратегію й тактику пролетарської боротьби. І насамперед і найголовніше — ленінізм показав, як можна в загальне річище пролетарської революції влити ті невичерпані запаси революційної енергії, що сами собою випливають з нижчих, непролетарських суспільних формацій (шарів устрою, стосунків). Ленінізм відкрив для світової пролетарської революції нові джерела сили саме в спілці з *селянством* — з одного боку, і з *пригнобленими народами* — з другого.

Імперіялізм поділив усю людність на невеличке число великодержавних націй — гнобителів і величезну більшість пригноблених, залежних і напівзалежних нерівноправних націй. Вважаючи на це, В. І. Ленін учив, що соціялістична революція не буде тільки боротьбою революційних пролетарів у кожній країні проти своєї буржуазії; ні, вона буде також боротьбою всіх пригноблених імперіялізмом колоній, всіх залежних країн і народів проти міжнароднього імперіялізму.

„Громадянська війна трудящих проти імперіялістів і експлоататорів по всіх передових країнах починає сполучатися з національною війною проти міжнароднього імперіялізму“ [1]).

Ленінізм звязав подвійним вузлом національне й колоніяльне питання з пролетарською революцією.

Визвольна боротьба пригноблених народів править за махове колесо для пролетарської революції, і пролетарські партії конче мусять давати цій боротьбі безпосередню й рішучу підтримку. Але й саме визволення пригнічених народів може стати дійсним тільки в нерозривному звязку і в тісній спілці з пролетарською революцією.

Право націй на самовизначення.

Ленін любив повторювати Марксові слова: „Не може бути вільний той народ, що гнобить инші народи“.

Що-ж до Росії, то Ленін найжорстокіше картав „ганебні й мерзенні забобони великоросійського шовінізму“, цеб-то войовничого, гнобительського, великоросійського націоналізму.

На чільне місце національної програми Ленін поставив ***право націй на самовизначення.*** Це значить, що пригноблені народи, силою залучені в склад гнобительської держави, повинні здобути повну волю на відокремлення й утворення самостійної держави. ***Не примусове вдержання, а добровільне об'єднання!*** — це ленінське гасло забезпечило й зміцнило перемогу нашої революції.

„Революція в Росії,— слушно відзначає тов. Сталін,— не перемогла-б, і Колчака з Денікином не розбили-б, коли-б російський пролетаріят не мав співчуття й підтримки з боку пригноблених народів колишньої Російської імперії. Але для того, щоб здобути співчуття й підтримку цих народів, він повинен був передовсім розбити кайдани російського імперіялізму і визволити ці народи від національного гніту. Без цього не можна було-б

[1]) З промови В. І. Леніна на другому Всеросійському з'їзді комуністичних організацій народів Сходу.

усталити радянську владу, запровадити справжній інтернаціоналізм і утворити ту чудову організацію співробітництва народів, що зветься Союзом Радянських Соціялістичних Республік і є живий прообраз майбутнього об'єднання народів в єдиному світовому господарстві".

СРСР — добровільний союз національних радянських республік. Забезпечення прав нацменшостей в межах радянських республік.

Цей СРСР — відмінно від усіх буржуазних держав, виник не шляхом загарбання й примусу, а шляхом продиктованої загальними інтересами згоди.

Жовтень зробив самостійними національні радянські республіки. Але воєнний самозахист в епоху громадянської війни і інтервенції, а потім доконечна потреба відбудування господарства й соціялістичного будівництва примусили всі радянські республіки об'єднатися в один могутній Радянський Союз. І, як підкреслила резолюція XII з'їзду РКП (1923 року), цей воєнно-господарський і політичний союз будувався, як „союз рівних державних одиниць, покликаний забезпечити вільний розвиток національних республік". Більше того: основним завданням СРСР стало також допомагати відсталішим народам Союзу в справі їхнього господарського й культурного поступування.

Цю-ж допомогу *окремі члени СРСР* — національні республіки — дають у себе *нацменшостям*, уможливлюючи їм, своїм чередом, вільний державний розвиток у формі *автономних соціялістичних республік і областей.* Так, наша УСРР допомогла стати на ноги Автономній Молдавській СРР, що на неї все більше звертають очі басарабські селяни, пригноблювані румунськими боярами, а до самої УСРР звернені *очі всіх українських трудящих мас*, пригноблених в Польщі, Румунії й Чехословаччині.

На прикладі нашого СРСР ми найкраще бачимо, що політика ленінізму, розриваючи *примусові звязки* між народами, справді веде до зміцнення дійсного *братерського з'єднання* вільних і рівноправних народів. За конституцією нашого Союзу, кожна частина його вільна вийти з його складу. Але тільки справжнє безумство могло-б продиктувати якій-небудь радянській республіці вихід із загального Союзу або хоч би найменше прагнення ослабити його силу, бо, як усякому ясно, тільки могутність Радянського Союзу в цілому оберігає добробут кожної радянської республіки зокрема, і, навпаки, сила Союзу тільки в міцності складових його національних частин.

Ленінська національна політика веде до тісного зближення й співробітництва всіх націй.

Ленінізм ще в старій соціял-демократії рішуче змагався проти недооцінювання, недостатнього зважування національного питання, на що хибувала, наприклад, така революційна марксистка, як *Роза Люксембург*. Але, надаючи величезного значення національному питанню, ленінізм бачить в ньому не *самоціль*, а лише частину загального питання про пролетарську революцію. Тут можна навести таке порівняння: *спілку з селянством* ленінізм ставить, як основне завдання перед робітничою класою. Тільки на такій спілці й може бути збудована диктатура пролетаріяту. Але це зовсім не значить, що робітнича класа повинна просто *розбавитись* у селянстві і *знизитися* до рівня його відсталости. Навпаки, він повинен тягти селянство вгору, вести його до *комунізму*, хоча й прирівнюючи своє власне просування до важкої ходи селянських мас. Так і що до спілки з пригнічуваними раніш націями. Пролетаріят не може *розбавляти* своєї справи в національному русі, а повинен самий національно-визвольний рух підіймати на ступінь *підойми пролетарської революції*. До національного питання свідомий комуніст-ленінець завжди й скрізь мусить підходити з погляду інтересів *пролетарського інтернаціоналізму*, цеб-то зважения інтересів не „своєї" нації, не своєї національної дзвінниці, а міжнароднього пролетаріяту й світової пролетарської революції.

Ленінізм і спрямовано на виховання трудящих мас як пануючих, так і пригноблених націй в дусі *революційного інтернаціоналізму*, міжнароднього братерства й бойової одностайности. Він учить вести нещадну боротьбу, насамперед, проти великодержавного шовінізму пануючих націй в усіх його формах і залишках, але він учить боротись також і з національною відокремленістю й обмеженістю серед пригноблених націй.

Ленінізм бачить у національному питанні нашої епохи *дві сторони, дві тенденції* (прагнення). „Капіталізм, що розвивається,—говорить Ленін,—знає дві історичні тенденції в національному питанні. Перша—пробудження національного життя й національних рухів, боротьба проти всякого національного гніту, утворення національних держав. Друга—розвиток і частішання всіляких зносин поміж націями, ламання національних перегородок, створення інтернаціональної єдности капіталу, економічного життя взагалі, політики, науки і т. ин. Обидві тенденції є світовий закон капіталізму".

Велике тактичне ленінове майстерство й полягало в тому, щоб обидві ці сторони, обидві ці тенденції звести до одного. ***Право націй на самовизначення*** означає „свободу відокремлення“ і „свободу з'єднання“. Соціялісти тих націй, що пригноблюють инших, повинні проповідувати і з усією рішучістю обставати за ***вільне відокремлення*** пригноблених націй, а соціялісти пригноблених націй повинні центр ваги своєї агітації класти на другій половині загальної формули: ***„добровільне з'єднання“***. Так обидва шляхи ведуть до одної мети — „до повної рівноправности, найтіснішого зближення й дальшого злиття всіх націй“ (*Ленін*).

Так ленінізм у національному питанні диктує робітничій класі складну й гнучку, справжню націоналістичну політику, яка завоювала комуністичній партії довір'я всіх пригноблених народів світу і їхню національно-визвольну боротьбу нерозривно звязала зі справою ***комунізму***.

3. Національне питання на Україні.

Будівництво української культури після Жовтневої революції.

Царатові не пощастило задушити український народ. Вищі класи, правда, запродались царатові. Козацька старшина ввійшла в лави російського (частково польського) дворянства й злилася з ним. Те-ж і вище духівництво. Але переважна селянська маса, наперекір примусовому „зросійщуванню“, уперто зберігала свою „мужичу“ українську мову. І вже перша революція 1905 року відзначилась могутнім ***національним пробудженням*** „неісторичного“,—тоб-то, здавалось, викинутого з історії,—українського народу. Жовтнева-ж революція, що остаточно знищила царат і вщент розбила всі спроби його поновити, заклала непорушну підвалину для УСРР і найдужче спонукала до небувало швидкого піднесення й розквіту української культури.

Похвостачі царату свого часу намагались змалювати українську націю, як вигадку „мазепінців“. І тепер ще подекуди збереглись залишки того великоруського шовінізму, що в усьому українському бачить щось штучне й нарочите. Нема шкідливішої й реакційнішої помилки, ніж отакий погляд. Справді-ж у національному українському відродженні нема нічого штучного, нічого нарочитого. Адже так було і з иншими пригнобленими „неісторичними“ націями,—наприклад, з чехами в Австрії. І механіка

тут дуже проста, що діє з залізною силою. Доки в громадсько-культурному житті беруть участь тільки привілейовані класи, тільки верхи нації—ці верхи від національного гніту намагаються врятуватися просто тим, що переймають мову й культуру пануючої нації і зливаються, асимілюються з нею. Але коли починається рух у масах, для них цей шлях вивчення чужої мови й засвоєння чужої культури є якраз найтяжчий шлях. І сама сила доконечности починає нестримно тручати до розвитку ***рідної мови*** хоч би й на „мужицькій" основі, як знаряддя політичного, громадського й культурного життя розбурканих мас народу. Класова боротьба пригноблених мас іде одночасно й проти соціяльно-політичного гніту й проти особливої форми його гніту національного.

Ось чому саме *революція*, що зрушила до краю все життя старої Росії, привела до пробудження не тільки український, але й всі пригноблені народи, навіть найбільш культурно-відсталі і соціяльно знедолені.

Тільки КП(б)У здолала правильно розв'язати національне питання на Україні

Але цей, революцією викликаний, рух українських народніх мас, попервах намагались були опанувати *українські, дрібно-буржуазні націоналістичні партії*. Ці партії (українські есери і соціял-демократи, а потім незалежники, що від них відкололись, боротьбисти, укапісти) ховалися за вивіску соціялізму й навіть комунізму. Але справді крізь соціялістичну, чи комуністичну оболонку в них пробивався *український націоналізм*. Вузько-національні інтереси одсували в них на задній план загально-класові, загально-революційні інтереси. Їхня політика на ділі призводила до одриву українського пролетаріяту й українських трудящих мас від російського пролетаріяту й російських трудящих мас.

Тільки комуністична партія більшовиків України здолала геть розбити великоросійський шовінізм, але й перемогти забобони українського націоналізму. Тільки проводир революції—КП(б)У, в боротьбі і з українськими есерами, і з соціял-демократами, і з російськими меншовиками, і з Бундом, зуміла не на словах, а на ділі взяти таку лінію в національному питанні, яка вела не до розколу пролетаріяту на окремі національні табори, а до об'єднання сил його і в той же час до забезпечення УСРР величезних можливостей національно-державного й культурного розвитку.

Національне питання на Україні переплітається з питанням про ставлення пролетаріяту до селянства.

Але національне питання на Україні особливо складне тому, що через історичні обставини величезна більшість *міського* населення й переважна більшість *робітничої класи* на Україні—російська чи обрусіла. Звичайно, це становище поволі міняється. У міру того, як до міст приходитиме сільське населення, обрусілі міста поступово поповнюватимуться українським елементом, який насамперед вливатиметься до робітничої класи, посилюючи кількісно його українську частину. Але поки це відбудеться тривалим природним шляхом, усій нашій революції загрожує *небезпека національного відриву міста від села й російської робітничої класи від українського селянства.* А тим часом уся ж сила революції—в найтіснішій, заснованій на повному довір'ї, спілці міста з селом і керівництві робітничої класи над селянством. Без цього бо диктатура пролетаріяту була-б засуджена на загибель.

Перед такою небезпекою комуністична партія й радянська влада не можуть згорнувши руки чекати, поки природний хід речей сам собою все залагодить. Треба вжити діяльних заходів до того, щоб українське село не бачило в російському місті з його радянським державним апаратом національно-чужого центру і щоб селянин у робітникові не бачив чужинця. Ці заходи й провадить тепер партія й радянська влада, під назвою *українізації.*

Як і чому провадиться українізацію.

Українізація — це значить передовсім зламати всякі домагання великоросійського націоналізму мати зверхність на Україні. Ці домагання, виплекані віками царату, цупко тримаються й тепер у певних шарах нової непманської буржуазії, міського міщанства, радянських урядовців і особливо впливового прошарку старих фахівців. Звідси ці настрої пробиваються почасти і в робітничу класу, у ті шари її, що ще не позбулися впливів міщанських забобонів. Усі ці домагання, залишки й забобони великоросійського націоналізму треба вирвати з корінням.

Українізація—це значить далі: рішуче посунути вперед відродження української мови, літератури, культури, розтоптаних царатом, і діяльною участю в цьому процесі національного відродження забезпечити керівництво ним за робітничою класою й комуністичною партією.

Українізація—це значить, нарешті, перевести державний апарат, що обслужує потреби населення, у більшості своїй українського,—на українську мову, зобов'язавши вчити її радянських службовців.

В справі українізації апарату є чимало досягнень.

Що до сільського, районного й окружного апарату влади, то можна вважати це завдання за виконане цілком. Що до апарату республіканських органів, то маємо там такий стан: українців—36,3%, росіян—31,8%, євреїв—16,8% та инших 15,1%, серед яких завдовільно орудують українською мовою 58% й погано — 42%. Діловодство по наркоматах в 1926 році було українізовано на 65%. Це безумовно ще далеко не все, але-ж це вже безумовні досягнення, як рівняти з недавнім минулим.

В галузі освіти ми маємо далеко більші досягнення. Шкіл з викладовою українською мовою в 1925 році було 77,8%, в 1926 році 79,4%, російських 6,5%, мішаних 4,7%. Отже, мережу соцвиху українізовано на всі 100%, бо решта шкіл повинна обслужувати нацменшості. Лікнеп українізовано на 80%. Профшколи на 1 січня 1925 року українізовано на 52%, мішаними мовами викладається в 27,5%, російською—в 20,5%. Технікуми українізовано на 50%, інститути на 28,5% (навіть установи Головнауки в Київі українізовано на 59%). Як бачимо, ще відстає вища школа і Головнаука, в середніх та нижчих школах, можна сказати, процес українізації в основному закінчено.

Надзвичайно швидко українізується преса. В 1924 році тираж всіх українських газет дорівнював 90 тис., російських — 445 тис.; в 1926 році українських—612 тис., а російських—420 тис. З загальної кількости аркушів, що їх випустили всі видавництва України в 1925 році, 58% було українською мовою.

В партії теж більшає українців: в 1924 році українців у складі партії було 37%, в 1926 році — 49,9%, росіян — 37,6%, євреїв—11,4%.

Надзвичайно важливі відомості про національний склад окружних комітетів партії: в 1923 році в них було 32% українців, в 1926 році — 52,4%.

Ми бачимо певний зріст українців у комсомолі, де їх тепер 63%, а було 50,9%. В комітетах ЛКСМУ у 1924 році було українців 27%, євреїв — 44,9%; в 1926 році перших 57,2%, других 13%.

Ці відомості можна було-б продовжити по всіх инших організаціях; до того-ж галузі тут наведено такі, де менше укра-

їнців, ніж, наприклад, в кооперативному апараті і в виборному радянському, де маємо далеко більший зріст українського активу.

Труднощі українізації є в тім, що ми, з одного боку, маємо багато російського й зросійщеного пролетаріяту, з другого-ж вони є в тім, що ми примушені користуватися в будуванні нашого державного апарату кадрами російських службовців і фахівців.

Справа українізації партії і профспілок є справа взаємовідносин між містом і селом. Пролетаріятові конче потрібно прилучитися до української культури, щоб через розколину національної різниці між містом і селом не пролазили вороги спілки робітників і селян. Але цей процес не може проходити примусово.

Але в той же час,—як з усією рішучістю підкреслюють тези червневого (1926 р.) пленуму Центрального Комітету комуністичної партії (більшовиків) України,—„партія рішуче відмежовувалася й відмежовується від будь-якого провадження українізації зверху примусовими адміністративними заходами що до робітників та селян инших національностей. Не може бути й мови про те, щоб примусити російські робітничі маси зріктися російської мови й російської культури і визнати за свою культуру, за свою мову — українську".

Навпаки, українізація повинна йти поруч із забезпеченням прав усіх ***національних меншостей***, що є на Україні, в тому числі, звичайно, і російської національної меншости на Україні.

Українізація зовсім не повинна вести до поширення (розперізування) ***українського шовінізму*** замість колишнього великоросійського.

Цей український шовінізм, безперечно, росте перед нашими очима ***на селі***, де його плекає куркульня і звязана з куркульнею частина сільської інтелігенції, і ***в місті***, де він має собі підпору в українському міщанстві, в міщанській інтелігенції і в фахівцях та службовцях радянського апарату, що тепер українізується.

Боротьба з ухилами в національному питанні.

Усе це складне сплетіння національних стосунків на Україні ставить перед її пролетарями,— російськими, як і українськими,— двоєдине завдання, яке червневий пленум ЦК КП(б)У зформулував так:

„Рішуче борючись з залишками російського шовінізму, що являє головну перешкоду на шляху до розвязання національ-

ного питання, партія одночасно повинна провадити боротьбу й проти українського шовінізму".

І російський і український шовінізм помітно росте останніми роками перед нашими очима, насамперед серед буржуазії, що розвивається на ґрунті непу, і серед звязаної з нею буржуазної інтелігенції. Звідси шовінізм до певної міри ширить свій вплив і на селянство, і навіть на робітників. А звідси націоналістичні настрої частково просякають навіть у саму партію, спричинюючись тут до небезпечних ухилів, з якими партія провадить рішучу боротьбу.

Російський націоналістичний ухил виявляється: „1) у вмалюванні значення України, як частини СРСР, в намаганні тлумачити утворення СРСР, як фактичну ліквідацію національних республік;

2) у проповіді нейтрального ставлення партії до розвитку української культури, в трактуванні її, як відсталої, селянської, у противагу російській, „пролетарській";

3) у спробах на чім не стане, а зберегти перевагу російської мови у внутрішньому державному, громадському й культурному житті України;

4) у формальному ставленні до переведення українізації, визнавану часто тільки на словах;

5) у некритичному повторюванні шовіністичних великодержавних поглядів про так звану штучність українізації, про незрозумілу для народу „галицьку" мову то-що;

6) у намаганні не проводити політики українізації в містах і серед пролетаріяту, обмеживши її лише селом;

7) в надто тенденційному роздмухуванні окремих перекручень підчас провадження українізації і в спробах показати їх у вигляді цілої політичної системи порушування прав національних меншостей [росіян, євреїв]" [1]).

Цей ухил знайшов свого виразника й ідеолога в особі т. Ларіна. Цей ухил, своїм чередом, плекає *український націоналістичний ухил* (навіть у партії), який виявляється: „1) в недооцінюванні й нерозумінні ролі робітничої класи й комуністичної партії в розвязанні національного питання на Україні; 2) в чисто бюрократичному, націоналістичному підході до темпу й форм приєднання неукраїнської частини робітничої класи на Україні до української культури, розуміючи тут форсування, прискорювання цього темпу, що на практиці виливається у вимоги

[1]) Із заяви ЦК КП(б)У до Виконкому Комінтерну.

примусово українізувати російських і инших робітників; 3) у певній невірі в сили й здібності нашої партії провадити національну політику на Україні, в занепадницьких і пораженських настроях що до перспектив нашого соціялістичного будівництва; 4) в систематичному намаганні підірвати довір'я до основних партійних кадрів, зокрема до російських товаришів і особливо до тих, хто прибуває на Україну з инших союзних республік; 5) в цілком перекрученому уявленні про нашу партію, як про носія російського шовінізму, яка ніби-то пригноблює комуністів-українців; 6) у злобному цькуванні українських товаришів, які провадять правильну партійну лінію, за що їх кваліфікують, як зрадників, ренегатів, „презренных малороссов" і т. д.; 7) у певній підтримці проповіди орієнтації української культури на капіталістичну Европу у противагу Москві [1]).

З проповіддю орієнтації української культури „на Захід" у противагу Москві виступив у площині літературної критики т. Хвильовий, а на чолі всього цього націоналістичного ухилу стояв т. Шумський. Небезпека цього ухилу тим більша, що під прапором українського націоналізму звичайно йде гуртування сил української дрібної буржуазії проти радянської влади. Також і в Західній Україні цей ухил грає на руку угодівським елементам, готовим орієнтуватися на Польщу.

Поруч боротьби з російським шовінізмом, партія підсилює свою боротьбу з українським націоналізмом. Величезні успіхи правильно провадженої політики українізації, що їх уже досі досягнуто, і тверде провадження партійної лінії надалі дозволять безболізно подолати обидва згадані вище ухили.

Компартія мусить керувати культурним будівництвом України.

Друге завдання—це далі розгортати й розвивати національну культуру, що-раз більше спрямовуючи її на пролетарський шлях. Українську культуру треба більш просякнути пролетарським духом. Завдання є в тому, щоб творчість українських митців надбала собі всіх здобутків і досягнень світової культури і навіть випередила її, але водночас вона повинна бути плоттю від плоти пролетаріяту, повинна відбивати в собі його революційні й інтернаціональні ідеали. Партія й повинна бути головним осередком цієї культурної творчости. Питання стоїть так: або нової української культури зовсім не буде, або вона буде пролетарська. Тепер бо культурні цінності, які не звязані з комунізмом, це є

[1]) Із заяви ЦК КП(б)У до Викоикому Комінтерну.

занепад і розклад. Партія повинна безпосередньо керувати культурним процесом: перевиховувати одних і давати рішучу одсіч ворожим ідеям і проявам у творчості української культури других. Треба роз'яснювати трудящим масам, що нападки, пащекування ворогів на СРСР, неначе-б то він поневолює українську націю, то є засіб полегшити боротьбу за буржуазну владу. Надзвичайно велике значення має агітація і пропаганда партії про доконечну потребу українізації серед пролетаріяту. Ні в якому разі не можна силувано провадити українізацію пролетаріяту, бо це зрозуміють, як насильство над національною меншістю, що загальмує справу.

Потрібна дальша допомога національним меншостям і організація їхнього культурного життя. Треба поставити собі за мету, щоб кожен трудящий іншої національности почував себе тут більше вдома на Україні, ніж у тій капіталістичній країні, відкіля він вийшов. Треба, щоб він мав за сьою батьківщину радянську Україну.

Боротися з проявами великоросійського та українського націоналізму--наше чергове завдання.

Маючи на увазі, що на грунті непу зростає шовінізм російський, український і инші, а також беручи на увагу безпосередній звязок його з намірами імперіялістичних хижаків, — треба провадити жорстоку боротьбу з шовінізмом. Російський шовінізм, що його є чимало серед російського міщанства по українських містах та серед частини російських службовців нашого апарату, являє особливу небезпеку. Цей шовінізм має величезну підтримку поза межами України. Отже, заходить ще більша потреба роз'яснювати політику партії серед пролетаріяту і трудящих мас, які, стоячи на платформі радянської влади, все-ж недооцінюють вагу національного питання на Україні й мають у собі часом залишки великодержавного шовінізму під маркою інтернаціоналізму та ідей „переваги" російської культури. Треба дужче боротися з проявами українського шовінізму, а також ідейно викривати українські націоналістичні ухили й теорію боротьби двох культур як з боку росіян, так і з боку українців. Треба пам'ятати, що дальші успіхи будуть тим більші, чим швидше і глибше буде українізуватись сама партія, чим швидше будуть виховуватися міцні більшовицькі українські кадри. На цей бік справи треба звернути особливу увагу; треба також ширше притягнути до будівництва широкі кола української інтелігенції. Тепер підчас загострення міжнародніх відно-

син, коли міжнародній капітал чинить спроби використати національне питання на Україні проти радянських республік, особливої ваги набуває національне питання; повстає доконечна потреба скупчити всі сили навколо діяльности КП(б)У в справі розвязання національного питання; треба зробити нашу Україну для всієї південної і середньої Европи за зразок такого вирішення національної справи, яке буде у них після того, як владу захопить пролетаріят. Наші досягнення в обставинах загального гніту над недержавними націями у всьому світі вже й тепер являють собою такий зразок, що на нього звертають очі трудящі маси всього капіталістичного світу. Отже ми швидко мусимо йти вперед, бо це є один із засобів розкладання й революціонізування буржуазних країн.

Таким прикладом для поневолених народів всіх країн, а особливо Басарабії, є будова АМСРР.

УСРР сприяє культурному розвиткові національних меншостей.

Політика КП(б)У що до національних меншостей на Україні грунтується на рівноправности націй, на допомозі їхньому культурному розвиткові, на налагодженні братерського співжиття, на ліквідації взаємного недовір'я. Звісна річ, що право на вільне будування своєї культури українські робітники й селяни здобули не для того, щоб гнобити національні меншості; як нація, що сама на собі зазнала національного пригноблення, вони повинні оборону інтересів нацменшостей поставити зразково.

Придушення національних меншостей в капіталістичних країнах.

Політика пригноблення національних меншостей цілком відповідає природі капіталізму; для нього бо природно в межах свого економічного впливу асимілювати, зрівнювати всі народи своєю національною культурою. Англія в своїх колоніях і в місцях найбільшої своєї економічної заінтересованости (наприклад, Китай) примусово заводить свою англійську культуру. Те-ж робить і Франція в закресі імперіялістичного впливу і т. д. Навіть у таких країнах, як колишня Австрія, яка складалась із кількох націй, то й там теж провадився утиск кволіших національностей, там точилася взаємна національна ворожнеча. Одним із головних методів асиміляції є встановлення так званої державної мови, мови, обов'язкової в державному житті тієї чи иншої капіталістичної країни.

Ленін свого часу найжорстокіше засудив принцип державної мови, як засіб гноблення національних меншостей.

В радянській Україні, навпаки, є закон про рівноправність мов. Кожний громадянин має право звернутись до установи чи до суду всякою мовою, і йому повинні відповісти тією-ж мовою, якою він говорить.

Антисемітизм, його коріння й небезпека.

Поруч із зростом російського й українського шовінізму на ґрунті непу спостерігається також зріст ***антисемітизму***, того цькування євреїв, що здавна служило укоханим прапором царату й усілякої і денікинської, і петлюрівської контр-революції.

Антисемітизм має своє давнє й глибоке коріння. Революція це коріння підрубала. Грунт непу дозволив йому пустити нові отруйні паростки. Викорчувати їх до-щенту — справа чести робітничої класи.

Треба передусім зрозуміти, в чому справжнє коріння антисемітизму.

Його головний корінь у ***конкурентній боротьбі*** буржуазних та дрібно-буржуазних національних груп. „Християнський"-буржуй, крамар, ремесник, урядовець, „інтелігент" гне до того, щоб відтіснити, заступити свого конкурента-єврея, щоб самому посісти його місце, щоб помножити свої бариші, збільшити свою „клієнтуру" то-що.

Ці шари і є привідці антисемітизму. Він для них шкурний, життьовий інтерес. І в своїх шкурних інтересах вони грубо використовують темноту відсталих шарів.

А другий корінь антисемітизму є саме в ***темноті відсталих шарів.*** Темній людині легко повірити, що зло не в експлоатації взагалі, не в гніті поміщиків і капіталістів, хоч би якої національности вони були, а ніби-то в „єврейській експлоатації", в „єврейському капіталові", в „єврейській запосілості" і т. ин. Так соціяльний гнів мас проти основ устрою експлоатації відводиться в річище національної ворожнечі, що розбиває лави експлоатовуваних. Чи треба доводити, що такий „соціялізм дурнів", як справедливо був названий антисемітизм, тільки жене воду на млин пануючих клас.

Що-ж до селянства, то антисемітизм тут частенько пускає в роботу такий же „соціялізм дурнів", намагаючись скористатися з давньої ворожнечі селянина до єврея-орендаря, єврея-посередника то-що. Ніби-то за спиною того єврея-орендаря, єврея-посередника й т. ин. не стояв „свій" „християнський" пан, і ніби брат „рідний"—куркуль не видушує соків ані на крихітку не гірше, ніж „инородець-куркуль".

А третім корінем антисемітизму спеціяльно в царській Росії була та *погромна політика*, яка національним цькуванням намагалась розбити й задушити революційну боротьбу багатонаціональних мас. Євреї, що їх царат поставив в надміру безправне становище, були особливо зручною жертвою для цеї погромної національної політики.

Радянська влада покінчила раз назавжди з цим безправством. Їй однаковісінько дорогі інтереси трудящих усіх націй, її ворог— експлоататор усіх націй без різниці.

За царату євреїв, зігнаних в „смугу осілости", штучно відрізували від продукційної праці й примушували братися переважно до торгівлі й посередництва. Радянська влада активно втягує єврейську бідноту до хліборобської й промислової праці. Робітники — і російські і українські — повинні вітати цю правильну радянську політику й давати рішучу одсіч злісним антисемітським вигадкам, що їх свідомо ширять контр-революційні елементи, сподіваючись виплисти на народній темноті.

Національна політика КП(б)У — єдино вірна ленінська політика пролетаріяту.

Величезні досягнення в переведенні національної політики на Україні свідчать про її абсолютну правильність. Дальші завдання є в тому, щоб закріпити ці досягнені успіхи і посуватися далі, наперед. Треба далі українізовувати наш апарат. Треба, щоб українські трудящі маси почували цей апарат як свій, рідний мовою. Апарат повинен служити населенню. Висуваючи свої, свіжі кадри українських робітників, ми приєднуємо до нашого соціялістичного будівництва нові сили, які історично не були використані підчас капіталізму. Над цим завданням партія повинна працювати з великим напруженням. Успіхи в цій галузі ще більше привернуть на бік радянської влади широкі маси трудящих України і остаточно виб'ють ґрунт з-під ніг контр-революційної еміграції.

Ленінові заповіти.

У дусі Ленінових заповітів кожний свідомий російський робітник на Україні повинен свої головні удари спрямувати проти залишків великоросійського шовінізму, а кожний свідомий український робітник — проти українського шовінізму, що підводить голову. І обидва разом з однаковою силою повинні також спрямувати свої удари на ганебний залишок романівщини й петлюрівщини— *на антисемітизм*, що намагається підігріти старі темні забобони для цькування євреїв. Цьому ганебному залишкові, як і всякому національному цькуванню, не повинно бути місця у вільній ра-

дянській республіці, покликаній здійснити повну рівність і братерство трудящих усіх націй.

Уся наша національна політика повинна бути просякнута тим духом *інтернаціоналізму*, що про нього писав В. І. Ленін у листі до робітників і селян України з приводу перемог над Денікином.

ЗАПИТАННЯ.

1. Яка була національна політика самодержавства в царській Росії?
2. У чому суть ленінської національної політики?
3. Що дала Жовтнева революція українському народові?
4. У чому суть політики українізації?
5. У чому коріння й небезпека антисемітизму?
6. З якими ухилами в національному питанні треба боротися?

Уривки для читання.

1. Характер буржуазного націоналізму.

„Марксисти провадять рішучу боротьбу з націоналізмом у всякому його вигляді, починаючи з грубого реакційного націоналізму наших провідних кол і право-октябристських партій, аж до більш чи менш витонченого й прикритого націоналізму буржуазних і дрібно-буржуазних партій.

Реакційний чи чорносотенний націоналізм прагне забезпечити привілеї одній із націй, засуджуючи решту націй на підлегле, нерівноправне і навіть цілком безправне становище. Жоден марксист і навіть жоден демократ не може ставитися до такого націоналізму инакше, як з повною ворожнечею.

Буржуазний і буржуазно-демократичний націоналізм, на словах визнаючи рівноправність націй, на ділі обстає (часто потай, поза спиною народу) за якісь привілеї одної з націй і завжди прагне досягти більших вигод для „своєї“ нації (тоб-то для буржуазії своєї нації), прагне поділити й розмежувати нації, розвивати національну винятковість то-що. Балакаючи найбільше про „національну культуру“, підкреслюючи те, що різнить одну націю від иншої, буржуазний націоналізм *поділяє робітників* різних націй і обдурює їх національними гаслами“.

(*В. І. Ленін.* „Ще про поділ шкільної справи за національностями“, Збір. твор., т. XIX).

2. Національно-визвольний рух і пролетарська боротьба.

„Діялектика історії така, що дрібні нації, безсилі, як *самостійний* чинник, у боротьбі з імперіялізмом, відграють ролю, як один із ферментів, як одна з бацил, що допомагає виступові на сцену *справжньої* сили проти імперіялізму, а саме: соціялістичного пролетаріяту.

Генеральні штаби в теперішній війні старанно намагаються використати всілякий національний і революційний рух у таборі їхніх супротивників: німці — ірландське повстання, французи — чеський рух і т. ин. І з свого погляду вони чинять цілком правильно. Не можна серйозно ставитися до серйозної війни, не використовуючи найменшої кволости супротивника, не пильнуючи всякого шансу, тим паче, що не можна знати наперед, в який саме момент і з якою саме силою „вибухне" тут чи там той чи инший склад пороху. Ми були-б дуже поганими революціонерами, коли-б у великій визвольній війні пролетаріяту за соціялізм не здолали скористатися з *усякого* народнього руху проти *окремого* лиха імперіялізму для загострення й поширення кризи".

(*В. І. Ленін.* „Підсумки дискусії про самовизначення". Збір. твор., т. XIX).

„Справа стоїть так: чи *вичерпані вже* революційні можливості, що є в надрах революційно-визвольного руху пригноблених країн, чи ні, і коли не вичерпані,— то чи є надія, підстава, використати ці можливості для пролетарської революції, перетворити залежні й колоніяльні країни із резерву імперіялістичної буржуазії на резерв революційного пролетаріяту, в спільники йому.

Ленінізм відповідає на це питання позитивно, цеб-то визнає, що в надрах національно-визвольного руху пригноблених країн є революційні здібности, визнає, що можливо їх використати для повалення спільного ворога, для повалення імперіялізму. Механіка розвитку імперіялізму, імперіялістична війна й революція в Росії цілком потверджують висновки ленінізму що до цього.

Звідси доконечність підтримки, рішучої й активної підтримки з боку пролетаріяту національно-визвольного руху пригноблених і залежних народів.

Це не значить, звісно, що пролетаріят повинен підтримувати всякий національний рух скрізь і завжди, в усіх окремих конкретних випадках. Мова йде про підтримку таких національних рухів, які спрямовано на те, щоб послабити, повалити імперіялізм, а не на те, щоб зміцнити й зберегти його. Бувають випадки, коли національні рухи окремих пригноблених країн можуть зітнутися з інтересами розвитку пролетарського руху. Певна річ, що в таких випадках не може бути й мови про підтримку. Питання про права нації є не ізольоване і самодоволіюче питання, а є частина загального питання про пролетарську

революцію, підпорядкована цілому, і яку треба розглядати з погляду цілого. Маркс у 40-х роках минулого століття стояв за національний рух поляків і угорців, проти національного руху чехів і південних слов'ян. Чому? Тому, що чехи й південні слов'яни були тоді „реакційними народами", „російськими форпостами" в Європі, форпостами абсолютизму, тоді як поляки й угорці були „революційними народами", що боролися проти абсолютизму. Тому, що підтримка національного руху чехів і південних слов'ян означала тоді посередню підтримку царату, найнебезпечнішого ворога революційного руху в Європі.

„Окремі вимоги демократії,— говорить Ленін,— в тому числі й самовизначення — не абсолют, а частина загально-демократичного (тепер загально-соціялістичного) світового руху. Можливо, що в окремих конкретних випадках частина суперечить загальному, тоді треба одкинути її".

(*І. В. Сталін.* „Про основи ленінізму", вид. ГИЗ, 1925, стор. 74 — 76).

3. Право націй на самовизначення.

Замість слова „самовизначення", що багато разів призводило до хибних тлумачень, я ставлю цілком точне поняття: „право на вільне відокремлення". Після досвіду півріччої революції 1917 року ледве чи можна сперечатися, що партія революційного пролетаріяту Росії, яка працює російською мовою, зобов'язана визнати право на відокремлення. Здобувши владу, ми безумовно зараз же визнали-б це право і за Фінляндією, і за Україною, і за Вірменією, і за всякою народністю, яку пригноблював царат (і великоросійська буржуазія). Але ми, зі свого боку, зовсім відокремлення не хочемо. Ми хочемо яко мога більшої держави, як-найтіснішого союзу, як-найбільшого числа націй, що живуть по сусідству з великоросами; ми хочемо цього в інтересах демократії й соціялізму, в інтересах притягнення до боротьби пролетаріяту як-найбільшого числа трудящих різних націй. Ми хочемо *революційно-пролетарської* єдности, *з'єднання*, а не поділу. Ми хочемо *революційного* з'єднання, тому не ставимо гасла з'єднання всіх і всяких держав взагалі, бо на чергу дня соціяльна революція ставить об'єднання *тільки* держав, що перейшли й переходять до соціялізму, які звільняють колонії й т. ин. Ми хочемо *вільного* з'єднання, і тому ми зобов'язані визнати свободу відокремлення (без відокремлення з'єднання не може бути названо вільним). Ми тим більше повинні визнати свободу відокремлення, що царат і великоросійська буржуазія своїм пригнобленням лишили в сусідніх націях велику силу злоби й недовір'я до великоросіян взагалі, і це недовір'я треба розсіяти *ділом*, а не словом.

Але ми хочемо об'єднання, і це треба сказати, це так важно сказати в програмі строкатої національної держави, що за ради

цього треба відступити від звичайного, треба дати місце декларації. Ми хочемо, щоб республіка російського (я не від того, щоб сказати навіть: великоросійського, бо це правильніше) народу *приваблювала* до себе інші нації, але чим? Не насильством, а виключно добровільною згодою. Инакше бо ламається єдність і братерський союз *робітників* усіх країн. Відмінно від буржуазних демократів ми ставимо гасло: не братерство народів, а братерство *робітників* усіх народностей, бо буржуазії всіх країн ми не довіряємо, маємо її за ворога".

(*В. І. Ленін.* „До перегляду партійної програми". Збір. твор., т. XIV, ч. II).

„Свідомі робітники не проповідують відокремлення, вони знають вигоди великих держав і об'єднання величезних мас робітників. Але великі держави можуть бути демократичними тільки при найповнішій рівноправності націй, а така рівноправність означає й *право* на відокремлення".

(*В. І. Ленін.* „Ще про націоналізм", Збір. твор., т. XIX).

4. Через правильне розвязання національного питання до перемоги пролетаріяту, до повного злиття трудящих у всесвітню радянську республіку.

„Як же слід розвязувати це питання з погляду інтересів трудящих, з погляду успіху їхньої боротьби за повне звільнення праці з-під ярма капіталу?

По-перше, інтереси вимагають найповнішого довір'я, найтіснішої спілки між трудящими різних країн, різних націй. Прихильники поміщиків та капіталістів, буржуазії, намагаються роз'єднати робітників, посилити національну різноту й ворожнечу, щоб знесилити робітників, щоб зміцнити владу капіталу. Капітал є сила міжнародня. Щоб його перемогти, потрібна міжнародня спілка робітників, міжнароднє братерство їхнє.

Ми — супротивники національної ворожнечі, національної різноти, національної відокремленості. Ми — міжнародники, інтернаціоналісти. Ми прагнемо тісного об'єднання і повного злиття робітників і селян усіх націй світу в єдину всесвітню радянську республіку.

По-друге, трудящі не повинні забувати, що капіталізм поділив нації на невеличке число гнобительських, великодержавних (імперіялістичних), повноправних, привілейованих націй і величезну більшість пригноблених, залежних і напівзалежних, нерівноправних націй. Найзлочинніша, найреакційніша війна 1914—1918 років ще більше посилила цей поділ, загострила злобу і ненависть на цьому ґрунті. Віками наросло обурення й недовір'я націй неповноправних і залежних до націй великодержавних, гнобитель-

ських,— таких націй, як українська, до таких, як великоросійська. Ми хочемо добровільної спілки націй,— такої спілки, яка не попускала-б жодному насильству одної нації над иншою, такої спілки, яку було-б засновано на найповнішому довір'ї, на ясній свідомості братерської єдности, на цілком добровільній згоді. Такої спілки не можна здійснити одразу, до неї треба допрацюватися з величезною терплячістю й обережністю, щоб не зіпсувати справи, щоб не викликати недовір'я, щоб дати позбутися недовір'я, що його лишили століття гніту поміщиків та капіталістів, приватної власности і ворожнечі за її розподіли й переділи.

Ось тому, невпинно простуючи до єдности націй, нещадно переслідуючи все, що роз'єднує їх, ми повинні бути дуже обережні, терплячі, уступливі до залишків національного недовір'я. Неуступливі, непримиренні ми повинні бути до всього, що стосується основних інтересів праці в боротьбі за її визволення з ярма капіталу. А питання про те, як визначити державні кордони тепер, тимчасово,—ми ж бо прагнемо повного знищення державних кордонів,— є питання не основне, не важливе, другорядне. З цим питанням можна пождати й треба пождати, бо національне недовір'я в широкій масі селян і дрібних господарів тримається часто дуже цупко і поквапливістю можна його посилити, тоб-то пошкодити справі повної й остаточної єдности".

(*В. І. Ленін.* „Лист до робітників і селян України з приводу перемог над Денікином". Збір. твор., т. XVI).

„Коли великоросійський комуніст наполягає на з'єднанні України з Росією, його легко запідозрять українці в тому, що він захищає таку політику не з міркувань єдности пролетарів у боротьбі з капіталом, а через забобони старого великоросійського націоналізму, імперіялізму. Таке недовір'я природне, до певної міри неминуче й законне, бо віками росіяни вбирали в себе під гнітом поміщиків і капіталістів ганебні й погані забобони великоросійського шовінізму.

Коли український комуніст наполягає на безумовній державній незалежності України, його можна запідозрити в тому що він захищає таку політику не з погляду тимчасових інтересів українських робітників і селян .в їхній боротьбі проти ярма капіталу, а через дрібно-буржуазні, дрібно-господарські національні забобони. Досвід бо показував нам сотні раз, як дрібно-буржуазні „соціялісти"різних країн—усякі ніби-то соціялісти польські, латиські, литовські, грузинські меншовики, есери й инші— перефарбовувалися на прихильників пролетаріяту з єдиною метою: протягнути ошуком політику угодівства зі „своєю" національною буржуазією проти революційних робітників. Це ми бачимо на прикладі керенщини в Росії в лютому—жовтні 1917 року, це ми бачили й бачимо в усіх і всіляких країнах.

Взаємне недовір'я між великоросійськими й українськими комуністами виникає, таким чином, дуже легко. Як же боротися з цим недовір'ям? Як подолати його й завоювати взаємне довір'я?

Кращий засіб до того—спільна праця над обороною диктатури пролетаріяту й радянської влади в боротьбі проти поміщиків і капіталістів усіх країн, проти їхніх спроб відновити свою всевладність. Така спільна боротьба ясно покаже на практиці, що як би не розвязували питання—про державну незалежність чи про державні кордони — великоросійським і українським робітникам конче потрібна тісна військова та господарська спілка, бо инакше капіталісти „Антанти", „Згоди", тоб-то союзу найбагатших капіталістичних країн — Англії, Франції, Америки, Японії, Італії—приборкають і задушать нас поодинці. Приклад боротьби нашої проти Колчака й Денікина, яким постачали гроші й зброю ці капіталісти, ясно показав цю небезпеку.

Хто порушує єдність і найтіснішу спілку великоросійських і українських робітників та селян, той допомагає Колчакам, Денікинам, капіталістам, хижакам усіх країн.

Ось тому ми, великоросійські комуністи, повинні як-найсуворіше переслідувати в своєму оточенні найменший прояв великоросійського націоналізму, бо ці прояви, бувши взагалі зрадою комунізму, завдають величезної шкоди, роз'єднуючи нас з українськими товаришами і тим граючи на руку Денікинові й денікинщині.

Ось тому ми, великоросійські комуністи, повинні бути уступливі в незгодах з українськими комуністами—більшовиками й боротьбистами, коли суперечки заходять за державну незалежність України, за форми її спілки з Росією, взагалі за національне питання. Неуступливі й непримиренні ми всі, великоруські і українські, і будь-якої иншої нації комуністи,—повинні бути в ставленні до основних, корінних, однакових для всіх націй питань пролетарської боротьби, питань пролетарської диктатури: не попускати угодівству з буржуазією, не попускати розпорошуванню сил, що нас захищають від Денікина".

(*В. І. Ленін.* „Лист до робітників та селян України з приводу перемог над Денікином". Збір. творів, том XVI).

ЗАВДАННЯ.

1. Пригадайте, яку національну політику проводили українські дрібно-буржуазні партії підчас свого панування.

2. Зазначте, як провадиться українізацію в місті, окрузі, де ви живете, хто і яких засобів уживає для її підсилення.

3. Зазначте відмінні риси буржуазної й радянської національної політики.

4. Розгляньте доводи антисемітизму, з якими вам доводилося стикатися.

5. Розгляньте ухили в національному питанні, які вам доводилось спостерігати.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ.

1. Які причини можуть загрожувати сталості спілки робітників та селян на Україні?

2. Чого вимагають останні постанови ЦК КП(б)У?

Розділ шостий.

Стор.

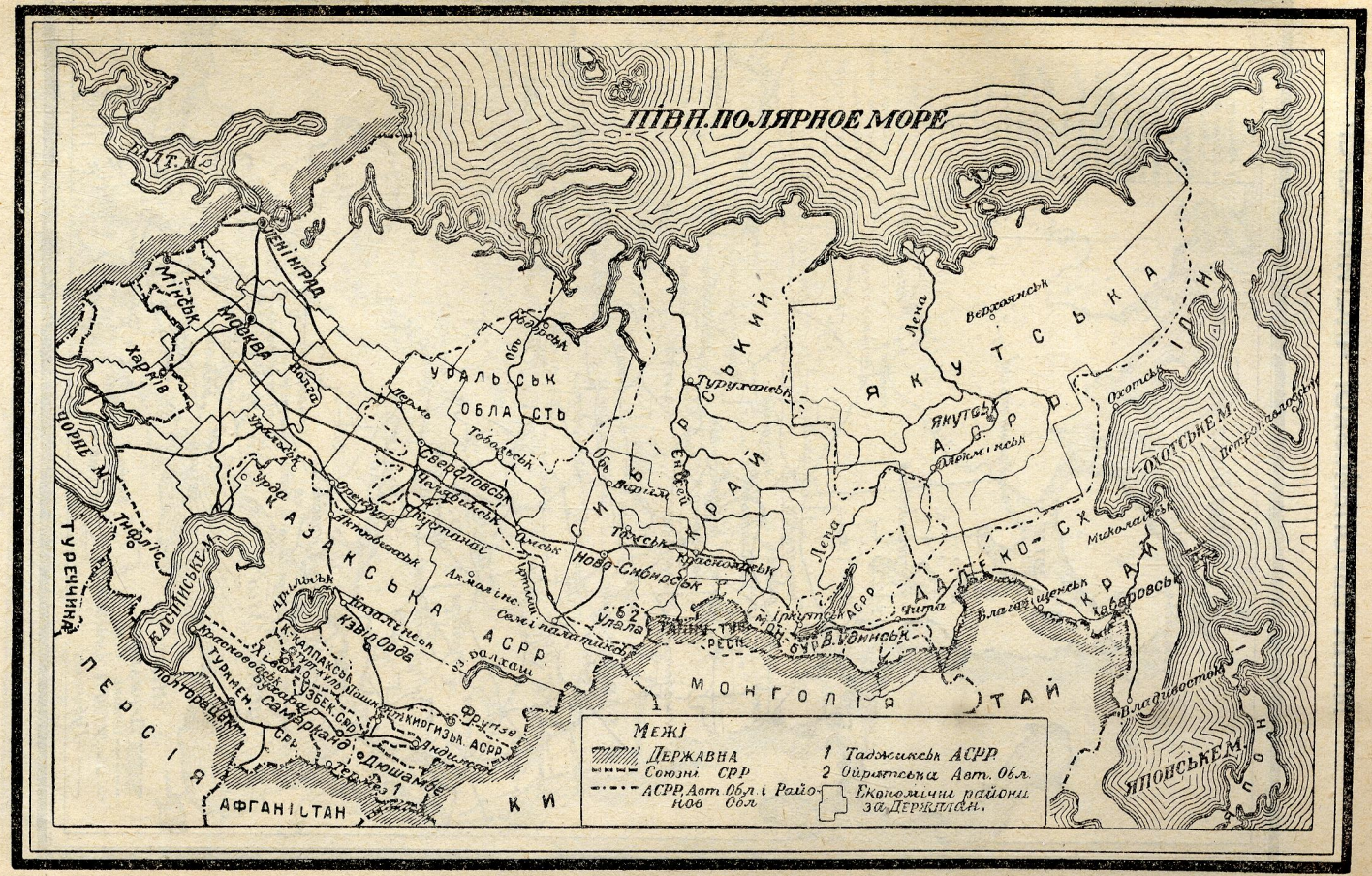
Розмова сімнадцята. Партія та національне питання на Україні. . . 321

Додаток.

I. Мапа СРСР 351
II. Мапа европейської частини СРСР 352
III. Мапа УСРР 353
IV. Політична мапа світу . . . . . 354—355
V. Мапа Китаю 356

ДОДАТОК

МАПА СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ СОЦІЯЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК

МАПА ЕВРОПЕЙСЬКОЇ ЧАСТИНИ СРСР

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

МАПА
УКРАЇНСЬКОЇ СОЦ. РАД.
РЕСПУБЛІКИ.
Межі:
державні
округів
економ. район.
Міста:
столиці
окружні
інші
пункти
станції заліз.
БССР
РСФСР
ЧЕРНІГІВ
КИЇВ
ЖИТОМИР
ВІННИЦЯ
ПРОСКУРІВ
ЛУЦЬК
РІВНЕ
СУМИ
ХАРКІВ
ПОЛТАВА
КРЕМЕНЧУК
ЧЕРКАСИ
УМАНЬ
ТЕЛЬНИКИ
ЖМЕРИНКА
ВІЛЬНИЦЬК
КАМ'ЯНЕЦЬ ПОД.
БІЛА ЦЕРКВА
ЗІНЬКІВ
ОДЕСА
ЮЖНА РІЧ.
ДНІПРОПЕТРОВСЬК
ЗАПОРІЖЖЯ
МЕЛІТОПОЛЬ
ХЕРСОН
МИКОЛАЇВ
КАМИШЛІ
ЛУГАНСЬК
СТАХІВ
ГОРЛІВКА
ЮЗІВКА
ПАВЛОГРАД
КРАСНОАРМІЙСЬК
ГРОЗНИЙ
СТАРОБІЛЬСЬК
КУПЯНСЬК
ІЗЮМ
Масштаб 1 : 6 000 000 або 1 сант. = 25.2 кільом.
Склав і вирізав В. ГІЩЕНОК.

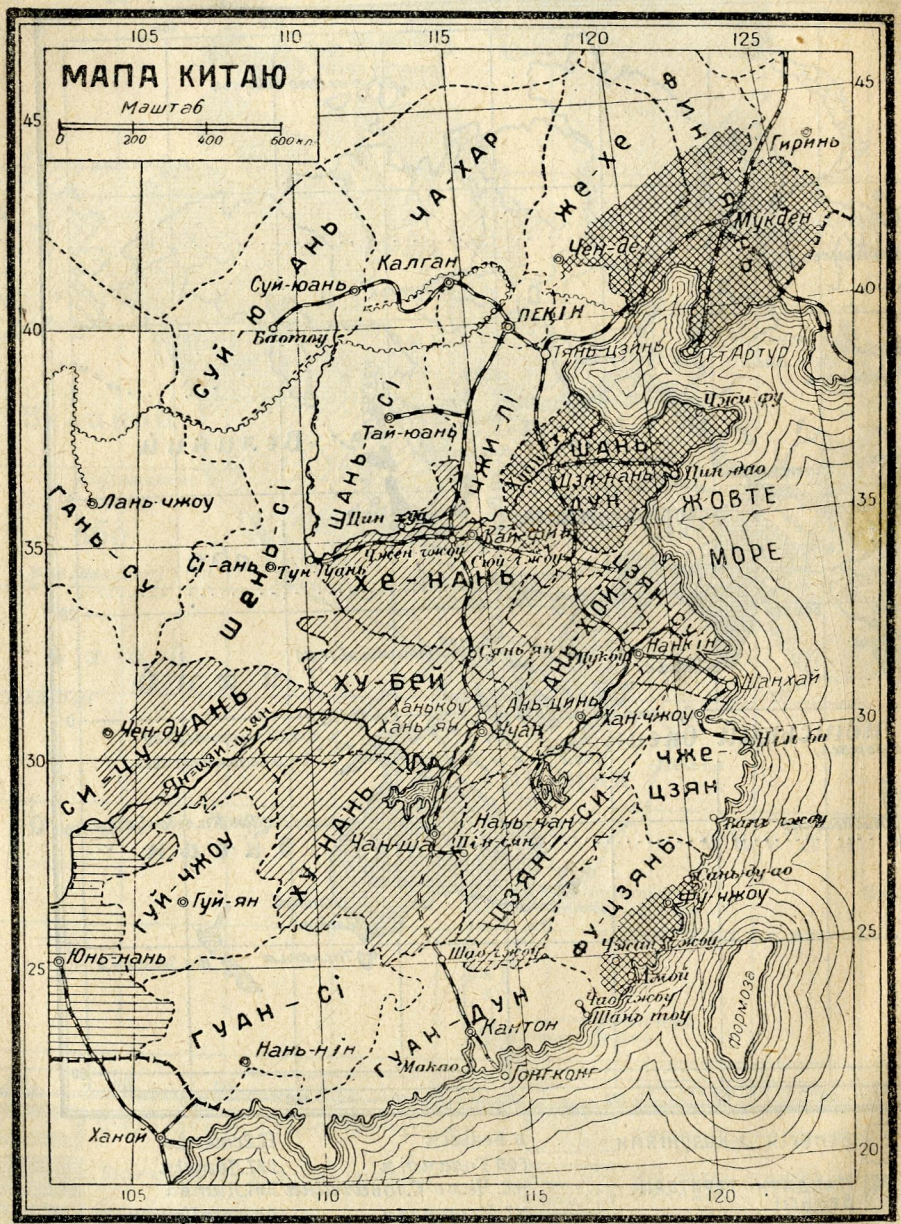
ПОЛІТИЧНА МАПА СВІТУ

- Союз Радянськ. Соціялістич. Республік
- Великобританія з колоніями
- Мандатні території Великобританії
- Окупована територія Великобританії (Египет)
- Сполучені Штати з колоніями
- Франція з колоніями
- Мандатні території Франції
- Італія з колоніями
- Японія з колоніями
- Еспанія з колоніями
- Бельгія з колоніями
- Мандатні території Бельгії
- Португалія з колоніями
- Голандія з колоніями
- Данія з колоніями

Б. Бельгія
ГОЛ. Голандія
Ч.С. Чехо-Словаччина
УГ Угорщина
АВ. Австрія
Ш. Швайцарія
ІТ. Італія
Ю.СЛ. Юго-Славія
БОЛ. Болгарія
ГР. Греція

ЕС. Естонія
ЛАТ. Латвія
ЛИТ. Литва
С.П. Східна Прусія
Т.Т. Тану-Тувінськ. Республ.
С. Сірія
М. Месопотамія
Л. Лондон
ПАР. Париж
БЕР. Берлін

Сфери впливу } Японський | Англійський | Французький

БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

Ціна 1 крб. 10,71 (1986)
у

Р Л 4570

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО «ПРОЛЕТАРИЙ»
ПРАВЛІННЯ І БАЗСКЛАД — М. ХАРКІВ, вулиця ВІЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ, 5
ЦЕНТРАЛЬНА КНИГАРНЯ — вулиця 1-го ТРАВНЯ, 2.
ФІЛІЇ: Москва, Кузнецький міст, 5|15 — Одеса, вулиця Лассаля, 13
Київ, вулиця Леніна, 6|2 — Артемівськ, майдан Волі, 11
Дніпропетровськ, пр. К. Маркса, 86 — Луганськ, вул. Леніна, 44

ПІДРУЧНИКИ ДЛЯ ШКІЛ ПОЛІТГРАМОТИ:

Партийная грамота.— Учебник для городских школ политграмоты (обязательного типа). Переработан по Г. Абезгаузу и А. Протасову З. Лаврентьевым и Д. Якобсоном. С добавлением материала об Украине.

Партійна грамота.— Підручник для міських шкіл політграмоти (обов'язкового типу). Переробили за Г. Абезгаузом та А. Протасовим З. Лаврентьєв та Д. Якобсон. З матеріялами про Україну.

М. Гришин.— По Ленинскому пути. Учебник для городских нормальных школ политграмоты, комсомольских школ политграмоты II ступени и для самообразования. С добавлением материала об Украине.

М. Гришин.—Ленінським шляхом. Підручник для міських нормальних шкіл політграмоти, комсомольських шкіл політграмоти II ступеня і для самоосвіти. З матеріялами про Україну.

Тайшин.— Політграмота.— Підручник для сільських пересувних, стаціонарних шкіл політграмоти, комсомольських шкіл політграмоти II ступеня та для гуртків самоосвіти. З матеріялами про Україну

Организация и методика партпросвещения.— Методический сборник для школ политграмоты всех типов, под редакцией Куликова.

Программа для городских школ политграмоты (обязательного типа) по учебнику „Партийная грамота".

Програма для міських шкіл політграмоти (обов'язкового типу) за підручником „Партійна грамота".

Программа для городских нормальных школ политграмоты и комсомольских школ политграмоты II ступени по учебнику Гришина.

Програма для міських нормальних шкіл політграмоти та комсомольських шкіл політграмоти II ступеня за підручником Гришина.

Програма для сільських пересувних, стаціонарних шкіл політграмоти і комсомольських шкіл політграмоти II ступеня за підручником Тайшина.

Методические разработки по учебн. „Партийная грамота".

Методичні розробки за підручником Тайшина.

Методические разработки по учебнику Гришина.

3337

ПАРТІЙНА ГРАМОТА

6795

ПІДРУЧНИКИ ДЛЯ ШКІЛ ПОЛІТГРАМОТИ

ПАРТІЙНА ГРАМОТА

ПІДРУЧНИК
ДЛЯ МІСЬКИХ ШКІЛ ПОЛІТГРАМОТИ
(ОБОВ'ЯЗКОВОГО ТИПУ)

З МАТЕРІЯЛАМИ ПРО УКРАЇНУ

ПЕРЕРОБИЛИ
ЗА Г. АБЕЗГАУЗОМ І А. ПРОТАСОВИМ
З. ЛАВРЕНТЬЄВ І Д. ЯКОБСОН

„ПРОЛЕТАРИЙ"

А. МАРЕНКОВ 27